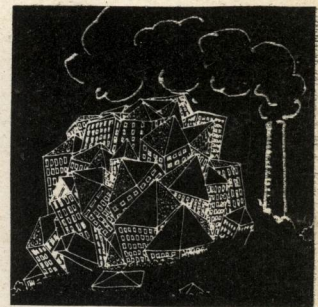

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Τό εκπαιδευτικό πλέγμα

FREIHEIT IM BERUF
DEMOKRATIE
IM BETRIEB

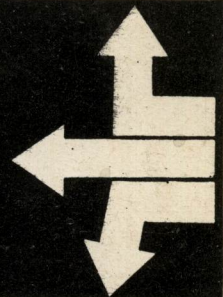
verteidigt die
grundrechte!

Γιά τήν ιστορία
του εργατικού
κινήματος

Οι πολιτικές
δυνάμεις
της εξουσίας

Γερμανία:
τρομοκράτες
καί
άντιτρομοκρατία

Νίκου Αντωνάτου, Πλήν Λακεδαιμονίων. Αντώνη Μανιτάκη, Οι εκλογές της 20ής Νοεμ., ή πολιτική σταθερότητα και ή έναλλαγή στην εξουσία. Γιώργου Καρρά, Τρομοκρατία: ή ποινικοποίηση της πολιτικής. ■ Άγγελου Έλεφάντη, Οι πολιτικές δυνάμεις της εξουσίας. ■ Ελένης Δημητρίου, Ένα έθνος όλόκληρο καταδιώκει δολοφόνους. Μαριάνας Δήτσα, Τσέ Γκεβάρα: από επαναστάτης ψυχεδελικό πόστερ. Γιάννη Μηλιού, Η άποκατάσταση της αυτόνομίας της Καταλωνίας. ■ Δ. Φατούρου, Τό εκπαιδευτικό πλέγμα. Άννας Φραγκουδάκη, Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι. ■ Βάως Κιζήλου, Όταν οι καταστροφείς του περιβάλλοντος εμφανίζονται σαν προστάτες του. ■ Γιώργου Πάσχου, Άπλή έμπορευματική παραγωγή, ισότητα και έλευθερία. ■ Georges Haupt, Για τήν ιστορία του εργατικού κινήματος. ■ Βιβλιοκρισίες: Βιβλία για τήν ιστορία του ΚΚΕ και του εργατικού κινήματος. Συζητήσεις: για τήν «Πολιτειομερία» και τήν «Ψυχοπαθολογία του Ρεμπέτικου».

Μηνιαία επίθεώρηση ■ τεύχος 14 ■ Νοέμβριος 1977 ■ 50 δραχ.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

μηνιαία επιθεώρηση, νοέμβριος 1977, 50 δρχ.

Κέκροπος 2, Αθήνα (Πλάκα), τηλ. 3245332

ΠΛΗΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

περιεχόμενα

Νίκος Αντωνάτος	Πλήν Λακεδαιμονίων	2
Αντώνης Μανιτάκης	Οι εκλογές της 20 Νοεμ., η πολιτική σταθερότητα και η έναλλαγή στην εξουσία	3
Γιώργος Καρράς	Τρομοκρατία: η ποινικοποίηση της πολιτικής	7
Άγγελος Ελεφάντης	Οι πολιτικές δυνάμεις της εξουσίας	11
Ελένη Δημητρίου	Ένα έθνος ολόκληρο καταδιώκει δολοφόνους	18
Μαριάννα Δήτσα	τσέ Γκεβέρα: από επαναστάτης ψυχεδελικό πόστερ	20
Γιάννης Μηλιός	Η άποκατάσταση της αυτονομίας της Καταλωνίας	22
Α. Α. Φατούρος	Τό εκπαιδευτικό πλέγμα	26
Άννα Φραγκουδάκη	Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι	30
Βάσω Κιζήλου	Όταν οι καταστροφείς του περιβάλλοντος εμφανίζονται σαν προστάτες του	39
Γιώργος Πάσχος	Απλή έμπορευματική παραγωγή, ισότητα και έλευθερία	48
Georges Hautt	Γιά την ιστορία του έργατικού κινήματος	57
Άγγελος Ελεφάντης	-« Η ιστορία του ΚΚΕ» του Αντόνιο Σολάρο	68
	-« Αναμνήσεις» του Α. Στίνα	70
	-«Οι επαναστάτες» του Hobsbawm	74
Π. Τερλεξής - Β. Καπετανγιάννης	Συζήτηση για την «Πολιτειομετρία»	76
Μ. Δραγούμης - Ν. Παπαγιάννης	Συζήτηση για την «Ψυχοπαθολογία του ρεμπέτικου»	82

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: εξάμηνη 300 δρχ., ετήσια 550. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εύρωπης: εξάμηνη 400 δρχ., ετήσια 750. ΗΠΑ - Καναδάς (άερ.): εξάμηνη 500 δρχ., ετήσια 900 ■ Γιά Όργανισμούς, Τράπεζες, Άνω. Έταιρείες: εξάμηνη 500 δρχ., ετήσια 1.000 ■ ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ-ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος 2, Αθήνα 119, τηλ. 3245332 ■ Γιά ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ: Ταχυδρ. θυρίδα Νο 1762, πλ. Συντάγματος, Αθήνα.

Έκδοτης: Δήμος Μαυρομάτης, Ίδιοκτήτης: Σπύρος Δελέγκας, Διευθυντής: Άγγελος Ελεφάντης ■ Φωτοστοιχειοθεσία, Φωτοσυνθετική Ε.Ε.Λουκάς Γιοβάνης & Σια, Έμμ. Μπενάκη 87α, τηλ. 36.36.896 ■ Εκτύπωση Γ. Ξανθάκης - Μ. Ζέρβας, Αχιλλέως 24, Μεταμόρφωση (Κουκουβάουνες) Αττικής, τηλ. 27.91.703.

διαγυμνουοφδαλμου

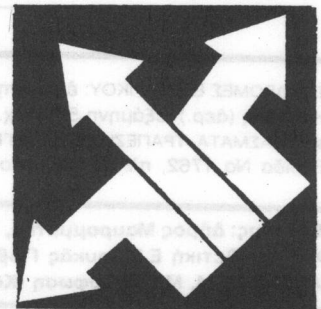
ΠΛΗΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

Τό ιστορικό αίτημα τής ενότητας τών δημοκρατικών πολιτικών δυνάμεων τής χώρας μας, έχει ύποστει κατά καιρούς πολλές κακοποιήσεις και παραμορφώσεις. Τούτο γίνεται άμεσαως άνπληπτό άν εξετάσει κανείς μέσα στά σημερινά δεδομένα πώς εκφράζεται στή βάση και πώς πραγματώνεται στήν κορυφή. Αύτή ή διάσταση ανάμεσα στή σύλληψη και τή γέννα, ανάμεσα στήν πρώτη ύλη και τό τελικό προϊόν, ανάμεσα στό αίτημα και τήν ύλρποίησή του άποτέλεσε και άποτελεί μιά ιστορική άνακολουθία, πού τ' άποτελέσματα τής ήταν πάντοτε τά ίδια: παραχάραξη τής αλήθειας, παρερμηνεία, πλασματική πορεία.

Η Δεξιά, σπριζόμενη άλλοτε στίς ξένες επεμβάσεις κι άλλοτε στίς δικές τής δυνάμεις σκανδαλωδώς εύνοημένες από τά σφάλματα τής Άριστερας, κατορθώνει νά έξουσιάζει τά πολιτικά πράγματα και νά επιβάλλει τό παιχνίδι τής πρόσ όφελος τής άρχουσας τάξης από καταβολής έλληνικού κράτους. Η οικονομική ανάπτυξη τής χώρας κυρίως από τό '60 και μετά εισπράττεται μόνο από τή δεξιά όχι μόνον ταμειακά αλλά και δεοντολογικά, μέ κύρια σημερινή άπόληξη τήν ανάγκη εισδοχής τής χώρας στήν ΕΟΚ. Άπέναντι σ' αυτές τίς σαφείς κι άδιαμφισβήτητες εξελίξεις, οι επιδιώξεις του λαϊκού κινήματος παραμένουν άσαφείς κι άδιαιόρφωτες στό πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, μέ άποτέλεσμα όλες οι αντίπαλες τής δεξιάς πολιτικές δυνάμεις νά σύρονται πίσω από αύτή τήν εξέλιξη σ' ένα άγνοο άνταγωνισμό διαμαρτυρίας και άντεγκλήσεων. Οι λαϊκές κοινωνικές τάξεις πού σηκώνουν τό οικονομικό βάρος αύτης τής εξέλιξης, άγωνιούν μέσα στό άδιέξοδο πού έχουν παγιδευτεί, χωρίς αντίστοιχη πολιτική εκπροσώπηση. Τό αίτημα τής άλλαγής άν και πηγάζει μέσα από δικές τους κατακτήσεις, έχει καταντήσει μιά κενή συνθηματολογία στά «προγράμματα» τών κομμάτων, ένα διαφημιστικό σλόγκαν πού δηλώνει πώς όποιο ψηφίσου τό τάδε κόμμα βρίσκουν άμεσαως τήν πολιτική τους χειραφέτηση ή τήν προσωπική τους εύτυχία.

Τό αίτημα λοιπόν τής άλλαγής - ό όρος βέβαια είναι και αύτός άσαφής - είναι πόθος και στόχος τών λαϊκών τάξεων, πού θά πραγματοποιηεί μέ τή συσπείρωση ή τήν ενότητα εκείνων τών πολιτικών δυνάμεων πού θά πάρουν τήν εντολή από τό λαό. Άλλά ποιές είναι αυτές οι πολιτικές δυνάμεις; Άπό τή μαρξιστική θεωρία και πρακτική μπορεί κανείς εύκολα νά όρίσει σάν πρώτη και αναγκαία τό Κομμουνιστικό Κόμμα. Στή χώρα μας έχουμε τήν «εύτυχία» νά διαθέτουμε δύο ΚΚ, κι από αύτή τήν άποψη είμαστε ιδιαίτερα εύνοημένοι. Άλλά πέρα από τήν πρόσφορη σέ καλαμπούρια πλευρά του θέματος ή ίδια ή πραγματικότητα κάτω από τήν ανάγκη για οικονομία και σοβαρότητα, άπαιτεί κάποτε νά σταματήσει αυτό τό φαινόμενο και είναι βέβαιο πώς κάποια στιγμή ή ίδια θά τό άπορροφήσει ή θά τό εκβράσει. Φαίνεται, όμως, πώς δέν είναι τώρα ή κατάλληλη στιγμή. Γιατί τά δύο Κ.Κ. έχουν επιδοθεί σ' ένα άδυσώπητο άγώνα άλληλοσπαραγμού, άντεγκλήσεων χωρίς στοιχεία σοβαρής ιδεολογικής διαπάλης. Και παρόλο πού αυτό δέν άνταποκρίνεται σέ καμιά ανάγκη τής χώρας αλλά μόνο σέ έσωτερικές ανάγκες τών ίδιων τών κομμάτων, ή διεθνής πολιτική κατάσταση έδω είναι καθοριστική αύτου του φαινομένου. Έντέλει τό λεγόμενο δογματικό Κ.Κ. μέ βάση τούς δικούς τους κομματικούς ύπολογισμούς, αναβάλλει προς τό παρόν τήν άναμέτρηση μέ τόν κοινωνικό αντίπαλο και προκρίνει τήν άναμέτρηση μέ τόν κομματικό. Τό κίνημα θά πρέπει νά περιμένει μερικά χρόνια μέχρι νά ξεκαθαριστούν οι παλαιοί λογαριασμοί. Αυτό μολονότι από μιά πλευρά είναι νόμιμο για ένα Κ.Κ., δέν θά μπορούσε όμως μέ όση καλή θέληση κι άν διαθέτει κανείς νά τό καταχωρήσει στό ένεργητικό τών άγώνων του εν λόγω Κ.Κ. ύπέρ τών λαϊκών διεκδικήσεων.

Τό άλλο Κ.Κ. τό λεγόμενο ανανεωτικό, μίν έχοντας καταφέρει νά εκλαϊκεύσει τούς λόγους τής διάσπασης και μέ άδύνατη οργανωτική διάταξη, προσπαθώντας ν' άποφύγει τήν άπομόνωση και τή συντριβή, στήν όποία άποβλέπει ή πολεμική τών δογματικών, έπέλεξε τήν γραμμή τής ενότητας τής εύρείας λαϊκής βάσης πού άνήκει ή παρακολουθεί τήν πορεία τής Άριστερας. Καλλιεργει λοιπόν τά ανοίγματα πού προσφέρει ή έλληνική πραγματικότητα,

διαγυμνουφθαλμου

άλλοτε με την μέθοδο της εις άτοπον απαγωγής (ΕΑΔΕ), κι άλλοτε με τη μέθοδο των τριών, (ΚΚΕ, ΚΚΕέσ., ΕΔΑ), μὴν ἔχοντας ἀποκλείσει τὴν μία ἀπὸ τὶς δύο καὶ μὴν ἔχοντας καθορίσει τὰ ὅρια τῆς πρώτης. Στὴν μέθοδο τῶν τριῶν ἀνοίγουμε μιά παρένθεση πού ἀφορᾶ τοὺς δύο ἀπὸ τοὺς τρεῖς τῆς μεθόδου. Ὅσο κι ἂν ἡ ῥῆση «σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός» εἶναι βγαλμένη ἀπ' τὴ ζωὴ, θὰ πρέπει νά γίνει κάποτε κατανοητό ὅτι ἡ κατάργηση τῆς δουλείας τῆς «σαρκός» εἶναι προοδευτικό πρᾶγμα. Τὰ μάτια λοιπὸν πρέπει νά ἀποστραφούν ἀπὸ τὸ «σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός» πού στὸ κάτω κάτω εἶναι αἰμομικτικὸ σχῆμα.

Με τὴν προκήρυξη τῶν ἐκλογῶν καὶ τὴν ἐπίσπευση τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων αὐτὴ ἡ παλινδρομικὴ ἀποστροφή, βρῆκε τὸ ΚΚΕ ἐσωτ. στὴ φάση τῶν συζητήσεων γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς συμμαχίας συμβατικῆς ἢ ἐστω συμβολικῆς εὐρύτητας. Ἔτσι γεννήθηκε ἡ «Συμμαχία τῶν Προοδευτικῶν καὶ Ἀριστερῶν Δυνάμεων», ἀποτελούμενη ἀπὸ 5 μικρὰ κόμματα καὶ κινήσεις. Τὸ ΚΚΕ αὐτοαποκλείστηκε παγιδευμένο στὴν νοστοροπία μεγάλου κόμματος, κόμματος-ὀδηγήτῃ. Προτιμᾷ νά διατηρήσει τὴν ἰδεολογικὴ του «καθαρότητα» – στὴν οὐσία ἀπομόνωση – γιὰ τὴ μεγάλη μεσοιανικὴ στιγμὴ τῆς ἀναμέτρησης, ἀντὶ νά μπεῖ μέσα στὰ νέα ἰδεολογικὰ ρεύματα, ἀνταποκρινόμενο στὶς ἐπιταγές τῆς τρέχουσας ἱστορικῆς στιγμῆς.

Τὸ ἐρώτημα ἂν τὸ ΚΚΕ ἐσωτ. θὰ ἔπρεπε νά υἱοθετήσῃ μιά διαφορετικὴ πολιτικὴ (πού δὲν ἦταν ἀναγκαστικὰ ἡγεμονισμός, σεκταρισμός ἢ κομματικὴ ἔπαρση), καὶ νά ἀνιχνεύσει ἓνα ἀρκετὰ προσιτὸ, δικό του, ἔδαφος, κατ' ἀρχὴν δὲν τίθεται. Γιατί ἡ σημερινὴ του ἐπιλογή πηγάζει μέσα ἀπὸ τὸ πολιτικὸ του πρόγραμμα. Ἡ ἐλάσσωσ συμμαχία τῶν «μικρῶν» εἶναι βέβαιο ὅτι δὲν περιέχει μέσα της τόσο τὸ στοιχεῖο τῆς ἱστορικῆς πορείας πρὸς τὴν ἐξουσία, ὅσο τὸ στοιχεῖο τοῦ μαθήματος τῆς παραδειγματικῆς πολιτικῆς συμπεριφορᾶς. Αὐτὸ νομίζω εἶναι τὸ νόημά της καὶ σὰν τέτοιο θὰ πρέπει νά ἐκτιμηθεῖ γιὰ τὴν μακρινὴ προοπτικὴ τοῦ κινήματος. Θὰ πρέπει τὰ χοντρά καὶ ἐξώφθαλμα πρᾶγματα νά ξεκαθαρίζονται μιᾶς ἐξαρχῆς χωρὶς βιασύνες ἢ ὑπερβολές καὶ κυρίως με τὴν αἴσθηση καὶ τὴ συνείδηση τοῦ τί πραγματῶνεται κάθε φορά. Τὰ ἄλλα θὰ μπορούσε κανεὶς με μιά κίνηση νά τὰ ρίξει μέσα στὸ καλάθκι τοῦ προεκλογικοῦ σκουπιδαριοῦ.

Τελικὰ ἡ συμβατικὴ ἢ συμβολικὴ εὐρύτητα τῆς Συμμαχίας τῶν «μικρῶν», ἀθροίζεται σὰν θετικὸ πρὸς τὸ παρὸν βῆμα, παρ' ὅλη τὴ μελαγχολία πού φέρνει στὸ νοῦ ὁ βαβαφικὸς στίχος « Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων».

ΝΙΚΟΣ ΑΝΤΩΝΑΤΟΣ

ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΗΣ 20 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΕΝΑΛΛΑΓΗ ΣΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ

Τό μοντέλο
τῆς πλουραλιστικῆς
δημοκρατίας

Στὴν ἀστική δημοκρατία, οἱ ἐκλογές, οἱ βασισμένες στὴν καθολικὴ, ἴση καὶ μυστικὴ ψῆφο ἀποτελοῦν τὴν πιὸ αὐθεντικὴ ἐκδήλωση τῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς. Ὁ κυρίαρχος (τυπικὰ) λαός ἀναθέτει, μέσα ἀπὸ μιά πανηγυρικὴ, ὅσο καὶ γραφικὴ διαδικασία, τὴν ἀσκηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας σὲ ἀντιπροσώπους του, οἱ ὁποῖοι ὀφείλουν νά ἐνεργοῦν στὴν καλύτερη περίπτωση ὡς ἐντολοδόχοι, ὡς γνήσιοι ἐκφραστὲς τῆς θέλησῆς του.

Ἡ σημασία πάντως τῆς ἐκλογῆς δὲν βρίσκεται τόσο στὴν ἀνάδειξη τῶν ἀντιπροσώπων βουλευτῶν ὅσο στὴ δυνατότητα πού ἔχει κάθε ἐκλογέας νά ἐπιλέγει, ἀνάμεσα ἀπὸ περισσότερους ὑποψηφίους, τὸ βουλευτὴ τῆς ἀρεσκείας του. Ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ δημοκρατία δυτικοῦ τύπου χαρακτηρίζεται κυρίως ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμό ἀνάμεσα σὲ πρόσωπα (ἢ σὲ παρατάξεις), τὰ ὁποῖα διεκδικοῦν πάνω σὲ ἴσους τυπικὰ ὄρους τὴν ψῆφο τοῦ λαοῦ. Οἱ

διαγυμνοοφθαλμοί

ψηφοφόροι είναι ελεύθεροι να διαλέξουν τούς αντιπροσώπους τους, όπως ακριβώς ο καταναλωτής είναι ελεύθερος να αγοράσει τα προϊόντα της προτίμησής του.

Τό σύστημα αυτό του πολιτικού ανταγωνισμού και της ελεύθερης επιλογής είναι φυσικά φτιαγμένο στα μέτρα της κοινωνίας του ανταγωνισμού και της κατανάλωσης και είναι προορισμένο να υπηρετεί, με τούς κανόνες που θεσμοθετεί, την οικονομία της αγοράς.

Πάνω σ' αυτές τις σχέσεις και μ' αυτές τις θεωρητικές υποθέσεις χτίστηκε αυτό που σήμερα πολλοί πολιτειολόγοι άρεσκονται να ονομάζουν «πλουραλιστική» δημοκρατία.

Ότι από κωμωδίες ή κριτικές κινείται στην ΑΤ. Σημείωση: Οκτωβρίου 1975 «ρόλας» 217

Η σύντομη όσο και σχηματική αυτή αναφορά στο «μοντέλο» της φιλελεύθερης δημοκρατίας έγινε για να μάς υπενθυμίσει απλώς ότι η συνταγματική οργάνωση του νεοελληνικού κράτους είχε τις ίδιες με τα φιλελεύθερα πρότυπα ιδεολογικές βάσεις, και ότι το Σύνταγμα του 1975 παραμένει κι αυτό πιστό στις πάγιες συνταγματικές μας παραδόσεις.

Τό θέμα είναι να δούμε τώρα, με άφορμή τις εκλογές της 20 Νοεμβρίου, την εφαρμογή στην πράξη αυτού του «μοντέλου». Τί σημαίνουν για την πολιτική ζωή του τόπου οι προσεχείς εκλογές; Ποιές οι επιπτώσεις τους στο συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων; Πώς τις βλέπει και τί περιμένει απ' αυτές τό κυρίαρχο κοινωνικό-πολιτικό συγκρότημα; τί προσδοκούν να πετύχουν οι δυνάμεις που επαγγέλλονται την αλλαγή; Σε τί θά μπορούσε να συμπυκνωθεί ό έκλογικός ανταγωνισμός;

Βέβαια είναι δύσκολο, μέσα από τις θολές και ιδεολογικά φορτισμένες διακηρύξεις των κομμάτων, να έντοπιστεί τό καιρίο πολιτικό έρώτημα που ανακύπτει από την προκήρυξη των εκλογών. Οι δηλώσεις όμως αυτές είναι ουσιαστικά τό μόνο έμπειρικό υλικό που διαθέτουμε για να αποδελτιώσουμε τις πραγματικές προθέσεις και τούς στόχους των πολιτικών σχηματισμών. Αύθόρμητα, ίσως, μά πάντως όχι χωρίς κόπο, άπομονώσαμε ένα θέμα που φαίνεται να άπασχολεί σοβαρά όλες σχεδόν τις παρατάξεις: τό μόνιμο, για την πολιτική μας ιστορία, πρόβλημα της πολιτικής σταθερότητας, και ή σχέση του με την έναλλαγή στην έξουσία.

Αρχίζουμε από τη Νέα Δημοκρατία. Για την αναγεννημένη αυτή παράταξη της Δεξιάς οι εκλογές της 20ής Νοεμβρίου έχουν να εκπληρώσουν μία σημαντική, όσο και άπαραίτητη για κάθε πολιτικά κυρίαρχη τάξη, λειτουργία: να νομιμοποιήσουν θεσμικά την πολιτική της ήγεμονία. Τά έκλογικά άποτελέσματα θά της επιτρέψουν να καταγράψει τό βαθμό προσχώρησης λαϊκών στρωμάτων στο πολιτικό της πρόγραμμα, να μετρήσει την έκταση της λαϊκής συναίνεσης στις πολιτικές της επιλογές.

Στήν προεκλογική συγκέντρωση της Θεσσαλονίκης ό ήγέτης της Ν.Δ. φρόντισε μετρίοφρονα να τονίσει ότι «άπεφάσισε... με τη βεβαιότητα ότι θά έχει και πάλι την εύθύνη της διακυβέρνησης της χώρας (...) την έπίσπευση των εκλογών, ώστε τις μεγάλες κρίσιμες υποθέσεις να τις χειρισθεί κυβέρνηση που θά έχει πρόσφατη λαϊκή έντολή και συνεπώς ηύξημένο κύρος και διαπραγματευτική ισχύ».

Γιά την κοινοβουλευτική δεξιά δέν μπαίνει, λοιπόν, θέμα παράδοσης της πολιτικής έξουσίας. Τά έκλογικά άποτελέσματα της 20 Νοεμβρίου, λέει άκόμη ό κ. Καραμανλής θά έχουν και ένα άλλο «εύεργετικό άποτέλεσμα. Θά έδραιώσουν την πεποίθηση ότι ή Έλλάς απέκτησε μία υγιή, σταθερή και βιώσιμη δημοκρατία». Αυτό σημαίνει ότι οι εκλογές δοκιμάζουν παράλληλα την άντοχή του κοινοβουλευτικού συστήματος σέ ένδεχόμενες πολιτικές και κοινωνικές ανακατατάξεις.

Στό σημείο αυτό οι επιδιώξεις της Ν.Δ. συμπύπτουν άπόλυτα με εκείνες της ΕΔΗΚ. Τό κόμμα αυτό της άστικής μεταρρύθμισης δέν ένδιαφέρεται μόνο για την αλλαγή. Νοιάζεται έξίσου και για την πολιτική σταθερότητα. Η ΕΔΗΚ προβάλλεται σάν παράταξη που έγγυάται την αλλαγή με την όμαλότητα.

Η βασική αυτή επιδίωξη των δύο άστικών κομμάτων είναι και φυσική και θεμιτή, συνεπής άλλωστε και με τη γενικότερη πολιτική τους τοποθέτηση.

Η όμαλή λειτουργία των θεσμών που ίδρυσε τό Σύνταγμα του 1975 προϋποθέτει ένα πλέγμα πολιτικών και ταξικών συμμαχιών πάνω στις όποιες και στηρίζεται όλόκληρο τό πο-

**Τό αίτημα
της σταθερότητας
και τά άστικά
κόμματα**

αύτην ότ
στην προέλευση της
δημοκρατίας

διαγυμνουοφδαλμου

λιτικό οικοδόμημα της μεταπολίτευσης. Η συγκρότηση μάλιστα της ήγεμονικής πολιτικής συμμαχίας, ή οργάνωση δηλαδή της πολιτικής ένωσης των κυρίαρχων τάξεων, συνιστά θεμελιώδη πολιτικό όρο επιβίωσης του νέου Συντάγματος.

Από την εποχή που η κρίση του κοινοβουλευτικού συστήματος τείνει να γίνει μόνιμη, τόσο στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες όσο και στις οικονομικά εξαρτημένες, όπως η Ελλάδα, οι δυνατότητες εκκώλυσης αυτής της ένωσης στο χώρο του κοινοβουλίου έχουν ουσιαστικά εκλείψει. Η ήγεμονική πολιτική συμμαχία δεν μπορεί να βρει την ενότητά της, ή ίδια ή κυρίαρχη τάξη δεν μπορεί να οργανωθεί πολιτικά σαν τάξη, παρά μέσα από ένα βασικό κρατικό όργανο, την *έκτελεστική εξουσία*. Έτσι μόνο εξηγείται η υπερβολική φροντίδα του συνταγματικού νομοθέτη να ενισχύσει, μέσα από τις διάφορες συνταγματικές διατάξεις, τη θέση της εκτελεστικής εξουσίας απέναντι σ' εκείνη της Βουλής. Το νέο Σύνταγμα διέπεται κυρίως από την αντίληψη - γνωστή άλλωστε από παλαιότερα στη συνταγματική θεωρία - πως η κρατική εξουσία για να οργανωθεί καλύτερα πρέπει να είναι συγκεντρωμένη και να ενεργεί ως ενιαία εξουσία. Η ιδέα αυτή εκφράστηκε ρητά στην κυβερνητική εισήγηση πάνω στο Σύνταγμα με τη φράση: «*ο αρχηγός της εκτελεστικής εξουσίας, δηλαδή ο πρόεδρος της Δημοκρατίας, και η κυβέρνηση ενεργούν ως ενιαίο όργανο εκτελεστικής εξουσίας*». Δικέφαλη συνεπώς εκτελεστική εξουσία, με Πρόεδρο από τη μιά και Πρωθυπουργό από την άλλη, θά άνετρεπε σίγουρα τη λεπτή συνταγματική ισορροπία που φιλοδοξεί να καθιερώσει ο καταστατικός χάρτης. Και τούτο διότι η ένδεχόμενη διάσπαση του αδιαίρετου της εκτελεστικής εξουσίας θά έπληττε καίρια την ίδια την ένότητα της κρατικής εξουσίας, θά άχρήστευε δηλαδή μία θεμελιώδη θεσμική έγγυση της πολιτικής ένωσης των κυρίαρχων τάξεων.

Κυβερνητική και προεδρική πλειοψηφία

Οι παρατηρήσεις που προηγήθηκαν είχαν σαν σκοπό τελικά να δείξουν πως δεν άρκει για την εξασφάλιση της συνταγματικής ομαλότητας ο σχηματισμός μιάς άπλης *κυβερνητικής πλειοψηφίας*. Απαιτείται αναγκαστικά ή ύπαρξη και μιάς προεδρικής πλειοψηφίας (κατά ένα μεγάλο μέρος αυτές οι δύο πλειοψηφίες καλύπτονται). Αυτό σημαίνει ότι για να βγει από τις εκλογές μιά στέρεη πολιτική συμμαχία (δεξιός - κεντροδεξιός συγκρότησης) πρέπει να μπορεί να σχηματιστεί μιά άνετη πλειοψηφία 180-200 βουλευτών ή όποια να εξασφαλίζει την άρμονική συνεργασία Πρωθυπουργού-Προέδρου. Η πολιτική σύμπτωση που πρέπει να διαπνέει αυτά τά όργανα είναι άπαραίτητη, όχι μόνο για να λειτουργούν όμαλά οι θεσμοί αλλά και για να επιβεβαιώνεται στην πράξη ή πολιτική ένότητα των κυρίαρχων τάξεων. Σε μιά ένδεχόμενη συνεργασία κομμάτων ή παρατάξεων θά πρέπει ή ο Πρόεδρος ή ο Πρωθυπουργός να είναι κοινής άποδοχής. Ένα μάλιστα από τά δυό αυτά όργανα θά πρέπει να παίζει τó ρόλο διαιτητή, να εκφράζει και να συμβολίζει την εθνική ένότητα. Δεν έχει και τóση σημασία ποιό από τά δυό θά κληθεί να εκπληρώσει αυτή την άποστολή ούτε και ποιό πρόσωπο τελικά θά την έναρκώσει, Παν. Κανελλόπουλος ή Κ. Καραμανλής. Σημασία έχει ή άρμονική συνεργασία Προέδρου, Κυβέρνησης, Βουλής. Η συνεργασία αυτή μπορεί να εξασφαλίζεται είτε διότι ο Πρόεδρος θά συντάσσεται κάθε φορά με τή θέληση της κυβερνητικής πλειοψηφίας, όπως ακριβώς συνέβη με την Κυβέρνηση Καραμανλή της τριετίας είτε διότι ή κυβέρνηση θά συμβιβάζεται με τις βασικές έπιλογές του Προέδρου. Στο σημείο αυτό τó Σύνταγμα είναι άρκετά έλαστικό και έπιδέχεται, όπως τó απέδειξε άλλωστε και ή πρόσφατη κοινοβουλευτική έμπειρία, και έρμηνεία προεδρευόμενου συστήματος κυβέρνησης και έρμηνεία άμιγούς κοινοβουλευτικού συστήματος. Αυτό φυσικά άφήνει πολλά περιθώρια για πολιτικούς έλιγμούς και προσαρμογές. Για τόν συνασπισμό εξουσίας, λοιπόν, δεν τίθεται θέμα παράδοσης της πολιτικής εξουσίας. Η Νέα Δημοκρατία, κυρίαρχη πολιτικά δύναμη, με τις εκλογές της 20 Νοεμβρίου θέλει άπλώς να νομιμοποιήσει την κυβερνητική πλειοψηφία. Έπειδή όμως Κυβέρνηση - Πρόεδρος άποτελούν τó ενιαίο και άδιαίρετο εκτελεστικό όργανο, και έπειδή ή Ν. Δημοκρατία πιθανόν να μήν εξασφαλίσει και την προεδρική πλειοψηφία, ένδέχεται να ύπάρξει στο μέλλον μιά συμμαχία Ν.Δ. και ΕΔΗΚ για την έκλογή του Προέδρου.

διαγυμνοφρδαλμου

Τό εργατικό κίνημα βέβαια δέν μπορεί νά παραμένει αδιάφορο γιά όσα συμβαίνουν στό χώρο τής πολιτικής έξουσίας πολύ περισσότερο όταν αυτό κυρίως πληρώνει τό τίμημα τής βίαιης πολιτικής αλλαγής. 'Η ιστορία μās θυμίζει εξάλλου πώς ή εργατική τάξη έχει συμβάλει άποφασιστικά μέ τούς αγώνες της στήν έδραϊώση καί στή διεύρυνση τής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. 'Η κατοχύρωση έπομένως τών συνταγματικών έλευθεριών είναι σίγουρα ύπόθεση πού άφορά τήν εργατική τάξη καί τό λαϊκό κίνημα.

Ωστόσο γιά τήν κοινοβουλευτική άριστερά, πού στοχεύει τή δημοκρατική καί σοσιαλιστική αλλαγή, οι έκλογές, άπό μέσο διατήρησης τής πολιτικής σταθερότητας μεταβάλλονται σέ μέσο πολιτικής αλλαγής. Μιά έκλογική νίκη τής άριστεράς θά κινδύνευε νά διασαλεύσει τήν πολιτική σταθερότητα. 'Η νίκη τών δημοκρατικών δυνάμεων τής 1θης Φεβρουαρίου 1964 'ξέρουμε πού τελικά κατέληξε. Τό δίλημμα λοιπόν είναι ύπαρκτό: άν ή 'Αριστερά επιδιώξει νά επιβάλει τήν αλλαγή κινδυνεύει νά διαταράξει τήν όμαλότητα, άν υπερασπιστεί τήν όμαλότητα διακυβεύει τήν 'Αλλαγή.

Τό άδιέξοδο αυτό προσπαθεί ή «Συμμαχία τών 'Αριστερών καί Προοδευτικών Δυνάμεων» νά παρακάμψει μέ τή στρατηγική πλατιάς ενότητας τών δημοκρατικών δυνάμεων καί μέ σύνθημα «ένότητα γιά τήν αλλαγή». 'Αν ή ένότητα έδώ μετρίεται μόνο μέ κουκιά έκλογικά, άν βασικό της αντίκρουσμα είναι οι ψηφοφόροι, τότε τό πρόβλημα άπλώς μετατίθεται, δέν λύνεται. Τό δίλημμα παραμένει άκέραιο. Γιατί οι έκλογές όπως έχει άποδειχτεί δέν μπορούν άπό μόνες τούς νά εξασφαλίσουν ούτε τήν έναλλαγή στήν έξουσία ούτε τή σταθερότητα. Είναι γνωστό πώς άλλου παίζεται τό παιχνίδι τής έξουσίας. Γιά τήν άριστερά, δέν μπορεί παρά νά παιχτεί στό έπίπεδο του λαού. 'Αν ή πολιτική ένότητα τών κυρίαρχων τάξεων δέν πραγματοποιείται στό χώρο του Κοινοβούλιου, αλλά στήν έκτελεστική έξουσία καί τούς κρατικούς μηχανισμούς τότε ούτε γιά τήν άριστερά τό Κοινοβούλιο μπορεί νά άποτελέσει άποκλειστικό πεδίο συγκρότησης τής ένότητας τών λαϊκών τάξεων καί στρωμάτων.

Καμιά άπό τίς δυνάμεις τής άριστεράς δέν άγνοεί πώς οι έκλογές τής 20 Νοεμβρίου δέν βάζουν, καί δέν είναι δυνατό νά βάλουν, θέμα έξουσίας. Τό άποτέλεσμα τών έκλογών δέν θά πρέπει κανονικά νά επιφέρει σημαντικές αλλαγές στό συσχετισμό πολιτικών δυνάμεων. 'Όσο τό κίνημα παραμένει άποδιοργανωμένο διαιρεμένο καί βασικά άπροσανατόλιστο τόσο έμφανίζεται άνίκανο όχι μόνο νά προωθήσει τήν αλλαγή αλλά καί νά υπερασπιστεί τήν δημοκρατική νομιμότητα. Γιατί, είναι επίσης γνωστό, τμήματα του λαϊκού κινήματος άκολουθούν τό ΠΑΣΟΚ καί τό ΚΚΕ, πράγμα πού καθιστά τήν ένότητα πού πραγματοποιείται στίς γραμμές τής «Συμμαχίας» προβληματική. 'Αν συνεπώς ό στόχος τής «Συμμαχίας» είναι ρεαλιστικός, ό ρεαλισμός του στόχου θά άποδειχτεί στό βαθμό πού θά καταφέρει νά ξεπολώσει τίς δυνάμεις εκείνες πού σήμερα είναι ένταγμένες στό ΚΚΕ καί στό ΠΑΣΟΚ, μιά καί τά κόμματα αυτά, μέ τίς ήγεμονιστικές τάσεις πού τά χαρακτηρίζουν, τորπιλλίζουν στήν πράξη τίς έντοπικές τους διακηρύξεις.

Σίγουρα στίς τωρινές έκλογές δέν τίθεται θέμα εξουσίας. Καί άπό αύτή τήν άποψη τά άποτελέσματά τους θά είναι στατικά. Θα μπορούσε όμως νά τεθεί θέμα διαμόρφωσης τών όρων γιά τή μελλοντική συσείρωση τών πλατιών λαϊκών δυνάμεων. Κάτι τέτοιο μοιάζει διακήρυξη άρχών ή εύχή. 'Ωστόσο άποτελεί τήν μόνη δυνατότητα του λαϊκού κινήματος γιά νά διεκδικήσει τήν έξουσία μέσα σέ μιά μακρά διαδικασία κοινοβουλευτικών καί έξωκοινοβουλευτικών αγώνων. 'Η «Συμμαχία» τών 5 είναι τό προείκασμα αύτής τής ένότητας; Μένει νά άποδειχτεί: όχι τόσο στά ποσοστά πού θά πετύχει στίς προσεχείς έκλογές αλλά στήν τεράστια προσπάθεια πού πρέπει νά καταβάλει γιά τήν ανασύνταξη του λαϊκού κινήματος. Μιά τέτοια συμμαχία γιά νά είναι άποτελεσματική καί βιώσιμη πρέπει νά πάρει διαστάσεις μεγάλου λαϊκού ρεύματος, νά ξεπεράσει τά όρια τών κομμάτων πού θά τήν προωθήσουν. Νά γίνει πίστη τών λαϊκών στρωμάτων πώς αύτή ή πλατιά ένότητα άποτελεί έγγύηση τόσο γιά τήν 'Αλλαγή όσο καί γιά τήν άποτροπή τών τόσο γνωστών έκτροπών.

'Η συγκρότηση μιάς στέρεης ήγεμονικής συμμαχίας, μέ διαφανές ταξικό ύπόβαθρο, μέ ξεκαθαρισμένο πολιτικό πρόγραμμα καί ιδεολογικό προσανατολισμό άποτελεί στοιχειώδη πολιτικό όρο γιά τή σταθερή επιδίωξη τής 'Αλλαγής, χωρίς τήν άκαιρη ύπνόμηση τής πολιτικής σταθερότητας. 'Εκλογικές επιτυχίες πού δέν συνοδεύονται άπό ένα οργανωμέ-

**Συμμαχία
των λαϊκών δυνάμεων
καί ή έξουσία**

κατηνραξμλ
ήνωθσοση iam
πάρτηραλα

διαγυμνουοφθαλμου

νο εργατικό και λαϊκό κίνημα, πού δέν συμβάλλουν στήν πολιτική του άνασύνταξη και ένοποίηση όχι μόνο δέν προωθούν τήν άλλαγή, αλλά διακυβεύουν και τή συνταγματική σταθερότητα, όδηγούν βιαστικά και άπροετοίμαστα στήν πολιτική κρίση και πόλωση.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ

ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ: Η ΠΟΙΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τά αίματηρά γεγονότα του περασμένου μήνα, με τήν άπελευθέρωση των όμήρων στη Σομαλία και τή θανάτωση των άεροπειρατών, τήν έξόντωση των έγκλειστων στις φυλακές τής Στουτγάρδης και τήν ανακάλυψη του πτώματος του Σλάγιερ, μας έδωσαν σέ συμπεκνωμένη μορφή όλες τις παραμέτρους του ζητήματος. Στο σημείωμα πού άκολουθεί θά προσπαθήσουμε νά δούμε γιά ποιούς λόγους ή δράση των έξτρεμιστών μπορεί νά έχει, και άναμφισβήτητα ήδη έχει, καταστρεπτικές συνέπειες, και πώς έξυμνηρούνται οι πολιτικές άνάγκες τής Δυτ. Γερμανίας με τήν έπιχείρηση «τρομοκρατία».

1. Η στάση τής γερμανικής κυβέρνησης φάνηκε από νωρίς σκληρή και άνένδοτη. Πίσω τής ή γερμανική κοινή γνώμη υπερθεμάτιζε συστηματικά, οι κυριότερες εφημερίδες κάλυψαν και υποστήριξαν τή γραμμή τής νά μήν ένδώσει στις άξιώσεις των άεροπειρατών και των άπαγωγέων. Έκκωφαντικά διατυμpanίστηκε ή άποφασιστική όμοφωνία στό ζήτημα αυτό όλων των μεγάλων, και πολλών μικρών, καπιταλιστικών κρατών. Συμπαράσταση και συχαρητήρια βιάστηκαν νά διαβιβάσουν όχι μόνο ο άδερφος του Χουσεΐν και ο Πάπας, αλλά και οι πρωθυπουργοί τής Βρετανίας και του Βελγίου, του Ίσραήλ, τής Πορτογαλίας, τής Τουρκίας. Ακόμη, ο Κάρτερ και ο δικός μας πρωθυπουργός. Ο Ζισκάρ μάλιστα τόνισε ότι ή Γαλλία θά σταθεί στό πλευρό τής Γερμανίας τήν κρίσιμη αυτή ώρα, ενώ ο Βρετανός ύπουργός των Έξωτερικών δήλωνε ότι ή χώρα του θά ύποστηρίξει τή Γερμανία, «όποια και νά είναι ή άπόφασή τής».

Καταρχήν, λοιπόν, τά γεγονότα μαρτυρούν τή συσείρωση και τήν έκφραση τής άλληλεγγύης των άστικών κρατών μπροστά σέ κοινό αντίπαλο.

Έχει έπισημανθεί πώς ο νέος συσχετισμός δυνάμεων πού τά τελευταία χρόνια διαμορφώνεται σέ εύρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο φέρει τή σφραγίδα μιας ιδιότυπης συμμαχίας ΗΠΑ-Γερμανίας, τής έπιβολής τής στις άλλες άρχουσες τάξεις των εύρωπαϊκών κρατών, με καθοριστική σταθερά, σέ όλα ταύτα, τήν άνάδειξη τής Γερμανίας σέ ήγεμονική δύναμη τής ήπείρου μας. Η χώρα αυτή έχει σήμερα νά έπιδειξει τήν πιό ρωμαλέα εύρωπαϊκή οικονομία: άκόμη, πολιτικό σύστημα και μορφή κράτους πού δείχνουν νά άποκλείουν πολιτική ρευστότητα, θεαματικές μεταβολές και έσωτερική αστάθεια: και, τέλος, ένα λαϊκό κίνημα έντυπωσιακά καχεκτικό, άποσπασματικό και άμήχανο. Παράλληλη έμφανίζεται και ή τάση νά ένισχυθεί ή χώρα πολιτικά-στρατιωτικά έξω από τά σύνορά τής, είτε με τόν πλήρη επανεξοπλισμό τής, είτε με τόν έμμεσο έλεγχο άλλων στρατών, είτε με τήν τάση νά διαμορφωθούν ύπερεθνικές πολιτικές δυνάμεις στό πλαίσιο τής ΕΟΚ, με τήν καθοδήγηση αντίστοιχων γερμανικών, και ως όργανα έπιβολής τής κυριαρχίας τής. Παρ' όλες όμως αυτές τις εξελίξεις, ένα βασικό, βασικότατο πρόβλημα παραμένει: αυτή ή καθόλα άκμαίοτατη οικονομικά χώρα εξακολουθεί έμφανώς νά χλωαίνει από άποψη πολιτικής ισχύος σέ εύρωπαϊκό επίπεδο. Δηλαδή, όσον άφορά τήν άποφασιστική τής έπέμβαση στον καθορισμό των εξελίξεων σέ άλλες εύρωπαϊκές χώρες. Και είναι αυτόνοητο ότι μόνο με τήν περαιτέρω

«...»

διαγυμνουοφθαλμου

αύξηση του πολιτικού βάρους και κύρους της θα είναι σε θέση να εμπεδώσει και να επεκτείνει την κυριαρχία της.

Και ακόμη παραπέρα: αυτές οι ανάγκες της Γερμανίας εκ των πραγμάτων έμπεριέχουν τη σύγκρουσή της με τα εργατικά και λαϊκά κινήματα της νότιας Ευρώπης, της άριστερης Ευρώπης. Πρέπει λοιπόν να εξουδετερωθεί ή, τουλάχιστον, να περιορισθεί το πολιτικό βάρος αυτών των κινήματων. Η όμοσπονδη γερμανική κυβέρνηση άκριβώς θα χρησιμοποιήσει την τρομοκρατία για να προωθήσει αυτόν το διπλό στόχο: πρώτον, να αναδειχθεί σε ήγετική πολιτική δύναμη στην Ευρώπη εις βάρος των άλλων εταίρων, και άρα να ενισχύσει ταυτόχρονα τις δυνατότητές της να επεμβαίνει ή ίδια, έμμεσα ή άμεσα, στην αντιμετώπιση των κατά τόπους εργατικών κινήματων: και, δεύτερον, να προσφέρει παράλληλα στις άλλες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις τα μέσα ώστε να είναι σε θέση, και οι ίδιες, να ανταπεξέλθουν δραστηριότερα στις ανάγκες που θέτουν οι συγκρούσεις μέσα στη χώρα τους.

Η άναγωγή ενός ελάσσονος, θα λέγαμε, προβλήματος σε πρόβλημα της εποχής: ο προβιβασμός μιας όρισμένης τρομοκρατίας (κανέναν θόρυβος δέν υπήρξε για τους τρομοκράτες π.χ. του Τουρκές, που σε ένα μήνα σκότωσαν 16 -άριθμός δέκα έξι- άτομα στην Τουρκία) σε πονοκέφαλο όλων των κρατών και παγκόσμιο άμολ, δηλαδή ή βίαη «έξαγωγή» της ή άνεκτήμητα πρόσφορη φύση της ίδιας της τρομοκρατίας που ποινικοποιεί την πολιτική δράση (έδω θα επανέλθουμε): και, άρα, ή σχετικά έξασφαλισμένη έπιτυχία του έγχειρήματος, καθόσον θα άφορα «οικουμενικό» κίνδυνο που άπομακρύνεται: από άκανθώδη και άμφιλεγόμενα πολιτικά προβλήματα -όλα αυτά θα άποτελέσουν μέσο (και άλλοθι) για τον Σμίτ και δυνάμεις της άντιπολίτευσης προκειμένου να έξαπολυθεί μία όρκισμένη πανευρωπαϊκή και παγκόσμια σταυροφορία.

Σε αυτή την πανοστρατιά ή Γερμανία καθώς έχει την πρωτοβούλια για τη «συγκρότηση» και το χειρισμό του προβλήματος, θέλει να αναδειχθεί σε ήγετική δύναμη. Στις άλλες χώρες δέν μένει παρά να τεθούν υπό τις διαταγές της «όποια και να είναι ή άπόφασή της». Παίζοντας έτσι χωρίς ένδοιασμούς τό γερό χαρτί της τρομοκρατίας, ο Σμίτ πέτυχε σπουδαία πολιτική νίκη. Σάν παράδειγμα μάλιστα για τό μέχρι που φτάνουν οι βλέψεις του άς άρκεσει τουτό: ζητήθηκε από την Ιταλία να έπιτρέψει την άποστολή Γερμανών κομάντος στη Ρώμη και άλλες πόλεις, για την ασφάλεια των ίταλικών άεροδρομίων από τρομοκράτες! Η Γερμανία «κατασκεύασε» ένα σοβαρό πρόβλημα, και προβάλλει τώρα σάν μοναδικός γνώστης του, διεκδικεί δηλαδή τό δικαίωμα να τό χειρίζεται παντού ή ίδια.

Όμως: ταυτόχρονα με αυτά θα προωθηθεί και ο δεύτερος συναφής στόχος. Η φύση του προβλήματος της τρομοκρατίας είναι τέτοια που, τελικά, ξεκινάμε από μία άυτοδικία (των έξτρεμιστών) και καταλήγουμε σε μία άλλη άυτοδικία (του κράτους). Αυτή ή δεύτερη άυτοδικία -που έφτασε στις άκραιοές της μορφές με την έπιχείρηση στη Σομαλία και, κυρίως, με τη βουβή έξόντωση των φυλακισμένων άναρχικών- είναι ταυτόχρονα και δράση του κράτους έξω από τό νόμο και παρά τό νόμο. Αυτό δημιουργεί νομικά προηγούμενα, δηλαδή πολιτικές διόδους. Από κεί θα περάσει τό κράτος, τό γερμανικό, αλλά -και έδω θα παρέμβει καταλυτικά ή έσκεμμένη διεθνοποίηση της τρομοκρατίας που μεθοδεύει ή Γερμανία- και κάθε άλλο κράτος, όταν τό καλέσουν οι ανάγκες του να άντιμετωπίσει τόν έσωτερικό έχθρο.

Πέρα από όλα αυτά τώρα, και παράλληλα, τό ίδιο μέσο (και άλλοθι) θα τεθεί σε έφαρμολή και για έσωτερική κατανάλωση στη Γερμανία. Η τρομοκρατία θα άνοιξει λεωφόρους για τη συνεργασία πολιτικών δυνάμεων, θα ενισχύσει τη σύμπνοια πολιτικού προσωπικού, τύπου, μέσων μαζικής ένημέρωσης, ίδεολόγων του άστισμού. Και, μαζί, ο τρομοκράτης θα προσφερθεί, εκών άκων, να δώσει πρόσωπο στον νέο κοινωνικό έχθρο. Στο όνομα «συμπαθούντες των τρομοκρατών» και στην κατηγορία «υπόθαλψη άναρχικών» θα άκούσουν όλοι οι ταραξίες: από μέλη ομάδων της άκρας άριστερας μέχρι τό κάθε μοναχικό προοδευτικό άτομο. Οι πρόσφατες δηλώσεις του συγγραφέα Χ. Μπέλ θα εικονογραφήσουν αυτή την κατάσταση με τά πιό σκούρα χρώματα.

Στη Γερμανία λοιπόν, και σε αντίθεση με την πρόσφατη φιλολογία περί άναβίωσης του φασισμού, λειτουργεί ένα άυταρχικό κράτος που σκοπεύει, και ως ένα βαθμό τό έπιτυγχάνει, να χρησιμοποιήσει ολοκληρη την κοινωνία για την έμπέδωση, την άναπαγωγή και διαίωνιση του άυταρχισμού του. Και, άρα, για την έξασφάλιση της δυνατότητας να επεμ-

Η γαλλική έφημερίδα «Μόντ» χαρακτηρίζει συγκλονιστικό τό ότι οι ίδιες οι γερμανικές έφημερίδες που διεξάγουν σύντονη έκστρατεία έναντι των τρομοκρατών και της σπείρας Μπάαντερ-Μάινχοφ άναφέρονται σήμερα στον Κάπλερ (Γερμανό έγκληματία πολέμου που άπέδρασε από την Ιταλία και κατέφυγε στη Δυτική Γερμανία) με τό χαρακτηριστικό «δήθεν έγκληματίας». Και θεωρεί την ψήφισή κάπου 52 νόμων και διαταγμάτων σχετικών με την έσωτερική ασφάλεια τά τελευταία έπτά χρόνια σάν όπορτουμιστική προσπάθεια νομοθεσίας που θα άνοίξει τό δρόμο σε δικτάτορες.

(ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 30.10.1977)

διαγυμνουοφδαλμου

Κατά τη γνώμη μου τό ερώτημα τίθεται ως εξής: Αυτές οι πράξεις (οί τρομοκρατικές) εμπνέονται από τό σοσιαλισμό; έχουν κάποια αξία χειραφέτησης; Ή απάντηση είναι όχι. Αλλά υπάρχει μία πλευρά τής κριτικής κατά τής άτομικής τρομοκρατίας πού θέλω νά επισημάνω. Είναι ότι δέν πρέπει νά επιτρέψουμε στήν άστική τάξη με αυτή τήν εύκαιρία νά παραστήσει τή δημοκρατική και τήν ανθρωπιστική. Γιατί π.χ. ό δυτικογερμανικός τύπος άφιερώνει ολόκληρες σελίδες στή δράση τών ντεζεπεράντος ενώ τηρεί άπί'τευτη σιωπή για τίς δεκατρείς χιλιάδες ανθρώπους πού αυτοκτονούν κάθε χρόνο. Ό άριθμός τών ντεζεπεράντος, άν και είναι άπαράδεκτος για ένα σοσιαλιστή, δέν είναι ώστόσο τίποτε μπροστά στούς 13.000 νεκρούς πού δείχνουν τήν πραγματικότητα αυτής τής δημοκρατικής και ούμανιστικής κοινωνίας. Αλλά κάθε άπαγωγή και όμηρία κάνει πιο δύσκολο, άν όχι άδύνατο τό νά έκφραστούν τά κοινωνικά προβλήματα σέ μία δράση κοινοβουλευτική ή έξωκοινοβουλευτική. Αυτό είναι ιδιαίτερα άληθινό όταν τό σύστημα κυριαρχίας βρίσκεται μπροστά σέ μία κρίση κοινωνική, οικονομική και ψυχολογική.

(Συνέντευξη του Ρούντι Ντούσκε, ήγέτη τής φοιτητικής εξέγερσης στή Γερμανία τή δεκαετία 1960-70. Αναδημοσιεύεται ολόκληρη στήν ΑΥΓΗ, 30.10.77).

βαίνει με παρόμοιο τρόπο και στά ευρωπαϊκά πράγματα. Η τρομοκρατία, παρενέργεια και αυτή του άυταρχισμού, θά ένισχύσει τελικά και θά δικαιώσει αυτές τίς τάσεις. Πού σημαίνει ότι θά δυσχεράνει άπελπιστικά τή δημιουργία ενός μαζικού λαϊκού κινήματος πού θέλει νά διεκδικήσει τό άκριβώς αντίστροφο: τήν αύξηση τής λιγοστής δημοκρατίας πού έχει περισσέψει. Μία αύξηση πού, όπως είπαμε, δέν άφορά μόνο τόν γερμανικό αλλά όλους τούς λαούς τής Εύρώπης.

II. Στή Γερμανία λοιπόν θά γίνουμε, στό σημείο αυτό, μάρτυρες μιιάς έμπνευσμένης συνεργασίας τών κατασταλτικών κλάδων με τούς ιδεολογικούς κλάδους του κρατικού μηχανισμού: εύγλωττο δείγμα, και πολύ χειροπιαστό, του τί μπορεί νά σημαίνει σέ εύτυχεις συγκυρίες ή γενική θέση ότι οι μέν εξασφαλίζουν τίς προϋποθέσεις και συνθήκες λειτουργίας τών δέ, και αντίστροφα. Στίς άλλες χώρες αυτά θά «έσωτερικευτούν» με τή διαμόρφωση κάποιων ιδεών, άπόψεων και παραστάσεων, αλλά και με τή δυνατότητα νά στηριχτεί πάνω σέ αυτές κάποια ένίσχυση του άυταρχικού χαρακτήρα του κράτους.

Έτσι, τά συμβάντα περιέχουν μία επικίνδυνη τάση: τήν «άπολιτικοποίηση» τής πολιτικής, πράγμα πού, στήν περίπτωση μας, σημαίνει τή μετατροπή τής πολιτικής αντίθεσης σέ ποινικό άδίκημα. Η τάση αυτή βέβαια είναι πολύ παλιό φαινόμενο. Στόν τόπο μας μάλιστα έχει ύπάρξει ως ιδεολογία, σέ έξαλλες μορφές. Ένα χοντρό παράδειγμα: τό γεγονός ότι ή άρχουσα τάξη, και παρά τήν πολιτικοστρατιωτική τής νίκη, αναγκάστηκε επί μία εικοσιπενταετία τουλάχιστον (και οι άπόηχοι φτάνουν μέχρι σήμερα) νά βασιζέται τόν άντικομμουνισμό τής στήν άλλεργική έπικλήση τής «τρομοκρατίας», πρόσφερε στόν κόσμο τή φανταστική έξίσωση κομμουνισμός= αίμα, και άνέδειξε τό κονσερβοκούτι σέ κατηγορία έρμηνείας πολιτικών πραγμάτων, τί άλλο είναι άπό άντιμετώπιση ενός κατεχοχίν πολιτικού ζήτηματος με κατηγορίες του ποινικού δικαίου; Και άργότερα, ή στρατιωτική δικτατορία στά «Συνταγματα» του Παπαδόπουλου θά προβλέψει τήν ποινική προστασία του «πολιτεύματος» και του καθεστώτος τής, άκριβώς επειδή ήταν αναγκασμένη νά καταργήσει τή δημοκρατική άσκηση τής πολιτικής.

Άξιοσημείωτο είναι ότι τήν πολιτική θά τήν ποινικοποιήσουν οι ίδιοι οι έξτρεμιστές: άπό τή στιγμή πού τά προβλήματα θά προσωποποιηθούν (π.χ. ή τάξη τών καπιταλιστών στό πρόσωπο π.χ. του καπιταλιστή Σλάγιερ), και μήλο τής έριδος θά γίνει ή ζωή αυτού ή εκείνου του άτόμου: άπό τή στιγμή πού κάθε τους έγχείρημα συνιστά, και άρα έπιδέχεται, αυτοδικία (ό όρος προβλέπεται άπό τό δικαίο) άπό τή στιγμή, τέλος, πού έπιφανείς θιασώτες του είδους θεμελιώνουν οι ίδιοι τή δραστηριότητά τους στήν πρόταση: «κάθε έγκληματική πράξη ένάντια στό ίμπεριαλιστικό κατεστημένο είναι συγχρόνως και πολιτική πράξη», ή πολιτική θά μετατραπεί σέ άστυνομικο-δικαστηριακή πρακτική.

Και οι έπιπτώσεις:

1. Με τόν τρόπο αυτό, αντιδράσεις μη πολιτικές άπέναντι σέ πολιτικά ζητήματα θά μοιάζουν σάν οι μόνες άποτελεσματικές. Η τρομοκρατία θά έπιφέρει έτσι τήν τρομοκράτηση τής κοινής γνώμης, και αυτή με τή σειρά τής τήν ένίσχυση τής κοινωνικής γαλήνης.
2. Η κατάχρηση τής λέξης τρομοκρατία (έν γενεί) και ή χρήση τής ως άυτόνομης και άυτοδύναμης έρμηνευτικής κατηγορίας είναι σέ θέση νά παρεμποδίσουν τήν άποτελεσματική άντιμετώπιση ενός άλλου πολιτικού προβλήματος: τής φασιστικής τρομοκρατίας. Και τό δόγμα του παλιού «μαύρου και κόκκινου φασισμού» θά παραμερίσει για νά περάσει ή μαύρη και κόκκινη τρομοκρατία, οι φασιστικές προκλήσεις και δυναμικές ένέργειες θά ιδωθούν μέσα άπό τό ποινικό τους μέρος («φασισμός ίσον έγκλημα» έγραφε πρό μηνών έφημερίδα τής άριστεράς). Η τρομοκρατία θά γίνει και έδω άπολιτικό κλειδί έρμηνείας πολιτικών δρωμένων.

3. Θύμα, όμως, ενός άνεξέλεγκτου ποινικού άδικήματος μπορεί κάλλιστα νά είναι ό καθένας: έγώ, έσύ, ό γείτονας. Όταν δημος γίνεται ό τυχαίος έπιβάτης κάποιου μοιραίου άεροπλάνου —και ή φωτογραφία τής Ξανθής σουηδεζούλας πού έπιδείκνυε περίλυπη τή φωτογραφία του μπαμπά τής τό ύπογράμμισε τραγικά—, τότε πλέον άπειλούμαστε όλοι, και μάλιστα προσωπικά. Οι έφημερίδες μας θά δουλέψουν με ζήλο, και οι γερμανικές υπηρεσίες έχουν, όπως είπαμε, κάθε λόγο νά τίς πνίξουν με «έγκυρες» πληροφορίες: άναρ-

διαγυμνουοφδαλμου

χικοί εξτρεμιστές μπαινοβγαίνουν άνερόχλητοι στή χώρα μας, βρίσκουν καταφύγιο στή νησιά μας καί καταστρώνουν τά καταχθόνια σχέδιά τους: ό κίνδυνος ένεδρεύει πλάι μας. Νά τη λοιπόν ή πάταξη τής τρομοκρατίας ώς κοινό συμφέρον. Δηλαδή, μέ δυό λόγια: νά τό κοινό συμφέρον. Ή κοινωνία καλείται αυτόματα νά συσπειρωθεί, καί ό καθένας νά παραμερίσει τά στενά του συμφέροντα. Ή πρόεδρος τής Γερμανίας Σέελ θά τό πεί λακωνικά στήν, μέ δημόσια φυσικά δαπάνη, κηδεία του Σλάγιερ: «τά έθνη τής γής αρχίζουν νά άντιλαμβάνονται μέ φρίκη ότι δέν ύφίσταται έπίθεση ή μία ή ή άλλη τάξη, αλλά όλες οι τάξεις».

4. Συσπείρωση όμως περί ποιόν; Μά φυσικά περί τήν οργανωμένη εκείνη δύναμη πού ακριβώς ρόλο έχει καί είναι μόνη σέ θέση νά μς προφυλάξει σέ καιρούς χαλεπούς: πρόκειται εύθέως, γιά πρόσκληση σέ συνεργασία μέ τό γερμανικό κράτος. Στή Γερμανία ή πρόσκληση είναι βέβαια πολύ πιό άμεση (συνεργασία μέ τό μηχανισμό καταστολής) καί πολύ πιό πλούσια σέ έπιπτώσεις. Ή άνταπόκριση θά πάρει μάλιστα έπικίνδυνες διαστάσεις. Σέ σημείο πού νά άπορει, μέ τό δικίο του, ό μόνιμος σχολιαστής τών επικαιρών τής ΕΡΤ πρό δημήνου, πώς καί δέν είχαν συλληφθεί άκόμη οι άπαγωγείς του Σλάγιερ, σέ μία χώρα μέ ένα λαό πού έχει παράδοση συνεργασίας μέ τά σώματα άσφαλείας, καί σπεύδει νά καταγγείλει ό,τι ύποπτο ύποπέσει στήν άντίλημή του!

Γιά μς τούς άλλους, πού δέν είχαμε τήν τύχη νά γεννηθούμε μέ τέτοια λαμπρή παράδοση, ή συνεργασία αυτή δέν θά είναι τόσο χειροπιαστή. Άρκεϊ οι εύχές μας καί οι καρδιές μας νά είναι μαζί του, του ξένου έστω κράτους, στήν αυτοθυσία του νά μς σώσει: άρκεϊ νά νομομοποιηθεί τό άυταρχικό κράτος στά μάτια μας, καί μάλιστα γιά ζήτημα πολιτικό (άν συμβαίνει δέ νά είναι τό γερμανικό, τόσο τό καλύτερο γιά τόν Σμίτ). Λαός, λοιπόν, καί άυταρχικό κράτος χέρι χέρι στόν κοινό άγώνα, όλοι πίσω από τήν φύλακα-άγγελο. Καί μάλιστα όσο πιό άποτελεσματικά (άπό κάθε άποψη) δράσει αυτό, τόσο τό καλύτερο: ό σκοπός έδώ έχει πολύ βάλιμες έλπίδες νά καταφέρει νά άγιάσει τά μέσα. Καί πρόκειται, δυστυχώς, γιά μέσα γενικής χρήσεως.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΡΑΣ

ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΑΝΤΙ

Περίοδος Β', τεύχος 84, Σάββατο 5 Νοεμβρη 1987

Εμφοδες

δεσμίτσα

ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ / LE MONDE DIPLOMATIQUE

Οκτώβριο, 77, τεύχος 12, δρχ. 50.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΚΑΙ ΔΕΞΙΑ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΑΝΙΣΟΡΟΠΙΕΣ: Ή ραγδαία άνάπτυξη, θαπτισμένη «έξάπλωση», άντιφάσκει μέ όλες τις διακρύνσεις γιά μία νέα παγκόσμια τάξη, του FRANÇOIS PARTANT.

ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΗ Μ. ΑΝΑΤΟΛΗ: άρθρα πάνω στήν έπίδεινωση τής κρίσης στή Μ. Ανατολή τών DANIEL AMIT, AMNON KAPELIOUK, MICHEL KAMEL, καί, ZEAN GUEYRAS.

ΡΟΥΜΑΝΙΑ: ΕΝΑΣ ΑΥΤΑΡΧΙΚΟΣ «ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ», ρεπορτάζ τών MAURICE MASCHINO καί FEDELA M' RABET.

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΙΝΔΙΚΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ: άρθρα πάνω στίς πρόσφατες εξελίξεις στήν Ινδική Χερσόνησο τών: DENZIL PEIRIS, EQBAL AHMAD καί MOHAN RAM.

ΜΕΣΙΚΟ, ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΗΣ ΔΕΞΙΑΣ, ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΡΙΣΤΕΡΑ, τής ELISABETH GRANZEAS.

Τεύχος Νοεμβρίου άφιερωμένο στήν Έλλάδα

Οι πολιτικές δυνάμεις τής εξουσίας

του "Αγγελου Έλεφάντη

Η προεκλογική περίοδος κλείνει, οι παρατάξεις έχουν διαμορφωθεί, τα εκλογικά προγράμματα έχουν δείξει τους προσανατολισμούς των κομμάτων, οι προεκλογικές συγκεντρώσεις έχουν καταγράψει τις τάσεις των λαϊκών ρευμάτων. Στην πραγματικότητα όμως το ουσιαστικό πρόβλημα τής πολιτικής ζωής του τόπου, τ ό π ρ ό β λ η μ α τ ή ς ε ξ ο υ σ ί α ς, έμεινε έξω από τήν προεκλογική διαπάλη ως αυτόνομο, ως λυμένο: όλοι ζέρουν και όλοι λένε ότι ή Νέα Δημοκρατία θά συνεχίσει τήν εξουσία τής. Έτσι τά ιστορικά προηγούμενα, μέ τά κόμματα τής Δεξιάς στήν εξουσία επί όλόκληρες δεκαετίες, μπορούν νά χρησιμεύσουν σάν καθρέφτης όπου θά δούμε τό είδωλο τής ζωής πού θά ζήσουμε.

Όμως τί είναι πραγματικά ατή ή εξουσία; τί σημαίνει εξουσία τής δεξιάς; ποιός είναι ό χαρακτήρας τής, οι προοπτικές τής; Συνήθως άπαντούμε στά έρωτήματα αυτά μέ υπέροχες ταυτολογίες. «Δεξιά είναι ή δεξιά» κ.ο.κ. Σέ άλλες περιπτώσεις ή εξουσία κρίνεται μέ βάση ή τά πάγια, τά γενικά, χαρακτηριστικά τής, ή μέ βάση χαρακτηριστικά πού είχε άλλες εποχές. Σπάνια ξεπερνιέται ό πειρασμός τής περασμένης καραμανλικής όκταετίας. Καί Έτσι δέν βλέπουμε ή δέν θέλουμε νά δούμε τή σημερινή μορφή τής εξουσίας και τά σημερινά προβλήματα πού μās επιφυλάσσει. Μ' ατή τήν έννοια τό πρόβλημα τής εξουσίας έχει μείνει έξω από τήν προεκλογική διαπάλη και άν ύποτεθεί ότι ή προεκλογική περίοδος χρησιμεύει στό νά ανασκαφτούν σέ βάθος τά προβλήματα του τόπου, έτούτες οι εκλογές δέν μās έδωσαν κλειδιά και λαβές για νά τά ψάξουμε.

*Όστόσο, τά προβλήματα τής εξουσίας χρειάζονται περισσότερες εξηγήσεις. Έδώ πρέπει νά συγκεντρωθεί ό προβληματισμός των προοδευτικών δυνάμεων αλλά και νά συγκλίνουν οι προσπάθειες όλων όσων δέν άναγνωρίζονται στή μορφή εξουσίας πού επιφυλάσσει στον τόπο ή Δεξιά. Τό κείμενο πού ακολουθεί άς θεωρηθεί μικρή συμβολή σ' ατή τήν προσπάθεια**

Τά προηγούμενα δέν θά πρέπει νά μās οδηγήσουν στό νά εξισώσουμε τις διάφορες μορφές εξουσίας τής άστικής τάξης και νά βάλουμε στό ίδιο τσουβάλι τό κοινοβουλευτικό κράτος και τό κράτος εκτάκτου άνάγκης πού τόσο εύδοκιμεί στον τόπο μας. Τό πράγμα μοιάζει κοινός τόπος. Άλλά ό κίνδυνος παρόμοιων παρανοήσεων δέν είναι άμελητέος. Συχνά άκοϋμε ότι «ή Χούντα δέν έπεσε — άλ' αξε μορφή και προσώπειο»... και έτσι έχουμε σέ καινή μορφή τήν εξίσωση τής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας (π.χ. τό σημερινό καθεστώς) μέ τή στρατιωτική δικτατορία. Τό ζήτημα δέν είναι μόνο θεωρητικό είναι κυρίως πρακτικό. Μέ τέτοιες άπλουστεύσεις είναι άδύνατο νά υπάρξει έστω και ύποψία ρεαλιστικής στρατηγικής για τό λαϊκό κίνημα. Καί δυστυχώς οι άπλουστεύσεις τέτοιου τύπου προέρχονται συχνότατα και από δυνάμεις πού κάθε άλλο παρά φαντάζονται τον έαυτό τους ντυμένο μέ τό άριστερίστικο τζάκετ.

Ό χαρακτήρας των διαφόρων μορφών κράτους (ανεξάρτητα από τήν τυπολογία τους πού άφορā περισσότερο αναλυτικούς σκοπούς) άποτυπώνεται στις συγκεκριμένες σχέσεις (κοινωνικές, οικονομικές, ιδεολογικές και πολιτικές) πού εκφράζουν οι πολιτικές δυνάμεις τής εξουσίας, τά κόμματα τής εξουσίας και κυρίως, εκείνα τά κόμματα πού έχουν καταφέρει νά επιβάλουν τήν ήγεμονία τους πάνω στά άλλα είτε

Έξουσία και πολιτικές δυνάμεις

Δέν θά πρόσθετε κανείς σπουδαία πράγματα στον κοινό προβληματισμό άν υπενθύμιζε ότι ή εξουσία στήν Έλλάδα άσκειται (ή είναι δυνατό νά άσκηθεί) από εκείνες τις πολιτικές δυνάμεις πού είναι σέ θέση νά έξυπηρετήσουν τήν έξάρτηση και τήν επιβίωση του καπιταλιστικού καθεστώτος. Η διαφορετικά ό συνασπισμός εξουσίας δέν είναι τίποτε άλλο από τήν πολιτική διάσταση τής σχέσης ιμπεριαλισμός — ιθαγενείς άρχουσες τάξεις. Ατή ή ιστορική σταθερά τής νεοελληνικής πολιτικής ζωής συνοδεύεται μέ μορφές εξουσίας πού έρχονται και παρέρχονται, και παραλλάζουν από τήν κοινοβουλευτική δημοκρατία ως τή στρατιωτική δικτατορία, άνάλογα μέ τά προβλήματα πού θέτει κάθε φορά ή συγκυρία τής ταξικής πάλης.

Στό σημείο αυτό θά ήθελα νά επισημάνω τή μελέτη του Νίκου Πουλαντζά, 'Η Κρίση των δικτατοριών, Πορτογαλία, Έλλάδα, Ίσπανία, (έκδ. Παπαζήση, Άθήνα 1975) τήν όποία και έν μέρος χρησιμοποίησά. Στή μελέτη ατή ό άναγνώστης θά βρει μερικά βασικά κλειδιά για τήν έρμηνεία των δικτατορικών και μεταδικτατορικών φαινομένων, καίτοι οι συγκρίσεις και οι άναλογίες μεταξύ Έλλάδας, Ίσπανίας και Πορτογαλίας δέν είναι πάντα δυνατές.

είναι σύμμαχα είτε είναι αντίπαλα. Μιά συγχρονική μελέτη θά μās αποκαλύψει συγκεκριμένα τό ιδιότυπο πλέγμα πολιτικών δυνάμεων πού άρθρωμένες μέ βάση τόν μεταξύ τους συσχετισμό δυνάμεων συνιστούν τήν πολιτική έξουσία τόσο στό επίπεδο του κράτους όσο και στό επίπεδο των κρατικών μηχανισμών. Ἄλλά ἡ έξουσία δέν είναι μόνο μία «συγχρονική δομή» γιά τήν μελέτη τῆς όποίας θά άρκοῦσε μία συγχρονική τομή των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων. Οί δυνάμεις τῆς έξουσίας και τό κράτος είναι άποτέλεσμα κάποιων συγκρούσεων πού έχουν διεξαχθεῖ μέσα σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Ἐξουσία και κράτος ενῶ από συγχρονική σκοπιά είναι ένα πλέγμα σχέσεων, ένα πλέγμα ιεραρχήσεων και λεπτῶν εξισορροπήσεων, από διαχρονική άποψη είναι ἡ ιστορική άπόληξη του πολιτικού, και κοινωνικού γίνεσθαι, δηλαδή προϊόν τους Συνεπῶς ἡ μελέτη πρέπει νά σταθεῖ και στά δύο επίπεδα. Ἄν οἱ άνθρωποι μπορούν μέ τή δράση τους νά αλλάξουν τήν πραγματικότητα πού ζοῦν, ἡ κατανόηση τῆς πραγματικότητας είναι άδύνατη χωρίς τήν εξαντλητική έρευνα των διαδικασιῶν και των παραγόντων πού τή συνθέτουν. Διαφορετικά ἡ παρεθοντολογία ἢ ἡ μεταφυσική του ιστορικισμοῦ και τά άμαλγάματα του εμπειρικοῦ εκλεκτικισμοῦ είναι άναπόφευκτα.

Οἱ σύντομες αυτές παρατηρήσεις δέν σκοπεύουν νά σκιαγραφήσουν μία θεωρία περί κράτους. Θέλουν όμως νά χρησιμοποιήσουν μίαν όρισμένη μεθολογία πού νά εισάγει, μέ άκρα συντομία, στά δεδομένα τῆς σημερινῆς έξουσίας στην Ἑλλάδα.

Ἐπίπεδο ἡ ἰστορικοί προσδιορισμοί τῆς έξουσίας

Ἡ σημερινή έξουσία στην Ἑλλάδα και οἱ πολιτικές δυνάμεις πού τή συνθέτουν είναι προσδιορισμένες ιστορικά. Τόν ιστορικό προσδιορισμό δέν θά τόν άναγνώσουμε στή χρονολογική διαδοχή των γεγονότων πού προηγήθηκαν αλλά στις συγκρούσεις και τις τομές πού έδωσαν ζωή στή σημερινή κατάσταση. Θά ύπενθυμίσουμε δύο σημεία τῆς σχετικά πρόσφατης ιστορίας μας.

α) Ἡ πτώση τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας, τόν Ἰούλιο του 1974, δέν ήταν άμεσο άποτέλεσμα τῆς λαϊκῆς δράσης, τῆς αντίστασης του ἑλληνικοῦ λαοῦ.

β) Δέν ήταν επίσης τό άποτέλεσμα τῆς δράσης κάποιας μερίδας του Στρατοῦ (όπως π.χ. στην Πορτογαλία) ἢ πολιτικῶν δυνάμεων τῆς αστικῆς τάξης.

Ἡ πτώση τῆς δικτατορίας οφείλεται στην *καταστροφή* του ἡγετικοῦ της πυρήνα (δηλαδή των πολιτικῶν δυνάμεων τῆς δικτατορίας) πού προήλθε από τις έσωτερικές του αντιφάσεις. Πιο συγκεκριμένα: ἡ ἑλλειψη λαϊκῆς βάσης, ἡ λαϊκή αντίθεση μέ άποκορύφωμα τό Πολυτεχνεῖο, ἡ αντίθεση τῆς αστικῆς τάξης και των πολιτικῶν της δυνάμεων, τῆς στεροῦσε τή δυνατότητα νά φιλελευθεροποιηθεῖ και νά βρεῖ δυνατότητες άνα παραγωγῆς της. Ἡ δικτατορία παρέμενε αυτό πού πραγματικά ήταν: στρατιωτική δικτατορία. Ὅμως τό πραξικόπημα στην Κύπρο, ἡ άπόπειρα δολοφονίας του Μακαρίου και ἡ ένοπλη αντίσταση του κυπριακοῦ λαοῦ έθεσαν αἰφνίδια τόν ἡγετικό πυρήνα τῆς δικτατορίας εμπρός σε άνυπέρβλητα προβλήματα. Ἐπιπλέον, εξαιτίας τῆς τουρκικῆς εισβολῆς, ἡ χώρα βρέθηκε σε

εμπόλεμη κατάσταση. Και ἡ δικτατορία έπρεπε νά διεξάγει τόν πόλεμο αυτό χωρίς λαϊκή, ἄρα ἔθνική, κάλυψη: μάλιστα εναντίον ὑπέρτερης στρατιωτικά και πολιτικά δύναμης, πού χάρη στον Ἐτσεβίτ είχε πετύχει τήν ἔθνική της ενότητα. Ἐπρεπε άκόμη νά αντιμετώπισει τήν διπλωματική άπομόνωση, τήν άπροθυμία των Ἐνόπλων Δυνάμεων νά τήν άκολουθήσουν στην τυχοδιωκτική περιπέτεια, νά ξεπεράσει τή διάσπαση τῆς ενότητας του Στρατοῦ πού, μέ τήν παθητική συνέργεια των μῆ χουντικῶν αξιωματικῶν, ἐπί Παπαδόπουλου, είχε εξασφαλιστεῖ.

Ἡ πολιτικός μηχανισμός άνατροπῆς τῆς δικτατορίας τοποθετεῖται στην κατάσταση πού επικράτησε κατά τήν ἐπιστράτευση. Ἡ δικτατορία ὄφειλε — και τό ἐπιδίωξε — νά άποκαταστήσει τήν ιεραρχία του στρατεύματος στά δικαιώματά της γιατί μόνο έτσι ὁ στρατός θά ήταν σε θέση νά κινηθεῖ ἐπιχειρησιακά. Αυτό όμως είχε σαν άμεση πρακτική συνέπεια τήν ἀχρηστευση των άστυνομικῶν δικτύων του Ἰωαννίδη. Οἱ βαθμοφόροι απέκτησαν μέσα στο στρατό τόση δύναμη ὅση ἀκριβῶς τούς άπονέμει ἡ ιδιότητά τους και ἡ λειτουργία τους μέ βάση τόν κανονισμό και ὄχι ὅσην τούς επέτρεπαν ὡς τότε οἱ έσατζήδες. Ἐπιπλέον τό βάρος των ἐπίστρων (αξιωματικῶν και φαντάρων) άρχισε νά γίνεται άποφασιστικός και αἰφνίδιος παράγοντας πού θά μπορούσε νά πάρει ἐκρηκτικές και άπρόβλεπτες διαστάσεις.

Ἡ κατάσταση αυτή ὕποχρέωσε, και ταυτόχρονα έδωσε τή δυνατότητα, στην τυπική — και μέσα σε λίγες ὄρες άποκαταστημένη στά δικαιώματά της — ἡγεσία των Ἐνόπλων Δυνάμεων νά καταλάβει ὅτι δέν μπορούσε νά λύσει τό περίπλοκο πολιτικό και ἔθνικό πρόβλημα. Και «έπέλεξαν» τή μόνη λύση πού άπέμενε: νά καλέσουν τά πολιτικά κόμματα στην έξουσία. Ἄπό κει και πέρα ἡ πρωτοβουλία κινήσεων περνάει στά χέρια πολιτικῶν, μία και οἱ στρατιωτικοί ήταν άδύνατο νά λύσουν τά προβλήματα πού οἱ ἴδιοι είχαν δημιουργήσει. Ἐπαληθεύτηκε δηλαδή κατά περίτρανο τρόπο τό παλιό γνωμικό ὅτι ὁ πόλεμος είναι πολύ σοβαρό πράγμα ὥστε νά τό ἐμπιστευθεῖ κανείς στους στρατιωτικούς.

Τό προηγούμενο ιστορικό ὁδηγεῖ σε δύο κεφαλαῖωδη γιά τήν μεταπολιτευτική περίοδο συμπεράσματα:

α) Ἄνάμεσα στην κυβέρνηση Καραμανλή και τή στρατιωτική δικτατορία ὕπάρχει μία άποφασιστική τομή. Τό καθεστῶς πού ἐγκαθιδρύθηκε μετά τήν πτώση τῆς δικτατορίας δέν είναι άναπαραγωγή του προηγούμενου ὅπως συχνά λέγεται μέ μισόλογα (ΠΑΣΟΚ — ΚΚΕ) ἢ άνοιχτά (ἀριστεριστικές ἀντιλήψεις).

β) Στο κενό τῆς κατεστραμμένης και καταστροφικῆς δικτατορικῆς έξουσίας, ἑλλείπει ἄλλων διεκδικητῶν, τμήματα του πολιτικοῦ προσωπικοῦ τῆς αστικῆς τάξης περί τόν Κ. Καραμανλή, ἐγκαθίδρυσαν τή νέα έξουσία. *Νέα έξουσία από ὅλες τις άπόψεις:* τό χαρακτήρα, τις πολιτικές δυνάμεις, τούς σκοπούς, τις σχέσεις μέ τις λαϊκές μάζες τό πολίτευμα. Ἡ Νέα Δημοκρατία πού ἔκτοτε θά άποτελέσει τήν κύρια και ἐπιβλητική πολιτική δύναμη τῆς έξουσίας, είναι ένα *νέο κόμμα τῆς αστικῆς τάξης* πού δέν μπορεί νά αντιμετωπιστεῖ μέ τά κριτήρια τῆς παλαιᾶς ΕΡΕ, ανεξάρτητα από τό γεγονός (ὄχι χωρίς σημασία) ὅτι στις γραμμές της θά συναν-

τήσουμε πληθώρα παλαιοκομματικῶν, ἀνθρώπων τῆς πρώτης ὀκταετίας.

Οἱ κοινωνικοὶ καὶ πολιτικοὶ προσδιορισμοὶ τῆς ἐξουσίας

Ὅλο τὸ διάστημα πού πέρασε ἀπὸ τὴ μεταπολίτευση μέχρι σήμερα θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ μεταβατική περίοδος πού τώρα ἐγγίζει στοῦ τέρμα της. Καί ἦταν μεταβατική ἀκριβῶς διότι τὸ νέο καθεστῶς καὶ οἱ πολιτικές του δυνάμεις ἀποσαφηνίστηκαν προοδευτικά, ἔτσι πού τώρα ἔχουμε ὀλοκληρωμένη τὴν εἰκόνα τους. Ἐξαλείφτηκαν τὰ ὑπολείμματα τῆς αὐτόνομης ἐξουσίας τοῦ στρατοῦ (ὄχι χωρὶς ἀντιστάσεις καὶ συγκρούσεις), ἀποκαταστάθηκε ἰδεολογικά ἡ δικαιοσύνη, καταδικάστηκαν οἱ ἀπριλιανοὶ πρωταγωνιστές καὶ διαχωρίστηκαν ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ σῶμα (ἐξαγνισμός τοῦ ἀστικού κόσμου πού τοὺς ἐξέθρεψε), καταργήθηκε ἡ βασιλεία, διαμορφώθηκαν τὰ νέα θεσμικά πλαίσια (Σύνταγμα καὶ βασικοὶ νόμοι) τῆς ἀστικής κυριαρχίας. Δηλαδή στοῦ κενό πού ἄφηνε ἡ δικτατορία φτιάχτηκε μιὰ νέα ἐξουσία (ἢ ὅπως λέει ὁ Καραμανλῆς «παραλάβαμε χάος καὶ φτιάξαμε κράτος»).

Ἀπὸ κοινωνικὴ ἄποψη στοῦ μεταβατικὸ ἰσχυρὸ ἐπιτεύχθηκε ἡ συσπείρωση τῆς ἀστικής τάξης, μονοπωλιακῆς καὶ μὴ, περὶ τὴν Νέα Δημοκρατία. Ἐδῶ συναντιοῦνται καὶ συνωθοῦνται γιὰ νὰ βροῦν τὴν καλύτερη θέση ἢ ὀνομαζόμενη ἐνδογενῆς ἀστικῆς τάξης πού προσβλέπει κυρίως στὴν ΕΟΚ, μερίδες μονοπωλιακοῦ κεφαλαίου, μερίδες τοῦ ἐφοπλιστικοῦ (ἂν καὶ μὲ ἐπιφυλάξεις), πού χρειάζεται πολιτικὴ-κρατικὴ κάλυψη γιὰ τὰ ἀνοίγματα τοῦ στίς μεγάλες ὑπερπόντιες μεταφορές, τὶς ἀραβικὲς χώρες καὶ τὶς ἀνατολικές. Ἐκτός τούτου ὁμως ἡ ἀστικὴ τάξη, χάρις στὴ Νέα Δημοκρατία, ἐξασφάλισε τὴ *μαζικὴ τῆς βάση*, δηλαδή μεγάλο μέρος μεσοαστικῶν, μικροαστικῶν, ἀγροτικῶν καὶ ἐργατικῶν στρωμάτων. Εἰδικὰ φαίνεται ὅτι ἡ προσχώρηση τῶν μεσοαστικῶν καὶ μικροαστικῶν στρωμάτων στοῦ νέο ἡγεμονιακὸ συγκρότημα ἔχει γερὲς ρίζες, διότι ἡ Νέα Δημοκρατία παρὰ τὰ σημαντικὰ βάρη μὲ τὰ ὁποῖα τὰ φορτῶναι (φορολογία) τοὺς ἐγγυᾶται πολιτικὴ σταθερότητα καὶ κοινωνικὴ γαλήνη ἢ διαφορετικὰ, ἐγγυᾶται στὰ μικρο-μεσοαστικά στρώματα τὴ δυνατότητα νὰ νέμονται σημαντικό μέρος τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος πού παράγεται στόν τόπο ἢ νὰ συμμετέχουν στὴν οἰκιοποίηση κοινωνικοῦ προϊόντος πού παράγεται ἄλλοῦ (τουρισμός, ἐμπόριο κλπ), ἐγγυᾶται δηλαδή τὴν δυνατότητα ἀναπαραγωγῆς τους. Φυσικά, ἕνας ἄλλος λόγος προσχώρησης τῶν στρωμάτων αὐτῶν στὴ Νέα Δημοκρατία εἶναι ὅτι ὅλη ἡ διαδικασία τοῦ ἐκδημοκρατισμοῦ, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ δικτατορία στοῦ κοινοβουλευτικοῦ κράτος, πραγματοποιεῖται ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἀστικής τάξης καὶ τῶν πολιτικῶν τῆς δυνάμεων, ἐνῶ ἡ πολιτικὴ ἐμβέλεια τοῦ λαϊκοῦ κινήματος παρουσιάζεται περιορισμένη.

Τὸ σύνολο λοιπὸν αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων ἀποτελεῖ τὸ νέο συγκρότημα ἡγεμονίας πού ἀρθρώνεται κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἀστικής τάξης καὶ τὴν πολιτικὴ κυριαρχία τῆς Νέας Δημοκρατίας.

Ἀπὸ πολιτικὴ ἄποψη ὁ συνασπισμός τῆς ἐξουσίας ἀρθρώνεται ὅπως εἴπαμε μὲ βάση τὴ Νέα Δημοκρατία, εἰδικὰ περὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Κ. Καραμανλῆ καὶ

τῶν προσωπικῶν πολιτικῶν του φίλων. Αὐτὴ ἡ τελευταία ὁμάδα τῆς ἐξουσίας ἀποτελεῖ τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο τοῦ συνασπισμοῦ. Ἡ πολιτικὴ ἰδεολογικὴ ἐμβέλεια τῆς ὁμάδας αὐτῆς ἐνισχύθηκε ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὸ λαϊκὸ consensus πού τὸ ἐξασφάλισε δίνοντας τὴν αἴσθησις ὅτι ἀποτελεῖ τὴ μόνη δύναμη πού ἦταν σέ θέση νὰ βγάλει τὴ χώρα ἀπὸ πολιτικὸ, ἔθνικὸ καὶ κοινωνικὸ χάος. Ἐδῶ ὁ μύθος τοῦ Σωτήρα — Καραμανλῆ ἦταν ιδιαίτερα δραστικὸς καὶ μετέτρεψε μιὰ προσωπικότητα ὡς τότε ἀμφισβητούμενη λόγω τῆς παλιᾶς ὀκταετίας σὲ λαοπρόβλητο χαρισματικὸ ἡγέτη. Τὸ στοιχεῖο τοῦτο ἄλλωστε ὑποχρέωσε καὶ ἄλλες ἀστικές πολιτικές δυνάμεις νὰ ἐνταχθοῦν, τελικὰ, στοῦ νέο συνασπισμοῦ ἐξουσίας. Πρόκειται γιὰ δυνάμεις φιλοβασιλικές, τῆς παραδοσιακῆς Δεξιᾶς, τῆς πρώην Ε.Κ. (ἀποστάτες) ὅπως καὶ μετριοπαθῆ στοιχεῖα τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία χωρὶς νὰ εἶναι μονολιθικὴ, χαρακτηριστικὰ ὄχι τόσο ἀπὸ ἀντιθέσεις ἀλλὰ ἀπὸ σύγκλιση συμφερόντων, ἐπιδιώξεων καὶ προσανατολισμῶν. Καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ἡ ἐξουσία εἶναι *σχετικὰ σταθερὴ*, πολὺ περισσότερο πού κατάφερε νὰ ἐξασφαλίσῃ πλατιά λαϊκὴ ὑποστήριξη καὶ νὰ μετατρέψῃ τὸ κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ της σιμῶρον σὲ ἔθνικὸ.

Οἱ ἄλλες δυνάμεις τῆς ἐξουσίας. Ὁ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας

Οἱ πολιτικές δυνάμεις τοῦ ἀστισμοῦ πού «ξέφυγαν» ἀπὸ τὴ Νέα Δημοκρατία ἐντάχτηκαν βασικά στὴν ΕΔΗΚ. Καὶ στὴν περίπτωσις ὁμως αὐτῆς, οἱ βασικοὶ προσανατολισμοὶ εἶναι οἱ ἴδιοι μὲ τὴ Νέα Δημοκρατία καίτοι δὲν θὰ πρέπει νὰ ὑποτιμᾶ κανεὶς τὴν πραγματικὴ ἢ δημαγωγικὴ προωθημένη κοινωνικὴ τῆς πολιτικῆς (κεντρῶς σύνδρομο) καὶ τὴν ἰδεολογικὴ προσηλωσις στὶς ἀρχές τοῦ κλασικοῦ φιλελευθερισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά δὲν θὰ πρέπει νὰ παραγνωρίζεται ἡ συγγένεια τῆς ΕΔΗΚ μὲ τὴ γερμανικὴ σοσιαλδημοκρατία τοῦ Καγκελλάρου Σμίθ ἐνῶ ὁ Καραμανλῆς κλείνει περισσότερο πρὸς τὸν πρόεδρο τῆς Γαλλίας Ζισκάρ, πράγμα πού φυσικὰ ἀνοίγει διαφορετικούς προσανατολισμούς στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας ἐν ὄψει ἐνταξῆς στὴν ΕΟΚ. Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πράγμα ἡ ΕΔΗΚ ἀποτελεῖ κόμμα τῆς ἐξουσίας, μολονοῦτι δὲν συμμετέχει ἢ δὲν θὰ συμμετάσχει στὴν Κυβέρνησις καὶ αὐτὸ γιὰ τὴν ἐπιρροή της στοὺς κρατικούς μηχανισμούς (π.χ. σχολικὸ) εἶναι ἰσχυρότατη. Καὶ ξέρουμε ὅτι ἡ ἐξουσία δὲν ἐξαντλεῖται μόνο στὴν κυβέρνηση. Παράλληλα ἡ ΕΔΗΚ θὰ παίξει ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἐπιλογή τοῦ νέου προέδρου τῆς Δημοκρατίας πού κατὰ τὸ Σύνταγμα ἀποτελεῖ τὸ δεύτερο καὶ σχεδὸν σὲ ἴση πρὸς τὴν Κυβέρνησις μοῖρα πόλο τῆς ἐξουσίας..

Πραγματικά, σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα, ἡ ἐξουσία μοιράζεται σὲ δύο πόλους, τὴν Κυβέρνησις καὶ τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας. Ὁ Πρόεδρος δὲν εἶναι λειτουργημὰ διακοσμητικὸ. Συγκεντρώνει στὰ χέρια του σημαντικὲς ἀρμοδιότητες, π.χ. τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐκλεγῆι, στὴν πρώτη ψηφοφορία, χρειάζεται ἐνισχυμένη πλειοψηφία 200 βουλευτῶν. Ἄν ἡ πλειοψηφία αὐτὴ δὲν ἐπιτευχθεῖ ἀρκεῖ ἀπλὴ πλειοψηφία.

Ενώ λοιπόν η προεδρία είναι ο δεύτερος κρίσιμος πόλος της εξουσίας και ενώ η Νέα Δημοκρατία έχει εξασφαλισμένη τη σχετική πλειοψηφία εδρών για να σχηματίσει μονοκομματική κυβέρνηση είναι προβληματικό αν στις εκλογές θα διαθέτει 200 έδρες ώστε να έχει «δικό» της πρόεδρο Δημοκρατίας. Για να κατακτήσει και το προεδρικό χαρακώμα θα υποχρεωθεί σε συμμαχία. Αυτόνομο, ότι ο υποψήφιος σύμμαχος θα είναι η ΕΔΗΚ που θα προσφερόταν να υποστηρίξει πρόεδρο «κοινής εμπιστοσύνης». Ο ρόλος του κ. Κανελλόπουλου θα είναι εδώ αποφασιστικός. Άλλωστε η κάθοδος του στις εκλογές ως ανεξάρτητου υποψηφίου με το ψηφοδέλτιο της Νέας Δημοκρατίας αυτή την έννοια έχει. Προσωπικότητα υπεράνω κομματικών ερίδων και προστριβών, με αντιστασιακό και ήθικο κύρος, αποδεκτός ακόμη και από τις δυνάμεις της «Συμμαχίας», και εν πάση περιπτώσει από την ΕΔΗΚ, θα αποτελούσε τη γέφυρα μεταξύ των δύο μεγάλων αστικών κομμάτων. Γιατί κανένα πρόβλημα δεν θα λυνόταν αν η Ν. Δημοκρατία υποχρεώνονταν να εκλέξει Πρόεδρο Δημοκρατίας με σχετική πλειοψηφία: ο πρόεδρος αυτός θα ήταν εκπρόσωπος της κοινοβουλευτικής ομάδας της Νέας Δημοκρατίας και όχι εκπρόσωπος ολόκληρου του έθνους πράγμα που θα έπληττε θανάσιμα, από ιδεολογική άποψη, το αξίωμα του Προέδρου και το Πολίτευμα. Έτσι μπορεί κανείς να εξηγήσει και την ιδιαίτερη οξύτητα στον προεκλογικό ανταγωνισμό Ν.Δ. και ΕΔΗΚ γιατί, εν όψει του πιθανού συμβιβασμού τους για την εκλογή του Προέδρου, προσπαθούν σήμερα να κερδίσουν όσο το δυνατό καλύτερες θέσεις, δηλαδή περισσότερες έδρες. Η μελλοντική εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας θα αποτελέσει πεδίο έκφρασης ενδοαστικών αντιθέσεων, που δεν θα αφήσει ανεπηρέαστο το ήγemonικό συνασπισμό.

Άλλες αστικές δυνάμεις, μικρότερης πολιτικής εμπέλειας, προσπαθούν να πολεμήσουν από δικά τους χαρακώματα, και να αποτελέσουν ομάδες πίεσης. Πρόκειται για τους νεοφιλελεύθερους του Μητσοτάκη, συνδεδεμένους με μερίδες του εφοπλιστικού κεφαλαίου, και την «Εθνική Παράταξη» των Στεφανόπουλου — Θεοτόκη. Οί τελευταίοι προσπαθούν να εκφράσουν πολιτικά τη φιλοβασιλική δεξιά και τό 30% του Δημοψηφίσματος. Τά θλιβερά όμως απομεινάρια του χουντισμού που περισυλλέγει, ή «Εθνική παράταξις» τά δυναμικά φασίζοντα στοιχεία που την πλαισιώνουν και ή κραυγαλέα της αντιδραστικότητα την περιορίζουν σε περιθωριακή τάση της Δεξιάς. Ωστόσο και εδώ δεν θα πρέπει να υποτιμάται τό ιδεολογικό βάρος του 30%, που (ας μάς συγχωρηθεί ή βλασφημία,) κάνει ώστε τό θέμα του βασιλικού θεσμού να μίν έχει εκλείψει ιστορικά, παρόλο που σήμερα δεν αποτελεί άμεσο πολιτικό κίνδυνο, γιατί δεν έχει αντίστοιχες πολιτικές δυνάμεις να τό εξυπηρετήσουν.

Η παραπάνω επισκόπηση των δυνάμεων της εξουσίας μάς δείχνει και την τεράστια αλλαγή που έχει συντελεστεί μεταξύ προδικτατορικής και μεταδικτατορικής περιόδου. Ενώ δηλαδή μέ τά Ίουλιανή ή Δεξιά — Κεντροδεξιά δεν μπορούσε να δράσει σάν δύναμη εξουσίας, γιατί έπασχε από κρίση νομιμοποίησης σήμερα, έχει συσπειρώσει και πάλι τό σύνολο της

αστικής τάξης και σημαντικό μέρος λαϊκών και μικροαστικών στρωμάτων, έχει πετύχει δηλαδή να άποκτήσει, ιδεολογικά και πολιτικά, μαζική βάση. Είναι όμως φανερό, ότι τά ποσοστά συμμετοχής στην εξουσία δεν είναι ούτε ίσα ούτε όμοια. Όπως σε κάθε περίπτωση, άποφασίζει ο συσχετισμός δυνάμεων στό έσωτερικό του συνασπισμού εξουσίας.

Οί προοπτικές της εξουσίας

Ο συνασπισμός εξουσίας δεν είναι μόνο ιστορικοποιημένη άπόληξη καταστάσεων και συγκρούσεων που προηγήθηκαν, ούτε μόνο όρισμένη «δομή» κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων. Πάνω άπ' όλα είναι μία όρισμένη πολιτική πρακτική, ταξικά προσδιορισμένη. Καί άφου είναι ταξικά προσδιορισμένη προοπτική, οί ταξικές ανάγκαιότητες, όπως τις διερμηνεύει ή πολιτική και ή πολιτική τάξη, ύπαγορεύουν τις επιλογές και τους χειρισμούς. Άς μή φαίνεται περιεργό: ή εξουσία έχει κι αυτή τη θεωρία της.

Έρχόμαστε έτσι σε ένα κρίσιμο ζήτημα.

Ήδη στις άρχές της δεκαετίας του '60, σε διευθυντικά επίπεδα του ελληνικού καπιταλισμού και ευαίσθητες κεραίες της πολιτικής του έκπροσώπησης (Καραμανλής και όρισμένοι κύκλοι της ΕΡΕ), είχε τεθεί τό έρώτημα των προοπτικών. Ήξεραν δηλαδή πολύ καλά ότι ο καπιταλισμός για να ζήσει θα έπρεπε να αναπαράγει τους όρους ύπαρξής του και να διευρύνεται. Τό παραδοσιακό πλαίσιο, της σχετικά κλειστής αγοράς, μιας παραγωγής με χαμηλή παραγωγικότητα, μιας οικονομίας με χαμηλό έκρηματισμό, με μεγάλη άναλογία άγροτικού πληθυσμού (χαμηλή παραγωγικότητα), μικρή συσσώρευση κεφαλαίου, έτεινε να ξεπεραστεί ή είχε κιόλας ξεπεραστεί σε όρισμένους τομείς. Οί ανάγκες ένταξης στη διεθνοποιημένη αγορά που μόνο αυτή εξασφαλίζει την μαζική συσσώρευση κεφαλαίου, τη διευρυμένη αναπαραγωγή και ταχεία κυκλοφορία του γίνονταν οξύτατο πρόβλημα του ελληνικού καπιταλισμού. Ο έναρμονισμός με τις οικονομίες «δυτικού τύπου» ήταν πρόβλημα συνειδητοποιημένο. Ταυτόχρονα ή ίδια ή οικονομική ανάπτυξη, που μπήκε σε ταχύρρυθμη φάση στις άρχές της δεκαετίας του '60, ή μάλλον εξαιτίας της οικονομικής ανάπτυξης, δημιούργησε τις δυνατότητες για τό σπάσιμο του παραδοσιακού κλειστού κυκλώματος. Ή διαδικασία αυτή όμως δε μπορούσε να περιοριστεί μόνο σε επίπεδο κοινωνικό και οικονομικό. Χρειάζονταν τά συνάδοντα πολιτικά, θεσμικά, και ιδεολογικά μέτρα που θα εξασφάλιζαν και θα επιτάχυναν τις οικονομικές - κοινωνικές διαδικασίες έκσυγχρονισμού του ελληνικού καπιταλισμού. Χρειάζονταν, με δύο λόγια, ριζικές τομές στην κρατική όργάνωση και ταυτόχρονα στις σχέσεις εξουσίας-λαϊκών στρωμάτων, ώστε να επιτευχθεί ή μάξιμουμ άποτελεσματικότητα και ή ένσωμάτωση των πλατιών λαϊκών μαζών στη νέα καπιταλιστική προοπτική. Οί λαϊκές μάζες, σάν καταναλωτές και παραγωγοί, σάν εργαζόμενοι με ύψηλή παραγωγικότητα και καταναλωτές με άνεπτυγμένη άπορροφητικότητα, έπρεπε να ένταχθούν στό όλο έγχείρημα, να προσυπογράψουν έθελοντικά αυτή την διαδικασία ή να πειθαναγκαστούν. Ο νέος προσανατολισμός θα συνεπάγονταν την άνετότερη αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων

παραγωγής, τήν μεγαλύτερη κοινωνικοποίηση τής εργασιακής διαδικασίας και τήν προσαρμογή στις νέες ανάγκες που έθετε ή διεθνοποίηση του κεφαλαίου. Ο νέος προσανατολισμός βέβαια δέν συνεπάγονταν άρση τής εξάρτησης. Αντίθετα άποτελοϋσε — και άποτελεί — νέα ανάγκη για τίς σχέσεις εξάρτησης. Έπειδή ο ρόλος τών εξαρτημένων χωρών στά πλαίσια του παγκόσμιου καπιταλιστικού καταμερισμού εργασίας, γίνεται περισσότερο «παραγωγικός», και ή εκμετάλλευση τής εργασίας θά πρέπει νά πραγματοποιηθεί στό έδαφος τό ίδιο τών εξαρτημένων χωρών.

Τόν προσανατολισμό αυτό θέλησε νά επιβάλλει ή «βαθεία τομή» που διεκδικούσε τό 1963 ο Καραμανλής με τήν πρότασή του για τήν αναθεώρηση του Συντάγματος του 1952. Ωστόσο ή επιχείρηση εκείνη άπέτυχε, διότι ήταν μονόπλευρη — προτάθηκε δηλαδή μόνο ή συγκεντροποίηση τής εξουσίας όχι όμως και εκείνα τά πολιτικά και κοινωνικά μέτρα που, στις τότε συνθήκες, θά διευκόλυναν τήν ένσωμάτωση. Ήταν επιπλέον άκαιρη διότι ήδη τά μεσοστρώματα είχαν άρχισει νά αΐρουν τήν εμπιστοσύνη τους άπό τήν ΕΡΕ και νά μεταστρέφονται προς τόν Γ. Παπανδρέου. Τέλος τό έγχείρημα είχε ανάγκη τήν πολιτική ύποστήριξη τής Ε.Κ., του δεύτερου μεγάλου άστικού κόμματος, τήν όποία όμως δέν εξασφάλισε. Αν όμως τότε ή ανανέωση του θεσμικού πλαισίου και τής δομής τής εξουσίας άπέτυχαν δέν σημαίνει ότι οι άλλαγές δέν ήταν αναγκαίες για τόν ελληνικό καπιταλισμό. Και άν, τουλάχιστο ως προς τό κύριο, με τή στρατιωτική δικτατορία όλη αυτή ή προσπάθεια ανακόπηκε και μάλιστα ή κατάσταση χειροτέρευσε άπό κάθε άποψη, με τή μεταπολίτευση τό ζήτημα επανήλθε δριμύτερα. Τώρα όμως ύπήρχαν και οι δυνατότητες.

Και όντως ο Κ. Καραμανλής, μέσα στη δίνη τών γεγονότων τής μεταπολίτευσης και τήν μοιραία άσάφεια, βάδισε με άπόλυτα ξεκαθαρισμένες ιδέες, πάνω στό ζήτημα του έκσυγχρονισμού του καπιταλισμού και τής εξουσίας: «Ήμουν πάντα συνεπής» τόνισε κατ' επανάληψη στους προεκλογικούς του λόγους — και έχει δίκιο. Δηλαδή:

1. Θέλοντας νά ένσωματώσει τίς μεγάλες λαϊκές μάζες στη νέα προοπτική του καπιταλισμού, φιλελευθεροποιεί τό καθεστώς, άνοίγει τό δρόμο προς τίς πολιτικές έλευθερίες, και εγκαταλείπει τήν ιδεολογία του παραδοσιακού τύπου άντικομμουνισμού. Έπιτρέπει συνεπώς τή λειτουργία κομμουνιστικών κομμάτων, παρέχει έλευθεροτυπία, δημοτική γλώσσα, έλευθερία του συνέρχασθαι και του συνεταιρίζεσθαι, δηλαδή, όλα τά μέσα που επιτρέπουν κατ' άρχήν στά λαϊκά στρώματα νά διεκδικήσουν τήν πολιτική και τήν κοινωνική τους όντότητα. Στο βαθμό, όμως, που ή διαδικασία αυτή πραγματοποιείται κάτω άπό τήν ήγεσία τής άστικής τάξης, και κυρίως, με εξουσία τής Δεξιός ύπάρχει ή σιγουριά ότι οι κίνδυνοι που ένεδρεύουν είναι μικρότεροι άπό τίς όφέλειες που προκύπτουν. Παράλληλα, ή πολιτική εξουσία, άκριβώς χάρη στη λαϊκή ύποστήριξη που φρόντισε νά εξασφαλίσει *προκαταβολικά και άπολιτικά*, προώθησε τό νέο θεσμικό πλαίσιο (Σύνταγμα και βασικοί νόμοι) που παρέχει τεράστιες δυνατότητες νά τιθασύει τίς επικίνδυνες γι' αυτήν άμφισβητήσεις και νά φαλκιδεύει τίς λαϊκές διεκδικήσεις. Πρό-

κειται δηλαδή γι' αυτό που όνομάζεται και είναι *αυταρχικό κράτος*, πειστικά δείγματα του όποιου μπορεί νά βρει κανείς στό Σύνταγμα, στόν άντεργατικό 330, τό ιδιώνυμο, τό νόμο για τό πανεπιστημιακό άσυλο κλπ. Ή εξουσία και στην Έλλάδα εύθυγραμμίζεται με τίς γενικότερες τάσεις του σημερινού κράτους του μονοπωλιακού καπιταλισμού που παρατηροϋνται στις προηγμένες καπιταλιστικά χώρες, κυρίως σ' αυτές: άποδυνάμωση τών άντιπροσωπευτικών σωμάτων, (Βουλή κλπ), λειτουργία άφανών ή φανερών κέντρων λήψης αποφάσεων, υπερτονισμός τών άρμοδιοτήτων του έκτελεστικού, φθορά τής ιδεολογίας του φιλελευθερισμού, ένσωμάτωση τών λαϊκών στρωμάτων και προβλημάτων στην προοπτική άναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος, άπολιτικοποίηση τών μαζών. Τό σημερινό καπιταλιστικό κράτος, γεμάτο ανάγκες αλλά και πείρα άπό τίς πλούσιες παραδόσεις του, καταργεί τίς βάσεις του άντιπροσωπευτικού συστήματος, διασπά τήν λιγοστή ένότητα που ύπήρχε μεταξύ νομοθετικού και έκτελεστικού ύποτάσσοντας τό πρώτο στό δεύτερο, βαθιάνει περισσότερο τό χάσμα που χωρίζει κράτος και λαό, λαϊκές μάζες και πολιτική τάξη, βουλευόμενους και έκτελεστές, διευθύνοντες και διευθυνόμενους, ειδικούς και άνειδίκευτους, άρχηγούς και ύπηκόους.

Πολιτική εξουσία και κρατικοί μηχανισμοί

2. Αν ή ένσωμάτωση τών λαϊκών μαζών άποτελεί βασική ανάγκη του σύγχρονου καπιταλισμού, ώστόσο, ή συνοχή του συστήματος και ή ανανέωσή του, ή ή περιφρούρησή του δέν μπορούν νά εξασφαλιστούν μόνο με τή δράση τών δυνάμεων τής πολιτικής εξουσίας. Ή συνδρομή τών κρατικών μηχανισμών είναι άπαραίτητη. Αλλά με ξεχαρβαλωμένου ή άπαρχαιωμένου κρατικούς μηχανισμούς δέν γίνεται τίποτε. Στην Έλλάδα συνέβαιναν και τά δυό. Άλλοι, ήταν οργανωμένοι με άντιλήψεις τής εποχής τής βαυαροκρατίας και άλλοι, άν ποτέ είχαν καλή υγεία, ήταν ξεχαρβαλωμένοι με τή διαχείριση τής δικτατορίας. Έπρεπε λοιπόν ο κρατικός μηχανισμός νά αναβαπτιστεί, νά αλλάξει ριζικά. Γιατί όσα στην κοινή γλώσσα καταλογίζονται στις κρατικές ύπηρεσίες — φαυλοκρατία, γραφειοκρατία, σαπίλα, μανδαρινάτο, χαρτοβασίλειο, ρουφεωλογία, άργομισθία — δέν άπηχούν μόνο τά μαρτύρια του κοινού εμπρός στις θεόκουφες θυρίδες αλλά δείχνουν και τήν άποδιοργάνωση και τήν άνικανότητα τής διοίκησης νά άνταποκριθεί στά έργα για τά όποία έχει φτιαχτεί. Ειδικά οι κρατικές ύπηρεσίες που σχετίζονται με τήν όργάνωση τής παραγωγής ή οι παραγωγικές δημόσιες ύπηρεσίες (οικονομικός κρατικός μηχανισμός) χρειάζονταν εκ βάθρων ανανέωση. Και όχι μόνο οι ύπηρεσίες αλλά τό σύνολο τών κρατικών μηχανισμών, κατασταλτικών και ιδεολογικών. Έδώ οι εξαιρέσεις άπλως επιβεβαίωναν τόν κανόνα π.χ. ή δικαιοσύνη, ή άστυνομία και έν μέρος ο στρατός.

Πρός τήν κατεύθυνση αυτή έγιναν πολλές και σημαντικές προσπάθειες, που όποιος θέλει νά τίς δει μπορεί ν' άσχοληθεί με τόν άπολογισμό δράσης τής Νέας Δημοκρατίας. Άρκει οι δικαιολογημένες του προκαταλήψεις νά μήν τόν κάνουν νά μή βλέπει ότι

έργο εκσυγχρονισμού όντως ύπήρξε και μάλιστα σημαντικό. "Όχι όμως και ταξικά ουδέτερο. 'Αλλά αυτό είναι μία άλλη ιστορία...

Ωστόσο τά πράγματα μέ τόν κρατικό μηχανισμό ήταν περισσότερο περίπλοκα, γιατί δέν τά διεκρίνε ή όμοιογένεια πού σέ μεγάλο βαθμό ύπάρχει στό επίπεδο τής πολιτικής έξουσίας. Κατ' άρχήν οί λόγοι τής περιπλοκής.

Ξέρουμε ότι οί κρατικοί μηχανισμοί δέν βρίσκονται έξω από τό κοινωνικό σώμα, έξω από τίς κοινωνικές τάξεις και τίς συγκρούσεις τους. Δέν είναι ούτε «αταξικοί» ούτε «άπολιτικοί». Οί τάξεις και τά στρώματα μετέχουν σ' αυτούς, όπως μετέχουν και στην πολιτική έξουσία. Τά ποσοστά, όμως, συμμετοχής ούτε εδω είναι ίσα και όμοια, όπως όρίζουν οί σχετικές περί ίσοπολιτείας και ίσονομίας άρχες. Ξέρουμε επίσης ότι τό βάρος τών μικροαστικών στρωμάτων, λόγω τών ιδιότυπων σχέσεων τους μέ τούς κρατικούς μηχανισμούς, είναι πολύ σημαντικό. 'Επειδή λοιπόν οί κρατικοί μηχανισμοί δέν είναι ούτε αταξικοί ούτε άπολιτικοί, τρυπώνει και σ' αυτούς ή ταξική πάλη, παρόλο πού ό κανονισμός τό άπαγορεύει. Περισσότερο χαρακτηριστικές άπ' αυτή τήν άποψη είναι οί διευθυντικές βαθμίδες τών κρατικών μηχανισμών και δημόσιων υπηρεσιών μία και έξ όρισμού έχουν άρμοδιότητες πολιτικές άκόμη και κυβερνητικές, ή άπολαύουν μιάς όρισμένης ανεξαρτησίας σέ σχέση μέ τήν έξουσία.

Αυτοί οί γενικοί όροι ύπαρξης και δράσης τών κρατικών μηχανισμών πού ευννοούν τούς πολιτικούς άκόμη και τούς κοινωνικούς ανταγωνισμούς στό έσωτερικό τους, σέ μία μεταβατική περίοδο, όπως αυτή πού διέρρευσε, επιτρέπουν άκόμη μεγαλύτερες συγκρούσεις. 'Η έξουσία τής Ν.Δ. έμελλε νά προσκρούσει σέ κατεστημένα συμφέροντα, δικτατορικές επιβιώσεις, έστίες κεντρικές παλαιοκομματικές, παλαιοδεξιές, παλαιοαντικομμουνιστικές, τοπικά φέουδα κλπ. κλπ. 'Ετσι ή έπίσημη κυβερνητική άποψη δύσκολα πρυνάνευε: Οί αντίστασεις προέρχονταν από τίς πολιτικές δυνάμεις πού μέ λανθάνοντα τρόπο ή άνοιχτά δρούν στό έσωτερικό τών μηχανισμών και πού αντίστοιχούν σ' όλόκληρο τό φάσμα τών άστικών δυνάμεων κυβέρνησης και αντιπολίτευσης.

'Ετσι, ενώ χάρη στη μονοκομματική κυβέρνηση τής Νέας Δημοκρατίας και τή σχεδόν, μονοκομματική Βουλή, έγινε δυνατό ή έξουσία νά πάρει όρισμένα σημαντικά μέτρα, οί κρατικοί μηχανισμοί κάθε άλλο παρά έζησαν σέ καθεστώς κοινωνικής γαλήνης, πολιτικής ίσορροπίας και όμογνωμίας. Οί ένδοαστικές αντιθέσεις στην μεταπολιτευτική περίοδο εκφράστηκαν περισσότερο στό πλαίσιο τών κρατικών μηχανισμών παρά στό επίπεδο τής πολιτικής έξουσίας και τής κυβέρνησης. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις κρατικών μηχανισμών πού συνταράχτηκαν από τίς ένδοαστικές αντιθέσεις είναι ή 'Αστυνομία, ή Δικαιοσύνη, έν μέρος ή Στρατός, τμήματα του εκπαιδευτικού μηχανισμού (κυρίως αυτά πού βρίσκονται κάτω από τήν έπιρροή του ύπουργείου Θρησκευμάτων, τής 'Εκκλησίας και μερίδας τής άνώτατης πανεπιστημιακής ίεραρχίας), μέρος του συνδικαλιστικού μηχανισμού (ή ΓΣΕΕ π.χ. έχει ίσχυρή τάση χουντικών εργατοπατέρων), μερίδα του τύπου και τών

μαζικών μέσων ενημέρωσης (ό νους άς μή πάει μονοστις εύκολες περιπτώσεις του 'Ελεύθερου Κόσμου, τής 'Εστίας και τής YENEΔ).

Τέλος συγκρούσεις στό έσωτερικό τών κρατικών μηχανισμών γεννήθηκαν όχι μόνο λόγω τών ένδοαστικών αντιθέσεων αλλά και λόγω τών αντιστάσεων πού προέρχονται από τά λαϊκά στρώματα τά όποια μετέχουν σ' αυτούς — ιδιαίτερα τούς ιδεολογικούς κρατικούς μηχανισμούς — και τούς μετατρέπουν σέ πεδία, καμιά φορά προνομιακά τών διεκδικήσεων τους. 'Απ' αυτή τήν άποψη ή πιο χαρακτηριστική περίπτωση είναι και πάλι ή εκπαιδευτικός μηχανισμός πού είδαμε, τήν τελευταία τριετία, νά συνταράζεται κυριολεκτικά από αντιθέσεις μεταξύ γονέων και διδακτικού προσωπικού, ιδιωτικών και δημόσιων λειτουργών, λειτουργών και κυβέρνησης, κομμάτων τής αντιπολίτευσης και κυβέρνησης, συνδικαλιστικών όργανώσεων και ντε φάκτο έπιτροπών, διευθύνσης σχολείων και μαθητών, φοιτητών - καθηγητών - ύπουργείου, καθηγητών και 'Επιστημονικού Διδακτικού Προσωπικού. Βέβαια σέ όλες αυτές τίς περιπτώσεις αντικατοπτρίζονται οί αδυναμίες ή τά προβλήματα πού έχει ή άρχουσα ιδεολογία νά επιβληθεί, νά ξεπεράσει τίς αντιστάσεις από τά «δεξιά» της όσο και από τά «άριστερά» της.

Τά προηγούμενα μās δείχνουν ότι ή τρόπος εγκαθίδρυσης τής σημερινής έξουσίας, ή δομή της, και οί προσανατολισμοί της άποτελούν βαθιά τομή στα μέχρι σήμερα γνωστά χαρακτηριστικά της. 'Η σημερινή έξουσία τής Ν. Δημοκρατίας επιδιώκει τήν ριζική άνάπλαση και τόν εκσυγχρονισμό του κράτους, τήν άναμόρφωση του ελληνικού καπιταλισμού, τήν ένταξη του στην διευρυμένη αγορά και τήν συναγωνιστικότητα του. Θέλει νά αναπτύξει τήν παραγωγή, τίς παραγωγικές δυνάμεις τής κοινωνίας και του κράτους, τήν άποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού, νά προωθήσει τή συσσώρευση κεφαλαίου, νά εκσυγχρονίσει τούς θεσμούς και τήν ιδεολογία τής άρχουσας τάξης, νά συμπεριφερθεί, μέ δύο λόγια, σάν ώριμη έξουσία του καπιταλισμού. 'Η προσπάθεια αυτή, δέν παύει νά είναι αυτό πού είναι: καπιταλιστικό σύστημα και καπιταλιστική έξουσία. 'Ανεξάρτητα από τά προοδευτικά στοιχεία πού έχει — π.χ. άνάπτυξη τών παραγωγικών δυνάμεων, προωθημένη κοινωνική πολιτική — άνεξάρτητα από τίς ριζικές διαφορές πού τήν ξεχωρίζουν και τήν διαφοροποιούν σέ σχέση μέ τή δικτατορική έξουσία, σέ τελευταία άνάλυση είναι εκμετάλλευση άνθρώπου από άνθρωπο, καταπίεση τής μεγάλης μάζας τών εργαζομένων, διείρεση και διάσπαση τής κοινωνίας, έξάρτηση από τά ίμπεριαλιστικά κέντρα. Είναι τό σύστημα όπου τά ταξικά συμφέροντα τής άρχουσας τάξης επιβάλλονται ως συμφέροντα όλόκληρου του λαού και του έθνους. 'Αλλά δέν είναι ούτε έθνικά ούτε λαϊκά. Αυτή τήν έξουσία τό εργατικό — λαϊκό κίνημα τήν έχει βαφτίσει «δεξιά» και τήν έχει χαρακτηρίσει *συντήρηση και αντίδραση*. Καί τό είναι.

Πάντα στην ἐπικαιρότητα

ΠΟΛΙΤΙΚΗ & ΙΣΤΟΡΙΑ

24 'Ιουλίου 1974

'Η ἐπιστροφή στη δημοκρατία
και τὰ προβλήματά της

Κ. ΣΤΕΦΑΝΑΚΗΣ

'Ο ἐδημοκρατισμός της πολι-
τικής μας ζωής και ἡ ὀργάνωσις
τῆς πολιτείας

Ι. ΠΕΖΜΑΖΟΓΛΟΥ

'Η οἰκονομική και κοινωνική
κληρονομιά τῆς δικτατορίας

Β. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

'Εκαπεδευτικός ἄλλογος και
ὁμάδες πιέσεως

Γ. Α. ΜΑΓΚΑΚΗΣ

'Ο ρόλος τῆς ἀντίστασης στὴν
κατάρρευση τῆς δικτατορίας

Α. ΚΥΡΚΟΣ

Ποιὸς θὰ καταβάλει ποινὴν.

Μ. ΚΟΥΤΣΟΓΙΩΡΓΑΣ

'Ο ρόλος τῆς Ε' Ἀναθεωρητι-
κῆς Βουλῆς στὴν πορεία γὰρ
τὴν δημοκρατία

Δ. ΨΗΛΟΣ

'Η ἐξάρθρωσις τοῦ οἰκονομ-
ικοῦ συστήματος και οἱ προσ-
πάθειες ἀνασπλησῶς του.

Σ. ΠΑΠΑΠΟΛΙΤΗΣ

'Ελληνική ἐξωτερική πολιτική:
'Όρα μὲν.

Β. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

'Η ἀναγκαιότητα τῆς ἀποχου-
τοποίησης και ἡ διαδικασία τῆς
τιμωρίας τῶν ἐνόχων.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ & ΙΣΤΟΡΙΑ

Μανούσου Πλουμίδη

Δημοσιογράφου

'Η Ἑλληνοτουρκική
κρίση

'Ελλάς και Τουρκία,
ἓνα πρόβλημα συμβιώσεως

ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑ

'Ενα πρόβλημα συμβιώσεως

Η ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Τὰ ἐπείγοντα ζητήματα

'Ο ἐναέριος χώρος τοῦ Αἰγαίου

'Η ὑφαλοκρηπίδα τοῦ Αἰγαίου

'Η αἰγιαλίτις ζώνη

Τὰ νησιά και ὁ ἐξοπλισμός τους

'Η μειονότητα τῆς Θράκης

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΕΠΕΚΤΑΤΙΣΜΟΣ

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ

Τὰ πενήντα χρόνια τῆς τουρκικῆς δημοκρατίας.

Τὰ πενήντα χρόνια τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάννης.

e/E3/77

Τὰ νέα μας βιβλία.

Δ. ΚΙΤΣΙΚΗ	: 'Ελλάς και ξένοι
Π. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ	: Καζαντζάκης
Α. ΜΠΕΛΟΥ - ΘΡΕΨΙΑΔΗ	: Μυθολογία
Π. ΚΑΡΑΒΙΑ	: 'Ο Σολωμός και ἡ ἀναγωγή στοῦ οὐράνιου
Α. ΕΦΤΑΛΙΩΤΗ	: 'Ο Μανόλης ὁ ντελμπεντέρης
Κ. ΘΕΟΤΟΚΗ	: Κατάδικος
Κ. Ι. ΑΜΑΝΤΟΥ	: 'Ιστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων
μέχρι τοῦ 1071 μ.Χ.
Β. ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ	: Μία ἱστορία ἀγάπης
Σ. ΚΟΚΚΙΝΗ	: Ἀνθολογία νεοελληνικοῦ διηγήματος γιὰ παιδιά και
νέους
Ν. ΜΑΤΣΑ	: Τὸ παραμῦθι τοῦ Θεόφιλου
Δ. ΣΤΑΜΕΛΟΥ	: Τὸ λιοντάρι τῆς κλεφτουρίας, Ἄνδροῦτσος ὁ πατέ-
ρας τοῦ Ὀδυσσεά
Η. ΒΕΝΕΖΗ.	: Ἀμερικανική Γῆ - Β' ἐκδοσις
Κ. ΘΕΟΤΟΚΗ	: 'Η ζωὴ και ὁ θάνατος τοῦ Καραβέλα
Δ. Α. ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ	: Θ. Κολοκοτρώνης, ἡ ψυχὴ τοῦ εἰκοσεία
Γ. ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗ	: Κείμενα

Θὰ κυκλοφορήσουν

Ε. ΚΟΥΚΟΥ	: Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ ἀγωνιστὴς τῆς ἐλευθερίας
Τόμος Α' 1807-1828 - Τόμος Β' 1828-1831
Δ. ΜΕΞΗ	: 'Η Μάνη και οἱ Μανιάτες
Μ. ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ	: Διακοπὲς στὸν Καύκασο - Β' ἐκδοσις
Θ. ΚΟΥΛΟΥΜΠΗ	: Σύγχρονες Ἑλληνοαμερικανικὲς Σχέσεις:
'Αντιμετωπίζοντας τὴν ἐξάρτησι.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε.

ΝΙΤΟ ΡΙΝΤ Π ΣΤΡΕΤΟΡΚΙΤΣ

ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ: ΕΝΑ ΕΘΝΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟ ΚΑΤΑΔΙΩΚΕΙ «ΔΟΛΟΦΟΝΟΥΣ»

Τώρα πιά οι Γερμανοί πολίτες γνωρίζουν τα πάντα περί τρομοκρατίας. Ή τηλεόραση καθημερινά «μορφώνει» τό λαό της τί πάει νά πει τρομοκράτης. Π.χ. τήν 21η Ὀκτωβρίου ἡ τηλεόραση παρουσίασε στους θεατές της σκηνές ἀπό στρατόπεδα ὅπου ἐκπαιδεύονται στρατιωτικά Παλαιστίνιοι καί τρομοκράτες, ὅπως ὁ Μπάαντερ καί οἱ σύντροφοί του. Στή μικρή ὀθόνη καθηγητές διαδέχονται τούς ἐγκληματολόγους, τούς ὁποίους διαδέχονται κοινωνιολόγοι καί πάει λέγοντας, καί ὄλοι αὐτοί παρελαύνουν γιατί πασχίζουν νά βοηθήσουν τό μεγάλο κοινό νά διεισδύσει στά ἄδυνα τῶν ἀδύτων ἐνός κόσμου περιθωριακοῦ –εἶναι ἀλήθεια– ὅμως συνέχεια παρόντος. Κι ὄλα αὐτά μέ τήν ἀδιάκοπη ὑπόκρουση βεβαιώσεων καί ἐξάρσεων γιά τήν παντοδυναμία τῆς γερμανικῆς ἀστυνομίας πού ζέρει «ἐπιστημονικά» νά κάνει τή δουλειά της. Ἄλλωστε, αὐτό τό τελευταῖο εἶναι γεγονός πού κανένας ἄνθρωπος, περνώντας λίγες μέρες στή σημερινή Γερμανία, δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητήσει: Ταξιδεύοντας μέ αὐτοκίνητο θά ὑποστεῖ ἀλλεπάλληλους ἐλέγχους χαρτιῶν, ἐρευνα τοῦ πόρτ-μαγαζῆ καί τῶν ἀποσκευῶν του, θά τόν σταματήσουν στό δρόμο γιά νά πάρουν τά στοιχεῖα του, θά μποῦν στό διαμέρισμά του. Παρόμοιοι ἐλεγχοί γίνονται μέ τόση ἐντατικότητα, ὥστε ἀνταποκριτές δημοσιογράφοι περιγράφουν ὅτι ἡ κίνηση καί ἡ κυκλοφορία ἔχει ἀραιώσει στους αὐτοκινητόδρομους, στήν ἀγορά, καί φυσικά στά σύνορα. Αὐτή ἡ ἀλλαγή στους ρυθμούς τῆς καθημερινῆς ζωῆς δέν φαίνεται νά ἐνοχλεῖ τούς Γερμανούς, πού αὐτή τή στιγμή ζοῦνε μᾶλλον μέ τό δράμα μιᾶς σταυροφορίας. Ἡ «ἐπιχείρηση» πού ἀνέλαβε ἡ ὁμοσπονδιακή ἀστυνομία ἔχει χαρακτήρα «καθαρά στρατιωτικό». Τό δισέλιδο τετράγλωσσο τράκτ μέ φωτογραφίες καί ἄλλες λεπτομέρειες γιά τούς 16 καταζητούμενους τρομοκράτες, μοιράστηκε σέ 3 ἑκατομμύρια ἀντίτυπα! Ἡ ἐκστρατεία, κι αὐτό εἶναι ἐνδιαφέρον, δείχνει μέ κάθε εὐκαιρία πώς ὑπολογίζει ἀποφασιστικά στή συνεργασία καί τήν ὑποστήριξη τῶν πολιτῶν: ὁ κάθε ἄσμος πολίτης μπορεῖ ἐνδεχόμενα νά γίνει ἀβριο ἔθνικός ἥρωας (μαζί καί πλούσιος, φυσικά, ἀφοῦ προσφέρεται τό ποσό τῶν 80.000 μάρκων σ' ὅποιον προσφέρει σημαντικές πληροφορίες γιά τούς τρομοκράτες), ἀρα ὁ κάθε πολίτης νιώθει ἄμεσα ἐνδιαφερόμενος, ὅπως καί ὁ κάθε ἀστυνομικός... Ἔτσι, τό τράκτ, ἡ τηλεόραση καί ἀστυνομικά αὐτοκίνητα πού χεντίζουν συστηματικά τούς δρόμους τῶν πόλεων καλοῦν τόν πληθυσμό νά δώσει πληροφορίες: «Κάθε πληροφορία μπορεῖ νά δοθεῖ ἄκρως ἐμπιστευτικά, ἀνάλογα μέ τήν ἐπιθυμία τοῦ πληροφοριοδότη, στό τηλέφωνο 022-21-35-20-41. Πρέπει νά δοθεῖ τέρμα στήν τρομοκρατία».

Ὅλα αὐτά τά μέσα πού χρησιμοποιεῖ τό γερμανικό κράτος καί ἡ ἀστυνομία του –τό ἔδαφος ἄλλωστε εἶχε προετοιμαστεῖ τά τελευταῖα χρόνια γιά τή σημερινή ἀντι-τρομοκρατική ὑστερία– πιάνουν ὄλο καί πιά πολύ τόπο. Μέσα σέ 24 ὥρες ἀναφέρεται πώς δέχτηκε 17.000 τηλεφωνήματα τό περίφημο καί πασίγνωστο νούμερο 022-21-35-20-41. Ἐνα ἄλλο ἐπίσης νούμερο μπορεῖ νά σχηματίσει κάθε ταπεινός πολίτης καί ν' ἀκούσει ἀπό τήν ἄλλη ἄκρη τοῦ καλωδίου τίς φωνές ἐννέα αἰμοβόρων νέων (καί θά εἶναι, φαντάζομαι, λίγοι ἐκεῖνοι πού ἄντεξαν στόν πειρασμό νά μὴ σχηματίσουν αὐτό τόν ἀριθμό, πολύ λίγοι ὅσοι ἐναντιώθηκαν σ' αὐτή τή συγκίνηση νά νιώσουν ἄμεσα τό ρίγος τοῦ τρόμου, τῆς φρίκης πού σκορπάνε αὐτά τά τέρατα... Καί αὐτό τό ζέρον οἱ «ψυχολόγοι τῶν μαζῶν», πού φτιάχνουν τέτοιες ὑπηρεσίες ἀφοῦ καθημερινά βλέπουν αὐτές τίς «μάζες» νά σπρώχνονται γιά νά δοῦν ὅσο γίνεται ἀπό πιά κοντά τά αἰμόφურτα πτώματα ἐνός π.χ. αὐτοκινητικοῦ δυστυχήματος). Ἡ τηλεόραση, λοιπόν οἱ ἐφημερίδες, τά ἀστυνομικά μεγάφωνα, οἱ δηλώσεις τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἐκπαιδεύουν καί εἰσάγουν ἕναν ὀλόκληρο λαό στά μυστικά τοῦ ἀστυνομικοῦ ἐπαγγέλματος. Ἡ ἴδια ἡ ἀστυνομία εἶναι ἐξάλλου σκηνοθέτης τηλεοπτικοῦ φίλμ πού περιγράφει τί σοῖ ἄνθρωποι εἶναι οἱ τρομοκράτες, πού κατοικοῦν, πώς ντύνονται, ποιοί εἶναι οἱ φίλοι τους κλπ. Οἱ

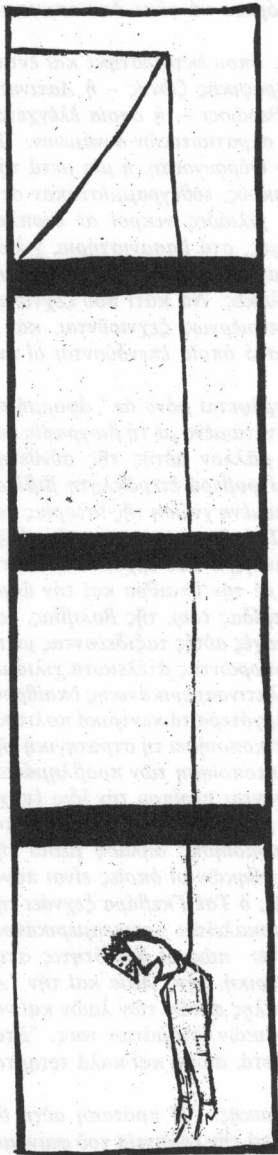

τρομοκράτες είναι τελικά μιά άλλη ράτσα έξω από την δυνατότητα συμπύκνωσής τους σ' ένα σύμβολο, χωρίς αυτό να μοιάζει παράλογο: η άστυνομία κατασκεύασε το πορτρέτο-ρομπότ του μέσου τρομοκράτη.

Πρόκειται για μιά συνειδητή προσπάθεια καλλιέργειας της αντιτρομοκρατικής ύστερίας. Τί εξυπηρετεί, τά στοιχεία που μπορούν να εξηγήσουν αυτή την κρατική επιχείρηση της Όμοσπονδιακής Γερμανίας εκτίθενται σε άλλο άρθρο αυτού του τεύχους.

Τούτη η έντυπια σύμπτυξη των Γερμανών στην καταδιωκτική εκστρατεία έναντι της «Έρυθρης Ταξιαρχίας», αν δεν θεωρούνταν «θετική» και τελεία και παύλα, αλλά αντιμετωπιζόταν σαν φαινόμενο προκλητικό και επιδεχόμενο σκέψη, θά ανακινούσε ιστορικά, και κοινωνικά προβλήματα-άγκωνάρια της Όμοσπονδίας Γερμανίας, πολύ πιο φοβερά για τους κατοίκους της από ότι η φοβέρα των Μπάαντερ. Ο Σλάγιερ, παλιός διακεκριμένος Ές-Ές (ή σχετική ταυτότητά του είχε αύξοντα αριθμό 227014), που είχε αναλάβει τό υψηλό έργο να διαλύσει τά εργοστάσια της Βοημίας και Μοραβίας και να τά μεταφέρει στη χιτλερική Γερμανία, που τά γαλλικά στρατεύματα μετά την Απελευθέρωση τόν είχαν δικάσει και φυλακίσει (τρία χρόνια αργότερα αποφυλακίστηκε) ό σημερινός άρχηγός των Γερμανών εργοδοτών, κλπ., κλπ., τό 1977 ένταφιάζεται ως έθνικός ήρωας, ως ήρωας της έλευθερίας, δημοσία δαπάνη. Είναι γνωστή από τόν ελληνικό τύπο ή όλη τελετουργία. Κι όμως ή μάλλον, παρ' όλα αυτά «Οί Γερμανοί για πρώτη φορά από τό 1933 νιώθουν επιτέλους άθωοι». Η φράση αυτή άρθρογράφου της Μόντ (23-24 Οκτ., σελ. 2) ύπαινίσσεται, νομίζω, μιά μόνο πλευρά του ζητήματος: έν πάση περιπτώσει δείχνει πώς τραβώντας έναν πόντο, ή κάλτσα εύκολα ξηλώνεται όλόκληρη... Πράγμα που τόσο καλά ξέρουν οι ενδιαφερόμενοι, ώστε να μίν επιτρέπουν στην επικράτειά τους παρόμοιες νύξεις. Γι' αυτό και όσοι τολμούν να θίξουν έστω την τρομοκρατολογία, δηλαδή να βγούν από τή λογική της εγκληματικότητας, προοδευτικοί, άριστεροί, διανοούμενοι, φοιτητές κλπ. κατηγορούνται και συχνότατα διώκονται ως συνεργοί, όπαδοί, προπαγανδιστές, και, τό χειρότερο, μέσα στη «μαζική» ύστερία εξόντωσης των σκιαχτρων θεωρούνται αυτόματα από την «κοινή γνώμη» «άναρχικοί», «μηδενιστές». Άλλά αυτή τή φορά τά γεγονότα στάθηκαν τόσο έντονα, που μπόρεσαν να νομιμοποιήσουν όλες τες παραπάνω ενέργειες της Όμοσπονδιακής Γερμανίας και έξω από τά σύνορα: Έτσι, ή σχετική (και μάλλον όχι πραγματική) «άπρθυμία» της γαλλικής άστυνομίας στις έρευνες για τό πτώμα του βιομήχανου, σχολιάστηκε σαν παμπάλαη, πατροπαράδοτη φθονερή άμφισβήτηση από μεριά της Γαλλίας του έπιτυχημένου γερμανικού «μοντέλου». Άλλο τώρα θέμα αν ή επίσημη ανακοίνωση του Μπάρ έσπευσε να διαψεύσει τέτοιες κατηγορίες, τή στιγμή που ό γαλλικός τύπος σχολιάζει με σκεπτικισμό τό δικαίωμα της γερμανικής άστυνομίας να δρᾶ «σαν στό σπίτι της» στά γαλλικά έδάφη της Άλσατίας... Η Γερμανία, μαζί μέ την άστυνομία της - άφοδ έπεισε τους πάντες ότι τέτοιας ποιότητας προϊόν δεν παράγει άλλη χώρα - εξάγει τώρα και άλλα έθνικά της προϊόντα: την αντιτρομοκρατική ύστερία, τες φοβίες του πληθυσμού της, την τάξη και άσφάλεια, τόν κομφορμισμό της. Όντως, ανταποκρίσεις από τή γαλλική Μυλούξ περιγράφουν παρόμοια «εθαισθητοποίηση» των κατοίκων της περιοχής στην καταδίωξη των καταδιωκόμενων, τή βοήθεια, συνεργασία, παροχή πληροφοριών προς τες άστυνομικές δυνάμεις. Αδτή ή Γερμανία που έντελώς πρόσφατα ανακάλυψε την πίστη στό νόμο και στό λαό της θά μπορέσει έτσι να ξορκίσει τά φαντάσματα του παρελθόντος της; Η μεθοδολογία που χρησιμοποιεί μοιραία θυμίζει στον καθένα κάποιες άλλες εποχές όπου, πάλι έν όνόματι κάποιων φαντασμάτων, μπόρεσε να ξεσηκώσει τόν ίδιο αυτό λαό σε κυνηγητό και εξόντωση εκατομμυρίων ανθρώπων. Άς μίν εξάρουμε τόσο έλαφρά τή καρδιά αυτή την «ένωτική» εκστρατεία του γερμανικού έθνους έναντι των τρομοκρατών, διότι άφοδ ό κάθε πολίτης πείστηκε πώς για να είναι πατριώτης πρέπει να γίνει άστυνομικός, θά χρειαστεί και τό αντίστοιχο θύμα του. Κι όπως μαθαίνουμε πολλούς ήδη πήραν τά βόλια...

ΕΛΕΝΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΤΣΕ ΓΚΕΒΑΡΑ: ΑΠΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣ ΨΥΧΕΔΕΛΙΚΟ ΠΟΣΤΕΡ

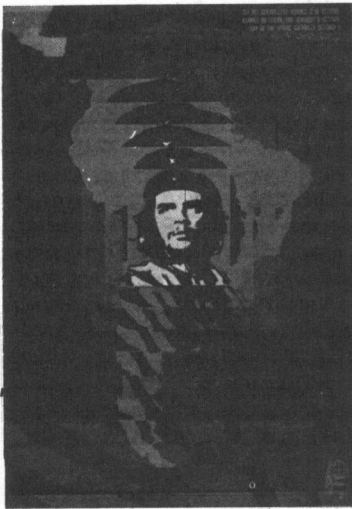
Δέκα χρόνια από τό θάνατό του

Ακριβώς δέκα χρόνια πριν, στις 9 Οκτωβρίου 1967, κάποιος Βολιβιανός υπαξιωματικός πάνω στο μεθύσι του σκότωσε τόν αιχμάλωτο Τσέ Γκεβέρα. Φοβάμαι πώς οι περισσότεροι θά φέρουν αυτόματα στο νοῦ τους κείνη τή «θαυμάσια» φωτογραφία τοῦ πτώματός του, πού ἀνακαλεί τήν ἀποκαθήλωση τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά ἐνός Χριστοῦ γίγαντα – καθώς εἶναι παρμένη μέ ὀπτική γωνία ἀπό κάτω –, ὅπως ταιριάζει σ' ἕναν ἐπαναστάτη ἀσυμβίβαστο (ἄλλωστε καί ὁ Ἄρης στίς ἀφίσεις δέν πήρε μπόι;). Ἐνα πτώμα, μᾶλλον ἢ πιά στυγνή πολιτική δολοφονία, μπόρεσε νά γίνει διακοσμητικό ἀντικείμενο.

Δέκα χρόνια. Ἄλλαξαν πολλά πράγματα. Ἡ Βολιβία, ὅπου ἐκτελέστηκε καί ἐνταφιάστηκε ὁ Τσέ, κατέχει τό κέντρο μιᾶς ἀχανοῦς γεωγραφικῆς ζώνης – ἡ Λατινική Ἀμερική τήν ὁποία ὁ Γκεβέρα ὄνειρευόταν νά ἀπελευθερώσει –, ἡ ὁποία ἐλέγχεται ὀλοκληρωτικά ἀπό κυβερνήσεις τῶν πιά ἀντιδραστικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Ἡ Βραζιλία, ἡ Χιλή, ἡ Ἀργεντινή, τό Περού, ἡ Βολιβία, ἡ Οὐρουγουάη, ἡ μία μετά τήν ἄλλη, ἀπό δρόμους συχνά πολύ διαφορετικούς καί τραγικούς, ἐδθυραμμίστηκαν στό ἴδιο μοντέλο τῆς στρατιωτικῆς δικτατορίας. Δεκάδες χιλιάδες νεκροί σέ ἐνοπλες συγκρούσεις στά βουνά καί στίς πόλεις, σέ μαζικές σφαγές, στά βασανιστήρια, χιλιάδες ἐξαφανισμένοι, φυλακισμένοι. Αὐτή εἶναι ἡ κατάσταση στή Λατινική Ἀμερική, αὐτή εἶναι ἡ καθημερινή πραγματικότητα: τάφοι καί φυλακές. Νά κάτι πού ξεχνιέται διαν μιλάμε γιά τόν Τσέ. Τελικά, ὅλα τά σημαντικά περιέργως ξεχνιόονται, καί ὁ Γκεβέρα ἐδῶ καί πολλά χρόνια εἶναι κυρίως σύμβολο στό ὅποιο ἐπενδύονται οἱ πιά παράταιρες ἀνάγκες.

Δέν πρόκειται σ' ἕνα σημεῖωμα σάν ἐτοῦτο δῶ, πού γράφεται μόνο ἀπ' ἀφορμή τῆς δεκαετίας ἀπό τή δολοφονία του, νά ἀσχοληθοῦμε ἐμπεριστατωμένα μέ τή βιογραφία καί τίς πολιτικές ἀπόψεις του· ἡ ἀνάλυση, ἡ ἀναζήτηση μᾶλλον αὐτῆς τῆς σύνθετης διαδικασίας, ἀφοῦ πρῶτα περάσει ἀπό τήν πλοῦσια καί φοβερά ἐτερόκλητη βιβλιογραφία γιά τό θέμα, θά ἀπαιτοῦσε πρῶν ἀπ' ὅλα μία εἰδικευμένη γνώση τῆς ἱστορίας καί τῆς πραγματικότητας τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς. Διότι ὁ Τσέ εἶναι κυρίως προϊόν αὐτῆς τῆς φλογισμένης ἡπείρου. Φιλελεύθερης ἀστικῆς προέλευσης, ὁ Τσέ ἀρχίζει νά πολιτικοποιεῖται ἀπό τή στιγμή πού ἔρχεται σέ ἀμεση ἐπαφή μέ τήν ὑπαιθρο καί τήν ἄκρα ἐξαθλίωση τῶν ἀγροτῶν τῆς Ἀργεντινῆς (ἰδιαίτερης πατρίδας του), τῆς Βολιβίας, τοῦ Περού, τῆς Γουατεμάλας, τοῦ Μεξικοῦ. Γνώρισε τίς περιοχές αὐτές ταξιδεύοντας μέ τή μοτοσικλέτα, ἀκόμη καί τίς πιά ἀπομακρυσμένες ἢ πεζοπορόντας ἀτέλειωτα χιλιόμετρα, καί ἐξῆσε ἀπό κοντά τή ζωή καί τά προβλήματα τῆς λατινοαμερικάνικης ὑπαιθρου. Μέ αὐτές τίς ἐμπειρίες καί γνώσεις θά συνειδητοποιήσει ἀργότερα τά κεντρικά πολιτικά προβλήματα τῆς πατρίδας του, θά τά ἀναλύσει, θά θεωρητικοποιήσει τή στρατηγική τῆς πάλης αὐτῶν τῶν λαῶν, θά τήν κάνει πράξη. Ἡ συνειδητοποίηση τῶν προβλημάτων τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς καί ἡ πολιτικοποίησή του γίνονται περίπου τήν ἴδια ἐποχή πού καί ὁ Κάστρο καί οἱ σύντροφοί του φτάνουν σέ παρόμοια συμπεράσματα καί σκέψεις. Μέσα ἀπό αὐτήν τή διαδικασία ἐπαναστατικοποίησης δηλαδή μέσω τῆς βαθμιαίας καί ἐμπειρικῆς γνωριμίας τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν οἱ ὁποῖες εἶναι πάνω κάτω ὅμοιες σ' ὅλες τίς χώρες τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, ὁ Τσέ Γκεβέρα ξεχνάει τήν ἰδιαίτερη ἐθνικότητά του, τήν Ἀργεντινή, καί αὐτοαποκαλεῖται λατινοαμερικάνος. Ἀργότερα, ἐπεξεργαζόμενος τή θεωρία του συμπεραίνει πώς οἱ ὁμοίητες στήν πολιτική κατάσταση καί στίς τρεῖς ἡπείρους, τή Λ. Ἀμερική, τήν Ἀσία καί τήν Ἀφρικῆ προσδιορίζουν ἀποφασιστικά τό χαρακτῆρα τῆς πάλης αὐτῶν τῶν λαῶν καί νομιμοποιοῦν συντονισμό καί ἀλληλεγγύη τῶν ἀπελευθερωτικῶν κινήματων τους. Ἐτσι περίπου ὁ Γκεβέρα ἐγινε σύμβολο τοῦ διεθνισμοῦ. Καί μετά, σώνει καί καλά τεταρτοδιημιστής...

Εἴπαμε πώς ὁ Τσέ εἶναι προϊόν τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς. Ἡ πρόταση αὐτή θά μποροῦσε ἴσως ν' ἀποτελέσει ἕνα πρῶτο σίγουρο κλειδί γιά τήν ἐρμηνεία τοῦ φαινομέ-

νου για τό οποίο μιλάμε. Διότι ή Ίδια πρόταση αποκαλύπτει και μιάν άλλη πλευρά σέ σχέση μέ τόν μυθοποιημένο Τσέ: ότι τήν εποχή πού ό Γκεβέρα αποφασίζει και αναχωρεί για τή Βολιβία, σ' όλόκληρη τή Λατινική Αμερική πνέει ένας άερας επαναστατικής προετοιμασίας και αλσιοδοξίας, άμεση άντανάκλαση τής επιτυχίας τής κουβανέζικης επανάστασης. Στίς περισσότερες χώρες συγκροτούνται άντάρτικες ομάδες στην ύπαιθρο και τίς πόλεις, γίνονται γόνιμες συζητήσεις για τή θεωρία και τή στρατηγική τής πάλης, είναι άλήθεια εδθυγραμμισμένες σχεδόν μηχανιστικά στην πορεία του Κάστρο, τά κομμουνιστικά κόμματα περνάνε κρίση. Ή φλόγα πού άναψε στην Κούβα μοιάζει άκόμη πώς μπορεί ν' άπλωθει σ' όλη τήν ήπειρο. Οί περισσότερες από αυτές τίς εξέγερσεις και οργανώσεις πνίγηκαν στό αίμα, πράγμα πού πολλοί σήμερα ξεχασαν, και θυμούνται μονάχα έναν Τσέ «άσυμβίβαστο» κάπως *sui generis*.

Ένα άλλο στοιχείο συστατικό τής προσωπικότητάς του, πού επίσης παραμερίζεται: ότι ήταν διανοούμενος: γιατρός τό έπάγγελμα, πρίν νά στρατευτεί, Ύπουργός Βιομηχανίας στην κυβέρνηση Κάστρο (έγραψε θεωρητικά άρθρα για τήν ύπεραζία και τήν οικονομική πολιτική), συγγραφέας μαρξιστικών θεωρητικών μελετών. Τά κείμενά του δυστυχώς χρησιμοποιήθηκαν κυρίως σαν όπλο ενάντια στην κλασική λενιστική θεωρία για τό ρόλο του κόμματος στην επαναστατική πάλη κλπ. Σ' αυτό συνέβαλαν μέ τόν τρόπο τους και οί κομμουνιστές και οί άριστεριστές. Δέν θέλουμε νά ύποστηρίξουμε πώς όπωσδήποτε και πάντοτε είναι εδκτέος ό συγκρητισμός των διαφόρων άπόψεων. Αλλά στην περίπτωση του Έρνέστο Γκεβέρα πρόκειται περισσότερο για προκαταλήψεις και παρεξηγήσεις πού δημιουργήθηκαν μέσα σε μιά ραγδαία συσσώρευση νέων δεδομένων, πρόσφορων για επιφυλάξεις, ήρωοποιήσεις, άπόλυτες άποδοχές ή άπορριψεις.

Οί παραπάνω παρατηρήσεις, κοινοί τόποι και προκαταρκτικές σκέψεις, εισαγωγικά μιάς προσέγγισης, στην περίπτωση Τσέ, πρέπει νά λέγονται και νά διαβάζονται σε έμμεση άντιδιαστολή μέ τή σημερινή εικόνα του Τσέ, τόν Τσέ σύμβολο. Δέν μιλάμε μοναχά για τό σύμβολο εκείνο ενός μοναδικού, ξεχωριστού άτόμου, του οποίου εξάρονται κάποιες θεαματικές πλευρές: ό ρομαντικός άντάρτης, ό προφήτης ενός νέου ένοπλου φανατισμού, ό άντικομματικός, ό άσυμβίβαστος «άντι-κατεστημένος» κλπ. Τό σύμβολο των ρομαντικών επαναστατών πού ξαναφύτρωσαν στίς χώρες τής Δυτικής Εδρώπης τίς τελευταίες δεκαετίες.

Άλλο τόσο - ό θάνατός του αυτή τή φορά - έγινε τό σύμβολο τής άποτυχίας, τής αναπόφευκτης άποτυχίας μιάς παρόμοιας πολιτικής τακτικής: τό παράδειγμα για τό ποιά έκβαση μπορεί νά έχει ή δράση ενός οδτοπιστή, ιδεαλιστή, άβαντουρίστα, πού πήγε νά ξεσηκώσει τόν κόσμο σ' έναν άπροετοίμαστο, άσύνετο άγώνα πού θά τους όδηγούσε σίγουρα στη σφαγή. Κι όμως σήμερα, δέκα χρόνια μετά τό θάνατό του, ή πιά άπλή, ή πιά αδθόρμητη σκέψη πού μάς περνάει από τό νοϋ είναι πώς οί περισσότεροι από αυτούς τους κατήγορους, κομμουνιστές άγωνιστές λατινοαμερικάνους, παρά τή δικιά τους «συνετή» μεθοδολογία και τακτική πού άκολούθησαν, τήν πάλη δηλαδή για τήν κατοχύρωση άπλως τής άστικής δημοκρατίας, δέν μπόρεσαν νά γλιτώσουν από τή μοίρα του Τσέ: οί περισσότεροι, στελέχη και χιλιάδες μέλη, έχουν δολοφονηθεί, βασανιστεί, φυλακιστεί και εξαφανιστεί. Ας θυμηθούμε μόνο τόν Άλλιέντε, αυτόν τόν συνταγματικό πρόεδρο τής Χιλής, τόν μή κομμουνιστή, πού έπесе τελικά μέ τό όπλο στό χέρι, δολοφονημένος από τόν πιά συνταγματικό στρατό του κόσμου...

Όμως, οί τέτοιου είδους «παρεξηγήσεις», οί διαφωνίες δηλαδή και διαφορές ως προς τή στρατηγική του λατινοαμερικάνικου, του επαναστατικού γενικότερα κινήματος, συνιστούν πράγματα πού συζητιούνται, λύνονται - και θά λέγαμε πώς μιά ολοκληρωμένη μελέτη του φαινομένου Έρνέστο Τσέ Γκεβέρα θά άπόβαινε γόνιμη για τή μαρξιστική θεωρία. Τί γίνεται όμως μέ τόν Τσέ σε ψυχεντελικό πόστερ, μέ τό μπερεδάκι στολισμένο μέ τό άστρο, μέ τή στάμπα του Τσέ σε φανελάκια, τίς κάρτ ποστάλ, τά φουλάρια, τόν πανέμορφο Τσέ μέ τόν όποιο πολλές νοικοκυρές στολίζουν τόν τοίχο τής κουζίνας, τά πιά περιέργα άντικείμενα μέ τά όποια κατέκλυσαν «κάποιοι» τήν αγορά; (π.χ. στή Νέα Ύορκη πουλούνταν πιπίλες για μωρά μέ χερούλι τό πλαστικό κεφάλι του Τσέ). Αδτό τό αίσχος όχι μόνο τό άνεχτήκαμε όλοι, αλλά, τό χειρότερο, έγινε άποδεκτό από ομάδες άμφισβητιών, χίππιδων, περιθωριακών επαναστατών, και όχι μόνο αυτών. Πάντως ένα είναι τό γεγονός: αυτός ό άποσπασματικός ή μάλλον εδνυχισμένος Τσέ άσκησε μιά άναμφισβήτητη γοητεία, τήν όποία ή «καταναλωτική κοινω-

νία» δεόντως εκμεταλλεύτηκε. Αυτός ο πλαστός Τσέ εξέφρασε τή σύγχρονη εικόνα τής Βίας, τό παγκόσμιο άρχέτυπό της. Για λαούς σκλαβωμένους και έξεγερμένους, γιά τούς όποιους ή βία είναι μορφή πάλης μαζική και ύποχρεωτική, γιατί ύπηρετεί σκοπούς άσυζητητή πραγματικούς και δίκαιους, πάει καλά. 'Ο Τσέ όμως έγινε τό σύμβολο τής βίας, και στίς «δυτικές» κοινωνίες, και ιδίως εκεί έγινε εμπορευσιμο άντικείμενο. Στίς κοινωνίες όπου ένας παρακαμιακός σκεπτικισμός οδηγεί επίσης στή βία, όπου ή βία γίνεται απόλυτη αξία (άφου οι άλλες αξίες έχουν ξεπέσει) και όχι πλέον μέσο, ύπάρχει έδαφος γιά τήν εμπορευματοποίησή της. 'Ο Τσέ Γκεβέρα χρησιμοποιήθηκε σαν ένα άκόμη άντικείμενο μέσα στό μηχανισμό κατανάλωσης τής Βίας πού τά τελευταία χρόνια μās κατακλύζουν από τίς πιά άπίθανες γωνίες. Πρέπει νά αφήσουμε καταμέρος αυτό τό μυθοποιημένο άντικείμενο, ν' άπαλλαγούμε από αυτό, διότι όλοι, θέλοντας και μή, δεχτήκαμε τήν επίδραση αυτής τής έκλαϊκωσης πού χρησιμοποιεί ή καταναλωτική κοινωνία. Θυμάμαι πρόχειρα τούς στίχους τού Β. Μπίρμαν, ενός αγωνιστή πού τόσο ξεκάθαρα προσεγγίζει τά κομμουνιστικά ζητήματα:

Μέ τό κόκκινο άστρο στήν καζάκα

Μέ τό πούρο ανάμεσα στά γένια

Σάν 'Ιησούς Χριστός μέ τό ντουφέκι

— έτσι σε βλέπουμε στή μάχη νά μās οδηγείς.

'Ο 'Ερνέστο «Τσέ» Γκεβέρα σήμερα δέν χρειάζεται τέτοιες τοποθετήσεις, κι άς ξεκινάνε, όπως είμαστε σίγουροι, από τίς πιά σωστές σκέψεις. 'Οχι πώς όλα αυτά πού λέει ό Μπίρμαν δέν ήταν έτσι. Δέν χρησιμεύουν όμως σε τίποτε, και, στή συγκεκριμένη συγκυρία, συχνά άχρηστεύουν πολλά.

MARIANA ΔΗΤΣΑ

ΙΣΠΑΝΙΑ: Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΩΝΙΑΣ

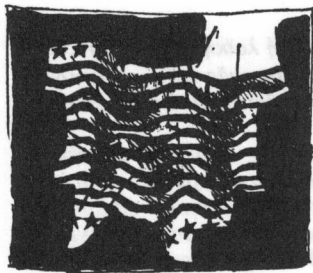
'Η 24η τού 'Οκτώβρη ήταν μιά σημαντική ήμέρα γιά τήν ιστορία τής 'Ισπανίας. Μιά πανηγυρική τελετή στή Βαρκελώνη επικύρωσε τήν «Τζενεραλιτάτ», δηλαδή μορφή αυτόνομης διακυβέρνησης τής Καταλωνίας πού ίσχυσε επί ένα σύντομο χρονικό διάστημα πρίν τήν επιβολή τού φρανκικού καθεστώτος.

Τό γεγονός έχει σημασία διότι από τή μεριά του δείχνει τίς διαδικασίες πού έχει ανοίξει ή άποκατάσταση τού κοινοβουλευτισμού στήν 'Ισπανία και τόν τρόπο επέμβασης τών διαφόρων κοινωνικών δυνάμεων. 'Ετσι θά μπορούμε ίσως νά διαπιστώσουμε ότι ύπάρχουν σημαντικές ομοιότητες ανάμεσα στήν 'Ισπανία και 'Ελλάδα πού δέν περιορίζονται στήν κρίση και κατάρρευση τών δικτατοριών, αλλά εξακολουθούν νά ύπάρχουν γιά μιά όλόκληρη περίοδο μετά τή δημοκρατική αλλαγή.

Κεντρική έξουσία και άυτονομία

'Η άποκατάσταση τής «Τζενεραλιτάτ» ήταν μιά λύση πού επιβλήθηκε ύστερα από μακρόχρονους αγώνες τού καταλανικού λαού, αγώνες στους όποιους τό αίτημα γιά άυτονομία τής καταλανικής εθνότητας επικάλυπτε τήν αντιφασιστική πάλη. Τήν πορεία αυτή σημάδεψαν και τά άποτελέσματα τών εκλογών τής 18ης τού 'Ιούνη πού έδωσαν τήν πλειοψηφία στίς δυνάμεις της άριστεράς: Κατά κύριο λόγο στους σοσιαλιστές και έπειτα στους καταλανούς κομμουνιστές ('Ενοποιημένο Σοσιαλιστικό Κόμμα Καταλωνίας, ΕΣΚΚ). Τό κόμμα τού κ. Σουάρες ήρθε μόλις τέταρτο, μέ τρίτο τό «Δημοκρατικό Κόμμα», κόμμα πού διατηρεί στενές σχέσεις μέ τήν 'Αριστερά.

'Η νίκη αυτή τής 'Αριστεράς δέν είναι τυχαία ούτε ξένη πρός τό εθνικό καταλανικό πρόβλημα. Τό αίτημα τής εθνικής αυτοδιοίκησης τής Καταλωνίας, όπως και τών άλλων ήγεμονεύομενων εθνοτήτων (Βάσκων, 'Ανδαλουσιών κλπ.), αίτημα πού κατέπνιξε ό φρανκισμός γιά σαράντα όλόκληρα χρόνια, δέν μπορούσε ποτέ νά γίνει

αξίωση των κυρίαρχων καταλανικών τάξεων που λειτουργούσαν σαν μερίδα του ενιαίου καπιταλιστικού μπλόκ εξουσίας στην Ίσπανία. Αντίθετα ήταν στόχος - και μάλιστα στόχος συνδυασμένος με την κοινωνική απελευθέρωση των λαϊκών μαζών - στην πολιτική προοπτική της 'Αριστεράς. Η ιστορική εξέλιξη έδειξε πως η καταλανική 'Αριστερά έγινε πράγματι ο σημαιοφόρος του αγώνα για τη δημοκρατία και την αυτοκυβέρνηση. Και η μεγαλειώδης μαζική κάθοδος του καταλανικού λαού στους δρόμους στις 11 του Σεπτεμβρίου 1977 για τον αγωνιστικό γιορτασμό - πρώτη φορά μετά τον εμφύλιο - της εθνικής καταλανικής γιορτής, της «diada», χαρακτηρίστηκε σαν νίκη της 'Αριστεράς που πέτυχε συνάμα την αγωνιστική ενότητα των Καταλανών αλλά και όλων των δημοκρατικών πολιτικών δυνάμεων πάνω στο αίτημα της αυτονομίας (στη συγκέντρωση μετείχαν όλα τα κόμματα εκτός της φρανκικής «Λαϊκής Συμμαχίας»). Πάρ' όλα αυτά όμως δεν ήταν οι δυνάμεις της 'Αριστεράς που επέβαλαν τη δική τους λύση στο πρόβλημα της Καταλωνίας. Πρωταγωνιστής της σύστασης της νέας «Τζενεραλιτάτ» ήταν ο πρωθυπουργός της Ίσπανίας Αντόνιο Σουάρεζ.

Ο Σουάρεζ πήρε την πρωτοβουλία να καλέσει στη Μαδρίτη τον εξόριστο επί σαράντα χρόνια πρόεδρο της πρώτης «Τζενεραλιτάτ» Ταραντέλλας και έκλεισε μαζί του, ερήμην των πολιτικών δυνάμεων της Καταλωνίας, μία προσωρινή συμφωνία.

Η συμφωνία Σουάρεζ-Ταραντέλλας πρόβλεπε την άμεση εγκαθίδρυση του καθεστώτος της «Τζενεραλιτάτ» με περιορισμένες αρμοδιότητες κύρια σε ζητήματα τοπικής διοίκησης, εκπαίδευσης, δημόσιας υγείας και δημοσίων έργων, την επανεγκαθίδρυση - τουλάχιστον προσωρινή - στην προεδρεία του Ταραντέλλας, με ιδιαίτερα αυξημένες εξουσίες, και την δημιουργία τοπικής κυβέρνησης απ' όλες τις πολιτικές δυνάμεις, που όμως δεν θα αντιπροσωπεύει τον συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων στην Καταλωνία μιά και δεν τό επιτρέπει ο συνολικός συσχετισμός δυνάμεων σ' όλοκληρη τη χώρα όπως προέκυψε από τις εκλογές της 15ης του 'Ιούνη.

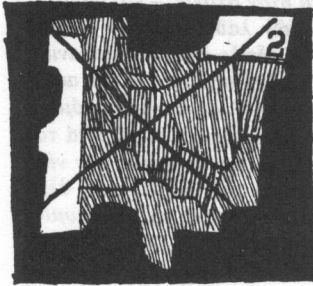
Τό ενδιαφέρον και η άμεση πρωτοβουλία της εξουσίας για τη λύση του προβλήματος της Καταλωνίας ερμηνεύεται αν πάρουμε υπ' όψη μας τη διαδικασία μετάβασης απ' τον φρανκισμό στην κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Αυτονομία και μετάβαση στον κοινοβουλευτισμό

Η κατάρρευση του φρανκισμού ενώ δεν ήταν τό άμεσο αποτέλεσμα της δράσης του λαϊκού κινήματος, ήταν εν τούτοις, προϊόν της βαθιάς κρίσης του καθεστώτος που περιέκλειε εκρηκτικές αντιφάσεις που δζυνε και η δράση του λαϊκού κινήματος. Τό λαϊκό κίνημα ενώ δεν μπορούσε να διεκδικήσει τη συντριβή του φρανκισμού με μιά κατά μέτωπο σύγκρουση, έντούτεοι καθιστούσε προβληματική και επικίνδυνη την παραπέρα διατήρηση της ενότητας του κοινωνικού σχηματισμού και την εξασφάλιση των συμφερόντων της αστικής τάξης και της εξάρτησης. Οζυνε έτσι και πολλαπλασίασε τις αντιφάσεις και άνοιξε τό δρόμο για την κατάρρευση της δικτατορίας.

Όπως ήδη είπαμε, ένα απο τά βασικά αίτήματα της δημοκρατικής αλλαγής ήταν τό αίτημα των ήγεμονομένων εθνοτήτων της Ίσπανίας για αυτονομία.

Φυσικά, είναι γνωστό, η δημοκρατική τομή στην Ίσπανία δεν άλλαξε τις βασικές συνιστώσες της κοινωνικής εξουσίας. Όλη η περίοδος από την κατάρρευση του φρανκισμού μέχρι σήμερα σημαδεύεται από την προσπάθεια και την πρωτοβουλία της πολιτικής εξουσίας να άποκαταστήσει μέσα από μιά σειρά μεταρρυθμίσεις σ' όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής μιά νέα ενότητα του κοινωνικού σχηματισμού που θά άποσκοπεί στην σταθεροποίηση ενός κοινοβουλευτισμού «δυτικοευρωπαϊκού τύπου», με τη θετική για την πολιτική εξουσία λύση των δζυμένων πολιτικών και κοινωνικών αντιθέσεων, την ένσωμάτωση των λαϊκών αιτημάτων στην προοπτική ανάπτυξης του Ισπανικού καπιταλισμού. Σέ μιά τέτοια προοπτική, όπου φυσικά η σταθεροποίηση του «δυτικοευρωπαϊκού τύπου» κοινοβουλευτισμού συνοδοιπορεί με την σταθεροποίηση της πολιτικής εξουσίας, έντάσσεται και τό ζεπέραςμα του προβλήματος των εθνοτήτων που όπως δείχνει η περίπτωση των Βάσκων, μπορεί να λάβει εκρηκτικές διαστάσεις. Η εξουσία επιδίωξε την εγκαθίδρυση ενός όμοσπονδιακού συστήματος, διακυβέρνησης που, ενώ δεν θά στερεί από την κεντρική εξουσία τον άμεσο πολιτικό έλεγχο πάνω στις εθνότητες, θά επιτρέπει παράλληλα την ένσωμάτωση του εθνικού κινήματος

ἀποτρέποντας τό ξεπέρασμα κάποιων ἀπαγορευτικῶν γιά τή λαϊκή συμμετοχή καί τή δημοκρατία πολιτικῶν πλαισίων. Πρόκειται γιά τήν ἀπόδοση μιᾶς αὐτονομίας πού τά πολιτικά της ἀποτελέσματα θά εἶναι ἡ σταθεροποίηση κι ὄχι ἡ ἀποδιοργάνωση τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐξουσίας.

Ἡ λύση τοῦ ἐθνικοῦ προβλήματος τῶν Καταλανῶν εἶχε τεράστια σημασία γι' αὐτήν τήν πολιτική, γιατί θά ἀποτελέσει ἀπό κεῖ καί πέρα τό γενικό μέτρο γιά τή λύση τοῦ προβλήματος τῆς αὐτοδιοίκησης κάθε ἄλλης ἐθνότητας. Θά νομιμοποιηθεῖ δηλαδή σάν ἡ πανεθνικά ἀποδεκτή λύση, ἀπομονώνοντας καί ἀποδυναμώνοντας τήν «ἀκραία» πολιτική τῶν Βάσκων «ἐθνικιστῶν» κλπ. Γι' αὐτό καί ὁ Σουάρες ἔδωσε στό καταλανικό διαστάσεις πανεθνικές καί συγκρότησε τήν τοπική κυβέρνηση στή βάση τῶν ἐθνικῶν καί ὄχι τῶν καταλανικῶν ἐκλογικῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἄλλά ἄς δοῦμε τή λογική τῆς ἐξουσίας ὅπως διατυπώνεται ἀπό τόν ἴδιο τόν Σουάρες: «Νά δημιουργηθεῖ ἕνα νέο κράτος, νά προτείνουμε στούς Ἴσπανούς νέους κανόνες συνύπαρξης, νά σταθεροποιήσουμε ἕνα νέο σύστημα ἐναλλαγῆς στήν ἐξουσία, νά ἐνισχύσουμε τήν αἰθνητική πολιτική τῶν κομμάτων ὅπως ἐπίσης τῶν ἐργατικῶν συνδικάτων καί τῶν ἐργοδοτικῶν ὀργανώσεων». «Ἡ ὥρα ἦρθε νά διακηρύξουμε ὅτι τά περισσότερα προβλήματα τῶν πληθυσμῶν μας μποροῦν νά βροῦν μιᾶ βιώσιμη λύση στό μέτρο πού ὄχι μόνο τοὺς προσκαλοῦμε νά λάβουν μέρος στίς δημοσίες ὑποθέσεις ἀλλά καί νά συμμεριστοῦν τίς εὐθύνες. Ἡ ἰδέα πού σχηματίζουμε γιά τήν Ἰσπανία καί τό μεγαλεῖο της δέν βασίζεται σέ μιᾶ διάσταση ἐξουσίας καί πολιτῶν ἀλλά σέ μιᾶ ἀμοιβαία προσέγγιση». (Le Monde, 26.10.77).

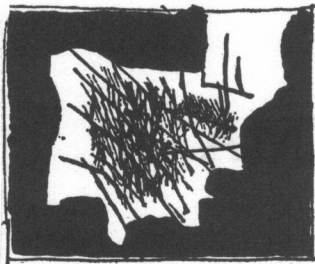
Φρανκιστές καί αὐτονομία

Ἀντίθετες στήν πολιτική γραμμῆ Σουάρες στάθηκαν οἱ πολιτικές δυνάμεις τοῦ φρανκισμοῦ καί οἱ δυνάμεις τῆς καταλανικῆς ἀριστερᾶς. Ὁ φρανκισμός καί ἡ σημερινή πολιτική του ἔκφραση τό κόμμα τῆς «Λαϊκῆς Συμμαχίας» θεωρεῖ ἀδύνατη τή σταθεροποίηση καί διαιώνιση τῶν κεφαλαιοκρατικῶν συμφερόντων κάτω ἀπό τό πολιτικό καθεστῶς τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ. Θεωρεῖ καταστροφικά καί «ἀριστερά» τά ὁποιαδήποτε μεταρρυθμιστικά ἀνοίγματα καί ἀγωνίζεται γιά τήν διατήρηση τῶν βασικῶν ἀξόνων τῆς φρανκικῆς πολιτικῆς. Ἔτσι ἀρνεῖται κάθε μορφή αὐτοκυβέρνησης τῶν ἐθνοτήτων καί τή θεωρεῖ βῆμα γιά τή διάλυση τῆς Ἰσπανικῆς πατρίδας. Ἡ πολιτική αὐτή πέρα ἀπό τήν ἀντιλαϊκότητά της καθίσταται σήμερα ἀφερέγγυα καί ἀπό τίς ἴδιες τίς κυρίαρχες τάξεις. Εἶναι ἡ πολιτική πού χρεωκόπησε πανεθνικά μέ τήν κατάρρευση τῆς δικτατορίας καί πού στίς σημερινές συνθήκες μπορεῖ ἀπλά νά ὀξύνει ἄν ὄχι νά καταστήσει ἐκκρηκτικές κάποιες ἀντιφάσεις πού ἡ ἐξουσία ἀκριβῶς προσπαθεῖ νά ἀμβλύνει.

Πρέπει ὅμως νά προσέξουμε ὅτι, στό βαθμό πού ἡ πολιτική αὐτή ξεπερνιέται ντέ φάκτο μέ τά μεταρρυθμιστικά ἀνοίγματα τῆς ἐξουσίας, ἡ δικτατορική πολιτική ἐνσωματώνεται ἀντικειμενικά (δηλαδή ἀνεξάρτητα ἀπό προσωπικές προθέσεις) μέσα στά πλαίσια τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς σάν δεξιά της πτέρυγα πού ἀγωνίζεται νά ἐμποδίσει τή διεύρυνση τῆς μεταρρυθμιστικῆς πολιτικῆς.

Αὐτονομία καί ἡ καταλανική Ἄριστερά

Τά κόμματα τῆς καταλανικῆς ἀριστερᾶς διείδαν τόν πολιτικό στόχο τῆς κυβέρνησης καί ἀντιπρότειναν τή δική τους λύση: Ἄρνήθηκαν τό πλαίσιο τῆς συμφωνίας Σουάρες-Ταραντέλλας καί τήν προτεινόμενη προεδρική «Γενεραλιτάτ». Ζήτησαν μιᾶ «Γενεραλιτάτ» μέ περισσότερες πολιτικές ἐξουσίες καί ἀρμοδιότητες, τήν δημιουργία τοπικῆς κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας ὅπου θά γίνει σεβαστός ὁ πολιτικός συσχετισμός τῶν καταλανικῶν κομμάτων (δηλαδή ἡ ὑπεροχή τῆς ἀριστερᾶς), τήν οἰκοδόμηση ἑνός δημοκρατικοῦ θεσμικοῦ πλαισίου γιά τήν Καταλωνία. Παράλληλα μέ τήν κατάρτιση τοῦ Συντάγματος, μέ τή συμμετοχή ὄλων τῶν πολιτικῶν δυνάμεων, τήν ὀλοκληρωτική ἀπομόνωση τοῦ φρανκισμοῦ.

«Η βιωσιμότητα για την Καταλονία της λύσης που πρότεινε η άριστερά της έδωσε τη δυνατότητα να προβάλει σάν πραγματικές εναλλακτικές λύσεις για ολόκληρη την Ισπανία βασικούς πολιτικούς στόχους της όπως «κυβέρνηση εθνικής ενότητας» κλπ. Έτσι όταν έρημην τους κλεινόταν ή συμφωνία Σουάρεζ-Ταραντέλλας οι Καταλανοί σοσιαλιστές και κομμουνιστές τόνιζαν «δέν θέλουμε την προεδρική Τζενεραλιτάτ». Για να συμπληρώσουν γιά τόν Ταραντέλλας: «Είνας ένας άνθρωπος άσπρος τό πρωί και μαύρος τό βράδυ».

«Υπερασπιζόμαστε άπέναντι στόν Σουάρεζ τίς άρχές μιάς «Τζενεραλιτάτ» που νά είναι πραγματικά δημοκρατική» θά δηλώσει ό Χοσέ Ρίγκιερ γιά νά συνεχίσει «θέλουμε ένα θεσμικό πλαίσιο που νά άντανακλά τή λαϊκή θέληση και νά ελέγχει τήν έκτελεστική έξουσία και όχι οι όρκισμένοι φραγκικοί νά λαμβάνουν μέρος στην κυβέρνηση».

Τελικά όμως, όπως είπαμε, υπερίσχυσε ή λύση Σουάρεζ. Ό Ταραντέλλας έγινε πρόεδρος με άδξημένες άρμοδιότητες μιάς αυτόνομης Καταλονίας με μειωμένες δικαιοδοσίες και περιορισμένη έξουσία, με μιά κυβέρνηση που δέν θά άντιπροσωπεύει τούς καταλανικούς πολιτικούς συσχετισμούς.

Τίς αίτιες θά πρέπει νά τίς άναζητήσουμε όχι μόνο στό γενικότερο πολιτικό συσχετισμό δυνάμεων στην Ισπανία αλλά και στην πολιτική γραμμή της Ισπανικής Άριστερας, τήν περιορισμένη δυνατότητα της νά επιβάλει τήν πολιτική του τρίτου δρόμου. Ήδη από πολύ νωρίς φάνηκε ή απομάκρυνση της Άριστερας από τό στόχο μιάς ενιαίας πολιτικής άπέναντι στην έξουσία γιά τήν διεύρυνση της δημοκρατίας και τή διεκδίκηση ενός πλαισίου αυτόνομιας. Αποδέχτηκε τίς διαπραγματεύσεις γιά τήν Καταλονία, λύση που θά νομιμοποιηθεί σά γενικό μέτρο και θά επιβληθεί μετά και στις άλλες εθνότητες. «Ό Σουάρεζ έχει συμφέρον νά λύσει τό πρόβλημα μαζί μας γιά νά προσαρμόσει μετά στη λύση τό πρόβλημα των Βάσκων», θά δηλώσει ό Χ. Ρίγκιερ.

Η λύση Σουάρεζ δόθηκε «ήγεμονικά» με τήν συγκατάθεση του συνόλου των πολιτικών δυνάμεων. Στην τελετή της αποκατάστασης της «Τζενεραλιτάτ» ιδιαίτερη άίσθηση έκανε ή συμμετοχή του Κολόμα Καλέγκος φραγκικού στρατιωτικού διοικητή της Καταλονίας και ύπουργού Άμόνης του Φράνκο, δεδηλωμένου μέχρι τότε πολέμιου της «Τζενεραλιτάτ» που είχε επίμονα άποφύγει κάθε επαφή με τούς δημοκρατικούς. Ό Καλέγκος συναντήθηκε με τόν Ταραντέλλας και μαζί οι δύο άντρες υποδέχτηκαν τόν Σουάρεζ στό αεροδρόμιο της Βαρκελώνης πριν από τήν τελετή της 24ης του Οκτώβρη.

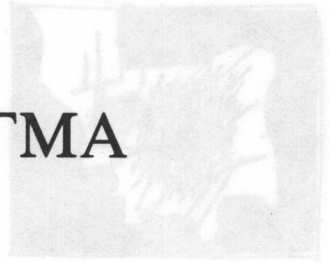
Πάντως άν και όλοι συμφωνούν σήμερα ότι ή νέα «Τζενεραλιτάτ» ελάχιστα θυμίζει τήν «Τζενεραλιτάτ» της προφραγκικής δημοκρατίας τά πράγματα άπέχουν πολύ από τό νά είναι όλοκληρωτικά λυμένα. Τό άκριβές θεσμικό πλαίσιο της «Τζενεραλιτάτ», τά όρια της αυτόνομιας ακόμα και ό αριθμός των μελών κάθε κόμματος στην τοπική κυβέρνηση θά υπόκεινται γιά άρκετό καιρό άκόμη σε τροποποιήσεις καθώς τό νέο Σύνταγμα δέν έχει άκόμη καταρτιστεί. Ό χαρακτήρας της νέας «Τζενεραλιτάτ» είναι προσωρινός. Αιτή ή ρευστότητα άποτελεί άφετηρία της πολιτικής της άριστερας γιά τή νέα φάση των αγώνων γιά αυτόνομη διακυβέρνηση και διεύρυνση της δημοκρατίας. Ό Γκρογκόριο Λοπέζ Ραϋμούνδο, γραμματέας του ΕΣΚΚ θά πεί γιά τή «Τζενεραλιτάτ»: «Σήμερα έχει πολύ περιορισμένες έξουσίες, αλλά νομίζουμε πώς μπορεί και πρέπει νά είναι ένα όργανο γιά νά εκπληρωθούν πλήρως οι δημοκρατικοί πόθοι του καταλανικού λαού όπως αυτοί εκφράστηκαν στις εκλογές της 15ης Ιουνίου».

Και τό πραγματικό στοίχημα γιά τήν καταλανική και ισπανική άριστερά είναι άκριβώς αυτό: «Αν μέσα άπ' τή ρευστότητα των μεταβατικών καταστάσεων θά μπορέσει νά σταθεί ενάντια στό ρεύμα, θά μπορέσει νά διακρίνει τίς δημοκρατικές αλλαγές άπ' τίς άλλες που έκσυγχρονίζουν και σταθεροποιούν τήν κεφαλαιοκρατική έξουσία».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΟΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΛΕΓΜΑ

του Δ. Α. Φατούρου

Δέν παραγνωρίζω τόν μεγάλο βαθμό άκαμψίας πού έχουν οι κατεστημένες δομές σ' όλόκληρο τόν οργανισμό τής πολιτείας, ιδιαίτερα μάλιστα στην εκπαίδευση. Είναι όμως πιθανό προτάσεις για άλλαγή, συστηματικές και τεκμηριωμένες, όχι μόνο να φανερώσουν πειστικά τις ανάγκες αλλά να προκαλέσουν κάποιο ενδιαφέρον, να βρουν κάποια πρακτική και θετική απήχηση στην κατεστημένη έξουσία¹.

Έκτός όμως από τήν πίεση πού ασκούν προς τήν πολιτεία, οι προτάσεις αυτές είναι άπαραίτητες και για τις δυνάμεις τής άλλαγής. Η επίμονη, και συχνά μέσα από διαφωνίες, κατανόηση, επεξεργασία και όλοκλήρωση των προτάσεων για άλλαγή είναι αναπόσπαστο μέρος τής αγωνιστικής για τήν κατάκτηση τους. Με βάση αυτό τό σκεπτικό θά προσπαθήσω να δείξω πώς ακόμη και μέσα στον σημερινό κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό χώρο, ακολουθώντας μερικές από τις άπαιτήσεις πού προσδιορίζονται από τις βασικές εκπαιδευτικές διαδικασίες, μπορούν να προκύψουν χρήσιμες άλλαγές στη δομή των 'Ανώτατων 'Εκπαιδευτικών 'Ιδρυμάτων, ειδικά στη σχέση διδάσκοντος και διδασκόμενου και στην ποιότητα διδασκαλίας.

Οι σχέσεις αυτές έντοπίζονται σε ένα κρίσιμο στοιχείο του πανεπιστημίου, τήν ομάδα διδασκόντων και διδασκόμενων πού, με τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο, παράγει και συντονίζει τή διδασκαλία και τήν έρευνα σ' έναν μικρότερο ή μεγαλύτερο γνωστικό τομέα.

Γιά να προκύψουν χρήσιμες άλλαγές στη δομή των Α.Ε.Ι. και για να βελτιωθεί η ποιότητα τής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, χρειάζονται άκριβώς διαρθρωτικές άλλαγές στην ομάδα αυτή. Οι άλλαγές αυτές πρέπει να είναι τέτοιες ώστε: α) οργανωτικά και εκπαιδευτικά να προσδιορίσουν τήν ομάδα σαφέστερα και άποτελε-

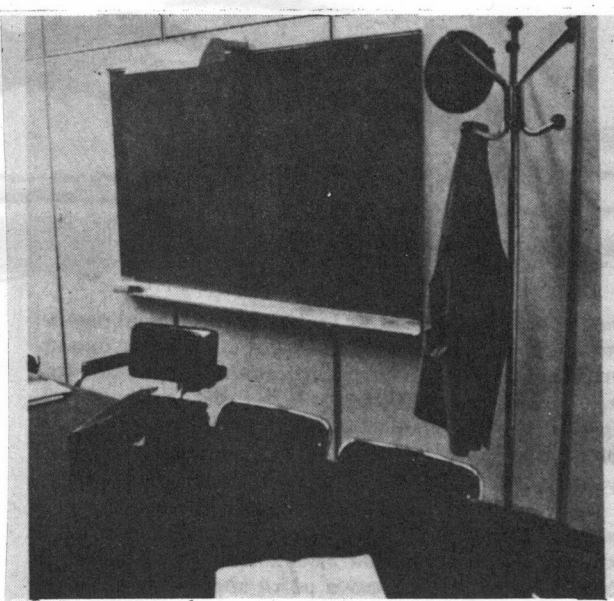
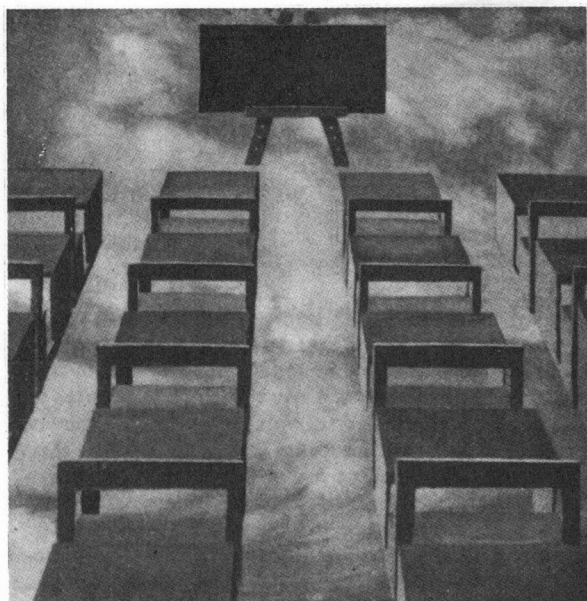
σματικότερα, και β) η ομάδα να άποτελεεί πυρηνά δημιουργικό πού να μπορεί να ανανεώνεται. Αυτή τήν άλλαγή άκριβώς ζητάει η όργάνωση των Α.Ε.Ι. πού δέν βασίζεται στην προσωποπαγή και στενή ειδική ομάδα τής 'Έδρας, αλλά στη συλλογική, πλατιά και εύελικτη ομάδα πού οι σχετικές προτάσεις ονομάζουν συνήθως Τομέα και μερικές φορές Τμήμα.

Ίσως μοιάζει άχρηστο ή άνιαρό να συζητήσει κανείς τά προβλήματα πού αναφέρονται στη βασική αυτή διαφοροποίηση τής δομής των Α.Ε.Ι., άφου δύομισι χρόνια τώρα αυτή άκριβώς η διαφοροποίηση βρίσκεται στο προσκήνιο. Μολαταύτα η μελέτη και συζήτηση είναι άπαραίτητη και καθοριστική². Οι μέχρι τώρα προτάσεις και οι σχετικές συζητήσεις δέν συντονίζουν τά διάφορα στοιχεία τής δομής των Α.Ε.Ι. σε ένα πρόγραμμα όργάνωσης. Άλλοτε από τό φόβο και άλλοτε από τόν ένθουσιασμό τής άλλαγής, οι περισσότερες προτάσεις περιορίζονται συχνά σε μεταβολές στους όρους και σε γενικά οργανωτικά χαρακτηριστικά. Είναι βέβαια χρήσιμες και άπαραίτητες, αλλά ούτε για τήν κατανόηση και τό προχώρημα τής άλλαγής είναι άρκετές, ούτε για τήν αγωνιστική της διεκδίκηση. Η βασική ύπόθεση πού στηρίζει τή μελέτη αυτή και τόν επαναπροσδιορισμό τής σχέσης διδάσκοντος με διδασκόμενο προκύπτει από τή διαφορά πού έχει η 'Έδρα από τόν Τομέα. Οι χαρακτηριστικές διαφορές είναι δύο:

1. Η 'Έδρα είναι ένα άπλό και μονοδιάστατο στοιχείο, ο Τομέας ένα σύνθετο και πολυδιάστατο. Στη γεωμετρία θά λέγαμε η 'Έδρα είναι ένα σημείο, ο Τομέας ένα πλέγμα.

2. Τήν ανάγκη διευκρινίσεων, κατανόησης και άνάλυσης δείχνουν πολλές δημοσιεύσεις σχετικές με τό θέμα του Τομέα και τή διάρθρωση των διδασκόντων, πού παρουσιάστηκαν τους τελευταίους μήνες σε έφημερίδες και περιοδικά. Βλ. κυρίως τά κείμενα Σ. Καράγιωργα, Μ. Παπαθωμόπουλου και Δ. Ρόκου (*Αθήν.*, *Βήμα*, 'Ελευθεροτυπία, 8.5.77), των Ίδιων (*Βήμα*...6.77), Γ. Κουμάντου (*Βήμα*, 29.5.77), του Ίδιου, σημείωμα-άπάντηση (*Βήμα*...6.77) Γ. Βουδούρη και Κ. Κριμπά (*Βήμα*, 18.6.77), Άννας Βραχέα (*Αθήν.*, 14.7.77, 'Ελευθεροτυπία, 20.7.77), Γ. Βουδούρη, Π. Γκιουλέα, Α. Μπαλτά (*Αθήν.*, 24.7.77).

1. Δέν θά συνδέσω τό θέμα αυτό με τή γενικότερη πολιτική στρατηγική, ποιές είναι δηλαδή όχι μόνο οι επιθυμητές, αλλά οι δυνατές και κατάλληλες λύσεις, με τους σημερινούς συγκεκριμένους περιορισμούς και τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Πιστεύω ότι μία τέτοια συσχέτιση θά ένίσχυε τήν άποψη πού συζητώ εδώ, αλλά θά έπαιρνε σοβαρή έκταση.

2. Η οργάνωση των Α.Ε.Ι. στη μιά περίπτωση απομονώνει ένα μικρό μέρος της πανεπιστημιακής ζωής, και στηρίζεται σ' αυτό, ενώ στην άλλη, στον Τομέα, προσδιορίζεται από ένα σύστημα που έχει διασυνδέσεις με το σύνολο των διαδικασιών μέσα στο πανεπιστήμιο, από την έγγραφη του φοιτητή ως την άπασχόληση του διδακτικού προσωπικού.

Πρέπει δηλαδή τον Τομέα να τον αντιληφθούμε σαν εκπαιδευτικό πλέγμα, πιο ειδικά πλέγμα εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, που στις διασυνδέσεις του με το σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, έχει λιγότερη ή περισσότερη ένταση ή και πολυπλοκότητα. Για να κάνω αυτή την υπόθεση σαφέστερη και επιχειρησιακά αποτελεσματική, δηλαδή πρακτικά χρησιμοποιήσιμη, θα θυμίσω απλά και περιληπτικά ότι η αποτελεσματική και δημοκρατική συνεπής εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να προσδιοριστεί από τέσσερις γενικές αρχές:

1. Η εκπαιδευτική και έρευνητική δουλειά δεν είναι δύο διαφορετικά και απομακρυσμένα πράγματα: 'Ανάλογα με το αντικείμενο και το επίπεδο εκπαίδευσης, είναι, περισσότερο ή λιγότερο, εκπαιδευτική ή έρευνητική.

2. Οι διαδικασίες μάθησης είναι και ατομικές και ομαδικές. Αυτό σημαίνει ότι ένα μέρος από τα γνωστικά και μεθοδολογικά στοιχεία μπορούν να γίνουν καλύτερα αντιληπτά, να εδραιωθούν και να αναπτυχθούν με ατομική διαδικασία, ένα άλλο μέρος με μικροομαδική διαδικασία και άλλο με μεγαλύτερες ομάδες, ακόμη και με πολύ μεγάλο αριθμό.

Αυτές οι δυνατότητες και οι διαφοροποιήσεις έχουν σχέση όχι μόνο με το γνωστικό αντικείμενο αλλά και με την κοινωνική και πολιτισμική δομή των διδασκόντων και διδασκόμενων, με τις γενικότερες λοιπόν συνθήκες του τόπου.

3. Η λήψη των αποφάσεων για τα διδακτικά και διοικητικά θέματα λειτουργεί πειστικότερα και αποτελεσματικότερα με συλλογική διαδικασία.

Ο προσδιορισμός αυτός είναι πολύ γενικός, έχει ανάγκη από διευκρινίσεις και διαφοροποιήσεις. Πρέ-

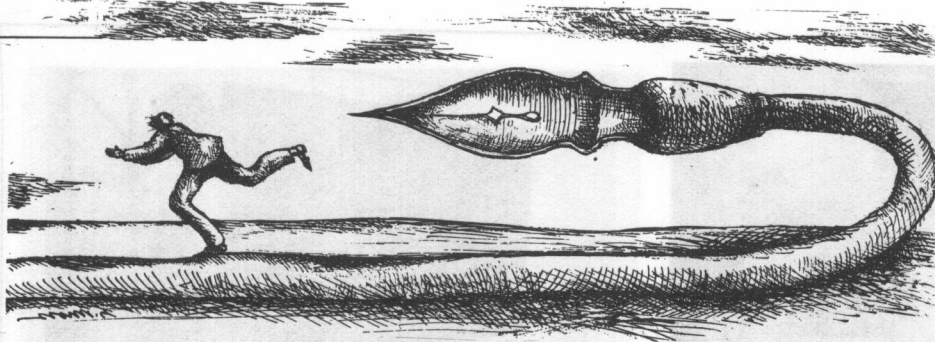
πει να προσθέσω ότι οι διαδικασίες για τη λήψη αποφάσεων εκτός από τη διοικητική και οργανωτική τους σημασία, έχουν πάντοτε κάποιο, μικρότερο ή μεγαλύτερο, εκπαιδευτικό ρόλο.

4. Η επιστήμη δεν είναι ένα θέμα απομονωμένο από το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον, αλλά ένα μέρος από τις συνολικές διαδικασίες. Ωστε η επιστήμη έχει μιά κοινωνική διάσταση και είναι ακριβώς ο ρόλος της επιστήμης στην κοινωνία που παίρνει αποφασιστικό μέρος στα προγράμματα σπουδών, στην ανάλυση της εκπαιδευτικής δουλειάς, στους στόχους κ.τ.λ. Αυτό σε άλλες επιστήμες είναι περισσότερο φανερό, όπως στην κοινωνιολογία, στην οικονομική, στην ιατρική, στην αρχιτεκτονική, και σε άλλες λιγότερο, όπως στη φυσική και στην ηλεκτρολογία, αλλά δεν παύει να ισχύει παντού και πάντοτε.

Από αυτές τις γενικές αρχές προκύπτουν μιά σειρά αναγκαίες λύσεις-διαρθρώσεις στην οργάνωση ενός Α.Ε.Ι.:

1. Οι διδάσκοντες και διδασκόμενοι λειτουργούν με αυτονομία αλλά και με συλλογικές υποχρεώσεις. Αυτό σημαίνει και για τους πρώτους και για τους δεύτερους ανάπτυξη της εθύνης, αίσθηση ασφάλειας στη δουλειά τους, κατοχύρωση των δικαιωμάτων και δυνατοτήτων εξέλιξης και, μέσα σ' αυτό το πλαίσιο αυτονομίας, διαμόρφωση της κατάλληλης ιεραρχικής αλλά αντιταυταρχικής διάρθρωσης.

2. Οι διαδικασίες που καθορίζουν τα προγράμματα, τα μαθήματα, τις ασκήσεις κτλ. προκύπτουν από συλλογικές διαδικασίες και ανταποκρίνονται σε όσα ανέφερα παραπάνω. Κύριο γνώρισμα τους είναι η δημοσιότητα. Η δημοσιότητα πραγματοποιείται με την κατάλληλη σε κάθε περίπτωση διάρθρωση και λειτουργία. Αυτά τα δύο χαρακτηριστικά, συλλογικές διαδικασίες και δημοσιότητα, συζητούμε καθημερινά όταν μιλούμε, με κάποια ασάφεια και γενικότερα, για συμμετοχή στις αποφάσεις όλων όσων ανήκουν σε μιά εκπαιδευτική ή και έρευνητική ομάδα. Με τη γενικότητα του δρου προκαλούνται συγχύσεις και χρειάζεται προσεκτική

περιγραφή και μελέτη: Ποιοί και πώς συμμετέχουν, ποσοστά συμμετοχής, επίπεδα και κατηγορίες αποφάσεων, διαδικασίες έλεγχου της αποτελεσματικότητας των αποφάσεων και των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν, συσχέτιση με τα προβλήματα που πρόκειται να αντιμετωπιστούν, με τις γενικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που κάθε φορά επικρατούν κτλ.

3. Τό εκπαιδευτικό πρόγραμμα και τό γνωστικό περιεχόμενο μιας επιστημονικής περιοχής τό συζητεί και τό συγκροτεί *ομάδα διδασκαλίας και έρευνας*. Η ομάδα λειτουργεί σύμφωνα με τά παραπάνω χαρακτηριστικά και δίνει τή δυνατότητα για κατάλληλες *διαπροσωπικές σχέσεις*, για *κατανόηση και αντίληψη* του περιεχομένου, τής μεθόδου και τών συνθηκών τών σπουδών. Αυτή άκριβώς ή ομάδα είναι ο *Τομέας*. Για τούς λόγους αυτους ή ομάδα δέν μπορεί νά είναι κλειστή, δέν μπορεί νά έχει πολύ περιορισμένο επιστημονικό περιεχόμενο, αλλά αντίθετα πρέπει νά είναι αρκετά πλατιά ώστε νά μπορεί νά δίνει ένα συγκροτημένο γνωστικό πεδίο στή διδακτική αποστολή της. Αυτό σημαίνει ότι δέν ανταποκρίνεται στις ανάγκες ούτε ή συνένωση δύο σημερινών Έδρων, γιατί δέν μπορούν νά αποτελέσουν τή κατάλληλη επιστημονική περιοχή, ούτε ή ανάπτυξη μιας Έδρας σέ Τομέα, όσοι καινούριοι καθηγητές και άν προστεθούν στήν επιστημονική περιοχή τής Έδρας. Ούτε όμως και τό αντίθετο είναι σωστό, δηλαδή μιá ολοκληρη Σχολή νά γίνει ένας Τομέας, εκτός ίσως από τις περιπτώσεις όπου ή Σχολή μπορεί νά συγκεντρώσει και νά συσχετίσει όλο τό πεδίο πληροφόρησης και έχει περιορισμένο αριθμό φοιτητών.

Μέσα στον Τομέα, ή και έξω από αυτόν, χρειάζονται *μικρότερες ομάδες*, κυρίως έρευνητικές, που έχουν πολύ μικρότερο γνωστικό περιεχόμενο και συχνά μπορεί νά ασχολούνται με ένα συγκεκριμένο έρευνητικό *πρόβλημα*. Στις ομάδες αυτές έρευνών συνεργάζονται έρευνητές με διάφορα επίπεδα γνώσης, μεταπτυχιακοί φοιτητές αλλά και ώριμοι επιστήμονες, με διάφορες διοικητικές σχέσεις, άλλοτε σέ μόνιμη βάση και άλλοτε όχι, κτλ. Η ομάδα αυτή μπορεί νά έχει ή νά μήν έχει άμεση διοικητική σχέση-εξάρτηση με τόν Τομέα, και τά μέλη της νά μήν παίρνουν μέρος στήν εκπαιδευτική διαδικασία, ή νά έχουν περιορισμένο ρόλο, νά δίνουν π.χ. ένα ειδικό σεμινάριο, ή νά δουλεύουν στις μεταπτυχιακές σπουδές. Ο τρόπος συγκρότησης και λειτουργίας τών έρευνητικών ομάδων χρειάζεται ειδική μελέτη και *δοκιμαστικές εφαρμογές*.

Αν βάλουμε για κριτήρια αυτές τις οργανωτικές και λειτουργικές άρχές, είναι σήμερα αποτελεσματικά διαρθρωμένες και κατανεμημένες οι διδακτικές αρμοδιότητες, και ικανοποιούνται οι εκπαιδευτικές ανάγκες;

Γιά νά προχωρήσω σέ σχετικές παρατηρήσεις και διαπιστώσεις δέν χρειάζεται νά συζητήσω τά γνωστά θεμελιώδη επιστημολογικά προβλήματα που έχουν σχέση με τήν προτεραιότητα ή τήν ταύτιση τής θεωρίας με τήν πρακτική, ούτε τις απαιτήσεις που προβάλλουν οι αποτελεσματικές διαδικασίες μάθησης: άρκουν δύο πολύ γνωστές αλήθειες: ότι ή σχέση θεωρία-εφαρμογή είναι διαλεκτική σχέση, και ότι ή άμεση διαπροσωπική σχέση έχει καθοριστικό ρόλο στήν έπεξεργασία τής πληροφορίας και, άναμφισβήτητα, δημιουργικά αποτελέσματα. Με βάση αυτά μπορούμε νά διαπιστώσουμε μερικά γενικά χαρακτηριστικά στις συνθήκες διδασκαλίας που συνήθως επικρατούν σήμερα στα ΑΕΙ.

Τό φάσμα του μαθήματος κάθε Έδρας στον τόπο μας περιλαμβάνει τρία μέρη. Μάθημα από τήν Έδρα («άπό Έδρας»), Φροντιστήριο, Άσκήσεις ή Έργαστήριο. Η θεωρία δίνεται από τό μάθημα από τήν Έδρα, από τή «διάλεξη» που, σέ μερικές περιπτώσεις, συμπληρώνεται με συζήτηση. Στο Φροντιστήριο, όπου και όταν υπάρχει, γίνεται κάποια έπεξεργασία, ανάπτυξη ενός θεωρητικού ή εφαρμοσμένου θέματος και στις Άσκήσεις ή και τό Έργαστήριο ολοκληρώνεται, ή υποτίθεται ότι ολοκληρώνεται, ή γνώση, με τήν εφαρμογή τής θεωρίας σέ συγκεκριμένα προβλήματα κτλ.

Σήμερα στον τόπο μας ή διδακτική και διοικητική ευθύνη για όλο τό φάσμα του μαθήματος άνήκει αποκλειστικά και κυρίαρχα στον καθηγητή.

Η ευθύνη αυτή που άφορά τήν ύλη, τό πρόγραμμα, τά βοηθήματα, τις εξετάσεις, τή βαθμολογία, συχνά άσκειται μόνο επιφανειακά από τόν καθηγητή, άφου οι έπιμελητές ή και οι βοηθοί κάνουν όχι μόνο τά φροντιστήρια και τις άσκήσεις, αλλά «άπρόσωπα» και τις εξετάσεις, τή βαθμολογία, μερικές φορές μάλιστα ακόμη και τό μάθημα, τή διάλεξη του καθηγητή.

Ποιές είναι όμως οι πραγματικές εκπαιδευτικές άνάγκες;

Τά τρία αυτά μέρη του φάσματος του μαθήματος, άνάλογα με τό περιεχόμενο του μαθήματος, με τή θέση τους στο πρόγραμμα σπουδών και στήν έσωτερική δομή του μαθήματος — ως επιστημονικής ένότητας — έχουν λιγότερη ή περισσότερη *άυτονομία* τό ένα με τό άλλο και χρειάζονται *ιδιαίτερη διδακτική μέθοδο*.

Είναι γνωστό ότι ή ανάπτυξη ενός θέματος με επιστημονική πληρότητα και σαφήνεια και ή αποτελεσματική εκπαιδευτική παρουσίαση έχουν άνάγκη από χρόνο, έπεξεργασία και διαφοροποιήσεις, που είναι σαφές ότι δέν μπορεί ένας μόνο διδάσκων νά ικανοποιήσει. Δέν μπορούν αυτά όλα νά αναφέρονται σέ ένα και μόνο άτομο, όπως γίνεται σήμερα, στον καθηγητή. Αντίθετα, σέ μιá αποτελεσματική εκπαιδευτική διαδικασία, *πολλά άτομα* πρέπει νά παίζουν έναν *φανέρ*,

μα - Φροντιστήριο, γ) Μάθημα-Εργαστήριο ή Μάθημα-Ασκήσεις.

Ανάλογα με την επιστημονική περιοχή μπορεί να μη χρησιμοποιείται ένα ή περισσότερα από τα παραπάνω μαθήματα, π.χ. η διάλεξη, ή να γίνεται συνδυασμός τους, π.χ. διάλεξη με φροντιστήριο, ή φροντιστήριο με ασκήσεις. Αυτό π.χ. συμβαίνει με πολλά από τα «μαθήματα στο σχεδιαστήριο» της αρχιτεκτονικής.

Ειδικότερα πρέπει να προστεθεί ότι οι διδάσκοντες που έχουν την ευθύνη της διάλεξης πρέπει συχνά, αν όχι πάντοτε, να έχουν και την ευθύνη ενός φροντιστηρίου ή ασκήσεων, ότι ένας διδάσκων μπορεί να δουλεύει σε ένα ή περισσότερα από τα μαθήματα, σε μερικές περιπτώσεις μπορεί να εναλλάσσεται σ' αυτά από χρονιά σε χρονιά κ.ά.

Στή διδακτική διαδικασία περιλαμβάνονται, όπου χρειάζεται, και άλλες εφαρμογές με γραπτές ασκήσεις, εργαστήρια, επιδείξεις κτλ. Οι εφαρμογές αυτές, που δεν είναι χωρίς ιδιαίτερη σημασία, αφού βοηθούν αποφασιστικά στην επανάληψη της πληροφορίας, πιά σωστά στη διαφοροποιημένη επανάληψη της πληροφορίας και στον «αυτοματισμό», όπου χρειάζεται, της γνωστικής διαδικασίας, εντάσσεται σε κάποιο από τα τρία μαθήματα, διάλεξη, φροντιστήριο ή εργαστήριο, και στη διενέργειά τους παίρνουν μέρος μαζί με τον διδάσκοντα και μεταπτυχιακοί φοιτητές ή έκτακτοι συνεργάτες. Τα τρία αυτά μαθήματα δεν μπορούν βέβαια να λειτουργήσουν εκπαιδευτικά με ολοκληρωμένο και αποτελεσματικό τρόπο χωρίς *συντονισμό*⁴ αυτή είναι μια κρίσιμη διαδικασία, αλλά αυτή ακριβώς είναι και η δουλειά της διδακτικής και έρευνητικής ομάδας, του Τομέα. Με συζήτηση, κριτική και ανταλλαγές απόψεων από όλους τους διδάσκοντες και διδασκόμενους διαρθρώνεται ή ύλη, τό περιεχόμενο, ή έκταση κτλ., καθώς και τα διδακτικά, καθαρά παιδαγωγικά προβλήματα, «τεχνική» της μετάδοσης της πληροφορίας κ.ά.

Τό σύνολο, λοιπόν, διάλεξη + φροντιστήριο + άσκηση, δεν είναι διαδικασία ύπακοης στις απαιτήσεις ενός διδάσκοντα, δεν είναι «μιας κατεύθυνσης», όπως σήμερα, αλλά σύνθετη διαδικασία αυτόνομης και συντονισμένης δουλειάς.

Τέλος, χάρη στην πρωτοβουλία και στην αυτονομία που έχει κάθε διδάσκων, αναπτύσσει και τις δικές του γνώσεις και τη μεθοδολογία του και τις εκπαιδευτικές ικανότητές του. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό και δεν μπορεί σήμερα να γίνει με την λίγο πολύ καθολική εξάρτηση του μαθήματος και των διδασκόντων από τον καθηγητή. Χρήσιμο να θυμίσω ότι, για να εξελίσσεται αυτή η ανάπτυξη και εκπαίδευση των διδασκόντων, δεν αρκεί μόνο η εκπαιδευτική και έρευνητική δουλειά· χρειάζονται ειδικά σεμινάρια για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση και παρουσίαση και κριτική της δουλειάς του καθενός. Η ίδια ή διδακτική και έρευνητική ομάδα συζητά και αξιολογεί τη δουλειά των μελών της, την απόδοση και τό ενδιαφέρον τους, τις μεθόδους που εφαρμόστηκαν και προτείνει την παραπέρα εξέλιξη των μελών της ομάδας, νέους συνεργάτες κ.ά. Βέβαια ή διαδικασία αυτή στην εφαρμογή της έχει πολλές δυσκολίες, αποτέλεσμα προσωπικών σχέσεων, επιδιώξεων κτλ., αλλά ακριβώς αυτές οι δυσκολίες δεν μπορούν να

ξεπεραστούν παρά μόνο μέσα από τις συλλογικές, δημοκρατικές διαδικασίες.

Από τό σύνολο των παραπάνω διαπιστώσεων και χαρακτηριστικών προκύπτει λοιπόν μία διάρθρωση που κατανέμει αυτόματα την άπασχόληση και αξιοποιεί δημιουργικά όλη τη διδακτική ομάδα, ανάλογα με την πείρα και τις άλλες ικανότητες του κάθε μέλους της.

Από τη διάρθρωση αυτή προκύπτει και μία άλλη θεμελιώδης διαφοροποίηση στη διδακτική διαδικασία. Αλλάζει ποσοτικά και ποιοτικά ή σχέση διδάσκοντα με διδασκόμενο για τρεις λόγους:

1. Ο αριθμός των φοιτητών, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις διαλέξεων, δεν είναι πιά μεγάλος· αντίθετα, γίνεται πολύ μικρός. Οι διαλέξεις, όπου υπάρχουν, παίρνουν χαρακτηριστική διδακτική σημασία και υποχρεώνουν τον διδάσκοντα σε μία ιδιαίτερη τεχνική.

2. Κάθε φοιτητής έχει άμεση επαφή πάντα με έναν συγκεκριμένο διδάσκοντα, με τον οποίο ολοκληρώνει τη δουλειά του και στον οποίο, αν και αυτός σωστά λειτουργεί, μπορεί να έχει εκτίμηση και εμπιστοσύνη.

3. Ο φοιτητής έχει τη δυνατότητα να συσχετίσει με συνθετικό, διαλεκτικό τρόπο την πληροφορία, αφού μπορεί στά τρία διαφορετικά μαθήματα να γίνεται έπεξεργασία της ίδιας επιστημονικής περιοχής, αλλά με διαφορετικό έντοπισμό προβλημάτων, κριτική προσέγγιση κτλ. Αυτή μάλιστα ή συνθετική διαδικασία συνδέεται με ένα συγκεκριμένο άτομο κάθε φορά, δηλαδή με μία συγκεκριμένη προσωπικότητα. Με αυτόν τό διδάσκοντα μάλιστα διαμορφώνεται και μία ανθρώπινη σχέση, άπαραίτητο συστατικό για αποτελεσματική εκπαιδευτική διαδικασία⁴.

Από όλα δσα προσπάθησα να εξηγήσω φαίνεται καθαρά ή ανάγκη να χρησιμοποιηθούν όλες οι δυνάμεις που βρίσκονται σήμερα μέσα στά πανεπιστήμια και δσες βρίσκονται έξω από αυτά. *Έτσι θά προκύψει πραγματική, δηλαδή ουσιαστική και αποτελεσματική χρησιμοποίηση όλου του ανθρώπινου δυναμικού.* Έτσι γεννιούνται οι πολλοί διδάσκοντες και οι λίγοι φοιτητές, ή αποτελεσματικότερη επικοινωνία φοιτητή με δάσκαλο, ή ανάπτυξη και εξέλιξη των διδασκόντων.

Η διδακτική αυτή διάρθρωση και διαδικασία συνδέει λοιπόν τό σύνολο των στοιχείων και σχέσεων στη μάθηση, τό περιεχόμενο των σπουδών, τη μεθοδολογία, την παιδαγωγική τεχνική, την προσωπικότητα και τις ικανότητες του διδάσκοντα και την άπασχόλησή του, αλλά και την προσωπικότητα και τις ικανότητες του φοιτητή, σε ένα αλληλεξαρτώμενο πλέγμα, αυτό που είχα όρίσει στην αρχή, ένα εκπαιδευτικό πλέγμα που αυτορρυθμίζεται, βελτιώνεται και εξελίσσεται με δημοκρατική συνέπεια και δημιουργική αποτελεσματικότητα.

4. Σχετικά με αυτά που προσπάθησα να παρουσιάσω εδώ, και γενικότερα για τη δομή και τη λειτουργία των Α.Ε.Ι., βλ. Δ. Α. Φατούρος, *Αλλαγή και πραγματικότητα στο Πανεπιστήμιο*, Όλκος, Αθήνα, 1975.

Ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση Κωί φιλελεύθεροι διανοούμενοι

τῆς Ἄννας Φραγκουδάκη

Σημείωση: Πρόκειται γιά τό τελευταίον κεφάλαιο τῆς μελέτης « Ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση καί φιλελεύθεροι διανοούμενοι: Ἄγονοι ἄγωναί καί ἰδεολογικά ἀδιέξοδα στό μεσοπόλεμο », πού κυκλοφορεῖ αὐτές τίς μέρες στίς ἐκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ.

1. Ὁ Ν. Σβορώνος, Ἐπισκόπηση τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, Θεμέλιο 1976, σελ. 130, λέει γιά τήν οικονομική ἀνάπτυξη τήν περίοδο αὐτή: « Ὡστόσο ἡ ἐδημέρεια αὐτή εἶναι φαινομενική καί δέν ἐξυπηρετεῖ παρά μιά μειοψηφία, γιατί βασίζεται κατά πρῶτον λόγον στό ξένο κεφάλαιο πού εἰσάγεται μαζικά καί ἐλέγχει τήν οικονομία τῆς χώρας » (σελ. 130).

2. Ὁπ. παρ., σελ. 130.

3. 21 Ἀγούστου 1923, πανελλαδική ἀπεργία: ὁ στρατός χτυπάει τούς ἀπεργούς. 9 Σεπτεμβρίου 1926, λαϊκή ἐξέγερση: 23 νεκροί καί 173 τραυματίες. 16 Ἰουνίου 1928, ἀπεργία καπνεργατῶν σέ πέντε μακεδονικές πόλεις: 6 νεκροί. Παράλληλα αὐξάνεται ἡ ἐκλογική ἐπιρροή τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος: 1926: 4,38%, 1929: 2%, 1933: 6%, 1935 (ἐνιαῖο μέτωπο): 9,59%.

4. Βλ. Ν. Σβορώνος, Ἐπισκόπηση τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, ὅπ. παρ., σελ. 129.

5. Βλ. ἐδῶ, σελ. 114 - 115.

Τά κοινωνικά ἀποτελέσματα τῆς θεωρίας καί πρακτικῆς τῶν φιλελευθέρων ἀστών διανοουμένων

Ἀπό τό 1917, καί κυρίως μετά τό 1922, ἡ οικονομική κατάσταση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας εἶναι, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε ἀνησυχητικά κακή.

Ἡ οικονομική ἀνάπτυξη πού παρατηρεῖται τότε μέ τό τέλος τῶν πολέμων, βασίζεται κυρίως στό ξένο κεφάλαιο πού εἰσάγεται μαζικά καί ἐλέγχει τήν ἐθνική οικονομία¹. Ἀκολουθεῖ ραγδαία ὑποτίμηση τοῦ νομίσματος, αὐξηση τῆς ἀνεργίας στίς πόλεις, «τό ἐργατικό εἰσόδημα πέφτει γενικά κάτω ἀπό τό ζωτικό ἐλάχιστο, ἐνώ ὁ πλοῦτος συγκεντρώνεται στό χέρια μιάς μειοψηφίας»². Μέ ἀποτέλεσμα νά μεγαλώνει ὁ ἀντικτυπος τῆς προπαγάνδας τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς, ἡ ἔνταση τῆς δραστηριότητάς της, οἱ ἀπεργίες καί οἱ συγκρούσεις νά πολλαπλασιάζονται³.

Ἡ κατάσταση αὐτή ἐπηρεάζει καθοριστικά τίς φιλελεύθερες τάσεις. Ἡ δημοκρατία τοῦ 1924 δέ βρίσκει ἀντιμέτωπους τῆς μόνο τούς βασιλόφρονες ἀλλά καί τούς βενιζελικούς⁴. Ἐπηρεάζει συγχρόνως σημαντικά τίς ἰδέες, οἱ βασικές ἀρχές τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας παραφθείρονται ἀπό τούς ἴδιους τούς φορεῖς τῆς.

Ἐπηρεάζει ἀκόμη καί τήν ἑλληνική κοινωνία τῆς ἐποχῆς μιά ἀναντιστοιχία, πού ὀλοένα μεγαλώνει ὡς τό 1936, ἀνάμεσα στήν πολιτικά κυρίαρχη τάξη καί τήν κυρίαρχη ἰδεολογία: ἡ πολιτική κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης δέ συμβαδίζει μέ τήν κυριαρχία τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας.

Τό γεγονός αὐτό ὀφείλεται σχηματικά στίς ἰδιαιτητικές ἀστικῆς τάξης⁵, στήν ἐξάρτηση, στήν κοινωνική ἀναταραχή πού τροφοδοτεῖ ἡ οικονομική ἀνέχεια. Οἱ βασικές ἀρχές τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας δηλαδή ἀποτελοῦν ἀπειλή γιά τήν κοινωνική ἰσορροπία. Μέ τήν ὀπτική αὐτή καί μόνο εἶναι δυνατό νά ἐρμηνευτεῖ ἡ ὀξυτάτη πολεμική καί ἡ καταστροφικότητα τῶν φιλελευθέρων δημοτικιστῶν, καί κυρίως τοῦ Δελημούζου.

Οἱ πεισματικοί αὐτοί ὑπερασπιστές τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος, οἱ δημοτικιστές φιλελεύθεροι διανοούμενοι κατηγοροῦνται ὅλη τή ζωή τους σάν ἐχθροί καί προδότες τοῦ ἔθνους. Τούς ἔχουν πεί μέ χίλιους τρόπους καί μέ πλῆθος κείμενα ὅτι τό ἔθνος κινδυνεύει ἀπό τή μεταρρυθμιστική δραστηριότητά τους. Οἱ μεταρρυθμιστές δημοτικιστές πού δέν εἶναι, ὅπως οἱ κατήγοροί τους γνωρίζουν, οὔτε «ἀναρχικοί», οὔτε «ἐμπρηστές», οὔτε «προδότες», θά

έπηρεαστούν καθοριστικά από την πολεμική αυτή.

Πρίν απ' όλα θά τυφλωθούν και δέ θά καταλαβαίνουν. Ἡ ἀνάγκη ἐπιβολῆς τῆς δημοτικῆς γλώσσας καί τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης εἶναι ἀυτονόητη, εἶναι ἀποδεδειγμένη, εἶναι ὀφθαλμοφανής. Καί ὅμως ἡ «ἀντίδραση» τὴν πολεμάει.

Κατὰ δεύτερο λόγο θά λειτουργήσουν κοινωνικά μέ τρόπο πού τελικά θά ἐνόησει «τὴν ἀντίδραση» καί θά γίνουν, δίχως νά τό θέλουν καί δίχως νά τό ξέρουν, συνυπεύθυνοι γιά τὴ μακρότατης διάρκειας ἀποτυχία τοῦ διπλοῦ μεταρρυθμιστικοῦ στόχου στὸν ὁποῖο ἀφιέρωσαν τὴ ζωὴ τους.

Ἡ μύθευση

«Ἡ παιδεία μας», ἔγραφε τὸ 1932 ὁ Εὐάγγελος Κακοῦρος, «μολονότι εἴχαμε ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους δημοκρατία, ἦτανε καί εἶναι ἀκόμη σέ μεγάλο της μέρος ὀλιγαρχική. Ἡ ὀλιγαρχική ἀντίληψη, συνειδητά ἢ ἀσυνειδητά, πιστεῦε πὺς ὁ λαὸς γιά νά ζήσει δέν χρειάζεται οὔτε ἐπαγγελματική προπαρασκευὴ -τὴν ἔπαιρνε ἀπὸ τὸν πατέρα του ἢ τὸν προϋστάμενο- οὔτε γενική μόρφωση σοβαρῆ. Λίγα κολουβογράμματα τὸν ἀρκοῦσαν». Καί τοῦτο ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι: «Στὴν Ἑλλάδα εἴχαμε δημοκρατία, ἀλλὰ δημοκρατία στὸ χαρτί. Στὴν οὐσία καί στὸν τρόπο τῆς ἀντιλήψεως, ὀλιγαρχία»⁶.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ δημοκρατία, ἡ ἀστική δημοκρατία δυτικοῦ τύπου, δέν καταφέρει ἀπὸ τὸ 1917 καί γιά μισὸν αἰῶνα καί πάνω, νά εὐδοκιμήσει στὰ ἑλληνικά χῶματα, ὀφείλεται βέβαια, ὅπως ἐπαναλάβουμε ἀρκετά ὡς τώρα, σέ ἀντικειμενικά ἴτια. Ὄφείλεται πάντως, ὡς ἕνα βαθμὸ, καί στὴ μύθευση τῆς πραγματικότητας πού ἔκαναν οἱ φιλελευθεροὶ διανοούμενοι.

Ἡ αὐτόδηλη ἀξία τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος, πού ὑπερασπίστηκαν ἔντονα οἱ διανοούμενοι, ἀποτέλεσε ἕνα παραπέτασμα πού ἐμπόδιζε νά γίνεται πλατύτερα ὄρατὴ καί κατανοητὴ ἡ ταξικὴ διαστρωμάτωση τῆς κοινωνίας.

Ἡ «ἀντίδραση», σέ ὄλες τὶς περιόδους, μίλησε καί μιλάει στὸ ὄνομα τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος. Ἡ μεταξικὴ δικτατορία δήλωσε ὅτι ἐπιβλήθηκε γιά νά ὑπηρετήσει τὸ ἐθνικὸ συμφέρον. Συγχρόνως, κα-

θὼς ἦταν κυνικότερη καί οἱ διανοούμενοι πού τὴν ὑπηρετήσαν τρίτης κατηγορίας (ὅπως συνήθως γίνεται μέ τὶς ἑκτακτες ἐξουσίες), ἔδρασε μέ τὴ βία καί στὸ χῶρο τῶν ἰδεῶν. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ Βασίλειος Τσίριμπας, γενικός ἐπιθεωρητὴς στὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευση τότε, γράφει ἀνάμεσα σ' ἄλλα, ὅτι μιὰ ἀπὸ τὶς κατευθύνσεις τῆς 4ης Αὐγούστου εἶναι ἡ καταπολέμηση τῆς ὕλιστικῆς ἀντίληψης (τῶν μεταρρυθμιστῶν), πού βλέπουν τὸ σχολεῖο ὡς θεσμὸ πού μεταδίδει μόνο γνώσεις, ἀπολυτοποιώντας τὴ Γνώση:

«Ἐνομίσθη δηλαδὴ, ὅτι αἱ γνώσεις εἶναι ἀρκεταὶ ὥστε ν' ἀναπτυχθῶν καί ἐξελιχθῶν αὐτομάτως ἐξ αὐτῶν καί τὰ δύο ἄλλα ψυχικὰ στοιχεῖα, ἡ βούλησις καί τὸ συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου. Διεμορφώθη οὕτως ἡ ἀντίληψις, ὅτι ὁ ἔχων τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀνεπτυγμένον, τούτέστιν ὁ συγκρατῶν ἐν τῇ μνήμῃ του πολλάς καί ποικίλας γνώσεις, εἶναι ὁ ἰδεώδης ἀνθρώπος καί ὁ ἰκανὸς διὰ τὴν ζωὴν. Τὸ πνεῦμα εἰδωλοποιήθη, ἡ δέ εἰδωλοποιήσις αὐτὴ ἤγαγεν εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε «Γνώσις» νά σημαῖναι «Δύναμις». Τοιοῦτοτρόπως καί ἡ ἀγωγή λεληθότως πως ἔταξεν ὡς κύριον αὐτῆς σκοπὸν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, τούτέστιν τὴν συσσώρευσιν γνώσεων, ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων ψυχικῶν δυνάμεων καί δεξιότητων τοῦ ἀνθρώπου»⁷.

Ἡ ἀγωγή δηλαδὴ δέν πρέπει νά στηρίζεται στὸ εἰδωλο τῆς γνώσεως, ἀλλὰ:

«Σπουδαιότατοι ἐπιστημονικοὶ ψυχολογικοὶ καί παιδαγωγικοὶ λόγοι συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ παιδαγωγικοῦ μας συστήματος καί στροφῆς τῆς ἀγωγῆς κυρίως ἐπὶ τὴν βούλησιν, ἐπὶ τὸ φρόνημά τοῦ τροφίμου, ὡς τοῦ πλέον ἀπαραιτήτου στοιχείου διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν»⁸.

Ἡ γνώση λοιπὸν εἶναι ἐπικίνδυνη γιά «τὴν κοινωνικὴ ζωὴ», δηλαδὴ τὴ συγκεκριμένη κοινωνικὴ δομὴ μέ τὴ συγκεκριμένη πολιτικὴ ἐξουσία. Καί τελικά αὐτὸ εἶναι σωστό. Ὄταν ἡ κοινωνικὴ δομὴ βρίσκεται σέ κρίση, δέν ὑπάρχει οὐσιαστικὴ διαφορά ἀνάμεσα στοὺς φιλελευθεροὺς πάνηγυρικούς (γιά τὴν ἀνάγκη νά προστατεύει τὸ σχολεῖο τὴν κοινωνικὴ ἰσορροπία ἀπὸ τὴν ἐνδεχόμενη συνειδητοποίηση τῶν ἀδικημένων) καί στὸν κυνισμό τῶν δικτατόρων.

Τὸ σημαντικότερο κοινωνικὰ ἐξ-

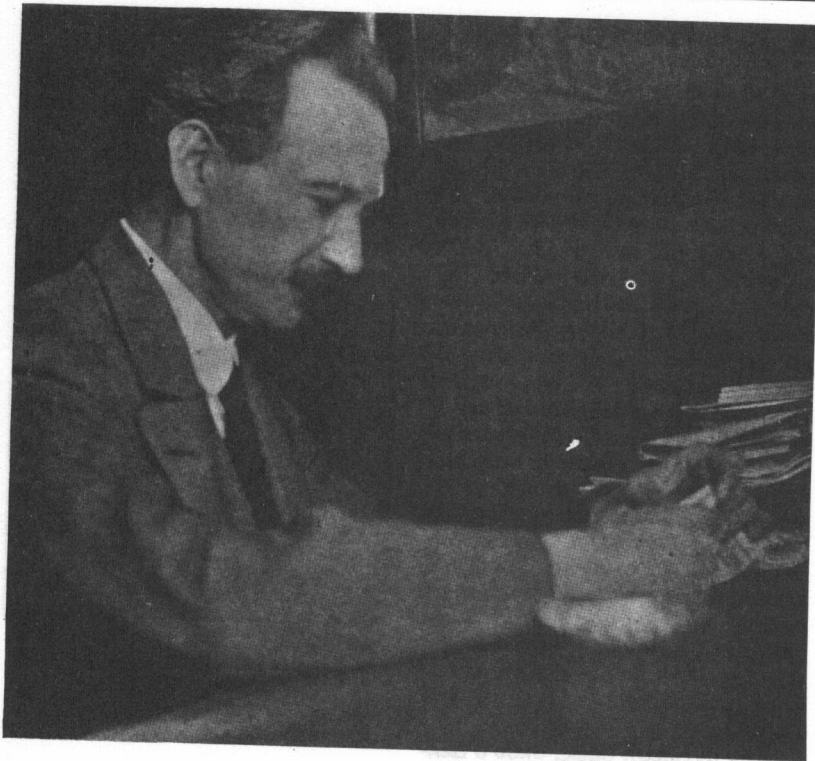

1882 - ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΣ - 1941

6. Ε. Κακοῦρος, «Ἡ προοπτικὴ τοῦ λαϊκοῦ σχολείου», Ἐπιτηρῆς τῆς δημοτικῆς Ἐκπαίδευσως, 1932, σελ. 10.

7. Β. Α. Τσίριμπας, Αἱ νέαι ἐκπαιδευτικαὶ κατευθύνσεις εἰς τὸ Κράτος τῆς 4ης Αὐγούστου 1936, Ἀθήνα 1939, σελ. 14, οἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι τοῦ συγγραφέα.

8. Ὁπ. παρ., σελ. 17.

Ἀλέξανδρος Δελμούζος

ναί ἴσως διὰ τοὺς φιλελεύθερους διανοούμενους λειτουργοῦν πολιτικά δίχως νὰ ἔχουν συνείδηση τῶν κοινωνικῶν ἀποτελεσμάτων πού ἔχουν οἱ θεωρητικὲς τοὺς τοποθετήσεις.

Τὸ ἔθνικόν συμφέρον, σὲ στιγμή ἐντονῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων, ἐμποδίζει τὴν κατανόηση τῆς ταξικῆς διαστρωμάτωσης. Ἐμποδίζει τὰ ἄτομα πού ἀνήκουν στίς ἀδικημένες οἰκονομικὰ τάξεις νὰ αὐτοαναγνωριστοῦν ὡς ὄντα κοινωνικά, κὶ ἐπομένως νὰ διεκδικήσουν τὰ συμφέροντά τους. Ἄρα τὸ ἔθνικόν συμφέρον, μέσα σὲ συνθήκες κρίσης καὶ σύγκρουσης, εὐνοεῖ τὸ συμφέρον τῶν οἰκονομικῶν προνομιούχων στρωμάτων τῆς κυρίαρχης τάξης. Μὲ ἄλλα λόγια οἱ διανοούμενοι ὑπερασπίζονται πολὺ συγκεκριμένα ταξικά συμφέροντα, πιστεύοντας συγχρόνως διὰ δροῦν ἐναντίον τῆς ὑπεράσπισης ὁποιοῦδήποτε «στενοῦ» συμφέροντος.

Τὸν ἴδιο ἀκριβῶς ρόλο ἔπαιξε καὶ ἡ «ἀφ' ὕψηλου» περιφρόνηση τῆς πολιτικῆς. Αὐτοαναγνωριζόμενοι ὡς ἄτομα ἀνώτερα καὶ ἀδέσμευτα, δίχως κοινωνικὴ ἐξάρτηση καὶ ἐπιρροή, οἱ διανοούμενοι ἀποσύρθηκαν στὸ γυάλινο πύργο τους κὶ ἄφησαν τὴν πολιτικὴν στοὺς ἐκπροσώπους τῶν «στενῶν» συμφερόντων. Αὐτὸ βοήθησε τὴν «ἀντίδραση» ἢ ὁποία,

στὸ βαθμὸ πού ἐξακολουθοῦσαν οἱ διανοούμενοι νὰ ὑπερασπίζονται τίς δημοκρατικὲς καὶ φιλελεύθερες ἀξίες, ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἰσορροπία, θ' ἀναγκαζόταν ν' ἀσκήσει βία καὶ ἐναντίον τους, πράγμα πού ἔκανε ἄλλωστε σὲ ἄρκετό βαθμό. Ἀποσυρόμενοι ἀπὸ τὴν πολιτικὴν, παύοντας δηλαδὴ νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ἄμεσα κοινωνικά καὶ οἰκονομικὰ προβλήματα καὶ στρεφόμενοι πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ πνευματικότερα, εἶχαν μεγαλύτερο «περιθώριον ἐλευθερίας», πράγμα πού στή στιγμή τῆς κρίσης λειτουργοῦσε ἐκτονωτικὰ ὡς πρὸς τίς ἀντιφάσεις καὶ εὐνόησε καὶ πάλι τὴν ἐξουσία.

Οἱ διανοούμενοι δηλαδὴ, μὲ τὴν θεωρητικὴν τους παρέμβαση, ἐμπόδισαν ὡς ἓνα βαθμὸ τὴν κατανόηση τῆς πραγματικότητος, κάνοντας τὴν κοινωνικὴν εἰκόνα ἀκατάληπτη στὰ μάτια τῶν πολλῶν. Χτυπώντας τὴν ἀντίδραση ἀλλὰ καὶ τὴν πλουτοκρατία, ἀκόμα καὶ τὴν κεφαλαιοκρατία, ὅπως εἶδαμε, προκάλεσαν ἰδεολογικὴ σύγχυση πού ἐβλαψε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν προσπάθεια τῶν μαρξιστῶν νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα μὲ καινούριους γιὰ τὸν ἑλληνικὸν ἄνθρωπον δροῦς.

Συγχρόνως, μὲ τὴν παράλληλη μάχη τους ἐναντίον τοῦ κομμουνισμοῦ, τῆς πλουτοκρατίας καὶ τῆς

πολιτικῆς, ἄνοιγαν χωρὶς νὰ τὸ θέλουν τὸ δρόμον πρὸς τὴ μεταξικὴ δικτατορία. Ἡ ταυτίσις τῆς πολιτικῆς μὲ τὰ στενά συμφέροντα, ἢ φθορὰ αὐτῆ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀστικοῦ κοινοβουλίου καὶ τῆς ἐκλεγμένης ἐξουσίας, ἄνοιγε τὸ δρόμον, ἂν ὄχι πρὸς τὴν ἀποδοχή, τουλάχιστον πρὸς τὴν ἀνοχὴ τῆς δικτατορικῆς λύσης. Πράγματι, ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς δὲ βρῆκε σχεδὸν καμιά ἀντίσταση, σχεδὸν καμιά ἀντίδραση ἀπὸ τὸ φιλελεύθερον ἔθνος. Ἡ σύγχυση στὸ ἔθνος τῶν ἰδεῶν καὶ ἡ ἔλλειψη κοινωνικῆς συνείδησης τῶν διανοουμένων ἐπέτρεψε σὲ εὐγενεῖς καὶ δημοκρατικὲς φυσιογνωμίας νὰ δημοσιεύσουν ὕμνητικά κείμενα γιὰ τὸν Ἰωάννη Μεταξᾶ καὶ τὸ δημοτικιστικὸν τοῦ πνεύματος. Ἡ σύγχυση αὐτὴ ἐπέτρεψε στίς δημοκρατικὲς συνειδήσεις ν' ἀνεχθοῦν τὴ φασιστικὴν βίαν.

Κατηγορήσαν ἐπανεπιλημένα τὸ Γληνὸν διὰ τὴν ζητείαν νὰ μετατρέψει τὸ σχολεῖον σὲ «ταξικόν». Διέδωσαν δηλαδὴ κὶ ἐνίσχυσαν τὸ μῦθον πού ἔλεγε πὼς ὁ ἐκπαιδευτικὸς θεσμὸς

9. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ τῶν γλωσσικῶν ἀντιλήψεων τῆς δικτατορίας τοῦ 1936 πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς παραμένει ἀμελέτητον καὶ ἡ ἀνάλυσή του ἐκκρεμεῖ πάντοτε.

είναι μέσα στην κοινωνία άσχετος και άνεπηρέαστος από την ύπαρξη των κοινωνικών τάξεων και τις αντίθεσεις τους. «Τό καθαρό παιδαγωγικό αντίκρυσμα των πραγμάτων [...] είναι δλότελα ανεξάρτητο από την κοινωνική σύνθεση και τους κοινωνικούς αγώνες, είναι υπεραξικό», γράφει ο Δελμούζος και προσθέτει: «όσοι δέχονται πώς όλες οι κοινωνικές οργανώσεις και ή παιδεία είναι αναγκαστικά εξαρτημένες από τή μορφή τής κοινωνικής σύνθεσης, δέν είναι παιδαγωγοί, μά πολιτικοί ή ακόμα χειρότερα πολιτεύονται»¹⁰. Παιδαγωγός δηλαδή είναι εκείνος που διδάσκει (όχι μόνο στο σχολείο αλλά και γενικότερα) πώς ή παιδεία δέν εξαρτάται από τή μορφή τής κοινωνικής σύνθεσης. Έκείνος που εμποδίζει ως κάτοχος τής γνώσης τούς άλλους νά καταλάβουν τή λειτουργία των κοινωνικών δυνάμεων. Οί «πολιτικοί» περιέγραφαν τήν εκπαιδευτική πραγματικότητα: «πολλά δημοτικά σχολεία είναι τρώγλες, λείπουν και τά θρανία ακόμα και οι πίνακες, ούτε ένα σπασμένο τζάμι δέν μπορούν νά ξαναβάλουν, είναι παιδιά που δέν έχουν βιβλία και τετράδια κλπ. κλπ. [...] Και για όλα αυτά τήν εθύνη τή φόρτωναν στο καθεστώς»¹¹ — πάλι ο Δελμούζος μιλάει. Άγωνίζεται δηλαδή νά πείσει πώς για τήν εκπαιδευτική άθλιότητα, πού ο ίδιος πολεμάει, δέ φταίει κανείς, και προπαντός όχι ή κοινωνική έξουσία. Όσο πειστικότερος είναι ως προς τό συμπέρασμα αυτό, τόσο περισσότερο εμποδίζει εκείνους στους οποίους άπευθύνεται νά αλλάξουν τις συνθήκες τής εκπαιδευτικής αυτής άθλιότητας. Γιατί τούς άποτρέπει από τά αίτια της, τούς άποκρύπτει τούς υπευθύνους της, τούς μεταμφιέζει τά κοινωνικά φαινόμενα σε άνεξέλεγκτα πεπρωμένα.

Ή περιφρόνηση τέλος του Δελμούζου για τόν ύλισμό, ή πνευματική άνωτερότητα με τήν όποία άρνείται τή χυδαία θεωρία πού εξισώνει τόν Άνθρωπο με τό στομάχι, πού βλέπει τόν «Άνθρωπο σάν ένα τεράστιο στομάχι», είναι, και μάλιστα με τή σημασία πού ο ίδιος δίνει στην έννοια, θέση «πολιτική». Έμποδίζει τή σύμπτωση, τή συνάντηση άδειων στομαχιών με «χυδαίες θεωρίες», κι αυτό έχει προφανή και άμεσα πολιτικά αποτελέσματα.

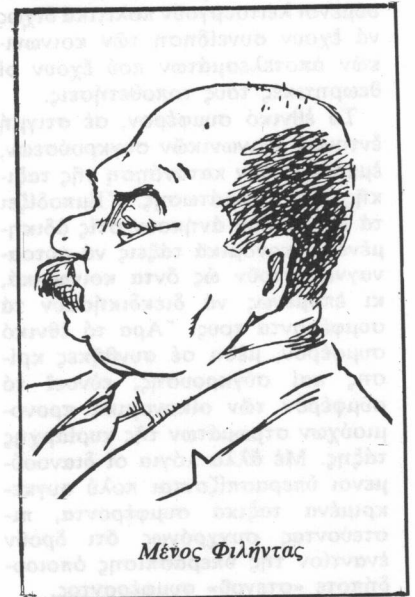
Ή άποδυνάμωση

«Και άλλοτε, όταν έβλεπα τό κακό νά φουντώνει, προσπάθησα νά γράψω», λέει ο Δελμούζος για τις διαφωνίες μέσα στον Όμιλο. «Με σταματούσε όμως πάντα τό δδνηρό συναίσθημα ότι συνυφασμένη με τό θέμα μου είναι ή ψυχολογία και ή δράση ενός ανθρώπου πού δέν είναι πιά στη ζωή του Δ. Γληνού. Μαζί του μ' έδενε στενή φιλία και γόνιμη συνεργασία χρόνων πολλών. Χωρίσαμε, όταν ύπερνωκώντας μέσα του ο δαίμονας τής πολιτικής, τόν παραστράτιζε σε δρόμο πού θά κατάστρεφε, τι καλό είχε γίνει τις τελευταίες δεκαετίες στην παιδεία με κόπους και αγώνες μεγάλους»¹². Δέ χρειάζεται νά παραπέμψουμε σε τόσα άλλα κείμενα του Δελμούζου, όπου ο ίδιος διαπιστώνει πώς ή καταστροφή, τι καλού με κόπους και αγώνες δοκίμασε νά χτίσει όφειλόταν στην «άντιδραση» και όχι «στό δαίμονα τής πολιτικής» πού άρπαξε τήν ψυχή του Γληνού.

Στήν αντίθεση όμως, όπου ο Δελμούζος παγιδεύτηκε, ανάμεσα στην έθνική στάση και τήν πολιτική δραστηριότητα, δέν του έμενε παρά νά μέμφεται τό δαίμονα τής πολιτικής, δίχως τόν όποιο τά έθνικά προβλήματα τής παιδείας θά έπρεπε νά είχαν λυθεί.

Ή αντίθεση αυτή έπαιξε πολλαπλό ρόλο. Οί φιλελεύθεροι διανοούμενοι, από μεταρρυθμιστές, όπως είδαμε, μετατράπηκαν σε προστάτες του έθνικού συμφέροντος. Από μαχητές δηλαδή πού ήταν, για 20 τόσα χρόνια, στο πλευρό τής βενιζελικής παράταξης με στόχο τήν έπιβολή κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, μετατράπηκαν σε άποσυρμένους στοχαστές πού ξορκίζουν τήν πολιτική και επικαλούνται τήν ήθική των κρατικών υπευθύνων, θεωρώντας τήν σάν τό μόνο εχέγγυο για νά μη δρούν οι τελευταίοι ταξικά, αλλά έθνικά.

Από τό 1880 περίπου οργανώνονται, δημιουργούν συσπειρώσεις, μάχονται σε όλα τά επίπεδα. Ή ίδρυση του Έκπαιδευτικού Όμιλου είναι βασικός σταθμός. Τό σημαντικό αυτό κέντρο παίζει μεγάλο ρόλο. Παρόλο πού λειτουργεί έξω από τούς κρατικούς μηχανισμούς, είναι ο βασικός χώρος όπου διαμορφώνεται ή εκπαιδευτική πολιτική τής χώρας. Και ή μάχη αυτή θ'

10. Α. Δελμούζος, *Παιδεία και Κόμμα*, όπ. παρ., σελ. 70, Άθήνα 1947.

11. Όπ. παρ., σελ. 90.

12. Όπ. παρ., σελ. 32.

ἀποδώσει ἀποτελέσματα, τὸ πρόγραμμα τοῦ Ὅμιλου κατορθώνει νὰ γίνει κρατική πολιτική κι ἐφαρμόζεται ἕνα μέρος του τὸ 1917 κι ἕνα ἄλλο τὸ 1929.

Ἡ ἀναντιστοιχία πού διαπιστώνεται ἀνάμεσα στὶς ἐπιδιώξεις τῶν μεταρρυθμιστῶν καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀλλαγῶν πού προτείνουν, ἢ «μοιραία», ὅπως συχνὰ ἀποκαλέστηκε, καταστροφὴ τῶν δημοκρατικῶν προσπαθειῶν ἔχει βασικὰ αἰτίες κοινωνικές, σ' ἕνα ὅμως βαθμὸ ὀφείλεται καὶ στὴν κοινωνικὴ ἀμβλυωπία τῶν διανοούμενων. Στὴ δεκαετία 1926-1936, οἱ φορεῖς αὐτοὶ τῆς ἀστικής ἐκπαιδευτικῆς ἀλλαγῆς θὰ ἐγκαταλείψουν λίγο-λίγο τὸν πρωτεύοντα κοινωνικὸν τοὺς ρόλο. Θ' ἀποσυρθοῦν στὸ περιθώριο. Θὰ περιοριστοῦν νὰ παρακολουθοῦν τὰ γενόμενα καὶ νὰ παρεμβαίνουν μὲ κείμενα μόνο, κι αὐτὰ ἀποδυναμωμένα. Ὁ ἀδρός καὶ πολέμικός τους λόγος ἔχει χάσει τὴν ἀμεσότητά του. Τὰ ἐπιχειρήματά τους τὰ βαραίνει ἢ ἀέναυ ἐπανάληψη: δείχνουν κι οἱ ἴδιοι μιὰ κούραση νὰ λένε τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια αὐτονόητα σωστά πράγματα, δίχως νὰ μποροῦν πιά νὰ πείσουν ἐκείνους πού κρατοῦν τὴν ἐξουσία. Ἀκόμα, δέν ἔχουν πλέον συγκεκριμένους ἐχθρούς, ἐκτός ἀπ' τοὺς κομμουνιστὲς. Χτυποῦν ἀπελπισμένα πρὸς ὄλες τίς μεριές τὸν κομμουνισμό, τὴν ἀντίδραση, τὴν πλουτοκρατία, τὴν κεφαλαιοκρατία, διαμαρτυρόμενοι πὼς ὅλοι αὐτοὶ ἐμποδίζουν τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμιση νὰ ριζώσει. Καὶ ἀσυνείδητα ἐγκαταλείπουν λίγο-λίγο τὴν ἴδια τὴ μάχη γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν καὶ γλωσσικὴν μεταρρύθμιση.

Πράγματι, τὴν τελευταία δεκαετία πρὶν τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ὁ μεγάλος συσπειρωτικὸς πόλος τῶν φιλελευθέρων, ὁ δημοτικισμός, δέν παίζει πιά καθόλου τὸ ρόλο πού ἔπαιξε στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα. Ἡ μάχη δέ δίνεται πιά πάνω στό γλωσσικὸ, πού ἔχει παραμεριστεῖ σὲ πρόβλημα δευτερεύον. Ὁ δημοτικισμός δέν παλεύει πιά μὲ κέντρο βάρους τὴ γλῶσσα, γιὰ νὰ ὑπερισχύσουν στὸ ἐποικοδόμημα τῆς κοινωνίας οἱ βασικὲς ἀρχές τῆς ἀστικής ιδεολογίας. Τὸ γλωσσικὸ καὶ τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόβλημα μπαίνουν στὸ περιθώριο καὶ γεννιούνται οἱ συμβιβαστικὲς λύσεις γιὰ τὴ γλῶσσα καὶ τὸ σχολεῖο. Ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση καὶ ἡ ιδεολογικὴ κρίση

ἀποδυναμώνουν τὸ φιλελευθερισμὸ καὶ τίς ἀρχές του, γιὰ τὴ λειτουργία του μοιάζει ν' ἀπειλεῖ τὸ εὐθραυστο κοινωνικὸ οἰκοδόμημα. Ἡ τάση αὐτὴ ἀπώθησε τῶν φιλελευθέρων θεσμῶν καὶ ἀρχῶν, φανερὴ στὸ βενιζελικό χῶρο, γεννάει συγχρόνως στὰ συντηρητικὰ στρώματα, ὅπου ἐπιβιώνει ἀκόμα ἢ προ-ἀστικὴ ιδεολογία, τὴν ταύτιση τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης μὲ τὸν κομμουνισμό.

Ἡ ταύτιση ὅμως αὐτὴ γινόταν γιὰ νὰ χτυπηθεῖ ὁ φιλελευθερισμός, καὶ ὁ Δελμοῦζος δέν ἔβλεπε πὼς τὴ στιγμὴ τῆς κρίσης, φυσικὸ ἦταν ὁ φιλελευθερισμός νὰ πολεμιέται ἀπὸ τίς πιὸ συντηρητικὲς καὶ νὰ παραφθείρεται ἢ νὰ παραγκωνίζεται ἀπὸ τίς πιὸ προοδευτικὲς ἀστικές δυνάμεις. Ὁ φιλελευθερισμός, τόσο στὴν πολιτικὴ ὅσο καὶ στὴν ἐκπαίδευση, οἱ παλιὲς ἀρχές τοῦ δημοτικισμοῦ καθὼς καὶ οἱ ἀξίες τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀπειλοῦσαν τὴ στιγμὴ ἐκείνη τὴν κατεστημένη κοινωνικὴ τάξη. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι τὸ διάγγελμα «πρὸς τὸν λαόν» τοῦ Ἰωάννη Μεταξᾶ πού ἐξηγεῖ γιὰ τί ἔκανε δικτατορία, γράφει:

«Ἐκ παραλλήλου, εἰσεχώρει [ὁ κομμουνισμός] ἀπὸ καιροῦ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, διαφθείρον μέγα μέρος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, ἀπὸ τοῦ Πανεπιστημίου μέχρι τῶν διδασκάλων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως, ἐπιδρών οὕτως ὀλεθριώτατα ἐπὶ τῆς νεολαίας τοῦ Ἑθνους, τὴν ὅποιαν ἐπιζητεῖ νὰ παρασύρῃ εἰς ἀντιπατριωτικὴν λήθην τῶν ὠραίων ἐλληνικῶν παραδόσεων, ὑποσκάπτων οὕτω καὶ αὐτὴν τὴν ἐλπίδα καλύτερου μέλλοντος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς»¹³.

Ἡ ἀντίδραση ταύτισε τὸ φιλελευθερισμὸ μὲ τὸν κομμουνισμό γιὰ νὰ χτυπήσει τὸν πρῶτο. Ταύτισε τὸ Δελμοῦζο μὲ τὸ Γληνὸ γιὰ νὰ χτυπήσει τὸ Δελμοῦζο. Σ' ἕνα λιβελλογράφημα ἐναντίον τῶν μεταρρυθμιστῶν δημοτικιστῶν πού ἔγραψε ὁ Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος τὸ 1927, ἀποκαλεῖ τὸ Γληνὸ ἐκεῖνον «ὅστις εἶναι ὁ κύριος αἴτιος τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἡμῶν κακοδαιμονίας»¹⁴. Πράγμα πού δείχνει πὼς οἱ μεταρρυθμιστικὲς ἀντιλήψεις πού ἀνήκουν σὲ ὄλους τοὺς παλιούς τοῦ Ὅμιλου εἶναι τὸ πρόβλημα, καὶ ὄχι ἡ πορεία τοῦ Γληνοῦ πρὸς τ' ἀριστερά. Ὡς μεταρρυθμιστὴς χτυπιέται ὁ Γληνός, τὸ γεγονός ὅτι ἐγίνε

κομμουνιστὴς ἀπλῶς χρησίμευσε σάν ἕνα παραπᾶνω ἐπιχείρημα σὲ ὄσους ἀποκαλοῦσαν τὸν ἐκπαιδευτικὸν δημοτικισμό «μπολεσεβικὸν κακόν».

Ὁ Δελμοῦζος, ἀποκαλούμενος μαλλιαροκομμουνιστὴς ἀπὸ διάφορα λιβελλογράφηματά πού κυκλοφοροῦν κυρίως στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1930¹⁵, καὶ δίχως νὰ καταλαβαίνει γιὰ ποιό λόγο γίνεται ἡ συκοφαντικὴ αὐτὴ πολεμικὴ ἐναντίον του, ἀπαντᾷ μὲ δύο τύπων ἐπιχειρήματα. Καταρχὴν ἀποδεικνύει πὼς ὁ δημοτικισμός καὶ ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση δέν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὸν κομμουνισμό¹⁶, δίχως φυσικὰ κανένα ἀποτελεσμα, καθὼς οἱ κατήγοροί του γνώριζαν καλὰ πὼς δέν εἶναι κομμουνιστὴς. Τὸ φιλελευθερισμὸ τοῦ ἤθελαν νὰ χτυπήσουν, καὶ ἀποκαλώντας τὸν κομμουνιστὴ θεωροῦσαν ἀπλῶς ὅτι γίνονται πιστικότεροι. Συγχρόνως κάνει πλατιὰ ιδεολογικὴ μάχη ἐναντίον τοῦ Γληνοῦ καὶ τῶν κομμουνιστῶν, νομιζοντας γενικά ὅτι ἔτσι ξεκαθαρίζει ἀπὸ τ' ἀριστερὰ τὸ ἔδαφος καὶ ἀποδεικνύει τὸν ἐθνικὸ χαρακτήρα τῶν φιλελευθέρων αἰτημάτων. Στὴν πραγματικὴ ἀνισχύει τὴν ιδεολογικὴ μάχη τῆς «ἀντίδρασης», ἐνῶ συγχρόνως στενεύει καὶ παραφθείρει τίς δικές του ἀντιλήψεις. Ἐνισχύει τὴ μάχη ἐναντίον τοῦ Γληνοῦ καὶ ἀλλοιώνει τίς ἀρχές του γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς σκέψης καὶ τῆς συνείδησης, μὴ βλέποντας πὼς στὴν παραφθορὰ αὐτὴ ὠθεῖται γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ «ἀντίδραση» τὸν πολεμεῖ σάν μπολεσεβικό.

Δηλαδή ἡ ταξικὴ του τοποθέτηση καθορίζεται ἀπὸ τὴν μιὰ τὴν ὅλο καὶ

13. ΦΕΚ 323 (Α), 4 Αὐγούστου 1936. Τὸ διάγγελμα ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν «Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως» Ἰωάννη Μεταξᾶ (ἀπόσπασμα καὶ στὸ Α. Δημαρᾶς, *Ἡ μεταρρύθμιση πού δέν ἐγίνε*, ὅπ. παρ., Β', σελ. 183.

14. Ν. Ἐξαρχόπουλος, *Τὸ σχολεῖον καὶ ἡ μητρικὴ γλῶσσα*, Ἀθήνα 1927. σελ. 23.

15. Πρβλ. ἐνδεικτικά: Ἡ Ἐκπαίδευσις καὶ ὁ Κομμουνισμός, Ὑπόμνημα τῶν Συνεργαζομένων Σωματείων, Ἀθήνα 1933. Ἐπίσης: Π. Α. Κουτρελῆ: *Οἱ ἄθεοι μαλλιαροὶ καὶ οἱ συνήγοροι αὐτῶν*, Ἀθήνα 1929 (ὁ συγγραφέας εἶναι πρόεδρος τῶν «Ἐνώσεων Χριστιανικῆς καὶ Ἀντικομμουνιστικῆς καὶ τῆς κατα τῶν ἀθέων μαλλιαρῶν Ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς Πειραιῶς»).

16. Βλ. ἐνδεικτικά: Α. Δελμοῦζος, «Ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση καὶ κομμουνισμός», *Μελέτες καὶ πάρεργα*, ὅπ. παρ., σελ. 218 - 231, Ἀθήνα 1958.

μικρότερη άνοχή του προς τήν κομμουνιστική ιδεολογία, κι από τήν άλλη τή διαφορούμενη κι αντίφατική του στάση άπέναντι σ' αυτές τίς δυνάμεις πού άποκαλεί «άντιδραση». Γιατί ή φιλελεύθερη συνείδησή του τόν έμποδίζει πράγματι, για ένα άρκετά μεγάλο διάστημα, νά υπερασπιστεί τή θεωρία και τήν πρακτική τής «άντιδρασης». Η ταξική του όμως τοποθέτηση τόν άναγκάζει νά παραιτηθεί από τή μάχη εναντίον της, παραιτούμενος από τήν πολιτική γενικά. Αποτέλεσμα θά είναι ή μονόπλευρη πολιτική ούδτερότητα τού. Τελικά άρνείται τήν πολιτική εναντίον τής εξουσίας και μόνο. Κάνει πολιτική σέ ό,τι άφορά τό χώρο τής άριστερας, τήν όποία πολεμάει με ιδεολογικά και πολιτικά έπιχειρήματα. Ως προς τήν αντίδραση όμως, κηρύσσει τήν ούδτερότητα, άποσύρεται από τήν πολιτική μάχη εναντίον της, τήν κατακρίνει με ήθικά και όχι πολιτικά έπιχειρήματα, έμποδίζει με τίς αναλύσεις του τόν κοινωνικό καθορισμό της. Αφήνει δηλαδή τήν πολιτική πράξη όλοκληρωτικά στά χέρια τής «άντιδρασης».

Συγχρόνως ή διαφορούμενη αυτή πολιτική στάση καθώς και ή πολιτική ούδτερότητα έπέτρεψε τή δημιουργία μις ψευτικής εικόνας. Φαινομενικά, ό Δελμούζος και οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι γενικά παρουσιάζονται σαν μιά κοινωνική ομάδα πού στήθηκε έξω από τήν πολιτική και δέν έξυπηρέτησε καμιά πολιτική δύναμη. Η εικόνα αυτή, καθώς προστίθεται στην άναμφισβήτητη ήθική αξία και τήν ποιότητα των άτόμων αυτών προσδίδοντάς τους πειστικότητα, τούς έπέτρεψε νά λειτουργήσουν κοινωνικά με τρόπο άνασταλτικό: μειώνοντας τήν αντικειμενική δυνατότητα των κοινωνικά κατώτερων στρωμάτων των διανοούμενων ν' άντισταθούν πολιτικά στην «άντιδραση», δηλαδή τήν εξουσία.

Η έθνική τους στάση ήταν άναμφισβήτητη, οι ευγενικές προθέσεις τους τό ίδιο. Η ειλικρινεία τους άκόμα (γιατί πιστεύουν όσα λένε) τούς κάνει πειστικότερους. Γράφουν ώραια και συγκινητικά κείμενα για τήν έθνική αυτοσυντήρηση, τά συμφέροντα τής όλότητας, τίς ύψηλές αξίες, τά ιδανικά, τήν ιερότητα τής λειτουργίας του δασκάλου, πού πρέπει προς αυτές άκριβώς τίς άρχές νά

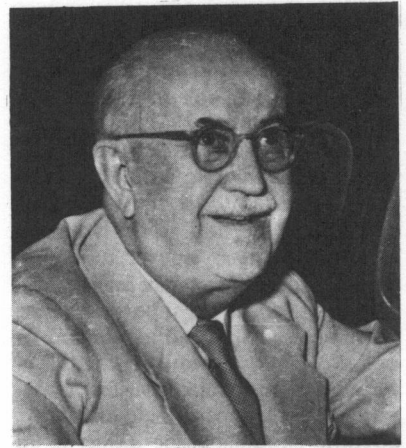
ύψώνει τά μάτια των μαθητών του.

Κι όταν οι τρομερές κοινωνικές αντίφάσεις ώθούν τήν έξουσία προς τήν άμεση βία, όταν αυτή καταπατά τίς ύψηλές αξίες, πυροβολεί τούς άπεργούς και τούς άγρότες, άστυνομοκρατεί τά σχολεία, καταδιώκει τούς δασκάλους, οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι κηρύσσουν τήν πολιτική ούδτερότητα, γιατί ή πολιτική πράξη βλάπτει τά έθνικά συμφέροντα. Κι επειδή ή βία τής εξουσίας δέν είναι ποτέ άλογη, επειδή δέν όφείλεται στά έλαττώματα των κυβερνητών, αλλά άποτελεί άσκηση τής εξουσίας όταν τά μέσα τής ιδεολογίας και τής πειθοϋς δέν έπαρκούν, οι διανοούμενοι παίζουν αντικειμενικά τό παιγνίδι τής εξουσίας πού όνόμασαν «άντιδραση». Διακηρύσσοντας ότι τό συμφέρον «του έθνους» άπαιτεί τά άτομα νά πορεύονται δίχως νά καταφεύγουν στην πολιτική, έμποδίζουν κοινωνικές όμάδες, κυρίως μικροαστικά στρώματα πολύ έπιρρεπή στην ιδεολογία τής ούδτερότητας και του κράτους υπεράνω τάξεων, νά κάνουν τό βήμα από τήν ούδτερότητα στην πολιτική. Πετυχαίνουν δηλαδή με τήν ιδεολογία ό,τι ή εξουσία, πού έχει χάσει έξαιτίας τής κρίσης τή δυνατότητα νά πείσει, πετυχαίνει με τή βία. Γιατί άν ή «άντιδραση» καταπατά, όπως είπαν, τό έθνικό συμφέρον, ή λύση πού εφαρμόζουν και προτείνουν είναι, σ' όνομα άκριβώς του έθνικού συμφέροντος, νά μή μάχεται κανείς τήν «άντιδραση».

Επίλογος ή ή εκδίκηση τής ιστορίας

Η κρατική προσπάθεια νά γυρίσει τό σχολείο σ' έποχή ξεπερασμένη, γράφει ό Δελμούζος τό 1939, άρχισε τό 1920. Τή δεύτερη περίοδο τέτοιας «κρατικής» προσπάθειας «τήν άνοιξε ό ύπουργός τής Παιδείας Τουρκοβασίλης, άπολύοντας τούς σπουδαιότερους δημοτικιστές του Κέντρου [...]. Αλλά και τή δημοτική τήν άλλαξαν σέ βασικά της στοιχεία έτσι, πού τήν έκαναν άγνωρίστη και άναρχική: μιά γλώσσα άγλωσση και συχνά κωμική, φτάνει μόνο νά θυμηθούμε τό πτυάρι με τήν πτυαρία και τήν πτερούγα!»¹⁷.

Η μεταρρύθμιση δηλαδή για τήν όποία άγωνίζεται από τό 1910 «δέν έγινε» ούτε τό 1929. Γιατί δέκα χρόνια μετά τή βασική αυτή άστι-

Αλέξανδρος Σβάλος

κοδημοκρατική τομή στό σχολείο διαπιστώνουμε ότι:

— Τό λαϊκό σχολείο δέν έπιτεύχθηκε. Τά ποσοστά του άναλφαβητισμού θά μείνουν για μισόν άκόμα αιώνα, παρά τίς ταχύτατες άλλαγές τής έποχής, ύψηλά. Η κατώτερη ύποχρεωτική εκπαίδευση δέν θά καταφέρει νά γενικευθεί. Όσοι γεννιούνται σέ χαμηλά κοινωνικά στρώματα θά παραμένουν στό σκοτάδι από τό όποιο ό δημοτικισμός, ως κίνημα άστων φιλελεύθερων, θέλησε νά τούς βγάλει με σκοπό τή γενική οικονομική και κοινωνική πρόοδο.

— Η τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση δέν έγινε. Τά κατώτερα επαγγελματικά σχολεία, πού ίδρυσε ή μεταρρύθμιση του 1929, άνεπαρκέστατα και άθλια όργανωμένα, περιφρονημένα από τό Κράτος, από τούς δασκάλους και τούς μαθητές τους, έπαιξαν για έλάχιστο ποσοστό τό ρόλο καταφυγίου μπροστά στην άποτυχία εισαγωγής στό γυμνάσιο ή τή χαμηλότατη οικονομική κατάσταση του μαθητή πού έφτανε άργοπορημένος στό άπολυτήριο του δημοτικού.

— Η κλασική, άρχαιοπρεπής, «μεσαιωνική» όπως συχνά άποκαλέστηκε, κοινωνικά άχρηστη κατεύθυνση των γυμνασίων παρέμεινε κυριαρχη. Λατινικά άποφθέγματα, άρχαίες δοτικές, συντακτικό, θρησκευτικά και ψευδείς γνώσεις για τήν ιστορία, περιείχαν ως χτές οι

17. Α. Γ. Δελμούζος, «Ο δημοτικισμός και ή επίδρασή του στην Έλληνική Παιδεία», Νέα Έστία, 309, άφιέρωμα στά 50χρονα του δημοτικισμού, Νοέμβριος 1939, σελ. 1469. Τό κείμενο επαναδημοσιεύεται με τόν ίδιο τίτλο ως «Επίμετρο» στό *Ο Φώτης Φωτιάδης και τό παιδαγωγικό του έργο*, έκδ. Αλικιώτης, Αθήνα, χ.χ. (1948;), σελ. 94.

βασικές μορφωτικές αποσκευές που έπαιρνε μαζί του με τό απολυτήριο του γυμνασίου ή μαθητής. Οι θετικές επιστήμες παρέμειναν κάτι άπρόσιτο κι ανεπιθύμητο για τό ελληνικό σχολείο.

— 'Η δημοτική γλώσσα δέν κατάφερε νά γίνει ή γλώσσα ούτε καν του δημοτικού. Όχι μόνο από τίς έξι τάξεις κατέβηκε στίς τέσσερις κι ύστερα στίς τρείς, όπως είδαμε, αλλά ακόμα «καθοριζόταν» συνεχώς, παραφθειρόταν, παραμορφωνόταν, μέχρι νά γενικεύσει τήν άγλωσσία και νά αναγάγει τή δυσλεξία και τό λειτουργικό αναλφαθητισμό¹⁸ σε εθνικές ιδιότητες, για τό έγγράμματο μέρος του πληθυσμού.

— 'Η ποιότητα του σχολείου παρέμεινε χαμηλότατη. Από τό δημοτικό ως τό πανεπιστήμιο ή ελληνική εκπαίδευση μοιράζει διπλώματα που δέν αντιστοιχούν στίς γνώσεις τίς όποιες ύποτίθεται ότι πιστοποιούν. Ακόμα και οι αντιδραστικότερες δυνάμεις τής χώρας όμολογούν τό αξιοθρήνητο επίπεδο των δασκάλων, των μαθητών και των σπουδών γενικά.

Δηλαδή, ή γλωσσική μεταρρύθμιση απέτυχε, ή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση απέτυχε, όλα τά δνείρα των οργανικών διανοουμένων τής άστικής τάξης, των δημοτικιστών — μεταρρυθμιστών, προδόθηκαν για 60 τόσα χρόνια, αν μετρήσουμε από τόν καιρό του Έκπαιδευτικού Όμιλου.

Ό Δελμούζος άγωνίστηκε όλόκληρη τή ζωή του και έχασε όλες τίς μάχες. Ακόμα και στό τέλος, λίγο πριν πεθάνει, άγωνίζεται ακόμα με τά ίδια επιχειρήματα, για μία παιδεία στην ύπηρεσία του Έθνους, κάνει εκκλήσεις στην κυβέρνηση και γράφει κείμενα υπέρ τής δημοτικής, κείμενα για τή μεταρρυθμιστική αντίληψη που καταπατάται, για τήν ελεύθερη παιδαγωγική και όλα όσα πίστευε και δέν κατάφερε νά πείσει ότι άποτελοΰσαν τό συμφέρον του Έθνους¹⁹.

Πολέμιος τής «αντίδρασης» όταν εξέφραζε συνειδητά τήν άστική πολιτική στον εκπαιδευτικό χώρο πλάι στο βενιζελικό κόμμα, τήν πρώτη φάση, πολέμιος του Γληνού και των κομμουνιστών και υπερασπιστής του εθνικού συμφέροντος σε μία δεύτερη φάση, άφησε τήν πολιτική δράση στην «αντίδραση» και πέθανε με τόν καημό ότι τό κράτος δέν εκφράζει ούτε υπερασπίζεται τό «συνολικό

συμφέρον». Αδυνατώντας νά καταλάβει πώς λειτουργεί τό κράτος και γιατί, εξέφρασε συχνά τήν άγανάκτησή του που οι κομμουνιστές άναμείχθηκαν στα προβλήματα τής «εθνικής γλώσσας» και τής «εθνικής παιδείας» και έδωσαν όπλα στην αντίδραση.

«Τό κίνημα του Δημοτικισμού ήταν κίνημα άστων εθνικοφρόνων», γράφει σχεδόν άλαζονικά πολλά χρόνια άργότερα ό Χρ. Χρηστίδης²⁰. Και παρακάτω μιλάει για τό «πάθημα» των άστων αυτών εθνικοφρόνων που δέν «πρόκειται νά επαναληφθεί», νά αφήσουν δηλαδή τά εθνικά αυτά ζητήματα στα χέρια των κομμουνιστών, όπως έγινε τό 1927 με τόν Όμιλο²¹. Διεδικούν λοιπόν οι φιλελεύθεροι τόν εκπαιδευτικό δημοτικισμό, ως δικό τους κίνημα και σωστά. Μόνο που, ακόμα κι αν δεχτούμε πώς ή πορεία του Γληνού προς τ' άριστερά έδωσε τήν ευκαιρία στους έχθρους τής μεταρρύθμισης νά τήν πολεμήσουν με ισχυρότερα επιχειρήματα²², ή πολεμική έναντιον του εκπαιδευτικού δημοτικισμού άποτελούσε μέρος τής πολεμικής έναντιον του φιλελευθερισμού και όχι έναντιον του κομμουνισμού. Στα Μαρασλειάκα είναι χαρακτηριστικότατο πώς ό Δελμούζος κυρίως, πολύ περισσότερο από τό Γληνό, χτυπήθηκε, προπηλακίστηκε, συκοφαντήθηκε, επειδή όχι μόνο δέν ήταν κομμουνιστής αλλά ήδη πολεμούσε τήν κομμουνιστική ιδεολογία, ό Δελμούζος που ήταν ό άστός φιλελεύθερος. 'Η πολεμική έναντιον του εκπαιδευτικού δημοτικισμού είχε στόχο άκριβώς τό «κίνημα των άστων εθνικοφρόνων», που ζητούσαν νά μήν υπερασπίζεται ή «ιθύνουσα τάξη» τής χώρας τά στενά ταξικά της συμφέροντα, σε μία φάση που ή λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών και των άστικών φιλελεύθερων αξιών τά άπειλούσε. 'Η πολεμική έναντιον του εκπαιδευτικού δημοτικισμού δέ θά μπορούσε νά είναι τόσο άποτελεσματική αν δέν υπερασπιζόταν άκριβώς κάποια κοινωνικά συμφέροντα κυρίαρχα.

Και τά συμφέροντα αυτά, που υπερασπίστηκε με τόση συνέπεια και με μεγάλη επιτυχία για πολλές δεκάδες χρόνια ή μυθική «αντίδραση», οι φιλελεύθεροι τελικά δέν τά πολέμησαν, παρά μόνο έμμεσα και ήθικά. Ένώ άμεσα και πολιτικά τά εξυπρέτησαν δίχως νά τό θέλουν ή συχνότερα δίχως νά τό καταλαβαί-

Μανόλης Τριανταφυλλίδης

νουν, τά εξυπρέτησαν, έμποδίζοντας τήν κατανόηση τής κοινωνικής και ταξικής τοποθέτησης τής «αντίδρασης», μεταμφιέζοντας τίς κοινωνικές αντιφάσεις σε ήθικά προβλήματα, πολεμώντας βιαιότατα τίς «χυδαίες» ύλιστικές έρμηνείες που εξέισωναν τήν «αντίδραση» με μία μερίδα τής άρχουσας τάξης, κηρύσσοντας τήν κοινωνική όμόνοια ή στιγμή που ή «αντίδραση» χρησιμοποιούσε τήν άμεση και φυσική βία, προπαγανδίζοντας κι εφαρμόζοντας τήν πολιτική ουδετερότητα τήν περίοδο που ή πολιτική κρίση είχε διχάσει τά ίδια τά κοινωνικά στρώματα στο έσωτερικό τής κυρίαρχης τάξης και πετυχαίνοντας έτσι ν' άποδυναμώσουν άποτελε-

18. Λειτουργικός αναλφαθητισμός λέγεται ή άνικανότητα στή γραφή, που δέν προϋποθέτει άγνοία της. Δηλαδή, τό άτομο που χαρακτηρίζεται από αναλφαθητισμό λειτουργικό άδυνατεί νά εκφραστεί γραπτά, ενώ γνωρίζει άνάγνωση και γραφή.

19. Βλ. Α. Δελμούζος, «Ένιαία εκπαιδευτική πολιτική», άναδημοσίευση από τό Βήμα τής 15ης Φεβρουαρίου 1953, στο Μελέτες και πάργα, όπ. παρ., σελ 252 - 257. Του ίδιου «'Η νέα περιπέτεια τής Έλληνικής Παιδείας», άναδημοσίευση από τό Βήμα, τής 5ης Αύγουστου 1953 και τό Παιδεία και Ζωή τής 15ης Σεπτεμβρίου 1953 στο Μελέτες και πάργα, όπ. παρ., σελ. 258 - 276.

20. Χ. Χρηστίδης, Ό άστικός κώδικας και τό γλωσσικό ζήτημα. Εισαγωγικό σημείωμα, άνάτυπο από τό Δοκίμιο μεταγραφής του Άστικού Κώδικα, Αθήνα 1963, σελ. λβ'.

21. Όπ. παρ., σελ. μδ'.

22. Πράγμα που είναι πολύ άμφισβητήσιμο, καθώς όπως ήδη γράψαμε, τά ρούβλια, π.χ. «ή αντίδραση» τ' άνακάλυψε πολύ πριν τή ρωσική επανάσταση και οι φιλελεύθεροι κατηγορήθηκαν σαν άναρχικοί, άθεοι κι έχθροι τής πατρίδας πολύ πριν ό Γληνός στραφεί προς τ' άριστερά και πολύ πριν δομηθεί στην Έλλάδα ή πολιτική όργάνωση που ένστερνίστηκε τήν κομμουνιστική ιδεολογία.

σματικά τήν άστικοδημοκρατική φιλελεύθερη τάση στής όποις τς άρχές άφιέρωσαν τή ζωή τους.

Οί φιλελεύθεροι διανοούμενοι λειτούργησαν κοινωνικά πορευόμενοι κατά τήν ιδεολογία, πού σημαίνει τή μή έπιστημονική και ταξικά καθορισμένη αντιμετώπιση τών κοινωνικών προβλημάτων. "Όταν ή «άντιδραση» δρᾷ στο όνομα τοῦ έθνικου συμφέροντος, έξυπηρετεί κάποια κοινωνικά συμφέροντα μέ τήν πράξη, αλλά και μέ τήν ιδεολογία γιατί, προβάλλοντας τό έθνικό συμφέρον, άρνεΐται και άποκρύπτει τήν ταξική διαίρεση τής κοινωνίας. "Όταν οί διανοούμενοι μιλοῦν στό όνομα τοῦ έθνικου συμφέροντος, άρνούμενοι συγχρόνωσ νά κάνουν πολιτική, βοηθοῦν τήν «άντιδραση», πού δρᾷ πολιτικά, στό ιδεολογικό έργο τής άπόκρυψης τής ταξικής αὐτῆς διαίρεσης. "Η άρνηση τής πολιτικής είναι πολιτική.

«Δέν έχομε άστική παιδεία», έγγραφε άγανακτισμένος ο Δελομοῦζος, «άλλά άνυπαρξία παιδείας»,²³ μήν μπορώντας νά δει ότι ή «άνυπαρξία» αὐτή ήταν ή άστική παιδεία πού άρμοζε στήν άστική μορφή τής ύπανάπτυκτης κι έξαρτημένης έλληνικής κοινωνίας. Γιατί, όπως κι ο ίδιος όμολογοῦσε, ή «άνυπαρξία» αὐτή κάποιες κοινωνικές δυνάμεις συνέφερε. Μόνο πού ο ίδιος, παρ' όλο πού ὕπῆρχαν και άστικές δυνάμεις μέ αντίθετα συμφέροντα, πολύ λιγότερο ίσχυρές όμως, δέν μόρεσε νά λειτουρησει πολιτικά, αλλά, καθορισμένος κυρίως ταξικά, άπομακρύνθηκε στό περιθώριο τοῦ «καθαροῦ» διανοουμένου και εὐνόησε μέ τή στάση του και μέ τό λογο του τς κοινωνικές δυνάμεις πού ήταν οί ισχυρότερες.

Γράψαμε παραπάνω ότι ο Δελομοῦζος κυρίως και όχι ο Γληνός είναι μιᾷ τραγική φυσιογνωμία. "Ο Γληνός, ο όποιος, παρά τήν άπ' όλους όμολογημένη προσωπική του άξια, ξμεινε στό περιθώριο τής όποις έπίσήμης καταξίωσης, δέν άπόκτησε κανένα τίτλο τιμητικό, δέν πῆρε θέσεις και άξιώματα, ο Γληνός πού άγωνιζόταν άπό τό 1921 μέ κόπο να λυσει τα άμεσα ριωτικά του προβλήματα μέσα στη φθορά τής καθημερινής άγωνίας για τήν επιβίωση²⁴, ο Γληνός πού, όταν ο παλιός συνεργάτης και φίλος του ήταν καθηγητής στη Θεσσαλονίκη, άπό έξορία σε φυλακή κι άπό φυλακή σ' έξορία, έγγραφε τς σκέψεις του άπό τήν

'Ανάφη, τήν 'Ακροναυπλία και τή Σαντορίνη, ο Γληνός είναι λιγότερο τραγική φυσιογνωμία άπό τό Δελομοῦζο. "Ο Γληνός πέθανε άγωνιζόμενος, μέσα σε συνθήκες ιδιαίτερα αντίξοες και σκληρές για τόν ίδιο, πάντως άγωνιζόμενος για ό,τι θεωρούσε σωστό, γνωρίζοντας τί κάνει και γιατί.

"Ο Δελομοῦζος έζησε ως τό 1956, συνεχώς προδομένος. Πολεμήθηκε συχνά μέ κατηγορίες παρα-πολιτικές: άθεος, προδότης, άνήθικος. Οί συνειδητές αὐτές συκοφαντίες σκόπευαν να φθείρουν τήν επιρροή τοῦ ατόμου και κυρίως τών ιδεών του, ν' άφοπλίσουν τό φιλελεύθερο άγωνιστή και να έξουδετερώσουν τήν κοινωνική δράση του. Και τό πέτυχαν. "Οχι μόνο άποσῆθηκε, αλλά προπαγάνδισε κιόλας τήν αναγκαιότητα ν' άποσυρθοῦν άπό τήν πολιτική άρένα οί ήθικοί άνθρωποι. "Ο ίδιος μετέτρεψε σιγά-σιγά τς κοινωνικές και πολιτικές διεκδικήσεις, του σε πλατωνικές προσδοκίες. Θεωρητικά συνέχισε ως τό τέλος να υπερασπίζεται τήν εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και τό δημοτικισμό. "Αλλά πρακτικά έξακολούθησε ν' άγωνίζεται μόνο για τήν κοινωνική όμόνοια, πού όνόμαζε έθνικό συμφέρον, κι εγκατέλειψε τούς στόχους του, τούς στόχους τής ζωής του.

"Η μόνη μάχη πού δίνει άπό τόν καιρό τής διάσπασης τοῦ "Ομίλου και μετά είναι έναντιον τοῦ Γληνοῦ. Θ' άποδεχτεί ακόμα και τό Μεταξᾶ, όπως είδαμε, και μόνο όταν μπαίνουν τα ναζιστικά στρατεύματα στήν "Αθήνα; θα γράψει άποκαρδιωμένος πώς ή «ήγετική τάξη» τής χώρας είναι ανάξια τοῦ ελληνικοῦ λαοῦ²⁵.

"Ο εκπαιδευτικός θεσμός σε κάθε κοινωνία άντιστέκεται στίς προοπτικές άλλαγής και προόδου, προσαρμογής σε νέα πλαίσια, άνανέωσης, έξάπλωσης, όσο και για όσο διάστημα ή «παραδοσιακή» μορφή του εὐνοεί τήν άναπαραγωγή τών κοινωνικών σχέσεων και τής κοινωνικής ιεραρχίας.

"Όταν τήν ιστορία τή βλέπει κάποιος σάν τό χωρο όπου συγκρούονται δίχως λογική οί δυνάμεις τοῦ καλοῦ και τοῦ κακοῦ, ή ιστορία εκδικείται. Μετατρέπεται τούς κοινωνικούς μαχητές σε δονκιχωτες, τούς οργανικούς διανοουμένους, ιδεολόγους μιᾶς όρισμένης άστικής κατεύθυνσης, σε προδομένους ρομαντικούς, σε οὐτοπιστές, κήρυκες μιᾶς 'Αλήθειας πού κανείς δέν άκούει.

Γιατί άπό τό 1927 και πέρα ο Δελομοῦζος δέν έχασε καμιᾷ μάχη, καθώς καμιᾷ μάχη δέν έδωσε για να κερδίσει ή να χάσει. Παρακολουθοῦσε άπλως τήν ιστορική δίνη γύρω του να καταστρέφει ένα ένα όλα του τα «όνειρα», να γυρίζει πίσω άπό εκεί πού μέ τόσο κόπο και τόσους άγώνες είχε ξεκινήσει μετά τήν άστική άνταρσία στοῦ Γουδι και τήν όριστική κατάληψη τής πολιτικής έξουσίας άπό τούς εκπροσώπους τής άστικής τάξης.

Και τό κυριότερο: ή στάση του εὐνόησε τς δυνάμεις τής «άντιδρασης», τούς άφησε άνοιχτό τό δρόμο, τς βοήθησε στό ιδεολογικό έργο πού ήταν άνίκανες να κάνουν καθως χρησιμοποιοῦσαν τήν άνοιχτή βία, τούς άφησε ελεύθερο τό χωρο τής πολιτικής, τς μετέτρεψε μέ τό λόγο του σε «πεπρωμένους», δηλαδή ενίσχυσε τή μοιρολατρία μπροστα στην έξουσία και εὐνόησε τήν πίστη στο ανέφικτο τών κοινωνικών άλλαγών, στο ανέφικτο τής παρέμβασης για να βρεθεί ο δρόμος πρὸς μιᾷ δικαιότερη κοινωνία κι ένα καλύτερο σχολείο.

"Ο δημοτικισμός ήτανε πράγματι «κίνημα άστων έθνικοφρόνων», ακριβέστερα άστων φιλελευθέρων. Μόνο πού αὐτοί οί ίδιοι, άδυνατώντας να καταλάβουν σε ποιο κοινωνικό στρώμα άνήκουν και ποιοί είναι κοινωνικά οί έχθροί τών διεκδικήσεων τους, ναρκοθέτησαν τό ίδιο τους τό κίνημα. Παρέμειναν έναν αιώνα κοντά ήττημένοι και προδομένοι και άνίσχυροι, δίχως καν να ξέρουν τό γιατί.

23. Α. Δελομοῦζου, *Παιδεία και Κόμμα*, δπ. παρ. σελ. 16.

24. «Βρέθηκα στην άνάγκη κι όλας για να έξικονομῶ κάτι, να πάρω μαθήματα στο Λύκειο τοῦ Κωνσταντινίδη, 14 ώρες τή βδομάδα. "Αμοιβή γελοία. Μοῦ τρώει δέ όλο τό πρωί». «Χάνω όλο μου τό πρωί και σκοτώνομαι για 350 δρχ. τό μήνα. Τοῦ χρόνου θα είναι χειρότερα τα πράγματα. Θα σκλαβώνω όλόκληρη τήν ήμέρα, για να κερδίσω ό, τι μοῦ χρειάζεται για να ζω με στέρηση [...]. να χαθῶ δηλαδή όλοτετα κυνηγώντας τό φωμί». «Χρειάζομαι πάνω άπό 1500 [δρχ. τό μήνα] και μόλις πάει να κάνει ένα ροῦχο ή γυναικα μου και εγώ πέφτομε έξω. Είναι φοβερή, φοβερή βιοπάλη [...]. Τόν τελευταίο καιρό αισθάνομαι κουρασμένος. "Έχω πόνους στο στήθος και μιᾷ δύσπνοια, πρὸ πάντων στο δεξιό πνεύμονα. "Έκοψα τό κάπνισμα. Μά κουράζομαι πολύ. Δέν ξέρω άν έχω πολλή ύγεια». Βλ. «15 άνέκδοτα γράμματα, τοῦ Δημήτρη Γληνοῦ στον "Αλέκο Δελομοῦζο», Παρουσίαση Γ. Γάτου "Επιθεώρηση Τέχνης, 119 - 120, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1964, γράμματα τής 20ης Φεβρουαρίου 1921, 3ης Μαρτίου 1921 και 15ης "Ιανουρίου 1922, σελ. 503, 507 και 522.

25. Α. Δελομοῦζος, *Μελέτες και πάρεργα*, δπ. παρ., σελ. 420.

“Όταν οι καταστροφείς του περιβάλλοντος εμφανίζονται σάν προστάτες του

της Βάσως Κιζήλου

Η κινδυνολογία για τό μέλλον του περιβάλλοντος έχει πάρει τόν τελευταίο καιρό άνησυχητικές διαστάσεις. Κάποια άπειλή άφανισμού του πλανήτη, κάποιες καταστροφές τής οργανικής ζωής, του ανθρώπινου είδους, κάποια πρωτοφανής κρίση, «βλάβες πού δέν γνωρίζουν σύνορα», «τό διαστημόπλοιο γη» πού κλυδωνίζεται, και έμεις, όλοι έμεις, πού πρέπει νά συνδράμουμε για νά κρατήσει τήν ίσορροπία του, για νά μή βουλιάξει... Μας ύπεθυμίζεται συνεχώς ότι μιά δαμόκλειος σπάθη κρέμεται πάνω άπ' τό κεφάλι μας. Άόριστη. Καί γενική.

Οί θάλασσες πού μολύνονται, ό άέρας πού γεμίζει αίθαλομίχλη, οί ύγρότοποι πού πρέπει νά διασωθούν, τό οίκοσύστημα, πού άπειλείται μέ μερική ή όλική θραύση, ή βίοςφαιρα πού καταστρέφεται, είναι φράσεις σχεδόν καθημερινές πιά, πού συνθέτουν μιά περιεργή όρολογία και σηματοδοτούν μιά σταυροφορία μέ στόχο άκαθόριστο. Φράσεις δυσνόητες, πού ύποδεικνύουν και συγχρόνως άποκρύπτουν μιά κατάσταση.

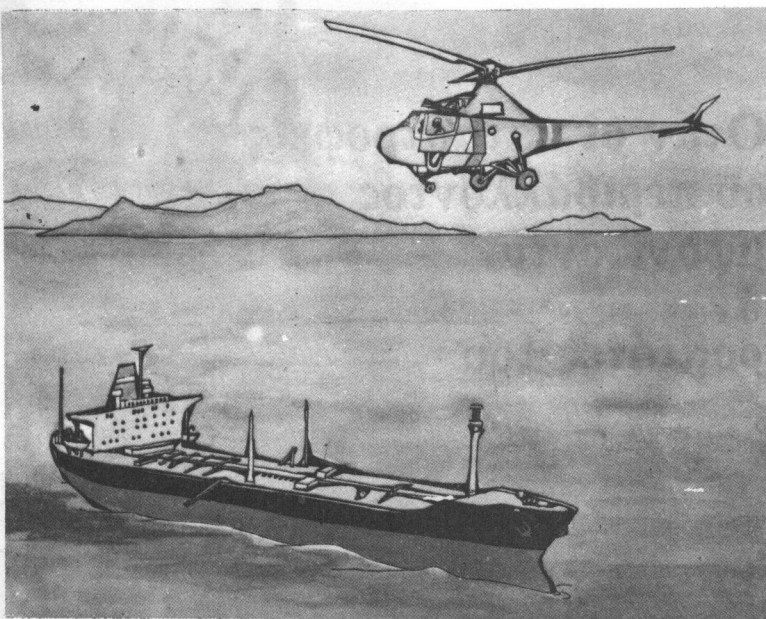
Εμφανίζονται καινούριοι μεσσίες, οί οίκολόγοι, «είδικοί» πού προειδοποιούν σ' όλους τούς τόνους τής άπαισιοδοξίας για κάποιο έπερ-

χόμενο τέλος. Άόριστο. Καί γενικό.

Κάποια «οίκολογικά κινήματα» συνειδητοποιούν τόν κίνδυνο, και άποφασίζουν νά δράσουν.

Φτιάχνονται κόμματα πού διεκδικούν σέ εκλογές τή λαϊκή ψήφο, μέ πρόγραμματικούς στόχους περιορισμένους άποκλειστικά και μόνο στην προστασία του περιβάλλοντος (τό κόμμα τών «Οίκολόγων» στις γαλλικές δημοτικές εκλογές του 1977, πού έπονομάστηκαν «Οί Πράσινοι»).

Ανθίζει ιδιαίτερα τό σύμπλεγμα τών βιομηχανιών προστασίας του περιβάλλοντος. Η έτήσια αύξηση του φόρου κύκλου εργασιών τους για τά επόμενα πέντε χρόνια ύπολογίζεται σέ 20%. Η Koppers Company, από τίς μεγαλύτερες χαλυβουργικές εταιρείες, δηλαδή από τίς μεγαλύτερες έστίες ρύπανσης και άλλοίωσης του περιβάλλοντος, κατασκευάζει συγχρόνως συστήματα άποχέτευσης και φίλτρα προστασίας. Η χημική εταιρεία Monsanto κατασκευάζει συγχρόνως οίκολογικά συστήματα έλέγχου, και πρωτοστατεί στον άγώνα για τήν προστασία του περιβάλλοντος. Άς σημειώσουμε στό σημείο αυτό ένα άπόσπασμα από τό

Ἡ Σοφία ρωτᾷ τὸν πατέρα της: «Ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού δουλεύουν γιὰ νὰ κάνουν τὴν γῆ μας πιὸ καθαρή;» «Ναι» ἀπαντᾷ ὁ πατέρας «ἀλλὰ εἶναι λίγοι καὶ πρέπει νὰ γίνουν περισσότεροι».

περιοδικό «Der Spiegel» τῆς 8ης Ἰανουαρίου 1973: «Σύμφωνα μὲ ὑπολογισμούς τῆς ἀμερικανικῆς Ἐπιτροπῆς Ποιότητας τοῦ Περιβάλλοντος (Council of Environmental Quality), ἀπὸ τὴ δαπάνη τριῶν ἑκατομμυρίων μάρκων γιὰ τὴν ἄρση μιᾶς βλάβης τοῦ περιβάλλοντος, οἱ ἑταιρεῖες κερδίζουν τουλάχιστον τὸ ἓνα ἑκατομμύριο».

Στὶς «ἑταιρεῖες προστασίας τοῦ περιβάλλοντος», ἢ σὲ κάποιες «λέσχες» πού μελετοῦν τὰ κρίσιμα προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας, παρελαύνουν σάν μέλη ὅλες οἱ γνωστὲς πολυεθνικὲς ἑταιρεῖες, χρηματοδοτώντας τὴ σταυροφορία γιὰ τὸν «κοινό ἀγώνα» καὶ κατευθύνοντάς τὴν πρὸς τὴ διαμόρφωση μιᾶς κοινῆς περιβαλλοντολογικῆς ἠθικῆς, πού φυσικὰ ἀπολιτικοποιεῖ ἐντελῶς τὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα. Ἀναφέρω μόνον τὸ πασίγνωστο «Club of Rome», πού ἱδρύσαν τὸ 1968 ἑκατὸ περίπου ἐκπρόσωποι τοῦ μεγάλου κεφαλαίου ἀπὸ δέκα περίπου χῶρες.

Ἀναμφισβήτητα βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ καινούρια, περίεργη κατάσταση.

Νὰ ποῦμε πὼς δὲν ὑπάρχει πρόβλημα; Θὰ ἦταν λάθος. Νὰ ποῦμε πὼς ὀργανώνεται ἓνας ἀγώνας ἐναντία σὲ ἀνύπαρκο ἐχθρό; Ἐπίσης λάθος.

Ποιὸ εἶναι ὁμως τὸ πρόβλημα καὶ ποιὸς οἱ πραγματικὲς του διαστάσεις, ποιὲς εἶναι οἱ ἐπιπτώσεις του στὴ μιὰ ἢ στὴν ἄλλη κοινωνικὴ τάξη, ποῖαν ὀλοῦσα ἐπιπέδου εἶναι ἡ «οἰκολογικὴ κρίση», ὅλα αὐτὰ τὰ σημεῖα δὲν ἔχουν ἀναλυθεῖ ἐπιστημονικὰ, παραμένουν συγκεχυμένα. Καὶ βέβαια, χωρὶς οὐσιαστικὴ ἀνάλυση, τὸ πρόβλημα συγκαλύπτεται ὀλοένα καὶ περισσότερο, ἔτσι πού ὁποιαδήποτε κριτικὴ νὰ περιορίζεται, στὴν καλύτερη περίπτωση, σὲ ἐπανάλυση στερεότυπων φράσεων: «ἡ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη ἔχει καὶ τὰ μειονεκτήματά της», καὶ στὴ χειρότερη, σὲ ἀφορισμούς τοῦ τύπου «γιὰ ὅλα φταίει ὁ καπιταλισμός».

Στὴν Ἑλλάδα ἡ οἰκολογικὴ μόδα εἶναι πρόσφατη, χωρὶς ἐντούτοις νὰ ὑστερεῖ σὲ ποικιλία ἐκδηλώσεων καὶ χωρὶς νὰ ὑπολείπεται σὲ ἀσάφεια. «Τὰ Ἠνωμένα Ἔθνη ὄρισαν τὴν 5ην Ἰουνίου ὡς Παγκόσμια Ἡμέρα Περιβάλλοντος γιὰ νὰ δοθεῖ σὲ δὴ τὴν οἰκουμένη ἔμφαση στὴν προσπάθεια διασώσεως τῆς μορφῆς τοῦ κόσμου πού μᾶς περιβάλλει, τῶν παραδοσιακῶν στοιχείων πού μὲ αὐτὴν συνδέονται καὶ στὸν καθολικὸ ἔτσι ἀγώνα γιὰ τὴν καλύτερευση τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου... Οἱ κίνδυνοι αὐτοὶ τελικὰ ἀπειλοῦν ὄχι μόνον τὴν σωματικὴ ἀλλὰ καὶ

τὴν ψυχικὴ ὑγεία τῶν ἀνθρώπων, καὶ, ἀν δὲν ἀντιμετωπισθοῦν ἐγκαιρὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ, ὀδηγοῦν πρὸς ἓνα καταστρεπτικὸ κατήφορο τὸ ἀνθρώπινο γένος. Εἶναι γι' αὐτὸ φυσικὸ πὼς, μαζί μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ ἡ Ἑλλάς ὡς κράτος ἀλλὰ καὶ κάθε Ἑλληνας πολίτης ὡς ἄνθρωπος, θὰ συμμετάσχουν σὲ αὐτὴ τὴν παμμέγιστη προσπάθεια γιὰ τὴ διάσωση τοῦ ἀνθρώπινου γένους...» (Ἀπὸ τὸ μήνυμα τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας κ. Κ. Τσάτσου, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1976).

Ἀποφεύγεται ὁ ἐντοπισμὸς τῶν προβλημάτων μὲ τὰ στοιχεῖα καὶ τίς διαστάσεις πού καθορίζονται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κοινωνικὸ σχηματισμὸ, διακοσμοῦνται οἱ πραγματικὲς ἀλλοιώσεις καὶ ὑποβαθμίζονται μὲ ὀλίγη σκηνογραφία «παραδοσιακῶν στοιχείων» καὶ ὀλίγη «προσπάθεια διασώσεως τῆς μορφῆς τοῦ κόσμου πού μᾶς περιβάλλει». Καὶ εὐδοκίμει φυσικὰ «ὁ καθολικὸς ἀγώνας».

Ἡ ἀντίφαση, τελικὰ, ἀνάμεσα στὶς περὶ προστασίας διακηρύξεις καὶ στὴν πραγματικὴ ὁδὸς διαμορφώνεται καθημερινὰ, ὁ τρόπος προβολῆς τῶν προβλημάτων ἀπὸ τὴν ἄρχουσα τάξη, ἡ ἀδυναμία οὐσιαστικῆς ἐπιστημονικῆς ἀνάλυσής τους ἀπὸ τίς προοδευτικὲς δυνάμεις, συνθέτουν τὸν περιβαλλοντολογικὸ λαβύρινθο, τὸ περιβαλλοντολογικὸ παιχνίδι, τὸ ὁποῖο χωρὶς νὰ ἀποκαλύπτει τοὺς δρους του, προσφέρει σὲ ὄλους ρόλο.

Χῶρος καὶ «οἰκολογία»

Ἄς προσπαθήσουμε νὰ ξεκαθαρίσουμε μερικὰ σημεῖα:

Ὁ χῶρος εἶναι πεδίο ὕλοποίησης τῶν σχέσεων παραγωγῆς, ὑπάρχει δηλαδὴ ὀργανικὴ σύνδεση ἀνάμεσα στὴ διαδικασία ἐξέλιξης τοῦ χῶρου καὶ τοῦ τρόπου παραγωγῆς. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρξει γνώση καὶ ἐρμηνεία τοῦ ἑνὸς χωρὶς ταυτόχρονη ἀναφορὰ στὸν ἄλλο.

Οἱ κοινωνικοοικονομικὲς διαδικασίες ὑπάρχουν καὶ ἀναπτύσσονται (μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο) στὸ χῶρο. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ χῶρος δὲν εἶναι μόνον ἱστορικὸ πεδίο, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τῆς ἱστορίας, ἀφοῦ εἶναι ἀντικείμενο τῆς

δραστηριότητας των ατόμων, των ομάδων, των τάξεων στις μεταξύ τους σχέσεις. Συγχρόνως, όμως, υφίσταται μεταβολές από αυτές τις δραστηριότητες και σχέσεις (σέ συνάρτηση με τη συγκεκριμένη κοινωνική οργάνωση, τους πολιτικούς και οικονομικούς στόχους και σέ σύνδεση με τις υπάρχουσες τεχνικές). Έπομένως ο χώρος αποτελεί τό προϊόν μις κοινωνικής δομής και του τρόπου παραγωγής πού αντίστοιχεί σ' αυτήν και τήν προσδιορίζει. Η συγκεκριμένη αυτή δομή και ο συγκεκριμένος τρόπος παραγωγής, διαμορφώνουν μιά «τάξη» στό χώρο, ένα συγκεκριμένο περιβάλλον ζωής. Όμως τό περιβάλλον, οριζόμενο μέ βάση τήν άστική αντίληψη περί οικολογίας, άποσυνδέει τό περιεχόμενο τής έννοιας από τή διαδικασία παραγωγής πού ίσχυει σέ έναν συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό, έντοπίζει μιά «κρίση» περιβάλλοντος ξεκομμένη από τις κοινωνικές της διαστάσεις, και τής επιβάλλει έτσι μιά άυτονομία πού τήν ούδετεροποιεί.

Η προβολή όμως των προβλημάτων ενός ούδετεροποιημένου περιβάλλοντος άποτελεί τελικά δυσνόητο διανοητικό προϊόν κατανάλωσης και έργαλειό ιδεολογικής έκμετάλλευσης στά χέρια τής άρχουσας τάξης. Για νά λειτουργήσει άποτελεσματικά σάν τέτοιο έργαλειό, τό περιβάλλον πρέπει νά μείνει όχυρωμένο στήν κινδυνολογία τής γενικής και άόριστης καταστροφής, στή φιλολογία τής έκστρατείας ενάντια στή μόλυνση. Και νά μās άφορā δλους, μολύνοντες και μολυνόμενους. Και κανείς από τούς ίθύνοντες δέν συνδέει τούς στόχους τής περιβαλλοντολογικής σταυροφορίας μέ τό περιβάλλον ζωής στις περιφερειακές συνοικίες των μεγάλων άστικών κέντρων, κανείς δέν ένοχλείται από τις προσφυγικές περιοχές μέ τις παράγκες πού συνεχίζουν νά άποτελούν αντίλογο στή στεγαστική κρατική μέριμνα, από τά άθαιρέτα πού τή μιá γκρεμίζονται βίαια (μέ κυβερνητική έντολή), και τήν άλλη νομιμοποιούνται μεγαλόψυχα (πάλι μέ κυβερνητική έντολή, και, κατά προτίμηση, παραμονές εκλογών). Κανείς από τούς ίθύνοντες δέν θεωρεί περιβαλλοντολογικό πρόβλημα τήν πλήρη έλλειψη κοινωνικού έξοπλισμού στό δυτικό λεκανοπέδιο τής Αθήνας, τό χαμηλό επίπεδο τής περι-

«Τί πρέπει νά κάνουμε για νά διατηρήσουμε τήν γή μας καθαρή;» και ο πατέρας άπαντά: «Πρέπει ν' άρχίσουμε πετώντας τά παληόχαρτα, ή οτιδήποτε έχουμε για πέταμα, μέσα στα δοχεία των άπορριμμάτων. Και όχι νά τά πετούμε έδώ και εκεί».

θαλψης, τήν άνυπαρξία δικτύων ύποδομής (πού φυσικά δέν λύνεται μέ κάποιες προεκλογικές χαβούζες τής συμφορής), τό χαμηλότερο από κάθε παραδεκτό δριο επίπεδο συγκοινωνιακής έξυπηρέτησης των κατοίκων τής πρωτεύουσας, πού αύξάνει τό ώρário έργασίας κατά δύο, τρεις, και πολλές φορές τέσσερις ώρες, και πού βέβαια δέν θά βελτιωθεί μέ επενδύσεις πολυτελείας, είδους έργων Συγγρού, ούτε μέ κάποιες παραπάνω άδειες σέ ταξί. Γιατί βέβαια, αν πολιτικοποιηθούν αυτά τά περιβαλλοντολογικά προβλήματα, είναι δυνατό νά γίνουν στόχοι για ούσιαστικές διεκδικήσεις και νά κινητοποιήσουν πλατιά λαϊκά στρώματα, πού άναμφισβήτητα θά ξαναδώσουν στό περιβάλλον τήν ταξική του διάσταση.

Η μόλυνση

Ας μήν είμαστε όμως μονομερείς. Στήν Ελλάδα υπάρχει και πρόβλημα ρύπανσης. Συγκεκριμένο. Και όξό.

Όπως αναφέρουν τά έπίσημα κρατικά στοιχεία (Μακροχρόνιο Πρόγραμμα, άπογραφές τής Έθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδος), στόν άστικοβιομηχανικό άξονα Πάτρα-Αθήνα-Θεσσαλονίκη-Καβάλα, συγκεντρώνεται τό 90% περίπου τού άστικού πληθυσμού τής χώρας, τό 76

% από τούς άπασχολούμενους στόν δευτερογενή και τριτογενή τομέα, και τά ξι από τά όκτώ άστικοβιομηχανικά κέντρα τής χώρας.

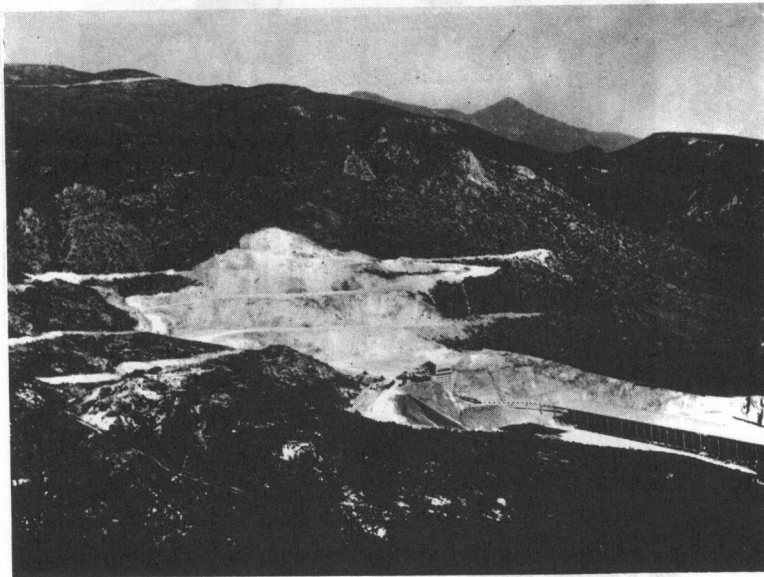
Στό λεκανοπέδιο τής Αθήνας ο πληθυσμός ξεπερνάει τά 3,5 εκατομμύρια (30% τού πληθυσμού τής χώρας σύμφωνα μέ τήν άπογραφή τού 1971), και συγκεντρώνεται τό 47% τής συνολικής άπασχόλησης στή βιομηχανία.

Η τεράστια συσσώρευση πληθυσμού στήν πρωτεύουσα, ή ένθάρρυνση στήν έγκατάσταση κολοσσικών βιομηχανικών μονάδων σέ έλάχιστη άναλογικά επιφάνεια, ή έλλειψη όποιασδήποτε οργάνωσης τής άναγκαίας ύποδομής, και φυσικά ή άνυπαρξία όποιοδήποτε μέτρου για τόν έλεγχο τής ρύπανσης, διαμόρφωσαν μιá κατάσταση πού, σήμερα, είναι πολύ δύσκολο νά διορθωθεί.

Έκπρόσωπος τής Παγκοσμίου Οργάνωσης Υγείας δήλωσε, τό 1976, ότι ή ρύπανση τής άτμόσφαιρας στήν Αθήνα δημιουργεί σοβαρά άναπνευστικά προβλήματα στα παιδιά.

Η «αίθαλομίχλη», πού δημιουργεί τό σύννεφο στόν άττικό ούρανό, περιφραστικά λέγεται:

129.000 τόνοι διοξειδίο τού θείου, 4.000 τόνοι καπνός, 20.000 τόνοι όξειδίο τού άζώτου, κάθε χρόνο.

Τό σύννεφο τῆς Θεσσαλονίκης λέγεται τετραειθυλιοῦχος καί τετραμεθυλιοῦχος μόλυβδος.

Ἡ «βρώμικη» θάλασσα στό Σαρωνικό, μεταφράζεται σέ:

50.000 τόνους στερεό κονιοποιημένο ἄνθρακα,

80.000 τόνους τσιμέντο καί ἀλκαλική σκόνη,

18.240 τόνους διοξειδίου τοῦ θείου,

1.360 τόνους μονοξειδίου τοῦ ἄνθρακα κάθε χρόνο.

Ἡ «θραύση» στό οἰκοσύστημα τοῦ Θερμαϊκοῦ σημαίνει ὅτι χύνονται καθημερινά σ' αὐτόν:

200 κιλά ἀργό πετρέλαιο,

300 κιλά μολύβδου,

8 κιλά χαλκοῦ.

Οἱ ποσότητες αὐτές τῶν ἀποβλήτων ἔχουν ὄνομα. Λέγονται «Χάλυψ», «Τιτάν», «Χαλυβουργική», «Λιπάσματα», «Πετρόλα», «Ἐθύλ», κλπ.

Πέρα ἀπ' αὐτό, ἡ ἀλλοίωση τοῦ περιβάλλοντος μπορεῖ νά λέγεται «Λατομεῖα Ψυχικοῦ», τουριστικό συγκρότημα Porto Carras, «Caravel Hotel», μπορεῖ νά λέγεται ξεπούλημα τοῦ Πηλίου ἢ τῆς Θάσου ἢ τῶν μικρῶν νησιῶν τῆς Ἑλλάδας στους ξένους, μπορεῖ νά λέγεται Κηφισός ἢ Κερατσίνι. Ἄν ὅμως τὰ περιβαλλοντολογικά προβλήματα πάρουν τό πραγματικό τους ὄνομα, θά ἀποκαλυφθεῖ ὅτι «κοινή περιβαλλοντο-

λογική συνείδηση» δέν ὑπάρχει, οὔτε εἶναι δυνατό νά ὑπάρξει. Δέν εἴμαστε ὄλοι συνυπεύθυνοι, ὅπως μέ κάθε τρόπο προσπαθεῖ ἡ ἰθύνουσα τάξη νά μᾶς κάνει νά πιστέψουμε.

Ἡ «οἰκολογική κρίση»

Ἡ οἰκολογική ἔρευνα ἔχει πάρει ἰδιαίτερα σημαντικές διαστάσεις στό ἐξωτερικό, τὰ τελευταῖα κυρίως χρόνια. Δέν ἔχει παρ' ὅλα αὐτά κατορθώσει νά ξεπεράσει τήν ἀσάφεια καί τήν ἀδυναμία τῶν βασικῶν τῆς οἰκολογικῶν ὑποθέσεων.

Οἱ οἰκολογικές ὑποθέσεις στηρίχτηκαν στους κρίσιμους καί ἀλληλοεξαρτώμενους παράγοντες πού συγκροτοῦν (κατά τούς ειδικούς) τήν «οἰκολογική ἰσορροπία». Οἱ παράγοντες αὐτοί εἶναι:

- οἱ πηγές ἐνεργείας,
- οἱ ὀρυκτές πρῶτες ὕλες,
- τά ἀποθέματα ἐπιφανειακῶν ὑδάτων,
- ἡ ἐλεγχόμενη γεωργική παραγωγή,
- ἡ διατήρηση τῆς ἡρεμίας ἀνάμεσα στή φύση καί στήν κοινωνία,
- ἡ ἐλαχιστοποίηση τῆς «ψυχικῆς μόλυνσης»,
- ὁ ἔλεγχος τῆς θερμικῆς μόλυνσης.

Οἱ μεθοδολογικές δυσκολίες συ-

νολικῆς ἀντιμετώπισης τῶν παραγόντων αὐτῶν καί προσδιορισμοῦ τῶν ἀλληλεξαρτήσεών τους ἀδυνατίζουν τόν πυρήνα τῆς οἰκολογικῆς σκέψης, πού καί αὐτός καθαυτός εἶναι συζητήσιμος. Ἄγνοοῦνται οὐσιαστικοί παράγοντες πού σαφῶς ἐπιδρῶν στήν οἰκολογική ἰσορροπία (π.χ. οἰκονομικοί, πολιτικοί, κοινωνικοί, κ.λπ.), ἐνῶ ἄλλοι παραμένουν σ' ἓνα ἀφηρημένο καί δυσνόητο ἐπίπεδο ἐννοιολογικοῦ προσδιορισμοῦ (π.χ. «ψυχική μόλυνση», ἡρεμία ἀνάμεσα στή φύση καί στήν κοινωνία, κ.λπ.). Δέν διστάζουν παρ' ὅλα αὐτά οἱ οἰκολόγοι νά προειδοποιῶν γιά τήν ἐπιδείνωση τῆς οἰκολογικῆς κρίσης, καί νά προσδιορίζουν μάλιστα τήν ἐποχή ὀλοκληρωτικοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ πλανήτη μας (τό ἀργότερο ὡς τόν 22ο αἰώνα!).

Σύμφωνα μέ τίς πύο διαδομένες ἀπόψεις, ὁ ἀφανισμός αὐτός μπορεῖ νά σημαίνει :

— φυσιολογικές, κλιματολογικές, κοινωνικές καί πολιτικές διαταραχές,

— διαταραχές πού θά σημάνουν τήν καταστροφή τῶν μυρφῶν πού ἀναπτύχθηκαν στή βιομηχανική κοινωνία,

— ὀλοκληρωτική ἐξαφάνιση τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, ἢ μιάς σειράς εἰδῶν.

Ἡ κατάληξη τῆς προειδοποίησης καί στίς τρεῖς αὐτές κατηγορίες διαπιστώσεων εἶναι παραδόξως δυσανάλογα αἰσιόδοξη μέ τό μέγεθος τοῦ ἐπερχόμενου κινδύνου. Μᾶς πληροφοροῦν δηλαδή οἱ μάντιες τῶν κακῶν ὅτι ὅλα μποροῦμε νά τά ἐπανορθώσουμε, φάνει νά ἐπιστρατεύσουμε τή λογική μας, κι ὁ καθένας μας, συνειδητοποιώντας τόν κίνδυνο, νά προσφέρει γιά τό κοινό μέλλον ὅ,τι τοῦ ἀναλογεῖ.

Αὐτό σημαίνει πῶς πρέπει νά προσπαθήσουμε νά βροῦμε κάποιες

τεχνικές, ἐποικοδομητικές λύσεις, πού τό κόστος τους θά τό πληρώσουμε ὄλοι. «Ἄν ἐκεῖνοι πού προκαλοῦν τή μόλυνση πρέπει νά τήν πληρώσουν κιόλας, ὄλος ὁ κόσμος πρέπει νά βάλει τό χέρι στήν τσέπη του...», ἔγραφε τό γαλλικό περιοδικό Express, στίς 3 Μαΐου τοῦ 1970.

Φυσικά, στίς διαπιστώσεις καί στίς ὑποδείξεις τῶν οἰκολογικῶν γραφῶν, τό πρόβλημα θεωρεῖται φυσικό ἐπακόλουθο τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας. Δέν ἐντοπίζονται οἱ

πραγματικές αιτίες του, η άναρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής εξωραϊζεται, δέν υπάρχουν άναφορές σε συγκεκριμένους κοινωνικούς σχηματισμούς. Τά συγκρουόμενα συμφέροντα παραβλέπονται, ό κοινός κίνδυνος καταργεί τήν ταξική πάλη, τό οικολογικό πρόβλημα γίνεται αυτόνομο, άπογυμνώνεται από τίς βασικές του συνιστώσες και τίς κοινωνικές του άφετηρίες, και άπολιτικοποιούνται τελικά τά στοιχεία εκείνα πού θά μπορούσαν νά άναδείξουν ουσιαστικές διεκδικήσεις. Στην άπολιτική σταυροφορία γιά τήν πρόληψη τής οικολογικής κρίσης επιδιώκεται νά στρατευτούν κοινωνικές ομάδες ή άτομα, πού τά συμφέροντά τους είναι άδύνατο νά ταυτιστούν μέ τίς περιβαλλοντολογικές διεκδικήσεις πού προβάλλει ή άρχουσα τάξη, ή «μολύνουσα» τάξη τελικά. Η έμπλοκή στό παιχνίδι τής «καθαριότητας» εύνουχίζει κάθε προοπτική ουσιαστικής δράσης, καταργεί τή δυνατότητα και τά μέσα πραγματικής συμμετοχής τών κατοίκων στη διαχείριση και τόν έλεγχο του περιβάλλοντος ζωής.

Η μεθόδευση γιά τήν άποδοχή τών εϋθυνών μας, είναι ιδιαίτερα δεξιοτεχνική: « Έντούτοις, τά 8.600.000 τών Έλλήνων, ως άτομων, ως ιδιωτών, άλλοιώνουν τό περιβάλλον, μέ τήν άγνοια, τήν άδιαφορία, ή και τήν άπροσεξία... Τό πρόβλη-

μα του υπερπληθυσμού ύπάρχει σε όλες τίς χώρες, περισσότερο όμως στις μή πολιτισμένες. Η γέννησις ενός ανθρώπου σε μία εκβιομηχανισμένη χώρα, σημαίνει εικοσιπενταπλάσια επιβάρυνση του περιβάλλοντος, από τή γέννηση ενός ανθρώπου σε μία άναπτυγμένη χώρα. Γιατί ό πολιτισμένος άνθρωπος είναι εκείνος πού καταναλίσκει πολλές πρώτες ύλες και πολλή ενέργεια, εκείνος είναι πού τρώγει περισσότερο από ό,τι του χρειάζεται, και εκείνος πού ρυπαίνει τήν άτμόσφαιρα, δηλητηριάζει τά νερά και παράγει βουνά άπορριμάτων. Άλλά ό πολιτισμένος άνθρωπος, είναι επίσης μορφωμένος και ενημερωμένος και μπορεί νά καταλάβει τούς κινδύνους τών πράξεών του και νά τούς καταπολεμήσει επιτυχώς... Έπειδή είναι βέβαιο ότι τό Έλληνικό έθνος είναι πολιτισμένο, γι' αυτό άπευθυνόμαστε σ' όλους τούς Έλληνες γιά νά προστατεύσουμε τό περιβάλλον μας...» (Τά 42 σημεία προστασίας του περιβάλλοντος, Έλληνική Έταιρεία Έρεΰνης Έλέγχου Ρυπάνσεως Ύδάτων Έδάφους Άέρος [Ε.Ρ.Υ.Ε.Α.], Άθήναι, Οκτώβριος 1972).

Η «πρόσκληση» αυτή σε όλους τούς Έλληνες νά «επανορθώσουν» ό,τι έχουν καταστρέψει, καλύπτει τό γεγονός ότι οι άλλοιώσεις του περιβάλλοντος όφείλονται κύριως στις άπρογραμματίστες βιομηχανικές έ-

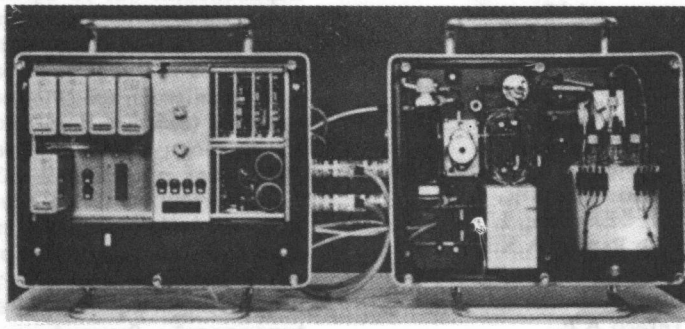
πενδύσεις, ή στις ανεξέλεγκτες «γενικές άξιοποιήσεις», πού τά κέρδη τους δέν κατανέμονται φυσικά στό σύνολο του πληθυσμού πού καλείται νά «πληρώσει», αλλά συσσωρεύονται σε κάποιες μεγάλες εταιρείες. Η οϋδετεροποίηση πού γίνεται στό οικολογικό πρόβλημα μέ τόν τρόπο αυτό είναι καθαρή άπάτη. Όπως άπάτη είναι ή «προσπάθεια» διαμόρφωσης περιβαλλοντολογικής συνείδησης στα παιδιά, μέ διδακτικά έντυπα πού περιέχουν ύποδείξεις σαν τήν παρακάτω: «Τί πρέπει νά κάνουμε γιά νά διατηρήσουμε τή γή μας καθαρή; Και ό πατέρας άπαντά: Πρέπει ν' άρχίσουμε πετώντας τά παλιόχαρτα, ή ότιδήποτε έχουμε γιά πέταμα στα δοχεία άπορριμάτων. Κι όχι νά τά πετούμε έδώ κι εκεί» (τό Άλφαβητάριον προστασίας του περιβάλλοντος, Ε.Ρ.Υ.Ε.Α., Άθήναι, Οκτώβριος 1972).

Ποιούς άφορά ή σταυροφορία γιά τήν προστασία του περιβάλλοντος

Στίς βιομηχανικές άναπτυγμένες χώρες τής Δυτικής Εϋρώπης οι ύποθέσεις τής οικολογίας προβλήθηκαν και διαδόθηκαν μέ όλα τά μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η περιβαλλοντολογική έκστρατεία βρήκε μεγάλη ανταπόκριση στις άγγλοσαξωνικές χώρες και στη Σκανδιναβία,

ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΡΥΠΑΝΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΤΜΟΣΦΑΙΡΑΣ

PW 9700 Μία συσκευή έντοπισμού και καταμετρήσεως SO₂ τής PHILIPS

Η PHILIPS έχει άνακοινώσει τήν δημιουργία τής συσκευής PW 9700 γιά τόν έντοπισμό και τήν καταμέτρηση του SO₂ στην άτμόσφαιρα. Κύρια χαρακτηριστικά τής συσκευής αυτής είναι: Τρίμηνη αυτόματη λειτουργία χωρίς ανθρώπινη παρακολούθηση. Έλεγχος έξ άποστάσεως με χρήση ενσωματωμένης πηγής SO₂. Ύψηλή ικανότητα επιλογής. Έπιστημονικά σχεδιασμένα είσοδη άέρος. Δυνατότητα τηλεμετρικής μετάδοσης στοιχείων. Πολλαπλές συσκευές εύκολα έντασσόμενες σε συστήματα έπεξεργασίας στοιχείων. Έύκολη έγκατάσταση - Έύκολη συντήρηση.

δπου η ευαισθητοποίηση των κατοίκων πήρε πολλές φορές μαζικό χαρακτήρα. Όμως παρόλο που το οικολογικό κίνημα φάνηκε να συγκεντρώνει πλατιά λαϊκά στρώματα, η οργάνωσή του δεν ξεπέρασε ποτέ τη χαλαρότητα της πρωτοβουλίας που στηρίζεται σε μία γενική και άοριστη άγανάκτηση, οι στόχοι του δεν στηρίχτηκαν σε ξεκαθαρισμένο πολιτικό υπόβαθρο. Οι δυνατότητές του επομένως ήταν περιορισμένες, και φυσικά απόλυτα ελέγχξιμες.

Στήν Ελλάδα δεν μπορούμε να μιλήσουμε για οικολογικό κίνημα, μία που αυτό, όπως και πριν σημειώσαμε, περιορίζεται σε κάποιες πρωτοβουλίες προστασίας του περιβάλλοντος και μόνο.

Ας προσπαθήσουμε να κατατάξουμε σε κάποιες κατηγορίες τις κοινωνικές ομάδες που έχουν εμπλακεί, άμεσα ή έμμεσα, σ' αυτό το περιβαλλοντολογικό άλτισβερσίσι.

Πρώτη κατηγορία είναι οι περιθωριακές ομάδες των νοσταλγών της φύσης, που άποζητούν την κατάργηση του «βιομηχανικού πολιτισμού», απομακρύνονται από τις πόλεις και δημιουργούν αυτόρκεες κοινότητες. Θα μπορούσαμε να πούμε πως «τά παιδιά των λουλουδιών» των Η.Π.Α. είναι οι αντιπροσωπευτικοί εκπρόσωποι αυτής της κατηγορίας. Στήν Ελλάδα αυτό τό φαινόμενο «παθητικής αντίστασης» περιορίζεται σε μία περιπτώσιολογία διανοομένων με οικονομική άνεση, που, «άγανακτισμένοι» από τό καυσαέριο της πρωτεύουσας, περνούν ένα μέρος της ζωής τους σε κάποιο ιδιόκτητο αγρόκτημα, ασχολούμενοι έρασιτεχνικά με τη γεωργία.

Δεύτερη κατηγορία είναι οι Έται-

ρείες προστασίας του περιβάλλοντος. Πρωτοστατούν στή σταυροφορία ενάντια στή ρύπανση, διαμαρτύρονται για έγκαταστάσεις βιομηχανιών που καταστρέφουν τό τοπίο, συγκινούνται για τήν εγκατάλειψη τής πολιτιστικής μας κληρονομιάς, οργάνωνουν συζητήσεις για τήν ενημέρωση του «κοινοφ», ισιράζουν φυλλάδια, προβάλλουν διδακτικά κινηματογραφικά έργα...

Η Ε.Ρ.Υ.Ε.Α. και η Έλληνική Έταιρεία είναι οι πιο γνωστές και οι πιο δραστήριες από αυτές τις εταιρείες.

«Λήγει αύριο ή προθεσμία υποβολής μελετών, για τήν άποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος, που προκήρυξε ή Έλληνική Έταιρεία Έρευνας και Έλέγχου Ρυπάνσεως των Ύδατων, του Έδάφους και του Άερος, με πρωτοβουλία τής Μόμπιλ Όιλ Ελλάς. Στήν καλύτερη μελέτη θα δοθεί χρηματικό βραβείο 30.000 δρχ.» «Τά Νέα 18.9.73). Και σχολιάζει ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων στο Δελτίο του (Όκτ. 1973): «τί νά κρύβει άραγε τό ένδιαφέρον εταιρείας πετρελαίου για άποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος, άφου είναι πασίγνωστο ότι τά διυλιστήρια πετρελαίου σ' όλο τόν κόσμο είναι από τις βασικές βιομηχανίες που μολύνουν τό περιβάλλον; Μήπως μία έπιχείρηση άπολύμανσης και προστασίας του περιβάλλοντος από τή μόλυνση που άλλες έπιχειρήσεις προκαλούν, εύρύνει τόν κύκλο τής έπιχειρησιακής δραστηριότητας των τελευταίων;»

Πληροφοριακά σημειώνουμε όρισμένα Νομικά Πρόσωπα που άποτελούσαν τό Διοικητικό Συμβούλιο τής Ε.Ρ.Υ.Ε.Α. τό 1974 (στοιχεία που δημοσιεύονται σε έννημερωτικό δελτίο τής Έταιρείας):

- Άλουμίνιο τής Ελλάδος Α.Ε.,
- Mobil Oil Ελλάς Α.Ε.,
- ΑΓΑ - ΧΡΩΠΕΙ, Άνώνυμος Βιομηχανική Έταιρεία,
- Α.Ε.Ε.Χ.Π. και Λ., Άνώνυμος Βιομηχανική Έταιρεία Χημικών Προϊόντων και Λιπασμάτων,
- Άνώνυμος Έταιρεία Τιμέντων «Ο ΤΙΤΑΝ»,
- Άνώνυμος Έταιρεία Διυλιστηρίων Θεσσαλονίκης,
- Β.Ρ. Ελλάδος, LTD,
- Esso Pappas Α.Χ.Ε.,
- Έλληνική Έταιρεία Χάλυβος,
- Shell Α.Ε.,
- Texaco Α.Ε..

— First National City Bank, κτλ. Για τήν «Έλληνική Έταιρεία» θα αφήσουμε τις ίδιες τις εκδηλώσεις της νά μιλήσουν :

«Έξόρμηση τής Έλληνικής Έταιρείας: (...) Τρίτος σταθμός θα είναι ή λίμνη Μ. Πρέσπα, όπου θα γίνει ή θεμελίωση του βιολογικού σταθμού. Θα μιλήσουν... ο εκπρόσωπος τής εταιρείας DART Hellas που χρηματοδοτεί τό έργο, ο πρόεδρος τής Έλληνικής Έταιρείας κ. Καρράς... Στις 4 Ίουνίου θα γίνει έπίσκεψη στο ναύσκο του Χορτιάτη, που ή άποκατάστασή του έχει αναληφθεί από τήν Έταιρεία μας, με χρηματοδότηση τής άδελφής όργανωσης National Trust for Greece. Τήν ίδια μέρα θα γίνει και ή έπίσκεψη στήν περιοχή Άγίας Παρασκευής Θεσσαλονίκης, που τήν ανάδωσή της ανέλαβε ή Έλληνική Έταιρεία, με δωρεά τής Esso Pappas...» (Δελτίο τής Έλληνικής Έταιρείας, Άπρίλιος-Μάιος 1975).

Ας έπιστημόνουμε ότι σε λίγο καιρό θα έχουμε νά άντιμετωπίσουμε κι άλλη ομάδα προστασίας του περιβάλλοντος: «Τά προβλήματα προστασίας του περιβάλλοντος, για τά όποια τό κράτος και οι τοπικές άρχές αυτοδιοικήσεως προβαίνουν σε διάφορες ένέργειες, οι όποιες δεν έχουν άκόμη έπαρκώς συντονισθεί και ένοποιηθεί, παρεκίνησαν τόν Σ. Ε.Β., παράλληλα προς τή δημιουργία ειδικής ύπηρεσίας Περιβάλλοντος, νά συγκροτήσει και ειδική ομάδα εργασίας για νά υποβοηθήσει τό συντελούμενο από τήν πλευρά του δημοσίου τομέως έργο.

«Η νέα αυτή ομάδα εργασίας — που θα λειτουργήσει κατά τό υπόδειγμα αναλόγων που έχει συστήσει ο Σ.Ε.Β. με τή συμμετοχή στελεχών βιομηχανικών μονάδων, ειδικών σε κάθε περίπτωση για τό υπό μελέτην θέμα— θα έχει σκοπό νά εξετάζει, νά παρακολουθεί και νά αξιολογεί τά μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος και νά εισηγείται, κατά περίπτωση, τά πιο πρόσφορα τεχνικά για τήν έπίτευξη του επιδιωκομένου σκοπού» (Δελτίον Συνδέσμου Έλλήνων Βιομηχάνων, 30 Σεπτεμβρίου 1977). Και σχολιάζει ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων: «Οι μολύνοντες μιλάνε για μόλυνση: Πολύ έπίκαιρο θέμα έχει γίνει τελευταία ή ρύπανση και ή αντιρύπανση... Τό γεγονός ότι βιομηχανίες και φορείς που εκπροσωπούν βιομηχάνους άγο-

λούνται με τη μόλυνση, μᾶς γεννά πολλές ἀπορίες γιὰ τὸ βαθύτερο νόημα αὐτοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος, καί γιὰ τὸν γενικό τρόπο ἀντιμετώπισης αὐτῶν τῶν θεμάτων ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς φορεῖς».

Θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε σάν τρίτη κατηγορία ὀρισμένους τοπικούς συλλόγους πού ἀσχολοῦνται, ἀπὸ πραγματικό ἐνδιαφέρον, με τοπικῆς κυρίως κλίμακας προβλήματα τοῦ περιβάλλοντος. Τὸ ἀντικείμενο τῆς δραστηριότητάς τέτοιων συλλόγων περιορίζεται σὲ ἐπιμέρους θέματα, ὅπως εἶναι π.χ. ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἀπορριμμάτων, τὸ καθάρισμα τῶν ἀκτῶν ἀπὸ διάφορα πεταμένα ἀντικείμενα, τὸ αἴτημα γιὰ περισσότερο πράσινο στοὺς δρόμους, ἡ διαμαρτυρία γιὰ τὴν ἐγκατάσταση κάποιας βιομηχανίας στὴν περιοχὴ τους, κ.λπ.

Ἡ μαχητικότητα τέτοιων ὀργανώσεων εἶναι περιορισμένη καὶ σπάνια ξεφεύγει ἀπὸ τὰ στενά ὄρια τοῦ ἀρχικοῦ πυρήνα, (πού φυσικά τὸν ἀποτελοῦν κάποιοι διανοούμενοι), δὲν ὀργανώνει μαζικές κινητοποιήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου συλλόγου ἦταν ἡ «Ἐταιρεία Μελέτης καὶ Προστασίας τοῦ Περιβάλλοντος» τοῦ Νομοῦ Μαγνησίας, πού κινήθηκε ἰδιαίτερα δραστήρια γιὰ νὰ μεταιώσει τὴν κατασκευή τοῦ καινούριου ἐργοστασίου τῆς ΑΓΕΤ δίπλα ἀκριβῶς στὴν πόλη τοῦ Βόλου. Ἡ Ἐταιρεία ὀργάνωσε πολὺ ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις, ἐξήγησε τὸ πρόβλημα, ἔκανε διαβήματα πρὸς τὴν Κυβέρνηση, ἀλλὰ δὲν κατόρθωσε νὰ κινητοποιήσει τὸν πληθυσμὸ τοῦ Βόλου. Τελικά τὸ ἐργοστάσιο κατασκευάστηκε καὶ ἡ Ἐταιρεία ἔπαυε νὰ λειτουργεῖ.

Στὴν τέταρτη κατηγορία μπορούμε νὰ τοποθετήσουμε ὀρισμένους ὀργανωμένους ἐπιστημονικούς φορεῖς, π.χ. Σύλλογος Ἀρχιτεκτόνων, Πολιτικῶν Μηχανικῶν, Τεχνικό Ἐπιμελητήριο τῆς Ἑλλάδος, κ.ἄ. Χωρὶς νὰ ἔχουν κάνει ὀλοκληρωμένες ἀναλύσεις τοῦ προβλήματος, οἱ φορεῖς αὐτοὶ δίνουν πολλές φορές σωστὲς ἀπαντήσεις σὲ ἐπιμέρους θέματα καὶ ἀσκοῦν τεκμηριωμένη κριτικὴ σὲ πρωτοβουλίες τῆς κυβέρνησης. Ἡ εὐκαιριακὴ ὁμως ἀντιμετώπιση τῶν θεμάτων δὲν τοὺς ἐπιτρέπει ποτέ νὰ προλάβουν τὰ γεγονότα, καὶ τελικά μόνο ἔλλιπῶς ἀπαντοῦν σὲ προβλήματα περιβάλλοντος.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ τονί-

σουμε ἰδιαίτερα τὴ σοβαρὴ προσπάθεια πού κάνει ὁ Σύλλογος Ἀρχιτεκτόνων νὰ τοποθετήσῃ σὲ σωστὴ βάση τὰ προβλήματα τοῦ περιβάλλοντος, νὰ συνδέσει τὰ ἀποτελέσματα μετὰ τὰ αἷτια. Ἡ Ἐπιτροπὴ Περιβάλλοντος σημειώνει στὸ Δελτίο τοῦ ΣΑΔΑΣ: «Πρέπει, καί ἴσως μπορούμε ἐμεῖς καλύτερα ἀπὸ ἄλλους, νὰ βοηθήσουμε τὸ λαὸ νὰ ἐντάξῃ τὰ προβλήματα τοῦ περιβάλλοντος μέσα στὶς κοινωνικὲς τους ἀλληλοεξαρτήσεις. Νὰ καταρρίψει τὸ μῦθο τῆς αὐτοτέλειάς τους, νὰ καταλάβει ὅτι οἱ διάφορες ἐπιτροπὲς κατὰ τῆς μόλυνσης, ἢ γιὰ περισσότερο πράσινο στὴν Ἀθήνα, καλὲς εἶναι ὅταν δὲν ἀποπροσανατολίζουν γιατί, ὅπου νὰ μᾶς πᾶνε ἕνα βῆμα μπροστὰ, γίνονται δέκα πρὸς τὰ πίσω».

Πρέπει νὰ πολεμήσουμε τοὺς κάθε λογῆς μῦθους πού ἐντεχνα καλλιεργοῦνται, ἔτσι πού νὰ γίνῃ συνείδηση πιά ὅτι δὲν εἶναι μοιραῖα ἀποτελέσματα καὶ ἀναγκαιότητα τῆς ἐξέλιξης ἢ φόρος στὸν πολιτισμὸ καὶ στὴν ἀνάπτυξη, ὅπως τὸν λέγουν, τὰ ὅσα φοβερὰ συμβαίνουν στὸ περιβάλλον μας. Ἡ κεφαλαιοποίηση τῆς γῆς, ἡ μετατροπὴ τῆς κατοικίας σὲ ἐμπόρευμα καὶ ἀντικείμενο κερδοσκοπίας, ἡ μόλυνση, ἡ καταστροφὴ τῶν πόλεων καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ μας πλοῦτου, τὸ ζεπούλημα τῶν ἔθνικῶν μας πόρων, ὀφείλονται στὴν ἀσύδοτη ἐκμετάλλευσή ἀπὸ τὸ ξένο καὶ ντόπιο κεφάλαιο καὶ στὴν ἀνεξέλεγκτη καὶ ἀσυνείδητη ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία...

Δὲν εἶναι ἐπίσης χωρὶς ἐνδιαφέρον ἡ ἀντιμετώπιση θεμάτων περιβάλλοντος ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες ἐπιτροπὲς τοῦ ΤΕΕ: «Ὅμως δὲν μπορούμε νὰ μὴ σταθοῦμε σὲ μία σειρά ἀπὸ περιπτώσεις βιομηχανικῶν ἐπενδύσεων μετὰ σκοπὸ τὴν ἴδρυση βιομηχανιῶν σὲ χώρους ὅπου θίγεται τὸ φυσικὸ δομημένο καὶ τὸ ἱστορικοπολιτιστικὸ περιβάλλον καὶ οἱ οικονομικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις δὲν ἔχουν διερευνηθεῖ (Ἰτέα, Βόλος, Ἐλευσίνα, Ἄγιοι Θεόδωροι, Βάι, Πύλος κ.λπ.). Παρόλο πού πρόκειται γιὰ διαφορετικὰ θέματα, σὲ διαφορετικούς χώρους, ὑπάρχουν ὀρισμένα κοινὰ δομικὰ στοιχεῖα στὸν τρόπο διαδικασίας καὶ λήψης ἀποφάσεων, πού μᾶς δημιουργοῦν σοβαρότατες ἐπιφυλάξεις, ἂν αὐτὸς εἶναι ὁ σωστός τρόπος γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης τῆς χώρας...

»Εἶναι εὐθὺν τῆς κυβέρνησης νὰ πληροφορεῖ καὶ νὰ ἐγγυᾶται στὸ λαὸ γιὰ τὶς δυνατότητες τοῦ χώρου του. Αὐτὴ τὴ στιγμή, οἱ κάτοικοι τῆς Πύλου ἔχουν, ἢ νομίζουν ὅτι ἔχουν, τὴν ἐγγύησή τοῦ Καραγιώργη γιὰ μιά καλύτερη ζωὴ. Φυσικὸ εἶναι λοιπὸν νὰ παίρνουν τὴ θέση τοῦ Καραγιώργη, γιατί εἶναι γι' αὐτοὺς ἡ μόνη ἐγγύηση. Γιατὶ ὁμως ὁ λαὸς δὲν θὰ διάλεγε μιά ἀποδειγμένη καλύτερη λύση ἂν ὑπῆρχε, κι ἂν εἶχε γι' αὐτὴν τὴν ἐγγύηση τοῦ Κράτους; Μόνον ἐκεῖ πού ὁ λαὸς ἔχει τὴ δυνατότητα ἐπιλογῆς, ἀνάμεσα σὲ ἐγγυημένες λύσεις, μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ ἔκφραση τῆς λαϊκῆς θέλησης... Τὸ πρόβλημα δὲν ἦταν ἂν οἱ ἐπενδύσεις Καραγιώργη-Ναυπηγεία ἔπρεπε νὰ γίνονιν στὴν Πύλο, αὐτὸ ἦταν ἕνα παραπλανητικὸ ἐρώτημα. Τὸ πρόβλημα ἦταν ἂν ἔπρεπε νὰ γίνονιν μετὰ τὴ σύμβαση αὐτὴ σὲ ὀποιοδήποτε κατάλληλο σημεῖο τῆς πατρίδας μας. Λιμάνια σάν τὴν Πύλο, ἔστω καὶ χωρὶς ἀρχαιότητες, εἶναι ἀνεπανάληπτο φυσικὸ κεφάλαιο, καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐκχωροῦνται τόσο φτηνά...»

Εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον νὰ σημειώσουμε, στὸ σημεῖο αὐτό, ὅτι ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ΤΕΕ ὀργανώθηκε μιά δημόσια συζήτηση γιὰ τὴν Πύλο, στὴν ὁποία εἶχαν κληθεῖ καὶ ἐκπρόσωποι ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Ἡ συζήτηση ἐξελίχθηκε τελικά σὲ ἀντιδικία ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πού εἶναι ὑπὲρ τῆς βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης καὶ σ' αὐτοὺς πού ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος. Ἀντιδικία πού στηρίζεται σ' ἕνα ἀνύπαρκτο δίλημμα: βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη ἢ προστασία τοῦ περιβάλλοντος. Τὸ ψευτοδίλημα αὐτὸ εὐνοεῖ μόνο τὸ μεγάλο κεφάλαιο, γιατί, προβάλλοντάς το, ἀποκρύβεται ἡ ἀντίθεση πού πραγματικὰ ὑπάρχει: ἀνάπτυξη ἐξαρτη-

μένη, ανάπτυξη ύποταγμένη στα συμφέροντα του κεφαλαίου, δηλαδή ανάπτυξη καταστροφική για το περιβάλλον, ή ανάπτυξη βασισμένη σε άλλους στόχους και σε διαφορετικές επιλογές και προτεραιότητες. "Αν αυτό δέν γίνει κατανοητό, τό σωστά τοποθετημένο πρόβλημα του περιβάλλοντος κινδυνεύει νά μείνει εγκλωβισμένο στό στενό κύκλο τών διανοουμένων τής πρωτεύουσας, πού θά κατηγορηθοῦν συγχρόνως σάν ἀνασταλτικά στοιχεῖα τής παραπέρα ἀνάπτυξης.

Σάν τελευταία κατηγορία μποροῦμε νά θεωρήσουμε τίς ομάδες ἐκείνες τών πολιτῶν πού μπαίνουν ἔμμεσα στό περιβαλλοντολογικό παιχνίδι, βλέποντας νά κινδυνεύουν ἀτομικά τους συμφέροντα (π.χ. οἱ κάτοικοι τών Μεγάρων πού ἀγωνίστηκαν ἰδιαίτερα σκληρά γιά νά μή γίνει τό διυλιστήριο τοῦ Ἀνδρεάδη, οἱ κάτοικοι τών Σπάτων πού ξεσηκώθηκαν γιά νά ματαιωθεί ἡ κατασκευή τοῦ νέου ἀεροδρομίου τής Ἀθήνας κ.λπ.). Ἡ κινητοποίησή τους δέν ἔχει, φυσικά, καμία ἀπολύτως σχέση μέ τόν «κοινό ἀγώνα» γιά τή διάσωση τοῦ περιβάλλοντος, ἀλλά στοχεύει στήν υπεράσπιση συμφερόντων ζωῆς καί στή διατήρηση ἑνός περιβάλλοντος ζωῆς, ὅπως οἱ ἴδιοι τό ἔχουν διαμορφώσει.

Περιβάλλον καί θεσμικό πλαίσιο.

Τά τελευταία χρόνια ἔχουν συνταχθεῖ ὀρισμένα νομοσχέδια, τά ὁποῖα ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀφοροῦν τό περιβάλλον.

Μέ τό νόμο «περί ἀπαλλοτριώσεων» τό κράτος ἀποκτᾷ τή δυνατότητα νά μεταβιβάσει, μετά ἀπό ἀποζημίωση, τήν ἰδιοκτησία κάποιων πολιτῶν σέ ἄλλους, προβάλλοντας τήν ἀναγκαιότητα τής «δημοσίας ὠφελείας». Δημοσία ὠφέλεια, ἐτυμολογικά, σημαίνει ὠφέλεια κοινή, γιά ὄλους δηλαδή, μέ ἄλλα λόγια, σημαίνει ἔργα πού νά ἀποβλέπουν στήν ἀνάπτυξη τής χώρας. Καί μπορεῖ μέν νά ὑπάρχουν ὀρισμένες περιπτώσεις ἀπαλλοτριώσεων πού νά φαίνεται ὅτι ἀνταποκρίνονται σ' αὐτή τήν ἐπιδίωξη τοῦ κοινού καλοῦ. Παρ' ὅλα αὐτά, καί ἐπειδή κοινό καλό δέν ὑπάρχει καθαυτό, στήν ὁποιαδήποτε περίπτωση ἀπαλλοτριώσεως ὑπάρχουν κάποιον πού εὐνο-

οῦνται καί κάποιον πού ζημιώνονται. Καί ζημιώνονται πάντοτε οἱ πολλοί: Οἱ «κάτοικοι».

«Δημοσία ὠφέλεια» θεωρεῖται ἡ ἴδρυση μιᾶς βιομηχανικῆς μονάδας, ἀπό τήν ὁποῖα εὐνοοῦνται οἱ κοινωνικές ομάδες πού κατέχουν τά μέσα παραγωγῆς.

«Δημοσία ὠφέλεια» θεωρεῖται ἡ ἴδρυση διοικητικῶν κτιρίων, μέ τά ὁποῖα διευκολύνεται ἡ λειτουργία τοῦ διοικητικοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ.

«Δημοσία ὠφέλεια» θεωρεῖται καί ὁποιαδήποτε παρασιτική ἐπιχείρηση (π.χ. ἱππόδρομος, καζίνο κ.λπ.).

Ὅπως δὲποτε, σ' ὄλες τίς περιπτώσεις, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, προωθείται μία ὀρισμένη διαδικασία πού ἐλέγχεται ἀπό τήν ἀρχουσα τάξη, ἡ ὁποῖα καί ὠφελεῖται.

Οἱ ἐπιπτώσεις τέτοιων ἔργων στό κοινωνικό σύνολο, συγκεκριμένα στους κατοίκους τών περιοχῶν πού ἀπαλλοτριώνονται, εἶναι πολλές φορές ἰδιαίτερα δυσμενῆς. Οἱ κάτοικοι αὐτοί:

—χάνουν τήν ἐργασία τους καί ὑποχρεώνονται νά ἀναζητήσουν διέξοδο, πού τίς περισσότερες φορές ὀδηγεῖ στήν προλεταριοποίησή τους (Μέγαρα, Σπάτα, Πύλος).

—μεγάλο μέρος τών κατοίκων αὐτῶν στρέφεται πρὸς τή μετανάστευση, πού παρουσιάζεται σάν σωτήρια διέξοδος (Φίλιπποι).

—τό μεγαλύτερο μέρος ἀπό τούς μικροεπιχειρηματίες ἀναγκάζεται νά ἀναζητήσει ἄλλη περιοχή, καί ἐπομένως νά διαλύσει ὄλους τούς συνδετικούς κρίκους πού εἶχε δημιουργήσει.

—χάνοντας τήν κατοικία πού κατόρθωσαν νά φτιάξουν, ἀναγκάζονται νά κατευθυνθοῦν σέ περιοχές τών μεγάλων ἀστικῶν κέντρων πού διατηροῦν χαμηλό κόστος ζωῆς, καί νά προσπαθήσουν, ἀνεπιτυχῶς τίς περισσότερες φορές, νά ἐνταχθοῦν στίς νέες κοινωνικές συνθήκες.

Ἔτσι, στήν περιφέρεια τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων (κυρίως στήν Ἀθήνα), παρατηρεῖται μιᾶ ἀθρόα ἐγκατάσταση οἰκονομικά ἀσθενῶν στρωμάτων (αὐθαίρετη δόμηση), ὑποβαθμισμένο περιβάλλον ζωῆς, δυσανάλογη ἐξάπλωση τοῦ οἰκιστικοῦ ἴσου τῶν ἀστικῶν κέντρων, ἀνυπαρξία κοινωνικοῦ ἐξοπλισμοῦ, αὔξηση τοῦ χρόνου μετάβασης ἀπό τήν κατοικία στους τόπους ἐργασίας, ἀνατροπή τοῦ ρυθμοῦ ζωῆς καί βίαιη

ἀνάγκη προσαρμογῆς σέ κοινωνικές δομές διαφορετικές κ.λπ.

Καί βέβαια, σέ κάθε περίπτωση, μαζί μέ τή δημιουργία ἑνός ὑποβαθμισμένου περιβάλλοντος ζωῆς (πού φυσικά, ἔχει τουλάχιστον ἐξασφαλιστεῖ νά μή βρίσκεται στήν «βιτρίνα» τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων ἀλλά κρύβεται ἐκ τῶν πραγμάτων στήν περιφέρεια, δηλαδή δέν «ἐνοχλεῖ»), δημιουργεῖται καί τεράστιο πρόβλημα ρύπανσης (ὅταν κυρίως πρόκειται γιά βιομηχανικές μονάδες). Οἱ βιομηχανίες κρίνουν οἰκονομικά ἀσύμφορο τόν ἔλεγχο τῶν ἀποβλήτων, καταστρέφονται περιοχές πολύ εὐρύτερες ἀπό τίς περιοχές πού ἀπαλλοτριώνονται, καί, ἐπιπλέον, ἡ καταστροφή αὐτή, παράλληλα μέ τή μετατροπή μιᾶς περιοχῆς κατοικίας σέ βιομηχανική, κάνει ἀκατάλληλη μιᾶ εὐρύτερη περιοχή γιά τήν πρώτη της χρήση (Ἐλευσίνα, Ἐθνική ὁδός Ἀθήνας - Κορίνθου, Ἅγιοι Θεόδωροι, Βόλος, Θεσσαλονίκη κ.λπ.).

Μέ τό Ν.Δ. 1003/71 «Περί ἐνεργοῦ πολεοδομίας» ἐπιχειρεῖται ἡ ἀνάπτυξη ἢ ἀνάπλαση μιᾶς περιοχῆς μέ ὀργανωμένη δόμηση γιά τή δημιουργία πολεοδομικῶν συγκροτημάτων. Γιά τήν ἐφαρμογή τοῦ 1003 διεισδύει τό τραπεζικό κεφάλαιο στόν τομέα τής κατοικίας καί ἰδρύεται ἀπό τήν Ἐθνική Κτηματική ἢ Ἐταιρεία οἰκοδομικῶν καί τουριστικῶν ἐπιχειρήσεων. Φυσικά, παρόλο πού οἱ ἀνάγκες γιά κατοικία εἶναι ἰδιαίτερα πιεστικές, κανένα πρόγραμμα δέν ἔχει εφαρμοστεῖ. Σέ προμελέτη πού ἔκανε ἡ Ἐταιρεία γιά τόν οἰκισμό στή Θῆβα σημειώνονται οἱ ἐξῆς πολύ ἐνδιαφέροντες στόχοι τοῦ προγράμματος: «Κύριος στόχος τοῦ προγράμματος εἶναι ἡ ὑλοποίηση τής ἰδέας ὅτι ἡ κατοικία ἀποτελεῖ βασικόν συντελεστήν διά τήν ἀνάπτυξιν εἰς συγκεκριμένον χωρὸν τῆς βιομηχανίας, καί σπουδαιότατον μέσον αὔξησεως τῆς κινητικότητος τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ...».

Ἀπό τό ἀπόσπασμα αὐτό φαίνεται πάρα πολύ καθαρά καί ὁ οὐσιαστικός στόχος καί ἡ ποιότητα τοῦ περιβάλλοντος ζωῆς πού πρέπει κανεῖς νά περιμένει ἀπό τό περί ἐνεργοῦ πολεοδομίας διάταγμα.

Θά ἀναφέρουμε ἀκόμη τούς νόμους 1078/71 «περί λήψεως φορολογικῶν καί ἄλλων τινῶν μέτρων πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως». 1312/72 «περί νέων

μέτρων προς ενίσχυση της περιφερειακής ανάπτυξης», με τις συμπληρώσεις του Μαρτίου 1972. Μετά τα μέτρα αυτά, σαν «περιφερειακή ανάπτυξη» της χώρας, ξεφυτρώνουν οι βιομηχανικές ζώνες στα Οινόφυτα και στους Αγίους Θεοδώρους, και γεμίζουν τουριστικά συγκροτήματα οι πιο ευαίσθητες περιοχές της Ελλάδας.

Έτσι, με το νέο θεσμικό πλαίσιο, και με τα σκανδαλώδη πράγματα έργα της στρατιωτικής δικτατορίας, συντελέστηκε μία ανεπανόρθωτη καταστροφή του ελληνικού χώρου, που δεν διορθώνεται όσο κι αν η Ελληνική Έταιρεία αναστηλώσει τό Χορτιάτη ή σώσει τον υγρότοπο της Πρέσπας.

Ας αναφέρουμε τέλος το Νόμο 360/76 «Περί Χωροταξίας και Προστασίας του Περιβάλλοντος». Στο νόμο αυτό, «ως προστασία περιβάλλοντος νοείται:

α. η διατήρησης του χαρακτήρος του φυσικού περιβάλλοντος και η βελτίωση των διαμορφωθείσων σχέσεων μεταξύ των στοιχείων αυτού ως οικοσυστήματος·

β. η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος από τας ζημιόγουνους επιπτώσεις εκ της ανάπτυξεως δραστηριοτήτων και παρεμβάσεων του ανθρώπου·

γ. η διαφύλαξις του πολιτιστικού περιβάλλοντος ως και των ιστορικών χώρων εντός των οποίων τουτο διεμορφώθη·

δ. ο έλεγχος της αξιοποιήσεως των φυσικών πόρων και της ανάπτυξεως των εν τω χώρω δραστηριοτήτων, προς τόν σκοπόν της έναρμονίσεως των σχέσεων μεταξύ του φυσικού περιβάλλοντος του πολιτιστικού περιβάλλοντος και της οικονομικής δράσεως του ανθρώπου».

Σ' αυτόν τό νόμο προβλέπεται η δημιουργία Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξίας και Περιβάλλοντος, πού στην ουσία πρόκειται για μία διευρυμένη «έξ οικονομικών ύπουρ-

γών επιτροπή», που θά έχει όλες τις αρμοδιότητες στα σχετικά θέματα. Τό ύπουργείο Συντονισμού αποκτά τή Γραμματεία του Συμβουλίου, και δημιουργείται έτσι ένα επιτελικό όργανο με αποφασιστικές αρμοδιότητες. Με τόν τρόπο αυτό ή οποιαδήποτε ενέργεια γίνεται με τόν πλήρη έλεγχο της κρατικής εξουσίας, και διασφαλίζεται ή ύποταγή των χωροταξικών ή των όποιων περιβαλλοντολογικών-οικολογικών προβλημάτων στις οικονομικές επιλογές και προτεραιότητες. Και, φυσικά, άς μήν έχουμε αυταπάτες ότι οι τεχνοκράτες του ύπουργείου Συντονισμού πού συντάξανε τό νομοσχέδιο πιστεύουν ότι πρόκειται «κεκλεισμένων των θυρών» να εφαρμόσουν τό νομοσχέδιο, διαφυλάσσοντας τό συγχρόνως και από πονηρές οικειοποιήσεις, και εισάγοντας κοινωνικές και αναπτυξιακές προσπάθειες και μεταρρυθμίσεις. Όπως δέν πρέπει να έχουμε αυταπάτες για τήν προσπάθεια παραπλάνησης του λαού, ό όποιος, για τά προβλήματα ανάπτυξης και διαφύλαξης των πόρων του, καλείται να έναποθέσει τις ελπίδες του στην καλή θέληση του ύπουργείου Συντονισμού και στα ρητορικά περί «λελογισμένης κατανομής» κ.λπ.

Στους ίδιους τελικά στόχους εντάσσεται και ό Νόμος 190/75, με τόν όποιο καταργήθηκαν οι αποφασιστικές αρμοδιότητες του αρχαιολογικού Συμβουλίου σε θέματα χωροθέτησης δραστηριοτήτων πού δημιουργούν κινδύνους για τό πολιτιστικό περιβάλλον (με άφορμή τήν αντίθεση του Συμβουλίου στις επενδύσεις του Καραγιώργη στην Πύλο).

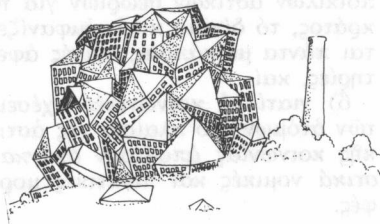
Ποιά περιβάλλον και ποιά προστασία

Η σταυροφορία για τό περιβάλλον μπορεί να είναι εποικοδομητική μόνο αν οδηγεί σε κάποιο προβληματισμό για τό περιβάλλον ζωής, του

όποιου ό έλεγχος επιβάλλει μία πολιτική συνόλου με άπόλυτη συνέπεια και συνέχεια. Αυτή ή πολιτική πρέπει να εκφράζει τις εθνικές επιλογές και στόχους σε ό,τι αφορά τά πλαίσια και τή μορφή ζωής προς τά όποια τείνει ή κοινωνία μας.

Η διάσταση ανάμεσα στις προφορικές ύποσχέσεις και κάθε λογής επιστημονικές τεκμηριώσεις, στις επεμβάσεις πού καθημερινά ύφίσταται ό χώρος και στην άνεπάρκεια ή άνυπαρξία προληπτικών ή επιδιορθωτικών μέτρων· ή διάσταση ανάμεσα στην έπιθυμία των λαϊκών τάξεων να έλέγξουν τήν εξέλιξη του περιβάλλοντος ζωής τους και τή στέρηση κάθε ούσιαστικού δικαιώματος σ' αυτό· ή συνεχής παρουσία της άρχής της οικονομικής απόδοσης (πού άντιμετωπίζει τόσο τά φυσικά αγαθά όσο και τούς ανθρώπους σαν οικονομικές παραμέτρους), όλα αυτά έντοπίζουν τήν άφετηρία και δικαιολογούν τή σοβαρότητα του προβλήματος του περιβάλλοντος.

Παρ' όλα αυτά λείπουν οι ολοκληρωμένες αναλύσεις του προβλήματος, μονογραφίες πάνω σε επιμέρους συγκεκριμένα θέματα, ή άνάλυση του θεσμικού πλαισίου και των πολλαπλών κρατικών παρεμβάσεων, λείπει ή πραγματική πληροφόρηση των κατοίκων πού θά μπορούσαν να αναλάβουν μαζική δράση: δράση για τόν έλεγχο των συνθηκών μέσα στις όποιες ζούν, δράση για τήν οικειοποίηση του χώρου πού έχουν χάσει ή εκείνου πού πρόκειται να χάσουν. Η οικειοποίηση του χώρου από τούς κατοίκους του άποτελεί και τή μόνη έγγύηση για τήν προστασία του περιβάλλοντος, γιατί θά ταυτίζεται με τό περιβάλλον ζωής τους.

Ἀπλή ἔμπορευματική παραγωγή,¹ ἰσότητα καί ἐλευθερία

τοῦ Γιώργου Πάσχου

«Δηλαδή βλέπουμε πώς κάθε μορφή τῆς παραγωγῆς δημιουργεῖ δικές της νομικές σχέσεις, δικές της μορφές διακυβέρνησης κ.λπ. Πρέπει κανείς νά μήν κατάλαβαίνει τίποτε... γιά νά θεωρεῖ τυχαία τή σχέση ἀνάμεσα σέ στοιχεῖα πού στήν πραγματικότητα συνδέονται ὀργανικά μεταξύ τους... Οἱ ἀστοί οικονομολόγοι φαντάζονται πώς ἡ σύγχρονη ἀστυννομία εὐνοεῖ τήν παραγωγή περισσότερο ἀπ' ὅ,τι τήν εὐνοοῦσε τό δίκαιο τοῦ ἰσχυροτέρου. Ξεχνοῦνε μόνο πώς τό δίκαιο τοῦ ἰσχυροτέρου εἶναι κι αὐτό ἓνα δίκαιο καί πώς ζεῖ ἀκόμη μ' ἄλλες μορφές καί μέσα στό «κράτος δικαίου»».

K. MARX

Εἰσαγωγή στήν Κριτική
τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας

Τό κείμενο αὐτό ἀποτελεῖ ἓνα μὴ ὀριστικά διατυπωμένο τμήμα εὐρύτερης μελέτης μέ τίτλο «Δημοκρατική ἀρχή καί κοινωνική ἀναπαραγωγή. Ἀνάλυση γιά τίς σχέσεις οἰκονομίας καί πολιτικῆς». Στόχος τοῦ κειμένου αὐτοῦ εἶναι νά ἀναλύσει τήν ἀναγκαῖα ἐσωτερική σχέση ἀνάμεσα στίς ἀνταλλακτικές καί στίς δικαϊκές σχέσεις, γιά νά ἐπιδείξει τόν εἰδικό χαρακτήρα τοῦ συγχρόνου δικαίου ὡς

δικαίου ἀφηρημένου καί γενικοῦ. Κατανοώντας τήν ἱστορική-εἰδική στιγμή τῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς – πού ἐννοιολογικό περιεχόμενο της εἶναι ἡ ἐλευθερία καί ἡ ἰσότητα – καί τοῦ κράτους δικαίου, γνωρίζουμε συγχρόνως τή μορφή, μέ τήν ὁποία πραγματώνονται κατά κανόνα οἱ κρατικές λειτουργίες στούς καπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς.

I. Ἐμπόρευμα, ἀνταλλαγή καί ἀνταλλακτική ἀξία

1. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν μορφῶν μέ τίς ὁποῖες ἐμφανίζονται οἱ οἰκονομικές διαδικασίες καί στίς ὁποῖες στηρίζεται «σέ τελευταία ἀνάλυση» ἡ ἀστική ἰδεολογία ἀναλύθηκαν ἀπό τόν Μάρξ στό *Κεφάλαιο* καί στίς ἄλλες οἰκονομικές μελέτες του. Ἡ ἐπιλογή ὀρισμένων σημείων ἀπό τά κείμενα αὐτά – ὅπως ἐπιχειρεῖται ἐδῶ – δέν φιλοδοξεῖ βέβαια νά τά ἀξιολογήσει ἐξαντλητικά. Σκοπό ἔχει μόνο νά ὑποδείξει ἐκεῖνα τά σημεία πού καθιστοῦν ἐμφανεῖς τίς *πρωταρχικές* διαδικασίες σύστασης τοῦ «κράτους δικαίου» καί

τῆς ἰδεολογίας γιά τό δημοκρατικό χαρακτήρα τῆς ἀστικῆς κυριαρχίας.

2. Ἡ κριτική τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας προϋποθέτει τήν ἀνάλυση τῶν μορφῶν μέ τίς ὁποῖες ἐμφανίζονται ἡ κυκλοφορία καί ἡ ἀνταλλαγή τῶν ἐμπορευμάτων. Ἔτσι μόνο μπορεῖ νά ἐρμηνευτεῖ:

α) γιὰ τί τό περιεχόμενο τῶν ποικίλων ἀστικῶν θεωριῶν γιά τό κράτος, τό δίκαιο κ.τ.λ. ἐμφανίζεται πάντα μέ κάποιες κοινές ἀφετηρίες, καί

β) γιὰ τί οἱ κοινωνικές σχέσεις τῶν ἀτόμων στό πλαίσιο τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἀποκοῦν ἀναγκαστικά νομικές καί πολιτικές μορφές.

Ἡ συσχέτιση τῶν μορφῶν αὐτῶν μέ τή μορφή πού ἀποκοῦν τά προϊόντα τῆς ἐργασίας, δηλαδή τό ἐμπόρευμα, προϋποθέτει ἐξἄλλου τήν κατανόηση τοῦ ἰδιωτικοῦ χαρακτήρα τῆς παραγωγῆς ἀνταλλακτικῶν ἀξιών καί τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας.

3. Στήν ἔννοια τῆς ἐμπορευματικῆς κοινωνίας συμπεριλαμβάνεται λογικά καί ἱστορικά τό κεφάλαιο. Ὅπως ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἔννοιας κεφάλαιο ἔχει γιά λογική ἀφετηρία της τόν ἀναγκαῖο «διπλασιασμό» τοῦ ἐμπορεύματος σέ ἐμπόρευμα καί χρῆμα, ἔτσι ἀποτελεῖ καί ἡ ἐγκατάσταση καπιταλιστικῶν σχέσεων παραγωγῆς τόν ἱστορικό ὄρο γιά τήν πλήρη ἀνά-

πτυξη και γενίκευση της εμπορευματικής παραγωγής. Η κυκλοφορία των εμπορευμάτων και του χρήματος καθιστά μ' αυτόν τον τρόπο δυνατή την ιστορική παρουσία του κεφαλαίου· δεν δημιουργεί όμως το κεφάλαιο. Μιά μη αναπτυγμένη κυκλοφορία εμπορευμάτων δεν επαρκεί για να σχηματιστούν όλες εκείνες οι οικονομικές μορφές που προηγούνται από το σχηματισμό του κεφαλαίου. Το κεφάλαιο «δημιουργείται μόνο όπου ο ιδιοκτήτης μέσων παραγωγής και διαβίωσης βρίσκει τον ελεύθερο εργάτη στην αγορά ως πωλητή της εργατικής του δύναμης... Αυτό που χαρακτηρίζει λοιπόν την καπιταλιστική εποχή είναι ότι η εργατική δύναμη παύει για τον εργάτη τη μορφή ενός εμπορεύματος του, κι έτσι η εργασία του τη μορφή της μισθωτής εργασίας».²

1. Η σχέση παραγωγής που χαρακτηρίζεται ως «άπλη εμπορευματική παραγωγή» δεν υπήρξε σχεδόν ποτέ ως ιστορική πραγματικότητα. Χρησιμοποιείται εδώ μόνο ως λογική αφαίρεση, που είναι χρήσιμη για την ανάλυση της μορφής του εμπορεύματος. *Ιστορικά*, όμως, η καπιταλιστική εμπορευματική παραγωγή δεν προήλθε από την άπλη εμπορευματική παραγωγή. Όπως παρατηρεί ο Samir Amin (Die ungleiche Entwicklung, Αμβούργο 1975, σελ. 17), η άπλη εμπορευματική παραγωγή υπήρξε ο κυρίαρχος τρόπος παραγωγής μόνο στη Νέα Αγγλία (1600-1750), στην Αυστραλία και σε μερικές ακόμη περιοχές.

Βλ. επίσης και C.B. Macpherson, The political theory of possessive individualism. Hobbes to Locke, Λονδίνο· Οξφόρδη—Νέα Υόρκη 1962 (Possessive individualism), σελ. 47 και 51, όπου εξειδικεύει: «Η κοινωνία που βασίζεται στην άπλη αγορά έχει τις ακόλουθες ιδιότητες: α) Δεν υπάρχει καταναγκαστική παροχή εργασίας: τα άτομα είναι ελεύθερα να διαθέσουν την ενεργητικότητά τους, τις ικανότητές τους και τα αγαθά τους όπως θέλουν.

β) Δεν υπάρχει καταναγκαστική πρόβλεψη ανταμοιβών για την εργασία: στα άτομα ούτε δίνονται, ούτε υπάρχει εγγύηση πώς θα δοθούν, από το κράτος ή την κοινότητα, ανταμοιβές ανάλογες προς την κοινωνική τους λειτουργία. γ) Υπάρχει αυταρχικός ορισμός και επιβολή συμβολαίων.

δ) Όλα τα άτομα επιζητούν να μεγιστοποιήσουν ορθολογιστικά τα όφελή τους, δηλαδή να άντλήσουν τη μεγαλύτερη δυνατή ικανοποίηση για μία δεδομένη κατανάλωση ενέργειας και αγαθών, ή να άντλήσουν μία δεδομένη ικανοποίηση με τη μικρότερη δυνατή κατανάλωση ενέργειας και αγαθών.

ε) Όλα τα άτομα έχουν γή ή άλλους πόρους από τους οποίους μπορούν να ζουν με την εργασία τους.

Γιατί όμως είναι απαραίτητες για την παρούσα ανάλυση οι κατηγορίες της εμπορευματικής παραγωγής και κυκλοφορίας; Οι άφηρημένες, γενικές αυτές κατηγορίες δεν εξαφανίζονται με το σχηματισμό του κεφαλαίου ως βασικής σχέσης, αλλά, αντίθετα, συνθέτουν τις γενικές κατηγορίες στην επιφάνεια³ των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών. Οι εσωτερικές λειτουργικές μεταλλαγές που προκαλεί ο σχηματισμός του κεφαλαίου δεν μεταλλάσσουν κι αυτή την εξωτερική μορφή.

4. Στην καπιταλιστική εμπορευματική παραγωγή, η κοινωνική διαδικασία παραγωγής διεξάγεται ως παραγωγή που στηρίζεται στον καταμερισμό της εργασίας ανάμεσα σε άτομους και ομάδες αυτονομημένους παραγωγούς.⁴ Η κοινωνικότητα της παραγωγής επιβάλλεται μ' αυτόν τον τρόπο από τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, δημιουργείται όμως και αποκαθίσταται έξω από τη διαδικασία παραγωγής των ατομικών παραγωγών, μέσω της ανταλλαγής των διαφορετικών εμπορευμάτων τους. Οι σχέσεις λοιπόν ανάμεσα στους παραγωγούς εμπορευμάτων δεν έχουν άμεσα κοινωνικό χαρακτήρα ούτε στη διαδικασία παραγωγής ούτε στην κατανάλωση, αλλά μόνο στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Η κοινωνικοποίηση των ανεξάρτητων ατομικών παραγωγών πραγματοποιείται κι αυτή με τις πράξεις ανταλλαγής. Σ' αυτήν ακριβώς την αύξηση των ανταλλαγών, την ανάπτυξη της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και την εγκατάσταση της κεφαλαικής σχέσης ανάγονται και όλες εκείνες οι ιδεολογικές μορφές με τις οποίες εκφράζεται ο καπιταλισμός· από εκεί άντλει τη συνείδησή του.⁵

5. Ο ατομικός χαρακτήρας της εργασίας δεν μεταβάλλει όμως το γεγονός ότι τα προϊόντα της απο-

τελούν, αξίες χρήσης για άλλους· γι' αυτόν το λόγο οι ατομικοί παραγωγοί πρέπει να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, δηλαδή τα προϊόντα τους πρέπει να αποκτήσουν μορφή εμπορεύματος.⁶ Η ανταλλαγή των προϊόντων, τα οποία διαθέτουν οι ατομικοί παραγωγοί, καθίσταται έτσι μία αναγκαία στιγμή στή σύνολη διαδικασία κοινωνικής αναπαραγωγής. Η λειτουργία της, από την άποψη αυτή, συνίσταται ακριβώς στη σύνδεση των ατομικών παραγωγών.

Η διαδικασία ανταλλαγής προϋποθέτει όμως τη δυνατότητα να συγκρίνονται τα διάφορα προϊόντα της εργασίας μεταξύ τους, δηλαδή να συγκρίνονται οι αξίες χρήσης τους. Έτσι γίνεται αναγκαία για την πράξη ανταλλαγής η αφαίρεση από τη συγκεκριμένη χρησιμότητα των προϊόντων της εργασίας. Μαζί όμως με την εξαφάνιση της χρησιμότητας των προϊόντων της εργασίας εξαφανίζεται και η χρησιμότητα της εργασίας που εμπεριέχουν,⁷ «εξαφανίζονται λοιπόν και οι διάφορες

5. Βλ. και G. Schäfer, Einige probleme des Verhältnisses von «ökonomischer» and «politischer» Herrschaft, σε: K. Marx/Fr. Engels, Staatstheorie. Materialien Zur Rekonstruktion der marxistischen Staatstheorie, Επιμέλεια και Εισαγωγή από τους E. Hennig J. Hirsch, H. Reichelt και G. Schäfer, Φρανκφούρτη-Βερολίνο-Βιέννη 1974, σελ. CVIII (Staatstheorie).

6. Η μεταβολή του προϊόντος της εργασίας σε εμπόρευμα συμπεριλαμβάνει:

α) Τήν αυτονόμηση και αντικειμενικοποίηση των κοινωνικών σχέσεων έναντι των ατόμων. Τα άτομα συναντώνται μόνο ως κάτοχοι ανταλλακτικών αξιών· χωρίς αυτές δεν έχουν καμία σχέση μεταξύ τους, από την άποψη της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

β) Τήν αντίστροφη της κοινωνικής ύπαρξης των ατόμων από σκοπό σε άπλο μέσο.

Βλ. σχετ. K. Marx, Grundrisse, σελ. 908 και 909

7. Τα εμπορεύματα είναι προϊόν κοινωνικής εργασίας. Άρα η κοινωνική εργασία προσδιορίζει και την αξία τους. Η εργασία αυτή μπορεί να θεωρηθεί μέσα από δύο οπτικές γωνίες:

α) ως συγκεκριμένη-χρήσιμη εργασία. Από την άποψη αυτή, η κοινωνική εργασία παράγει αξίες χρήσης. β) Οι συγκεκριμένες-χρήσιμες εργασίες δεν μπορούν εντούτοις να αποτελέσουν ένα γενικό μέτρο για την αξία των προϊόντων, διότι η χρησιμοποίησή τους είναι για τον καθένα διαφορετική. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η αφαίρεση από τη συγκεκριμένη χρησιμότητα της εργασίας, και η θεώρησή της ως γενική-αφηρημένη εργασία.

2. K. Marx, Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie (Rohentwurf), Ανατολικό Βερολίνο 1974, σελ. 184, (Grundrisse).

3. Επιφάνεια σημαίνει εδώ την αναγκαία μορφή των ποικίλων φαινομένων.

4. K. Marx, Grundrisse, σελ. 906.

συγκεκριμένες μορφές των εργασιών αυτών, δέν διακρίνονται πιά μεταξύ τους, αλλά περιορίζονται όλες σέ ίση ανθρώπινη εργασία, αφηρημένη ανθρώπινη εργασία».⁸ Αυτή ή μορφή μέ τήν όποία εμφανίζεται ή σχέση καπιταλιστή-εργάτη είναι ή βάση των διαρκώς παραγομένων και αναπαραγομένων ιδεολογιών γιά ισότητα και έλευθερία στό πλαίσιο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών: «Αντιλαμβάνεται έτσι κανείς τήν άποφασιστική σπουδαιότητα τής μεταβολής τής αξίας και τιμής τής εργατικής δύναμης στή μορφή του μισθοῦ ή στήν αξία και τιμή τής ίδιας τής εργασίας. Σ' αυτή τή μορφή εμφάνισης - ή όποία καθιστά άόρατη τήν πραγματική σχέση και δείχνει τό αντίθετό της - στήρίζονται όλες οι περι δικαίου αντιλήψεις τόσο του εργάτη όσο και του καπιταλιστή, όλες οι μυθοποιήσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, όλες οι περι έλευθερίας ψευδαισθήσεις...».⁹

6. Τό έμπόρευμα δέν είναι λοιπόν παρά κοινωνική σχέση, πού εμφανίζεται σ' ένα όρισμένο στάδιο ανάπτυξης τής ανθρώπινης κοινωνίας, είναι μία ιστορικά προσδιορισμένη σχέση παραγωγής. Η σχέση αυτή χαρακτηρίζεται - όπως θά αναλυθεί και διεξοδικότερα - από τήν ιδιωτική ιδιοκτησία και τήν προσωπική έλευθερία των μελών τής κοινωνίας, και συνιστά μία ένότητα τής αξίας χρήσης και τής ανταλλακτικής αξίας.

Μέ τή διαδικασία σύγκρισης των προϊόντων στό πλαίσιο τής πράξης ανταλλαγής αποκτούμε λοιπόν τήν αξία τους ως άπλό επικάλυμμα τής μη διαφοροποιημένης ανθρώπινης εργασίας.¹⁰ τό επικάλυμμα αυτό εμφανίζεται μέ τήν ανταλλαγή ως ανταλλακτική αξία. «Μόνο μέ τήν ανταλλαγή τους αποκτούν τά προϊόντα τής εργασίας μία υλικότητα (Gegenständlichkeit) αξίας κοινωνική και ίση, πού είναι χωριστή από τήν

πραγματική διαφορετική υλικότητα χρήσης τους.¹¹ Η μορφή τής αξίας του προϊόντος τής εργασίας είναι ή κοινωνική μορφή τήν όποία παίρνουν αναγκαστικά τά προϊόντα των αυτόνομων και ανεξάρτητων παραγωγών - στό πλαίσιο του συστήματος τής γενικότερης διεξάρτησης πού επιβάλλει ό κοινωνικός καταμερισμός τής εργασίας, γιά τή μεταβολή τής ατομικής εργασίας σέ κοινωνική εργασία. Η μορφή τής αξίας είναι λοιπόν αποτέλεσμα τής άποφασιστικής αντίφασης πού υπάρχει στή δομή τής καπιταλιστικής παραγωγής, δηλαδή αποτέλεσμα του γεγονότος ότι, στή βάση τής έμπορευματικής παραγωγής, ή ανεξάρτητη ατομική εργασία πρέπει νά εμφανιστεί στό αντίθετό της ως άμεσα κοινωνική εργασία. Μέ τό σχηματισμό τής μορφής τής αξίας δέν άναιρείται έντούτοις αυτή ή αντίφαση, αλλά αποκτά μία μορφή κίνησης, τήν όποία ό Μάρξ τήν περιγράφει ως έξής: «Η αντίφαση ανάμεσα στήν αξία χρήσης και στή χρήση πού ένυπάρχει στό έμπόρευμα, ανάμεσα στήν ιδιωτική εργασία, πού πρέπει συγχρόνως νά εμφανιστεί ως άμεσα κοινωνική εργασία, ανάμεσα στή χωριστή συγκεκριμένη εργασία πού ισχύει συγχρόνως ως αφηρημένη εργασία, ανάμεσα στήν προσωποποίηση του πράγματος και στήν αντικειμενοποίηση του προσώπου - αυτή ή ένυπάρχουσα αντίφαση αποκτά στίς αντιθέσεις τής μεταμόρφωσης των έμπορευμάτων τίς αναπτυγμένες μορφές κίνησης τής».¹²

Η μεταμόρφωση αυτή οδηγεί στό «διπλασιασμό» του έμπορευματος σέ έμπόρευμα και σέ χρήμα. Έτσι τό χρήμα¹³ γίνεται γενικός

έκπρόσωπος του κοινωνικού πλούτου, ό όποιος διαμεσολαβεί τίς διαδικασίες ανταλλαγής, και έτσι τήν κοινωνική διεξάρτηση των ιδιωτικών παραγωγών. Στο χρήμα μοιάζει μ' αυτό τον τρόπο νά άναιρείται ή αντίφαση πού θέτει ή ειδική κοινωνικότητα τής εργασίας στό πλαίσιο τής άστικής κοινωνίας, στό βαθμό πού τό χρήμα είναι «ή γενική ούσία τής ύπαρξης γιά όλους και τό κοινό προϊόν όλων».¹⁴ Η μορφή αυτή του χρήματος είναι δυνατή μόνο μέ τό «διπλασιασμό» τής κοινωνικής διαδικασίας άναπαραγωγής σέ δύο έσωτερικά άλληλένδετες, αλλά φαινομενικά άυτονομημένες διαδικασίες: τήν παραγωγή και τήν κυκλοφορία.

II. Άπλή κυκλοφορία και ύποκείμενο δικαίου

1. Η κριτική κατανόηση τής άστικής ιδεολογίας προϋποθέτει τή διερεύνηση των μορφών μέ τίς όποιες εμφανίζεται ή κυκλοφορία των έμπορευμάτων και ή ισότιμη ανταλλαγή τους. Τό περιεχόμενο τής διαδικασίας ανταλλαγής, ή αξία χρήσης και ή παραγωγή της, θά παραμείνουν προσωρινά και γιά καθαρά αναλυτικούς λόγους στό περιθώριο. θά έρευνηθούν έτσι μόνο οι «καθαρές» μορφές τής κυκλοφορίας των έμπορευμάτων. Η σημασία τής έρευνας αυτής είναι ή έξής: Η φιλελεύθερη και δημοκρατική ιδεολογία τής άστικής τάξης έχει, όπως ήδη επισημάνθηκε, τήν πραγματική της άφτηρία στίς «καθαρές» μορφές ανταλλαγής των κατόχων έμπορευμάτων. Οι μορφές αυτές τής ανταλλαγής έχουν συστατική θέση γιά τή συγκρότηση τής κυρίαρχης ιδεολογίας.

2. Η κατηγορία «άπλή κυκλοφορία», πιά συγκεκριμένα, και σ' ό,τι άφορά τους σκοπούς τής παρούσας μελέτης σημαίνει τά έξής:

α. Τά άτομα θεωρούνται αποκλειστικά ανταλλάσσοντες, δηλαδή κάτοχοι έμπορευμάτων. Άνάμεσά τους δέν άναγνωρίζεται καμιά

ανταλλακτική αξία του προϊόντος ως αξία σέ αντι-διαστολή πρós τήν αξία ως προϊόν.)», K. Marx, Grundrisse, σελ. 60.

14. K. Marx, Grundrisse. σελ. 137.

8. K. Marx, Das Kapital, σέ: Marx-Engels Werke (MEW), Άνατολικό Βερολίνο 1972, τ. 23, σελ. 52.

9. K. Marx, Das Kapital, σέ: MEW, τ. 23, σελ. 462.

10. K. Marx, Das Kapital, σέ: MEW, τ. 23, σελ. 52.

11. K. Marx, Das Kapital, σέ: MEW, τ. 23, σελ. 87.

12. K. Marx, Das Kapital, σέ: MEW, τ. 23, σελ. 128.

13. Η μορφή του χρήματος πηγάζει λοιπόν στίς αντιφάσεις πού προκύπτουν από τήν ανάπτυξη τής μορφής του έμπορευματος. «Έπειδή τά έμπορεύματα ως αξίες διαφέρουν μεταξύ τους μόνο ποσοτικά... Έρχεται αναγκαστικά σέ αντίθεση ή φυσική διαφορά των έμπορευμάτων μέ τήν οικονομική τους ίσοτιμία κι έτσι μπορούν νά ύπάρχουν και οι δύο μόνο διπλα-δίπλα... Ός αξία είναι (τό έμπόρευμα) γενικό, ως πραγματικό έμπόρευμα είναι μία ιδιαιτερότητα... (Μέ συντομία, όλες οι ιδιότητες πού άπαριθμούνται ως ιδιαίτερες ιδιότητες του χρήματος, είναι ιδιότητες του έμπορευματος ως

διαφορά σ' ό,τι αφορά τις σχέσεις τους:

6. Δέν ενδιαφέρει πώς έγιναν τά υποκείμενα τής ανταλλαγής κάτοχοι έμπορευμάτων, και

γ. δέν ενδιαφέρει επίσης ή αξία χρήσης τών ανταλλασσομένων έμπορευμάτων.

Ό περιορισμός αυτός τής ανάλυσης, άν και άναιρείται άργότερα μέ τή διερεύνηση τής παραγωγικής διαδικασίας, επιβάλλει ήδη μιá πρώτη διευκρίνιση: Μέ βάση τήν άπλή κυκλοφορία τών έμπορευμάτων μπορεί νά θεωρηθεί μόνο μιá μεριά από τις σχέσεις πού αναπτύσσουν οι άνθρωποι μεταξύ τους· οι σχέσεις αυτές δέν είναι στην πραγματικότητα άποκλειστικά σχέσεις ανάμεσα σέ πωλητές και σέ αγοραστές έμπορευμάτων. Τό ότι έδώ θά αναπτυχθούν οι σχέσεις ανάμεσα σέ ανθρώπους πού εμφανίζονται ως κάτοχοι έμπορευμάτων, άποτελεί άπλώς ένα αναγκαίο πρώτο στάδιο τής ανάλυσης. Η έρευνα όμως δέν μπορεί νά περιοριστεί στις άπλές οικονομικές σχέσεις· διότι, όταν αυτές θεωρούνται αυτόνομα, δέν άποτελούν παρά καθαρή άφαίρεση από τήν πραγματικότητα τών οικονομικών σχέσεων.¹⁵

3. Στην πράξη ανταλλαγής εμφανίζονται τά άτομα ως εκπρόσωποι πραγμάτων, τών έμπορευμάτων· δηλαδή ή κοινωνική τους σχέση διαμεσολαβείται από τά πράγματα πού ανταλλάσσουν.¹⁶ Η πράξη ανταλλαγής προϋποθέτει έτσι μιá συνειδητή πράξη τών κατόχων έμπορευμάτων. Κατ' αναλογία πρós τή δομή τής πράξης ανταλλαγής (σύγκριση διαφορετικών, άνισων προϊόντων τής εργασίας - αξίες χρήσης - σέ αναφορά πρós κάποιο γενικό μέτρο - χρήμα, χρυσός) συσχετίζονται και οι ανταλλάσσοντες ως διαφορετικοί άνθρωποι μέ διαφορετικές ανάγκες· τό σημείο αναφοράς τους είναι έντούτοις ένα: άποτελούν υποκείμενα τής ανταλλαγής. Άποφασιστικό λοιπόν στοιχείο για τή μορφή τής σχέσης τους δέν είναι ή διαφορά τών αναγκών

15. K. Marx, Grundrisse, σελ. 159 έπ.

16. Βλ. K. Marx, Das Kapital, σέ: MEW, τ. 23, σελ. 99: «Τά έμπορεύματα δέν μπορούν νά πάνε μόνο τους στην αγορά και ν' ανταλλαγούν μόνο τους. Πρέπει λοιπόν ν' αναζητήσουμε αυτούς πού τά φυλάνε, τους κατόχους τών έμπορευμάτων».

τους (μολονότι αυτή ή διαφορά τών αναγκών άποτελεί άπαραίτητη προϋπόθεση τής πράξης ανταλλαγής), άλλα ή κοινωνική ποιότητα τών κατόχων έμπορευμάτων, δηλαδή ή ικανότητά τους νά έχουν μιá βούληση σχετική πρós τήν πράξη ανταλλαγής και, έτσι, πρós όλα τά άλλα υποκείμενα τής ανταλλαγής. Για νά συσχετιστούν λοιπόν τά πράγματα μεταξύ τους ως έμπορεύματα, πρέπει οι κάτοχοι τους νά αναγνωρίζονται άμοιβαία ως ιδιοκτήτες έμπορευμάτων.¹⁷ Η δικαιοκή αυτή σχέση τους, πού μορφή τής είναι ή σύμβαση, είναι σχέση βουλήσεων, πού αντίστοιχει στην οικονομική σχέση.¹⁸ Αν όμως τά άτομα υπάρχουν άμοιβαία μόνο στό βαθμό πού εμφανίζονται ως εκπρόσωποι έμπορευμάτων, τότε συνάγονται αναγκαστικά και όρισμένες (οι κύριες) ιδιότητες τών υποκειμένων δικαίου από τις ιδιότητες τών κατόχων έμπορευμάτων.

17. Σχετικά συνοψίζει πολύ εύστοχα ό C. B. Macpherson, Capitalism and the Changing Concept of Property, σέ: E. Kamenka and R. S. Neale ('Εκδ.), Feudalism, Capitalism and Beyond, Λονδίνο 1975 (Capitalism), σελ. 105 έπ.: «Οι τρεις μεταβολές πού πρέπει νά έπιστημάσουμε μπορούν νά διατυπωθούν ως έξής: (α) Ένώ στην προκαπιταλιστική κοινωνία ή ιδιοκτησία θεωρείτο πός συνιστά κοινή και ταυτόχρονα άτομική ιδιοκτησία, μέ τήν ανάπτυξη του καπιταλισμού ή ιδέα τής κοινής ιδιοκτησίας κυριολεκτικά εξαφανίζεται και ή ιδιοκτησία εξισώνεται μέ τήν άτομική ιδιοκτησία -τό δικαίωμα ενός φυσικού ή τεχνητού προσώπου νά άποκλείσει άλλους από τό νά χρησιμοποιούν ή νά νένονται κάποιο άντικείμενο. (β) Ένώ στην προκαπιταλιστική κοινωνία ή ιδιοκτησία κάποιου άτόμου θεωρείτο ως δικαίωμα για εισόδημα, μέ τόν καπιταλισμό ή ιδιοκτησία φτάνει νά θεωρείται ως δικαίωμα για ή σέ υλικά πράγματα, ή άκόμη και ως τά πράγματα καθαυτά. (γ) Υπάρχει μιá αλλαγή στην έξήγηση ή τή δικαιοκή τής άτομικής ιδιοκτησίας: πρίν τόν καπιταλισμό, προσφέρονταν διάφοροι ήθικοί και θεολογικοί λόγοι μέ τήν εμφάνιση του καπιταλισμού ή έξήγηση κατέληξε νά είναι κυρίως τό ότι ή ιδιοκτησία ήταν αναγκαίο κίνητρο για νά παρασχεθεί ή εργασία πού ή κοινωνία απαιτεί».

18. Βλ. K. Marx, Das Kapital, σέ: MEW, τ. 23, σελ. 99 και E. Paschukanis, Allgemeine Rechtslehre und Marxismus, Φρανκφούρτη 1966, σελ. 88. Μέ βάση τό παραπάνω σκεπτικό, έπιβεβαιώνεται και ή όρθότητα τής άποψης του U. Cerroni (Marx und das moderne Recht, Φρανκφούρτη 1974, σελ. 11 έπ.) ότι τό δικαίο δέν μπορεί νά έξηγηθεί από «τή θέληση» τής άρχουσας τάξης, άλλα από τήν προβληματική γιατι ό βουλήσεις έκφράζονται μ' αυτό τόν τρόπο.

4. Από τή σύναψη τής σύμβασης και τό διακανονισμό τών σχέσεων ανάμεσα στους ανταλλάσσοντες προκύπτει ένα σύστημα δικαιοκών σχέσεων. Άκριβώς στό σύστημα αυτό άποκτά τό άτομο τή μορφή του υποκειμένου του δικαίου.¹⁹ Έτσι, ή κατηγορία «σύμβαση», μολονότι εμφανίζεται ως συνειδητή πράξη πού στηρίζεται στην άμοιβαία αναγνώριση, συγχρόνως έπιβεβαιώνει πώς είναι άδύνατο νά υπάρξει χωρίς έξωτερικό καταναγκασμό. Η σύμβαση προϋποθέτει και δημιουργεί τουλάχιστον τήν άρχή Pacta sunt servanda.

Έξάλλου, τά άτομα ως κάτοχοι έμπορευμάτων δέν είναι παρά «υποκειμενοποιημένες ανταλλακτικές αξίες».²⁰ Σ' αυτήν άκριβώς τήν ιδιότητά του τό άτομο γίνεται υποκείμενο δικαίου. Οι ιδιότητες τών άτόμων ως υποκειμένων δικαίου είναι τότε βασικά οι έξής:

α. διακρίνονται άυστηρά από τις ιδιότητές τους ως συγκεκριμένα άτομα, και

β. ή ιδιότητά τους τών υποκειμένων δικαίου εμφανίζεται ως ό ειδικός κοινωνικός προσδιορισμός τών άτόμων πού ζούν σέ καπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς.

α. Οι διαφορετικές ανάγκες, και ή ποικιλία τών αξιών χρήσης πού παράγονται, ώθούν τά άτομα στην ανταλλαγή, κι έτσι θεμελιώνουν συγχρόνως τις ειδικές κοινωνικές σχέσεις τους· έντούτοις είναι έμφανές ότι οι φυσικές αυτές διαφορές ανάμεσα στα άτομα δέν συνδέονται «μέ τή φύση τής κοινωνικής τους σχέσης καθαυτή».²¹ Στην ιδιότητα τών άτόμων ως κατόχων έμπορευμάτων ή ως υποκειμένων δικαίου δέν υπερίσχυεται κανένα στοιχείο από τις ιδιότητές τους έκείνες, πού τά χαρακτηρίζουν ως συγκεκριμένα άτομα. Δηλαδή, ως κάτοχοι έμπορευμάτων δέν συσχετίζονται μέ κανέναν τρόπο μέ βάση τις φυσικές διαφορές τους· έτσι, δέν είναι μόνο ίσοι· «ανάμεσά τους δέν υπάρχει καμία διαφορά».²² Όπως στό χρήμα εμφανίζεται μιá κοινωνική σχέση - δηλαδή μιá σχέση

19. Βλ. αναλυτικότερα, E. Paschukanis, op. cit., σελ. 90 έπ.

20. K. Marx, Grundrisse, σελ. 912 και E. Paschukanis, op. cit., σελ. 91

21. K. Marx, Grundrisse, σελ. 153

22. K. Marx, Grundrisse, σελ. 912

ανάμεσα σέ άτομα - ως μέταλλο, ως μιά ύλη πού βρίσκεται έξω απ' αυτά, ανάλογα συμβαίνει καί μέ τή μεταβολή τών ατόμων σέ υποκείμενα δικαίον.

6. Σημειώθηκε ήδη ότι, στό επίπεδο τής άπλής κυκλοφορίας τών έμπορευμάτων, οί άτομοί παραγωγοί συσχετίζονται κοινωνικά μέσω τής ανταλλαγής τών προϊόντων τής εργασίας τους, τών έμπορευμάτων· γι' αυτόν τό λόγο προβάλλει ή δικαιοκή σχέση τους (κάτοχοι έμπορευμάτων - υποκείμενα δικαίου) ως ή ειδική κοινωνική τους σχέση. Όπως μιά ανταλλακτική αξία είναι ίση μέ μιά άλλη, τό ίδιο ίσα είναι καί τά «γυμνά» άτομα στίς κοινωνικές τους σχέσεις ως υποκείμενα δικαίου. Δέν συσχετίζονται ως συγκεκριμένα άτομα, άλλα ως κάτοχοι έμπορευμάτων, διότι στίς δικαιοκές τους σχέσεις δέν ύπεισέρχονται οί φυσικές τους διαφορές. Η άφαίρεση αυτή εκφράζεται καί στόν άφηρημένο, στό γενικό χαρακτηριστήρα τών κανόνων δικαίου.

III. Μορφή του δικαίου, έξωοικονομική βία καί πολιτική

1. Από τήν προηγούμενη ανάλυση έγινε ήδη φανερό ότι ανάμεσα στίς σχέσεις ανταλλαγής καί στίς δικαιοκές σχέσεις, ή ανάμεσα στή μορφή του έμπορευματος καί στή μορφή του δικαίου, δέν ύπάρχει κάποια έξωτερική σχέση, άλλα αντίθετα μιά έσωτερική καί αναγκαία σχέση. Η θέση πού ύποστηρίζεται εδώ είναι ότι ή ειδοποιός διαφορά τής μαρξιστικής θεωρίας για τό δίκαιο καί για τό κράτος δέν βρίσκεται στήν αποκάλυψη του ταξικού τους περιεχομένου άλλα στήν απάντηση του έρωτήματος, γιατί αυτό «τό περιεχόμενο παίρνει μιά τέτοια μορφή».²³ Μ' άλλα λόγια: γιατί ή έγγύηση αυτής τής άφηρημένης μορφής του δικαίου, «ή έγγύηση τών - όπως αποκαλούνται - άφηρημένων βάσεων τής δικαιοκής τάξης είναι γενικότατη μορφή έγγύησης άστικών ταξικών συμφερόντων»²⁴.

Γιά νά γίνει λοιπόν κατανοητή

23. Βλ. λχ. J. Hirsch, *Staatsapparat und Reproduktion des Kapitals*, Φρανκφούρτη 1974, σελ. 15 καί E. Paschukanis, op. cit., σελ. 59.

24. E. Paschukanis, op. cit., σελ. 59.

ή έσωτερική σύνδεση ανάμεσα στή «δημοκρατία τής αγοράς» καί στή «δεσποτεία του έργοστασίου» πρέπει ύποχρεωτικά νά εξηγηθεί γιατί οί κοινωνικές σχέσεις τών ατόμων πού ζούν σέ μιά άστική κοινωνία αποκτούν αναγκαστικά δικαιοκές καί πολιτικές μορφές. Μόνο έτσι είναι δυνατό αφενός νά έντοπιστεί «ή πραγματική βάση κάθε ισότητας καί έλευθερίας» καί αφετέρου νά διαφανούν τά νομιμοποιητικά περιθώρια τής άστικής κυριαρχίας όχι μόνο ως αναγκαία μορφή άλλα συγχρόνως ως επιφαινόμενο σέ ό,τι άφορά τό περιεχόμενό τους.

2. Όπως ήδη σημειώθηκε, οί κάτοχοι έμπορευμάτων έχουν, από άποψη περιεχομένου, αντίθετα συμφέροντα μεταξύ τους. (Η αντίθετικότητα αυτή τών ύλικών συμφερόντων τους άποδόθηκε άρχικά από τόν Hobbes μέ τή θεωρία για «Bellum omnium contra omnes», για τήν κατάσταση πολέμου όλων έναντίον όλων στήν όποια ζούν τά άτομα στή «φυσική» ή «προκρατική» περίοδο ανάπτυξης τής ανθρώπινης κοινωνίας.) Σημειώθηκε επίσης ότι ή κανονικότητα τών ανταλλαγών προϋποθέτει τήν παραίτηση από τή βία ή ιδιοποίηση αγαθών. Τό δίκαιο εμφανίζεται έτσι στή μιά του όψη ως προϊόν μιάς σύγκρουσης, πού περιεχόμενό της είναι τά οικονομικά ή τά ύλικά συμφέροντα τών κατόχων έμπορευμάτων· μόνο στό βαθμό αυτό είναι όρθή ή άποψη ότι ή ισχύς είναι ή βάση του δικαίου.²⁵

Μέ άποκλειστική όμως αναφορά σ' αυτή τήν αντίθετικότητα τών οικονομικών συμφερόντων, δέν είναι δυνατό νά έρμηνεύσουμε τή μορφή του δικαίου ή αυτό πού διακρίνει τό δίκαιο από τήν άπλή βία. Γι' αυτό είναι αναγκαία ή αναφορά όχι μόνο στά αντίθετα άλλα καί στά γενικά συμφέροντα τών κατόχων έμπορευμάτων, έστω κι αν αυτά δέν αποτελούν παρά τή «γενικότητα τών έγωιστικών συμφερόντων». Τά αντίθετα συμφέροντα τών κατόχων έμπορευμάτων συνδυάζονται μέ τό κοινό τους συμφέρον για έγγύηση τής ιδιότητάς τους ως υποκειμένων τής ανταλλαγής.²⁶ Όταν τό ιδιω-

25. Έτσι K. Marx/Fr. Engels, *Die deutsche Ideologie*, σέ: MEW, τ. 3, σελ. 307.

26. Βλ. σχετικά λχ. D. Lápplé, *Zum Legiti-*

τικό συμφέρον κάθε κατόχου έμπορευμάτων τείνει αντικειμενικά νά προσβάλει τήν έλευθερία καί τήν ισότητα τών άλλων, τότε καθίσταται κοινό συμφέρον ή έγγύηση αυτής ακριβώς τής έλευθερίας καί ισότητας.

3. Η διαδικασία «ίσοπέδωσης» τών έμπορευμάτων, πού πραγματώνεται στήν ανταλλαγή μέσω τής οικονομικής τους ίσοτιμίας, προσδιορίζει λοιπόν, όπως αναλύθηκε στά άμέσως προηγούμενα, καί τής μορφής τής επικοινωνίας τών ατόμων. Κάθε υποκείμενο είναι ένας ανταλλάσων· έτσι ή σχέση ανάμεσα στά άτομα, ως υποκείμενα τής ανταλλαγής, είναι σχέση ισότητας.²⁷ Κάθε υποκείμενο έχει τήν ίδια κοινωνική σχέση προς τό άλλο, τήν όποια έχει καί τό άλλο προς αυτό. Η ανταλλαγή ανάμεσα στό κεφάλαιο καί στήν εργασία εμφανίζεται καί αυτή όπως ή αγορά καί ή πώληση όλων τών άλλων έμπορευμάτων. Ο αγοραστής (καπιταλιστής) προσφέρει ένα όρισμένο χρηματικό ποσό· ό πωλητής (εργάτης) τήν εργατική του δύναμη. Η κυριαρχή ιδεολογία αναγνωρίζει σ' αυτή τήν πράξη ανταλλαγής μόνο μιά ύλική διαφορά τών έμπορευμάτων πού εκφράζεται μέ τόν τύπο: «Du ut des, do ut facias, facio ut des, καί facio ut facias».²⁸

4. Η ανταλλαγή προϋποθέτει βέβαια διαφορετικές ανάγκες τών ανταλλασσόντων καί τήν ύλική διαφορά τών προϊόντων τους· οί ανταλλάσσοντες συσχετίζονται έντούτοις στή διαδικασία ανταλλαγής ως ίσοι, άνεξάρτητα από τίς άτομικές καί κοινωνικές διαφορές πού ύπάρχουν έξω από τή διαδικασία ανταλλαγής. Σ' αυτόν τόν προσδιορισμό τής ισότητας, πού αποτελεί προϋπόθεση καί έγγύηση τής ανταλλαγής, προστίθεται ή έλευθερία: Κανένας από τούς ανταλλάσσοντες δέν ζητά νά αποκτήσει τό έμπόρευμα του άλλου χρησιμοποιώντας φυσική βία. Κάθε ανταλλάσων ίκανοποιεί τίς

nationsproblem politischer Herrschaft in der Kapitalistischen Gesellschaft, σέ: R. Ebbighausen, (Έκδ.), *Bürgerlicher Staat und politische Legitimation*, Φρανκφούρτη 1976, σελ. 145 έπ. καί S.v. Flatow/Fr. Huisken, *Zum Problem der Ableitung des bürgerlichen Staates*, σέ: *Probleme des Klassenkampfes*, τ. 7/1973, σελ. 116 έπ.

27. K. Marx, *Grundrisse*, σελ. 153.

28. Βλ. K. Marx, *Das Kapital*, σέ: MEW, τ. 23, σελ. 563.

έμπορευμάτων δέν μπορεί παρά νά είναι αντιπροσωπευτική. Η μορφή τής πολιτικής έξουσίας, πού αντιστοιχεί σ' αυτή τήν ελεύθερη, ισότιμη και αντιπροσωπευτική συμμετοχή τών κατόχων έμπορευμάτων, δέν είναι άλλη από τήν *κοινοβουλευτική δημοκρατία*, όπως σχηματίστηκε μέ τήν ανάπτυξη τής αστικής κοινωνίας. Σ' αυτή τή μορφή κράτους όλοι οί κάτοχοι έμπορευμάτων διαθέτουν - μέσω τής καθολικής, ίσης, ελεύθερης και μυστικής ψήφου - τό δικαίωμα συμμετοχής στήν άσκηση τής πολιτικής έξουσίας. Μέ τό δικαίωμα αυτό εγκαθίσταται συγχρόνως ή «λαϊκή κυριαρχία». Η πολιτική έξουσία όχι μόνο δεσμεύεται από τούς νόμους πού θεσπίζει, αλλά συγχρόνως εμφανίζεται κάθε νόμος σάν αποτέλεσμα τής διαδικασίας σχηματισμού τής βούλησης τού «κυρίαρχου λαού».

Ανάλογα ισχύουν βέβαια και για τήν εκτελεστική και τή δικαστική έξουσία: Όταν ή ισχύς τού νόμου εμφανίζεται ως αντίθεση πρós τήν ιδιωτική αυθαιρεσία ή τήν πολιτική καταπίεση, τότε αναγκαστικά άσκούνται τόσο ή εκτελεστική όσο και ή δικαστική έξουσία, ως δημόσιες έξουσίες, σtó όνομα τού «γενικού» συμφέροντος.

6. Η «έξουσία τού νόμου», όπως έρμηνεύτηκε παραπάνω, σημαίνει ότι κάθε πράξη τής πολιτικής έξουσίας πρέπει νά ανάγεται σέ κάποιον ισχύοντα νόμο. Αυτά τά «πρωτεία τού νόμου» αναφέρονται όμως καταρχήν αποκλειστικά στήν τυπική διαδικασία θέσπισης ή εφαρμογής τού νόμου: δέν αναφέρονται, αντίθετα, ούτε στόν περιορισμό τής νομοθετικής έξουσίας από συνταγματικώς κατοχυρωμένα δικαιώματα ούτε στή δυνατότητα νόμιμης προστασίας απέναντι σέ αυθαιρεσίες τής εκτελεστικής έξουσίας. Έτσι, καθώς δέν αποκλείουν τυχόν αυθαιρεσίες τής νομοθετικής και τής εκτελεστικής έξουσίας, δέν έγγυώνται ούτε και τήν άποτροπή τής σύμπτωσης τής ιδιωτικής αυθαιρεσίας μέ τήν πολιτική έξουσία. Η άποτροπή μιας τέτοιας σύμπτωσης προϋποθέτει:

αα. Κανόνες δικαίου, μέ τούς όποιους περιορίζεται τόσο ή νομοθετική, όσο και ή εκτελεστική και δικαστική έξουσία στή σχέση τους μέ τούς «υπηκόους». Λ.χ.

συνταγματική κατοχύρωση τών άτομικών δικαιωμάτων, έλεγχος τής συνταγματικότητας τών νόμων κ.τ.λ. Τότε διασφαλίζεται ή τυπική ύπαρξη τού «κράτους δικαίου».

6β. Για νά μπορεί όμως ό νόμος ή τό σύνταγμα νά εμφανίζεται σάν έκφραση τού κοινού συμφέροντος και τής θέλησης όλων τών κατόχων έμπορευμάτων, προϋποτίθεται - όπως ήδη σημειώθηκε - ότι όλοι οί κάτοχοι έμπορευμάτων συμμετέχουν ως ίσοι και ελεύθεροι στό σχηματισμό αυτής τής γενικής θέλησης. Έτσι, έστω και άν τυπικά τό κράτος δικαίου δέν απαιτεί δημοκρατικές μορφές διακυβέρνησης, είναι εμφανές ότι χωρίς τήν ισχύ τής «δημοκρατικής άρχης» είναι έπισηλής και ή τυπική ύπαρξη τού κράτους δικαίου.

5. Ός αυτό τό σημείο ανάλυσης θεωρήθηκαν τά μέλη τής αστικής κοινωνίας αποκλειστικά στή σφαίρα τής κυκλοφορίας, και μόνο στήν ιδιότητά τους ως κάτοχοι έμπορευμάτων: οί κάτοχοι αυτοί έμπορευμάτων είναι όμως συγχρόνως μέλη διαφορετικών κοινωνικών τάξεων, ανάμεσα στίς όποιες επικυριαρχεί ή αντίθεση κεφάλαιο - εργασία, αστική - εργατική τάξη. Η αστική τάξη «έλυσε» προσωρινά τήν παραπάνω αντίφαση, όταν σέ μία πρώτη φάση ανάπτυξης τής αστικής κοινωνίας άρνήθηκε στήν εργατική τάξη τό δικαίωμα νά μετέχει στήν άσκηση τής πολιτικής έξουσίας. Η δυνατότητα μιας τέτοιας «λύσης» αντιστοιχούσε σέ μία πρώτη φάση ανάπτυξης τού εργατικού κινήματος. Αργότερα δέν ήταν πιά εύκολο νά αναγνωρίζεται μέν στούς εργάτες ή ιδιότητα τού κατόχου έμπορευματος (ή εργατική τους δύναμη), όχι όμως και ή ιδιότητα τού πολίτη.

6. Οί παραπάνω αναλύσεις θά ήταν δυνατό νά παρερμηνευτούν πρós δύο κατευθύνσεις:

α. Ο χαρακτήρας τού αστικού κράτους ως κράτους δικαίου αντίτίθεται στίς θεωρίες πού ύποστηρίζουν ότι τό αστικό κράτος είναι ταξικό κράτος.

β. Η έγγύηση τής ιδιοκτησίας και τής ελευθερίας τών συμβάσεων είναι λογικά και ιστορικά ή μόνη αναγκαία λειτουργία τού αστικού κράτους.

Σχετικά μέ τήν πρώτη παρερμηνεία: Οί παραπάνω αναλύσεις προϋποθέτουν μία αναπτυγμένη καπιταλιστική έμπορευματική παραγωγή: έτσι, και τήν ύπαρξη τών κύριων τάξεων τής αστικής κοινωνίας. Έντούτοις ήταν απαραίτητη ή άφαίρεση από τήν ταξική δομή, γιατί μόνο έτσι είναι δυνατό νά γίνει νοητός ό ειδικός καπιταλιστικός χαρακτήρας ή ή «διαμεσολαβημένη μορφή ιδιοποίησης τής υπεραξίας». Αντίθετα άπ' ό,τι συμβαίνει σέ όλες τίς προκαπιταλιστικές μορφές εκμετάλλευσης, οί ύφιοτάμενοι τήν οικονομική εκμετάλλευση στόν καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής προϋποτίθενται ως νομικά και πολιτικά ελεύθεροι και ίσοι. Ανάλογα, και ή μορφή τού κράτους δικαίου είναι ή αναγκαία μορφή μέ τήν όποία άσκει ή αστική τάξη τήν έξουσία της. Η είδοποιός διαφορά τού αστικού κράτους ως πρós άλλους προκαπιταλιστικούς τύπους «κρατικής» έξουσίας δέν βρίσκεται λοιπόν στόν ταξικό του χαρακτήρα: τό χαρακτηριστικό του είναι ότι ή πολιτική έξουσία άσκειται ως δημόσια έξουσία, μέ τήν έννοια ότι κατά κανόνα άσκειται τυπικά για τό συμφέρον όλων τών ελεύθερων και ίσων πολιτών.

Σχετικά μέ τή δεύτερη παρερμηνεία: Η έγγύηση τής ιδιοκτησίας και τής ελευθερίας τών συμβάσεων από τό κράτος δικαίου, δέν πρέπει νά συγγέεται μέ τίς φιλελευθερίζουσες θεωρίες για τό «κράτος-νυχτοφύλακα». Η ανάλυση πού επιχειρήθηκε ζητούσε μόνο νά επιβεβαιώσει τή θέση ότι δέν είναι δυνατό νά κατανοηθεί ή μορφή τών ποικίλων κρατικών λειτουργιών, άν δέν έχει γίνει προηγουμένως συνειδητός ό χαρακτήρας τού κράτους ως κράτους δικαίου. Όπως παρατηρεί και ό J. Hirsch⁴⁸ δέν είναι δυνατό νά διαχωριστεί αναλυτικά ό προσδιορισμός τής μορφής και τής λειτουργίας τού αστικού κράτους. Ακριβώς ή δικαιική μορφή τών κρατικών λειτουργιών άποτελεί τήν *differentia specifica* ανάμεσα στήν αστική και τήν προαστική άσκηση έξουσίας.

48. J. Hirsch, Zum Problem einer Ableitung der Form- und Funktionsbestimmung des bürgerlichen Staates, σέ: K. Marx/Fr. Engels, Staatstheorie, σελ. CXLV.

Γιά τήν ιστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος

τοῦ Georges Haupt*

μετάφραση: Ἄννας Φραγκουδάκη

Κατά τίς δύο τελευταῖες δεκαετίες, οἱ ιστορικοί τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος εἶναι μάρτυρες μιᾶς διαδικασίας σημαντικῶν ἀλλαγῶν. Ἄγνομημένη μέχρι πολύ πρόσφατα, παραγκωνισμένη ἢ ἀπαγορευμένη, ἡ ιστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἄρχισε νά ἐπιβάλλεται. Μέσα ἀπό νέες πραγματικότητες καί ἀπό τίς κοινωνικές δυνάμεις τῆς ἐποχῆς μας κατάφερε νά διεισδύσει ὡς καί στό ἀπόρρητο γι' αὐτήν φρούριο τοῦ Πανεπιστημίου. Τά ἑκατοντάχρονα τῆς Πρώτης Ἐργατικῆς Διεθνούς γιορτάστηκαν σέ διεθνή συνέδρια καί ὑπό τήν αἰγίδα ἀκαδημαϊκῶν κύκλων. Οἱ ιστορικοί τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος εἶδαν στό γεγονός αὐτό τήν ἀναγνώριση ἄν ὄχι τήν ἐπίσημη ἀποδοχή τῆς ἐπιστημονικῆς τούς ιδιότητος. «Τῆ γιορτάζουμε γιατί ἑκατό χρόνια μετά (...) ἡ ιστορία τῆς Ἐργατικῆς Διεθνούς ἐνηλικιώθηκε καί κυρίως γιατί τῆς ἀναγνώρισαν τελικά τό δικαίωμα νά ἀποκτήσει μιᾶ θέση στόν κλειστό χώρο τῆς ἐπιστημονικῆς ιστορικῆς ἐρευνας»¹. Πλειάδα ὀλόκληρη νέων ἐρευνητῶν ρίχτηκε στή δουλειά νά ἐντάξει τήν ιστορία αὐτή στήν ἐπιστήμη: κατασκευάζοντας, ἐργαλεῖα ἐργασίας, κατατάσσοντας τίς πηγές, συντάσσοντας βιβλιογραφίες, ἐκδίδοντας ντοκουμέντα, συνθέτοντας μονογραφίες. Ἴνστιτούτα εἰδικευμένα στήν ἐργατική ιστορία ξεπετιῶνται, τά συνέδρια πολλαπλασιάζονται, τό πεδίο τῆς ἐρευνας πλαταίνει.

Ἀπό τίς ἀρχές τίς δεκαετίας τοῦ 1960, ἀρχίζουν νά γίνονται μεθοδολογικές συζητήσεις πού ἀμφισβητοῦν τόν παραδοσιακό τυπικό τρόπο σκέψης στήν ἀντιμετώπιση τῆς ἐργατικῆς ιστορίας. Οἱ βασικές ἐργασίες τῶν E.P. Tompson, Eric Hobsbawm, Rolande Trempe καί Michèle Perrot, γιά ν' ἀναφέρουμε μόνο τίς σημαντικότερες², κατάφεραν νά τῆ βγάλουν ἀπό τό στενό πλαίσιο τῆς πολιτικῆς καί ἰδεολογικῆς ιστορίας ὅπου ἦταν περιορισμένη, νά τῆς δώσουν καινούργιο προσανατολισμό, νά τῆς ἀνοίξουν τό δρόμο πρὸς νέους

ιστορικούς χώρους, πρὸς εὐρύτερα θεωρητικά πλαίσια. Τό κέντρο βάρους μετατοπίζεται. Ἡ προβληματική ἢ ἴδια ἀλλάζει. Τώρα πιά αὐτό πού κυριαρχεῖ εἶναι ἡ σχέση τῆς ἐργατικῆς ιστορίας μέ τήν κοινωνική ιστορία. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ ιστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἀνανεωμένη, ξανανιωμένη βρίσκεται σήμερα σέ πλήρη μεταμόρφωση.

Καί ὅμως, παρά τά βιβλία, τίς μελέτες, τά περιοδικά, τίς πανεπιστημιακές διατριβές, μπορεῖ κανεὶς νά διακρίνει μιάν ἀναντίρρητη ἀβεβαιότητα. Γιατί ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ἡ ἐργατική ιστορία μπῆκε στούς ἐπίσημους χώρους, ἀλλά στό πανεπιστήμιο πῆρε ὄχι κανονική θέση μά ἓνα χαμηλό σκαμνάκι. Καί οἱ πανεπιστημιακές ἐργασίες δέν ἔχουν παρά ἐλάχιστη ἀπήχηση στούς πολιτικά ἐνταγμένους. Μήπως κερδίζοντας σέ ἐπισημότητα ἔχασε τό ἐνδιαφέρον ἐκείνων στούς ὁποῖους κυρίως ἀπευθύνεται ἀπό τό θέμα τῆς τοῦ ἴδιου; Ἡ μήπως τό ἐργατικό κίνημα ἐγίνε φαινομενικά ἀδιάφορο γιά τό παρελθόν του; Ἄν κρίνουμε ἀπό τῆ Γαλλία, ἡ περιορισμένη διάδοση ἐργῶν πού ἀφοροῦν τήν ιστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καί τό ἀσήμαντο ἐνδιαφέρον ὄλων ἐκείνων πού ἔπρεπε ν' ἀφορᾶ ἄμεσα (τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων, τῶν νέων) ἀποτελοῦν ἐνδείξεις ἀναντίρρητες, ὄχι ὅμως καί ἀποδείξεις πού νά ἐπιτρέπουν μιᾶ ὀριστική ἀπάντηση. Ἡ ἀδιαφορία αὐτή ἀπέναντι στήν ιστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἡ ἄγνοια τῆς νέας γενιάς τῶν κομμουνιστῶν ἢ σοσιαλιστῶν γιά τό παρελθόν τοῦ κινήματός τους καί τίς παραδόσεις του, ἡ ἢ κούρασή τους ν' ἀκοῦν τούς συνηθισμένους λόγους γιά τό παρελθόν αὐτό, θεωροῦνται φαινόμενα ἀρνητικά. Συγχρόνως ἐπαναλαμβάνεται συχνά πὼς εἶναι ἀνάγκη ν' ἀφομοιωθεῖ ἡ πείρα ἐνός πλούσιου παρελθόντος, νά τήν πάρουν μαζί τους οἱ καινούργιοι στίς γραμμές τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων. Μήπως ὅμως «τῆ βουτιά στήν παρελθόν» δέν τήν αἰσθάνονται πιά σάν

1. Jacques Rougerie, «Sur l' Histoire de la Première internationale» στήν *Mouvement Social*, No 51, Μάης - Ἰούνιος 1965, σ. 23.

2. Εἰδικά ἀναφέρομαι στούς E.P. Thomson, *The Making of the English Working Class*; Eric Hobsbawm, *Labouring Man*; Roland Trempe, *Des mineurs de Carmaux*; Michèle Perrot, *Des ouvriers en grève*, France 1871-1890.

* Διευθυντής Σπουδῶν (Κοινωνική Ἱστορία) στήν *École Pratique des Hautes Études*, 6ème Section, Παρίσι. Ἡ παρούσα μελέτη τοῦ G. Haupt εἶναι ἀνέκδοτη καί παραχωρήθηκε στόν ΠΟΛΙΤΗ ἀπό τό συγγραφεῖα.

άνανκη οι νέοι αγωνιστές; Μήπως βρίσκουν κι αυτοί. Όπως οι προηγούμενες γενιές κοντά έναν αιώνα, «τό υλικό για να βασίζονται τη σιγουριά τους μέσα στα γεγονότα που έζησαν ή που άκουσαν;»³

Ο ιστορικός δέν άγνοεί αυτή τήν πραγματικότητα. Γι' αυτό στην έρώτηση, πού γεννάει αντίκρουόμενες άπαντήσεις, για τό πώς πρέπει ο ιστορικός να συλλάβει τήν ιστορία του εργατικού κινήματος, πώς να τή δει μέσα από ένα νέο πρίσμα για να τήν εντάξει μέσα στην ιστορία, προστίθενται κι άλλα έρωτήματα πού άφορούν —κατά τήν έκφραση του Lucien Febvre— «τό σταυροδρόμι όπου όλες οι έπιρροές συναντιούνται (...) τή συνείδηση των ανθρώπων πού ζούν σε κοινωνία».⁴ Για ποιόν γράφεται αυτή ή ιστορία; Μέ ποιό σκοπό; Σε τί και σε ποιόν χρησιμεύει σε σχέση με τό εργατικό κίνημα;⁵

Στά έρωτήματα αυτά υπάρχουν δύο τύπων άπαντήσεις, διαμετρικά αντίθετες. Έκείνες πού μιλούν για τά έπιστημονικά όρια, τά θεωρητικά κι επομένως τά πολιτικά όρια τής παραδοσιακής εργατικής ιστορίας, αυτής πού υπάρχει εδώ και δεκαετίες και δέν αντιστοιχεί πιά ούτε στις άπαντήσεις τής ιστορικής έπιστήμης, πού βρίσκεται σε πλήρη ανανέωση, ούτε στα ενδιαφέροντα και τήν ευαισθησία των αγωνιστών. Τής ιστορίας πού χρησιμεύει στην προπαγάνδα, αλλά όχι στην γνώση του πραγματικού. Ιστορική αντιμετώπιση πού δέν παρουσιάζει κανένα θεωρητικό ενδιαφέρον, ούτε έχει πολιτική λειτουργία. Γιατί αυτό τό είδος ιστορίας μεταδίδει κίτρινοσμένες εικόνες και παραφθείρει τά πραγματικά προβλήματα. Στενεύει τις διαστάσεις του εργατικού κόσμου και τον περιορίζει σε άκίνητα και άπολιθωμένα πλαίσια. Κι αυτό γιατί ή δρασή της δέν κατευθύνεται προς τήν εργατική τάξη, αλλά προς τις οργανωτικές και ιδεολογικές της εκπροσωπήσεις, ιδιαίτερα μάλιστα προς τά ήγετικά στρώματα του κόμματος.

Ο τυποποιημένος αυτός τρόπος αντιμετώπισης τής εργατικής ιστορίας είναι ακόμα πάντοτε κυρίαρχος. Είναι άλήθεια πώς ή ιστορία έχει ως τώρα διορθωθεί, αλλά δέν έχει αναθεωρηθεί, δέν έχει δηλαδή ύποσει παρά κάποιες αισθητικές παρεμβάσεις. Γραμμένη είτε από πολιτικά στρατευμένους για στρατευμένους, είτε από πανεπιστημιακούς για τους συναδέλφους τους, συνεχίζει να παράγει και να διαιώνίζει «μιά έσωτερική μορφή τής ιστορίας».⁶ Καθώς άρνεϊται να είναι ιστορία «άφ' ύψηλου», άφιερώνεται δίχως έπιλογή στην μελέτη

των διαφόρων οργανώσεων ή ομάδων, συχνά περιθωριακών, και τους δίνει σημασία δυσανάλογη με τό σύνολο του θέματος. Τό παρελθόν του εργατικού κινήματος, έτσι μικρογραφικά παρουσιασμένο από λεπτομερείς μελέτες με έντονο λόγιο χαρακτήρα και άπομονωμένες από κάθε γενικότερη προοπτική, δέν μπορεί να προκαλέσει παρά πολύ περιορισμένο ενδιαφέρον. Οι μελέτες αυτές άγγίζουν στην καλύτερη περίπτωση ένα στενό κύκλο όπαδών ή έρασιτεχνών κάποιων ιδεών του παρελθόντος.

Ένας δεύτερος τύπος άπαντήσεων αντίθετα αποδίδει στην πανεπιστημιακή άκριβώς ιστορία και στους έπιστημονικούς της στόχους τήν ευθύνη για τήν άποκοπή των πολιτικά ένταγμένων από τό παρελθόν και τις παραδόσεις του εργατικού κινήματος. Άπορρίπτει έτσι συνολικά κάθε ιστορία πού έχει τή σφραγίδα του επαγγελματία ιστορικού και διεκδικεί τήν έπιστροφή στους επαναστατικούς θρύλους, στις διηγήσεις ενός ήρωικού κι έξιδανικευμένου παρελθόντος: «Ιστορία; Ναι, αλλά ποιά ιστορία; Όχι βέβαια τήν άποστειρωμένη, με ακρίβεια ζυγισμένη, τεμαχισμένη με τό χειρουργικό μαχαίρι, μετρημένη με τό χιλιοστόμετρο, άποστειωμένη από τή συνεχή παραβολή με τις πηγές της, δηλαδή τήν ιστορία τέτοια πού καταντάει όταν περάσουν οι ιστορικοί από πάνω της. Όχι! Άλλά μιά ιστορία πλούσια σε χρώματα τής ζωής, φτιαγμένη από μεγάλες φλογερές τοιχογραφίες, από πάθος, από τή δημοκρατική χειρονομία — ένα σύνολο από άνάγλυφες φωτογραφίες όπου τό αίμα, ο ιδρώτας, τά δάκρυα και τό μαρούτι άναμιγνύονται. Δέν πρόκειται φυσικά για τήν ιστορία με κεφαλαίο, αλλά για τήν πολιτική του παρελθόντος, όπως τήν έζησαν, όπως τή δημιούργησαν γενιές όλόκληρες, πού οι έλπίδες τους βγήκαν αυταπάτες και πού δέν βρήκαν παρά άπογοήτευση στην άκρη των όνειρων τους. Έτσι φτιαγμένη ή ιστορία παραμένει καθημερινά συντρόφισσα του αγωνιστή».⁷

Η χαρακτηριστική αυτή συλλογιστική πού δέν στερείται κοινής λογικής γεννιέται από τήν αυταπάτη, τήν παρανόηση ή και τή θελημένη άγνοια όρισμένων βασικών προβλημάτων σχετικών με τό ρόλο πού οι εργατικές οργανώσεις αποδίδουν στην ιστορία του εργατικού κινήματος. Οι ιστορικοί «του επαγγέλματος» δέν είναι βέβαια άθωοι. Η παραγωγή τους σπάνια προκαλεί τή συγκίνηση των πολιτικά ένταγμένων. Συχνά άποφεύγουν θεληματικά τήν έκλαικτική γλώσσα και δέν μπορούν να κατηγορηθούν για υπερβολική συμπάθεια προς τό αντικείμενο τής μελέτης τους, πού καμιά φορά τό αντιμετώπιζουν ακόμα κι έχθρικά. Τους άπασχολούν κυρίως οι άπαιτήσεις του πανεπιστημιακού τους επαγγέλματος και δέν επιδιώκουν ν' αποκτήσουν λαϊκό αναγνωστικό κοινό. Είναι όμως άραγε σωστό να τους μετατρέπουμε σε άποδιοπομπαίους τράγους με τή δικαιολογία ότι τά έργα τους δέν έπηρεύουν τήν ιστορική ευαισθησία των εργατών; Η μήπως άλλου θά πρεπε να ψάξουμε τά αίτια τής χαμένης ιστορικής συνείδησης;

Τό ζητούμενο είναι λοιπόν μιά κριτική άνάλυση πού δέν θά είναι ούτε ρητορική, ούτε παθιασμένη, αλλά θά ψάχνει τις ρίζες του φαινομένου. Η άνάλυση αυτή προϋποθέτει μιά διπλή αντιμετώπιση. Πρέπει να συνδυάσει τήν ιστορική παραγωγή με τή συλλογική μνήμη

3. François Fonvieille-Alquier, «Le militant et l' Histoire», Le Monde, 10 Άπρ. 1976, σ. 10.

4. Βλ. πρόλογο στον E. Dolléans, Histoire du mouvement ouvrier, Παρίσι, Avman Colin, 1937.

5. Με πρωτοβουλία του Claudio Pozzoli, έκδότη του Jahrbuch Arbeiterbewegung, τό όποιο κυκλοφορεί ο οίκος Fischer Taschenbuch Verlag, έγινε, στις 17 Φεβρ. 1974, στη Φρανκφούρτη, συζήτηση «στρογγυλής τραπέζης», όπου διατυπώθηκαν ξεκάθαρα τά δεδομένα του προβλήματος. Βλ. άναφορά αυτής τής συζήτησης με τίτλο «Zwischen Sozialgeschichte und Legitimationswissenschaft, στο Jahrbuch Arbeiterbewegung, 2, 1975, σ. 267-300.

6. Βλ. E. Hobsbawm, «Labor History and Ideology», Journal of social History, καλοκαίρι 1974, σ. 371 συνέχεια.

7. Βλ. François Fonvieille-Alquier, έ.ά.

κι ακόμα νά λάβει ύπόψη της τόν τροπο με τον οποίο τό εργατικό κίνημα, ή μάλλον οί οργανώσεις πού δηλώνουν πώς τό εκπροσωπούν αναφέρονται στην ιστορία τους, τή χρήση πού τής κάνουν, τόν πολιτικό και ιδεολογικό ρόλο πού τής αποδίδουν.

Γιατί όχι μόνο ή αντιμετώπιση τής εργατικής ιστορίας, αλλά ακόμα και ή ανάγνωσή της, ή διάδοσή της εξαρτώνται σέ αρκετό βαθμό από τίς ρίζες της και τίς ιστοριογραφικές της παραδόσεις, από τό ρόλο πού ή ιστορία αυτή έπαιξε στην ανάπτυξη του εργατικού κινήματος, στις εσωτερικές του διαμάχες, στην πραγμάτωση των έναλλασσόμενων στόχων του. Πρέπει λοιπόν νά ξαναθυμηθούμε ποιά ύπήρξε ή γενεσιουργός βάση τής ιστορικής σκέψης πάνω στό εργατικό κίνημα για νά καταλάβουμε τά βαθύτερα αίτια των όριών της, τόν περιορισμό της σέ ιστορία των ίδεών, των θεσμών, των ήγετων, σέ μία συμπτωματική διήγηση, πού αποτελείται από επιτυχίες και νίκες, σέ ήρωικό έπος, πού άνασκειάζεται διαρκώς άνάλογα μέ τίς ανάγκες των ιδεολογικών συγκρούσεων.

Μέ αυτή τήν έννοια, οί παραλλαγές τής ιστοριογραφίας του εργατικού κινήματος είναι πλούσιες σέ πληροφορίες. Άποτελοούν μέρος τής ιστορίας του εργατικού κινήματος και συνθέτουν όλες μαζί μία ιστορία πού μένει νά γραφτεί. Είναι πολύ χρήσιμες για τήν καλύτερη κατανόηση όχι μόνο τής περιπλοκής των ιδεολογικών συγκρούσεων, όπως και για τήν κατανόηση των βασικών πολιτικών διαφωνιών, αλλά ακόμα για τή σύλληψη μιάς από τίς βασικές διαστάσεις τής ιστορίας του σοσιαλισμού, τις εικόνες πού αναπαράγονται και τήν απόκρυφη πραγματικότητα των κομμάτων. Χάρη σέ πολλές εργασίες αφιερωμένες στην ιστορία των κομμάτων ή των Διεθνών (μερικές μάλιστα έχουν και τή σφραγίδα τής επίσημης ιστορίας) διαμορφώθηκε μία πού μολονότι παραλλάζει συχνά είναι ώστόσο βαθιά ριζωμένη καθώς διαμορφώθηκε μέσα από έντονες συγκρούσεις, είναι ή εικόνα πού έχουν για τόν έαυτό τους οί σοσιαλδημοκράτες, οί κομμουνιστές, ή οί συνδικαλιστές. Η «έπιστημονική» ιστορία βοήθησε εδώ πού τά λέμε κι αυτή μέ τή χρήση λεπτών αποχρώσεων σκιάς και φωτός στό νά παρακαμφθούν ένοχλητικές άλήθειες και νά άλλοιωθεί άδιόρατα άλλα βαθιά ή συλλογική μνήμη. Γιατί δέν πρέπει νά τό κρύβουμε, ή

παραποίηση του παρελθόντος, «μέθοδος αγαπητή στην έξουσία», ούτε ήταν ούτε είναι μονοπώλιο των κυρίαρχων τάξεων⁸. Άλλάζουν μόνο οί διαδικασίες παραφοράς.

Τό 1960, μέσα σέ πολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες ιδιαίτερα θετικές, πού επέτρεπαν αισιοδοξία και έλπίδα για βαθιές άλλαγές, ό Bert Andréas διαπιστώνει μέ οξυδέρκεια: «Στή δύση, ή εργατική ιστοριογραφία δέν έτυχε επίσημης, ακαδημαϊκής άναγνώρισης παρά πολύ πρόσφατα και μέ πολλούς δισταγμούς. Άλλά και τό εργατικό κίνημα τό ίδιο δέν έδωσε παρά σπάνια στην ιστορία του και στις έπιστημονικές της απαιτήσεις περισσότερη προσοχή άπ' όση απαιτούσαν οί καθημερινές ανάγκες τής πολιτικής και τής προπαγάνδας»⁹.

Παρόλα αυτά κανένα κοινωνικό κίνημα δέν έχει δείξει παρόμοιο δεσμό μέ τήν ιστορία του, ούτε τέτοια ανάγκη νά συνδέει τό παρελθόν μέ τό παρόν, όσο τό εργατικό κίνημα. Η εργατική τάξη μέ τήν εϋθύνη τής τελεολογικής τάξης πού τής αποδίδεται χρειάζεται τήν ιστορική συνείδηση κι επομένως τή γνώση του παρελθόντος της για νά φέρι σέ πέρας τήν άποστολή της.

Τό ένδιαφέρον για τήν ιστορία του εμφανίζεται μέ τή γέννηση του εργατικού κινήματος. Οί οργανωμένοι εργάτες του 19ου αιώνα ήταν ευαίσθητοι στην ιστορία και είχαν βαθιά συνείδηση τής ιστορικής έμβέλειας του κινήματός τους. Έπαναλάμβαναν τή φράση του Johann Jacoby: «οί μέλλοντες ιστορικοί του πολιτισμού θά δίνουν μεγαλύτερο βάρος στην ιστορία και τής πιό μικρής εργατικής ένωσης άπ' όσο σέ μία μεγάλη ναπολεόντεια ήττα»¹⁰. Τήν πρώτη αυτή περίοδο πού

8. Αυτό υπαινίσσεται, άν και πολύ συνεσταλμένα, ό Jean Chesnaux, *Du passé faisons table rase? A propos de l' Histoire et des Historiens*, Fr. Maspéro, Παρίσι, 1970, σ. 29.

9. Βλ. Amali, Instituto Feltrinelli, 1961 III, σ. 689

10. Έτσι παρατίθεται αυτή ή φράση από τόν εργάτη τυπογράφου Carl Hillmann, «Die Internationale Arbeiterassoziation (1864-1871). Ihre Geschichte, Program und Tätigkeit», Seperatdruck aus Korrespondent fun Deutschlands Buchdrucker und Schriftgiesser, 1871, σ. 5.

άπλώνεται ως τό τέλος του αιώνα, οι οργανωμένοι εργάτες είν' εκείνοι που γράφουν τήν ιστορία των οργανώσεών τους, είτε γιά νά κάνουν τόν απολογισμό τους, είτε γιά ν' αντικρούσουν συκοφαντίες κατασκευασμένες από συγγραφείς και άρθρογράφους, «αυτούς τους χαρτοπόντικες που χρηματίζονται από τήν άρχουσα τάξη»¹¹.

Πριν από τό 1914, οι βίαιες συγκρούσεις πάνω στην κληρονομιά τής 1ης Διεθνούς και στις άποτιμήσεις της τροφοδοτούν βασικά τή σκέψη των ένταγμένων ιστορικών. Οι μπακουινικές (Guillaume, Nettlau), οι προυντοινικές (Puech), οι μαρξιστικές (Jaechk, Riazanov, Stekion, Mehring) έρμηνείες γεννιούνται μέσα στά πυρά τής πολεμικής και υπόκεινται συχνά στην κριτική έπιζώντων μαρτύρων είτε «άστων» ιστορικών μέ άναμφισβήτητο κύρος, όπως ο Grünberg, ο Meyer, ο Bourgin. Οι «κλασικοί» τής έργατικής ιστορίας έχουν άναμφισβήτητα λογοτεχνικές ικανότητες και άνθεκτική γνώση. Καθώς όμως παίρνουν μέρος στη σύγκρουση τής ΑΙΤ, Έργατικής Διεθνούς, βλέπουμε νά επαναλαμβάνονται τά έπιχειρήματα, τίς προκαταλήψεις, τόν τρόπο δικαίωσης των άπόψεών τους που χρησιμοποιούν οι πρωταγωνιστές.

Τό ιστορικό πεδίο έτσι στενεύει και περιορίζεται στις διαστάσεις των ιδεολογικών διαφωνιών. Μέ τόν τρόπο αυτό, μέσα από μία όρισμένη προβληματική, ή ιστορία τής Διεθνούς μετατρέπεται σε μονομαχία μεταξύ θεωρητικών κεκλεισμένων των θυρών. Από τότε, οι έπίγονοι άρκέστηκαν τίς περισσότερες φορές στο «νά μεταναφούν τούς θρύλους» και «νά δειωνίζονται τίς καταγγελίες», δίχως μάλιστα νά έχουν ούτε τή διανοητική άξία ούτε τήν ειλικρίνεια ενός Riazanov ή ενός Guillaume —ούτε πολύ περισσότερο τήν ικανότητά τους νά χρησιμοποιούν άνέκδοτες πηγές άσύγκριτου πλούτου. Γιά νά δώσουν μάλιστα στον έαυτό τους αυτοί οι έν ένεργεια προπαγανδιστές κάποιον έπιστημονικό καθίσπρεπισμό, γλύστρησαν σ' έναν άκαδημαϊκό λογιωτατισμό μέ στόχο τήν άπόκρυψη των χειρισμών που κατασκεύαζαν μία ιστορία τής όποίας τό μόνο σημείο άναφοράς είναι ή άποψη τής έξουσίας.

Έχοντας συνείδηση ότι κάνει πολιτικό έργο ή πλειάδα των ιστορικών, που βρίσκονται διαρκώς σε κατάσταση μάχης στις άρχές του 20ου αιώνα, άρχισε νά βάζει έρωτηματικά στους στόχους τής ιστορίας του σοσιαλισμού. Οι άπαντήσεις που έδωσαν έχουν μεγάλο ένδιαφέρον. Τό 1904, στα 40χρονα τής ΑΙΤ Έργατικής Διεθνούς, ο G. Jaechk γράφει πώς, όταν μία γενιά του έργατικού κινήματος δίνει τή σκυτάλη στην έπόμενη, που πρέπει ν' άποκτήσει τήν πείρα του παρελθόντος, μάλιστα ενός σοσιαλδημοκράτη ιστορικού είναι τό παρακάτω: «ή νέα γενιά πρέπει ν' άποκτήσει πλήρη γνώση γιά τίς συνθήκες, τούς άγώνες και τίς νίκες των προηγούμενων, έτσι ώστε νά ξέρει σε ποιο ιστορικό πεδίο είναι τοποθετημένη και άγωνίζεται. Γι' αυτό, όταν ή έργατική τάξη γιορτάζει άναμνηστικά γεγονότα, κάνει μία πράξη πολύ σημαντικότερη άπ' όσο μία τελετή. Μία πράξη μέ νόημα επαναστατικό γιατί άντιμετωπίζει τό ταξικό της παρελθόν μέ τό φώς τής παγκόσμιας ιστορίας και συγκρίνει συγχρόνως τούς στόχους τής μ' εκείνους που άλλοτε έθετε στο κίνημα μία γενιά πιο γενναϊόδωρη»¹². Η φράση αυτή δέν χρειάζεται σχολία. Όπως γράφει ο Hobsbawm: «Η

άναστύλωση του ξεχασμένου αλλά χρήσιμου και άφθαρτου παρελθόντος είναι έργο που άνήκει στους ιστορικούς»¹³.

Η παραφθορά βρίσκεται στον τρόπο μέ τόν όποιο «άναστύλονται» και χρησιμοποιείται ή ιστορία-παράδοση, όταν αντικαθιστά τήν πραγματική και ζωντανή ιστορία μέ τούς «ριζωμένους θρύλους γιά τό κόμμα»¹⁴ και ο ιστορικός άφιερώνεται έτσι στην παραγωγή μύθων.

Γιά τό θέμα αυτό είναι άποκαλυπτικές οι διαφορές που παρατηρούνται στα κείμενα των ιστορικών τής γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας πριν τό 1914 και του μπολσεβικικού κόμματος μετά τή ρωσική επανάσταση. Ο τρόπος άντιμετώπισης τής ιστορίας και ή χρησιμοποίησή της κατασκευάζουν ένα παρελθόν έξιδανικευμένο που τελικά καταλήγει σε παρελθοντολογία «τήν άντιδραστική λατρεία του παρελθόντος», όπως λέει ο Μάρξ. Από τή λατρεία των ήρώων και τήν έξαρση των νικών φτάνουν στον παραμερισμό κάθε βαριάς κληρονομιάς. Η ιστορία του έργατικού κινήματος μετατρέπεται σε ιδεολογία, σε δίδαγμα. Έτσι παραφθαρμένη και άπογυμνωμένη από κάθε ζωντανό στοιχείο, μέ τυποποιημένες φράσεις και στεραϊότητα γλώσσα, άπομακρύνει από τήν έποχή γιά τήν όποία μιλάει και άποδυναμώνει τή συλλογική μνήμη τής έργατικής τάξης.

Είναι έντυπωσιακή ή τεράστια άπόσταση, ή άντίθεση άνάμεσα στη μαρξιστική ιστορική θεωρία —τόν ιστορικό ύλισμό— και τό είδος τής ιστορίας του έργατικού κινήματος, που από τότε βαφτίστηκε «ιστορία του κόμματος». Δέν πρόκειται γιά ιστορία. Είναι ένας παραδοσιακός ιστορικισμός, ήθικολογικός, έπιπεδος και κοινότυπος, άποτελεί άντιγραφή τής ιστορίας των κυρίαρχων ιδεών και έξυπηρετεί παρόμοιες μέ αυτή στόχους¹⁵. Από πηγή και μέσο άναγνώρισης μετατρέπεται σε έργαλειο δικαίωσης, αυτοδικαίωσης. Η βασική της λειτουργία είναι ιδεολογική: επιδιώκει νά έξασφαλίσει τή συνοχή, ν' άποδείξει τή συνέχεια, νά δειωνίσει τούς έπίσημους μύθους που κατέχουν τή θέση έομνηϊών.

Έτσι ή ιστορική σκέψη προσανατολίζεται από τήν εικόνα που έχουν τά έργατικά κόμματα γιά τόν έαυτό τους και από τήν έντύπωση που θέλουν νά δώσουν. Η έπιλογή των πηγών και ή βολονταριστική άντιμετώπιση τής ιστορίας εύκολύνουν τό έργο και καθορίζουν τήν όπτική γωνία: τά γεγονότα που άντιστοιχούν στην έπίσημη άποψη ύπογραμμίζονται και άποκαλούνται ουσιαδδη, ένω εκείνα που τήν άντικρούουν ή που δέ χρησιμεύουν στις άνάγκες τής στιγμής άποκαλούνται περιθωριακά ή άχρηστα. Μία τέτοια κατάταξη των

11. Στο ίδιο, σ. 1.

12. Gustav Jaechk, Die Internationale. Eine Derkschrift zur Virzig-jährigen Gründung der Internationalen Arbeiter-Assoziation, Λειψία 1904, σ. 111.

13. Eric Hobsbawm, όπ., σ. 375.

14. Η έκφραση είναι του Franz Mehring.

15. Γενικά, στο σοσιαλδημοκρατικό στρατόπεδο «κάπου σκάλωνε ή πειστική συνεργασία του Κάρλ Κάουτσου, βασικού θεωρητικού τής ιστορίας, μέ τίς ειδικευμένες στην ιστορία (fachwissenschaftliche Geschichtsdarstellungen) σοσιαλδημοκρατικές μελέτες». Βλ. Wolfgang Zom, Engagierte und werturteilsfreie Geschichtswissenschaft in Die Funktion der Geschichte in unserer Zeit, Στουτγάρδη, Ernst Klett Verlag, 1975, σ. 76-77.

γεγονότων οδηγεί από τις απαιτήσεις μιάς ιστορίας χρησιμοθηρικής σε μιά ιστορία προπαγανδιστική. Παρά τις διακηρύξεις για την ιστορική αλήθεια σάν τή μόνη πού εξυπηρετεί τήν εργατική τάξη, τά γεγονότα και τά ντοκουμέντα πού προορίζονται για δημοσιότητα λογοκρίνονται. 'Ακόμα και ή συγγραφική κληρονομιά του Μάρξ θά ύποστέι τέτοιες παρεμβάσεις πριν τό 1914. Τότε όμως αυτή ή παραποίηση γίνεται ακόμα δειλά και περιορισμένα. 'Από τή δεκαετία του 1920 και μετά θά όργιάσει και θά κυριαρχήσει μέ τήν όνομασία «άποψη του κόμματος».

Πρέπει νά σημειώσουμε ότι φυλακες τών επίσημων μύθων, πού όνομάστηκαν παράδοση και καθώς θεσμοθετήθηκαν διαιωνίζονται, είναι τίς περισσότερες φορές οί «παλιοί», οί ήγέτες μέ τή μεγαλύτερη αίγλη. Οί προσωπικές τους άναμνήσεις πάνω σε θέματα άμφισβητούμενα βάρυναν πολύ περισσότερο από τήν κριτική, «λεπτομερή και άποστειρωμένη» εργασία τών ιστορικών. 'Εναντία σ' αυτές τίς άνησυχητικές μεθόδους στάθηκαν λίγοι ένταγμένοι ιστορικοί. 'Ενας άπ' αυτούς ήταν ό Franz Mehring πού είχε επιπλέον επιβολή, αξία, θεωρητικές ικανότητες και κριτικό πνεύμα σπάνια για τήν εποχή πριν τό 1914. 'Ο Mehring δέν διστάζει νά γράψει για τά άπομνημονεύματα του Μπέμπελ (όπου περιέχονται —σε σχέση μέ τήν πολεμική πού ζέσπασε στα χρόνια 1870— βαριές κατηγορίες έναντιόν του Von Schweitzer, παρόλο πού ή ιστορική κριτική τήν άνασκεύασε άργότερα) πώς «ό μεγάλος ήγέτης δέν είχε ιστορικές ικανότητες»¹⁶. Και διαπιστώνει μέ κριτική πονηριά: «Τά άπομνημονεύματα μās δίνουν τήν εικόνα του ανθρώπου πού τά έγραψε και τουτο κυρίως από τόν τρόπο μέ τόν όποιο παραθέτει τά γεγονότα. 'Ο Μπέμπελ όρθά επικαλείται τήν είλικρίνεια και τήν αλήθεια ως βασικές προϋποθέσεις ενός τέτοιου κειμένου. Μπορεί όμως κανείς νά παίξει μέ τήν είλικρίνεια και τήν αλήθεια, όπως άποδεικνύουν κάποια διάσημα 'Απομνημονεύματα»¹⁷.

'Ο Mehring ύπερασπίζεται και εφαρμόζει μίαν άλλη αντίληψη για τήν εργατική ιστορία κι έναν άλλο τρόπο για τήν αντιμετώπιση τών σχέσεων παρελθόντος-παρόντος. Δέν άρνείται ότι τό παρόν είναι εκείνο πού γεννάει τό βαθύτερο κίνητρο του ένδιαφέροντος για τήν ιστορία. 'Απορρίπτει όμως τήν προέκταση του παρόντος

πάνω στο παρελθόν ή τό αντίστροφο. Στόχος του, μέσα από τή μελέτη τής ιστορίας και τήν εμφάνιση τών πραγματικών προβλημάτων τής επικαιρότητας, είναι ή κατανόηση του παρόντος. Πιστεύει όμως ότι δέν ύπάρχει για τόν ιστορικό δυνατός συμβιβασμός ανάμεσα στις άναγκαιότητες τής στιγμής και στήν ιστορική αλήθεια. 'Η ιστορική αλήθεια πρέπει νά κυριαρχεί πάνω σ' όλα τά συμφέροντα, ακόμα κι αν όνομάζονται συμφέροντα του κόμματος ή λόγιοι εκτάκτου ανάγκης. Και ό ιστορικός αυτός τής γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας περηφανεύεται πώς δέν έκανε κανένα συμβιβασμό ούτε προς τούς «όρθόδοξους», από τόν Κάουτσκι ως τό Riazanov, ούτε προς τούς ήγέτες του κόμματος, τόν Μπέμπελ ή τόν Auer, πού τόν χτύπησαν επανειλημμένα.¹⁸ Τό 1918, στον πρόλογο τής κλασικής σήμερα βιογραφίας του Μάρξ πού έγραψε, άντιστέκεται στους ήγέτες για τελευταία φορά και ύπογραμμίζει ότι «μην ύποχωρώντας ούτε βήμα στήν πνευματική τρομοκρατία, έγραψε για τίς σχέσεις του Λασάλ και του Μπακούνιν μέ τό Μάρξ, άγνωώντας τούς κομματικούς μύθους και ακολουθώντας τούς νόμους τής ιστορικής αλήθειας»¹⁸. Δέ διστάζει μάλιστα ό συνεπής αυτός μαρξιστής νά δώσει δίκιο στον Μπακούνιν και όχι στο Μάρξ, όπως μέσα στή μνημειώδη του ιστορία τής γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας νά ένοχλήσει τήν εδαισθησία ή τόν κουφορμισμό τών άγωνιστών. Συλλαμβάνει τό άντικείμενο και τή χρήση τής ιστορίας ως κριτικό συλλογισμό πάνω στή θεωρητικά στηριγμένη πρακτική πού είναι τό παρελθόν. 'Όταν κυκλοφόρησε ή 'Ιστορία τής γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, προκάλεσε πλήθος φήμες μεταξύ τών οργανωμένων, καθώς

16. Franz Mehring, Gesammelte Schriften, Aufsätze zur Geschichte der Arbeiterbewegung, τομ. IV, Βερολίνο, Dietz Verlag, 1964.

17. Στο ίδιο, τομ. IV, σ. 59.

18. Βλ. Franz Mehring, Karl Marx, Geschichte seines Lebens, (Κάρλ Μάρξ, Ιστορία τής ζωής του), Λειψία 1918. Στόν ίδιο πρόλογο μέμφεται μία άλλου είδους πνευματική τρομοκρατία πού άσκειται μέ ένα όρισμένο καθιερωμένο ύφος. «Κάθε έργο ιστορικό είναι συνάμα τέχνη και επιστήμη (...) Δέν θυμάμαι αυτή τή στιγμή ποιός είχε τήν βαρύγδουπη ιδέα ότι οί αισθητικές θεωρήσεις δέν έχουν τίποτε νά κάνουν μέ τήν ιστορική επιστήμη. 'Αλλά όφειλω, μέ ντροπή μου νά μολογήσω ότι δέν μισώ τόσο τήν άστική κοινωνία όσο εκείνους τούς άστηρούς στοχαστές πού για νά σοκάρουν ίσως τό Βαλταίρο θεσμοθέτησαν ότι ή πληκτική γραφή είναι ή μόνη παραδεκτή».

υποβάλλει τούς κομματικούς θρύλους σε κριτική ανά-λυση. Στη δεύτερη έκδοση απαντάει σε όσα λέχθηκαν όρίζοντας με τά παρακάτω λόγια τó ρόλο τού ιστορικού πού είναι ένταγμένος στό εργατικό κίνημα:

«Κανείς δέν μπορεί νά δει καθαρότερα από τόν ιστορικό ενός επαναστατικού κόμματος τά αίτια τής αυτόδικαίωσης καθώς και τόν αναπόφευκτο άντικειμενικό χαρακτήρα τής παράδοσης και τών εξιδανικεύσεων. Κανείς όμως συγχρόνως δέν έχει όσο αυτός ύποχρέωση νά μένει άνεπηρέαστος από αυτά. Ένα ιστορικό κείμενο πού θά σιωπούσε με σύνεση μπροστά σ' ένα θρύλο, όσο κατανητός και δικαιωμένος κι άν είναι, θά έχανε αυτόματα κάθε αξία. Παρόλο πού τó επαναστατικό κόμμα ύπόκειται στή μοίρα τών εμπόλεμων και πρέπει νά κατασκευάζει τούς θρύλους του και τó κύρος του, δέν είναι καθόλου σωστή ή περιφρημη συμβουλή τού Μολίτε πώς πρέπει με τρόπο τεχνικό νά κατασκευάζει θρύλους και κύρος σάν άπαραίτητα στοιχεία τής συνοχής του. Άντίθετα αυτό πού τού είναι πριν άπ' όλα άπαραίτητο είναι ή διαρκής αυτοκριτική. Για τούτο νομίζω πώς μου επιτρέπεται νά πώ ότι ή εργασία μου για τήν ιστορία τού κόμματος κατέκτησε τó δικαίωμα υπαρξής της»¹⁹.

Μιά τέτοια σύλληψη τής εργατικής ιστορίας, πού είναι συγχρόνως στρατευμένη και κριτική, άκριβώς γιατί θέλει νά είναι αγωνιστική και όχι καταγραφή άγιογραφιών προορισμένων νά διαιώνίζουν τίς άποδεκτές συμβατικότητες, δέν κατάφερε νά ζήσει για πολύ καιρό. Η επίσημη ιστοριογραφία τού εργατικού κινήματος στά χρόνια 1920-1950 άποτελεί τήν πλήρη άρνηση μιάς κριτικής ιστορικής έρμηνείας. Μόνο κάποιιοι μεμονωμένοι ιστορικοί, κάτοχοι μιάς ύψηλης επιστημονικής παιδείας, όπως ό Arthur Rosenberg (για τούς ύποίους «σοσιαλισμός είναι κάτι πολύ περισσότερο άπό κύμβαλον άλαλάζον ή από σκαλοπάτι στήν καρτέρα τους»²⁰), θά συνεχίσουν τόν άχαρο ρόλο τού δασκάλου, καταπολεμώντας τούς μύθους πού έγιναν δόγματα και διαιώνίζονται από ισχυρούς ιδεολογικούς μηχανισμούς²¹.

Η διαδικασία μετατροπής τής ιστορίας τού εργατικού κινήματος σε μυθολογία, πού ξεκίνησε τήν εποχή τής αναθεωρητικής κρίσης, βρίσκει τή δεκαετία τού 1920 τή θεσμική της μορφή. Οι οργανώσεις και τά κόμματα διεκδικούν τó δικαίωμα ν' άντιπροσωπεύουν, νά διαμορφώνουν και νά έλέγχουν τή μνήμη τού εργατικού κινήματος.

Μέ τή μεγάλη διάσπαση πού άκολούθησε τήν κατάρρευση τής 2ης Διεθνούς και βάθυνε με τήν Έκταβριανή Έπανάσταση, τήν ιστορία τού εργατικού κινήματος ιδιοποιήθηκαν όριστικά οι πρωταγωνιστές τής διάσπασης. «Από τότε, ή ιστοριογραφία τού εργατικού κινήματος (σοσιαλιστική και κομμουνιστική) άποτελεί βασικό όπλο τής ιδεολογικής διαμάχης ανάμεσα στις διάφορες φράξιες τού κινήματος αυτού»²². Η ιστορία μετατρέπεται σε μέσο με τó όποιο οι διαφωνούντες δικαιώνουν τίς καταδικές και θεμιτοποιούν τίς ήγεμονικές βλέψεις. Έργαλείο πολεμικής, προπαγάνδας και ιδεολογικής παιδαγωγικής, ή καθοδηγητική ιστορία γίνεται «έπιστήμη νομομοποίησης», τó βάθρο τού ιδεολογικού οίκοδομήματος πού έχτισε ό μηχανισμός.

Μέσα στό σύστημα αυτό σκέψης και λειτουργώντας

μέ δρους έξουσίας, ό ιστορικός λόγος έμποτίζεται από έθνικισμό, τó Κράτος πού βγαίνει από τήν Έπανάσταση άποτελεί τó κεντρικό σημείο άναφοράς. Στήν πραγματικότητα, ό ιδεολογικός μηχανισμός δέν έφευρίζει τίποτα. Συλλέγει τά ύπάρχοντα πρότυπα και τά χρησιμοποιεί για τούς σκοπούς του. Η παρατήρηση τού Karl Korsch τού 1930 για τήν ιστοριογραφία τής γαλλικής επανάστασης μās δίνει ένα ενδιαφέρον άντιστοιχο: «Η πολιτική αυτή ιστοριογραφία σκοπεύει άπλώς νά κάνει νά συμπέσουν ή επανάσταση με τó πολιτικό άποτέλεσμα πού είχε σ' ένα όρισμένο σημείο τής επαναστατικής εξέλιξης και τó όποιο σημείο τοποθετεί άλλου ή κάθε μία από τίς ομάδες τών άστών ιστοριογράφων»²³.

Η σταλινική ιστοριογραφία έχει αναγάγει τήν παραποίηση σε σύστημα. Μέ τή βοήθεια άπίστευτων παραφθορών, πού ποδοπατούν και περιφρονούν τήν ιστορική πραγματικότητα, ό σταλινισμός έσβυσε, κατακρευούρησε, ξανακατασκεύασε μεθοδικά τó παρελθόν και τó άντικατέστησε με τήν εικόνα τού έαυτού του, τούς μύθους του, τήν αυτο-ύμνησή του.

Όσο για τήν ιστορία τού διεθνούς εργατικού κινήματος μετατρέπεται και αυτή σε μιά μαρμαρωμένη συλλογή από εικόνες νεκρές και παραποιημένες, κενές ύπό ουσιαστικό περιεχόμενο, κακοποιημένα άντίγραφα όπου τó παρελθόν σχεδόν δέν άναγνωρίζεται. Ό ρόλος πού ό σταλινισμός άποδίδει στό κατασκευάσμα πού όνομάζει ιστορία και τó όποιο θά επιβάλει ενάντια άκόμα και στήν άληθοφάνεια, εκφράζει μεγάλο φόβο μπροστά στήν ιστορική πραγματικότητα, καθώς τή μεταμφιέζει, τήν παραφθείρει, τήν παραμορφώνει για νά τήν κάνει πεδίο τού κονφορμισμού και τής ύποταγής. Μέ τή βοήθεια ενός φανταστικού και είδωλοποιημένου παρελθόντος, άπογυμνωμένου άπ' όλα τά στοιχεία πού θυμίζουν τήν πραγματικότητα, ή έξουσία επιδιώκει όχι μόνο νά παραποιήσει τήν-εικόνα τού πραγματικού, αλλά νά καταστρέψει τήν ίδια τή δυνατότητα άντίληψης τής πραγματικότητας. Για τούτο είναι κάθε λίγο άναγκαίο νά ύπόκειται σε άναισθησία και παραμόρφωση ή ομάδακή μνήμη, ή όποια άλλωστε έλέγχεται άπόλυτα από τή στιγμή πού τó παρελθόν άντιμετωπίζεται σάν κρατικό μυστικό και ή πρόσβαση στό ντοκουμέντα άπαγορεύεται.

Τή δεκαετία τού 1920, με τεράστιες ύλικές θυσίες και παραδειγματική έπιμονή ό Ριαζανον και οι συνεργάτες του μάζεψαν άπ' όλόκληρο τόν κόσμο τά σκόρπια ντοκουμέντα τού εργατικού κινήματος για νά τά σώσουν. Όστόσο τά άργεια έγιναν φυλακές όπου κλειδωμένα τά ντοκουμέντα φρουρούνται άυστηρά από έμπιστους φύλακες. Ρόλος τού ιστορικού είναι νά δικαιώνει

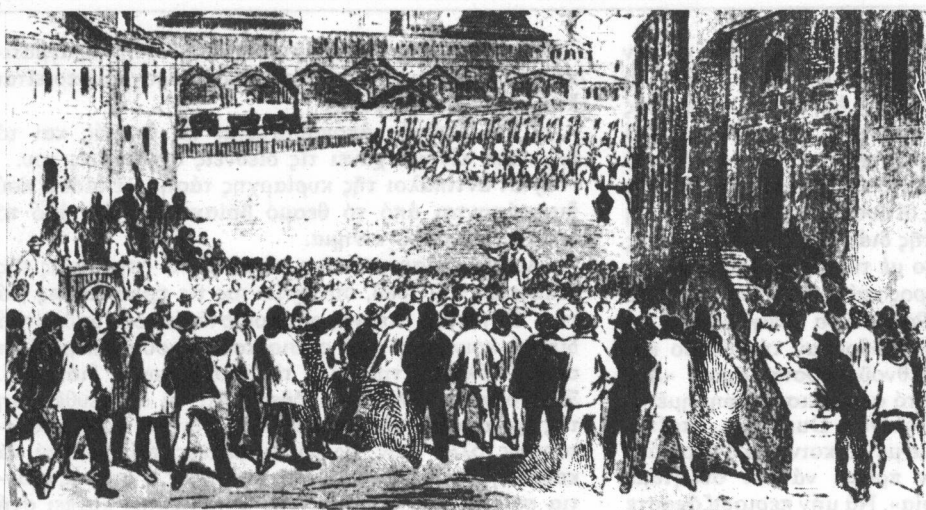
19. Σημειώσεις στη δεύτερη έκδοση τής *Ιστορίας τής γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας*, τόμ.Ι, σελ. 375.

20. F. Mehring, ό.π., τ. IV, σελ. 507.

21. Ό Άρθουρ Ρόζενμπεργκ διατυπώνει τήν αίτηση για μιά άνοιχτά στρατευμένη ιστορία, μη συμβατική, πού επίσης δέν θά καταφεύγει στόν ιστορικισμό. Και καλεί σε μιά ένσυνείδητη τοποθέτηση, επαγγελματική αλλά όχι ιδεολογίζουσα, τού ιστορικού πού θά άνανεώνει τήν επιστημονική άντικειμενικότητα μέσα από καινούργιους επιστημονικούς φωτισμούς τής πραγματικότητας και με βάση μιάν άνανεωμένη προβληματική.

22. Βλ. τήν έκθεση τού Hans-Josef Steinberg, στό *Jahrbuch Arbeiterbewegung* 2, σ. 274-275.

23. Ρλέπε τήν έκθεση τού Karl Korsch, «Das Problem Staatseinheit

τήν πολιτική έξουσία, νά εξωραΐζει τίς θέσεις πού παράγει ὁ ἰδεολογικός μηχανισμός καί ὄχι νά ἐργάζεται πάνω σέ ἀνέκδοτα στοιχεῖα πού θά μπορούσαν νά ξεκαθαρίσουν γεγονότα ἢ προβλήματα τοῦ παρελθόντος. Τό 1931 στό γνωστό φοβερό γράμμα του πρὸς τή σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ *Προλεταριακή Ἐπανάσταση*, μέ ἀφορμὴ τῆ συζήτηση πού προκάλεσε ἡ μελέτη τοῦ Sluckij πάνω στίς θέσεις τῶν μπολσεβίκων μέ τή 2η Διεθνή, ὁ Στάλιν γράφει: «Ποιὸς ἄλλος ἐκτός ἀπὸ τοὺς ἀγιάτρευτους γραφειοκράτες μπορεῖ νά ἐμπιστευεῖται μόνο τὰ χαρτιά, τὰ ντοκουμέντα; Ποιὸς ἄλλος ἐκτός ἀπὸ τοὺς χαρτοπόντικες ἀγνοεῖ ὅτι πρέπει νά κρίνουμε τοὺς ἡγέτες κυρίως ἀπὸ τίς πράξεις τους καί ὄχι μόνο ἀπὸ τίς δηλώσεις τους;» Ἔτσι ὁ Στάλιν ἐπιβάλλει τὴν ἐρμηνεία του, οἱ χαρτοπόντικες καταλήγουν στὴ Σιβηρία καί τὰ περίφημα ντοκουμέντα παραμένουν ἀκόμα ἀπόρρητα.

Ὁ σταλινισμός ἀνήκει στό παρελθόν. Οἱ ἀναλήθειες καταγγέλθηκαν καί ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ... μισές ἀλήθειες. Ἡ συλλογικὴ μνήμη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος δέν πάσχει πιά ἀπὸ ἀμνησία, ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ἀλλοιωμένη. «Ἡ τεράστια ἐξουσία τῆς ἀλλοτρίωσης τῶν συνειδήσεων», πού ἄσκησε ὁ σταλινισμός, οἱ καταστροφές πού προκάλεσε, μποροῦν νά μετρηθοῦν ἀπὸ τὸ πόσο βαθιά ριζωμένα εἶναι σήμερα τὰ στερεότυπα, ἀπὸ τὸ πόσο τὰ ψεύδη ἀποτελοῦν ἀποδεκτὲς ἀναφορές καί ὄχι μόνο γιὰ τοὺς ὀργανωμένους, ἀλλὰ ἐνδύτερα γιὰ τὴ φωτισμένη κοινὴ γνώμη. Ἔτσι οἱ ἀδιάκοπες παραλλαγές καί συνεχεῖς μεταμφιέσεις τῆς ἱστορίας τοῦ ΚΚΣΕ ἢ τῆς Κομιντέρν ἀντιμετωπίζονται σάν θεμελιώδεις ἀναθεωρήσεις μιᾶς ὀπτικῆς καί μιᾶς πρακτικῆς τῆς ἱστορίας.

Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἐγινε περίπου τὸ ἴδιο. Ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ἐπιστήμη νομιμοποίησης. Καί φαίνεται ὅτι μιὰ τέτοια ἀντιμετώπιση τῆς ἱστορίας εἶναι γενικότερα ἀρεστή. Ἐδῶ καί δέκα μόλις χρόνια, ἡ «ἀντι-ἀναθεωρητικὴ καί ἀντισταλινικὴ νέα ἀριστερά», μέγας λογοκριτῆς τῆς πανεπιστημιακῆς ἱστορίας, πού τὴν ἀπορρίπτει σάν ἀστική, ἐπιδεικνύει τὴν ἴδια «παραδοσιακὴ» συμπεριφορὰ ἀπέναντι στὴν ἱστορία, ἀκολουθώντας τὴν πεπατημένη τῶν «σταλινικῶν» ἢ τῶν «σοσιαλδημοκρατῶν» καί στριμώχνει τὸ παρελθόν σὲ παρόμοια καλοῦπ. α.

Οἱ ἰδεολόγοι τῆς ἐξωκοινοβουλευτικῆς ἀντιπολίτευ-

σης στὴ Γερμανία τὴ δεκαετία τοῦ 1960, τὸ ἴδιο: «ἔψαξαν τὴ δικαίωσή τους στό παρελθόν, χρησιμοποίησαν τὴν ἱστορία σάν τούρτα, ἀπ' ὅπου ὁ καθένας μπορεῖ νά κόβει τὸ κομμάτι πού ταιριάζει στό γούστο καί τὴν δρεξὴ του»²⁵. Πηγὴ καί ὄργανο νομιμοποίησης ἔτσι, ἡ ἐργατικὴ ἱστορία κατάντησε ἀποθήκη ἐνδymατολογίου ὅπου κάθε φράξια, κάθε ὁμάδα βρῖσκει κάθε στιγμή τὸ στοιχεῖο πού δικαιώνει τίς ἀνάγκες τῆς στιγμῆς. Ἐάν «δικαίωμα συμμετοχῆς στὴ συλλογικὴ μνήμη σημαίνει δικαίωμα καθορισμοῦ κάθε στοιχείου πού βαρύνει ἢ βοηθᾷ ἀπὸ τὸ παρελθόν»²⁶, οἱ διανοητικοὶ ἀκροβατισμοὶ αὐτοὶ πετυχαίνουν ὥστε, στό ὄνομα τῆς «λαϊκῆς κοινῆς λογικῆς», ἡ ὑποθετικὴ ἄσκηση αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος νά παραδίδεται ἀπὸ τὴ μιὰ μειοψηφία στὴν ἄλλη.

Ἡ καταπολέμηση ὅμως τῆς πρακτικῆς αὐτῆς μέ τὴν καταγγελία της καί μέ τὰ ἴδια της τὰ ὅπλα δέ θά ἔσει ποτὲ τὸ παρελθόν στὴν ὑπηρεσία τοῦ παρόντος. Καμιὰ ρητορεία, καμιὰ πολεμικὴ κραυγὴ ἐναντίον «τῆς ἱστορίας-παγίδας» δέν θά σταματήσουν οὔτε τὴν παραφθορὰ οὔτε μιὰ κληρονομημένη καί καταδικασμένη πρακτικὴ. Θά ἀλλάξουν μόνο οἱ παραφθορεῖς. Μιὰ ἐργατικὴ ἱστορία ἀντι-ἱστορικὴ, κοινωλιολογίζουσα ὅσο καί ὁ «λόγιος ἱστορισμός», ἢ ἡ ἱστορικιστικὴ διήγηση, πού καταλήγει σὲ προκατασκευασμένα συμπεράσματα, ἐξακολουθεῖ νά κάνει θραύση «στὴν ἀριστερὰ καί τὴν ἄκρα ἀριστερὰ, σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους ὅπου ἀνθεῖ καί θάλλει ἢ αὐταπάτη»²⁷.

Ἡ οἰσθνῆς κυρίως διάσταση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἀλλοιώθηκε σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε οἱ μελέτες πάνω στό θέμα αὐτὸ νά παραλλάζουν συνεχῶς καθὼς βρίσκονται μόνιμα πάνω σ' ἓνα προκρούστειο κρεβάτι. Στὸ μεθοδολογικὸ ἐπίπεδο οἱ μελέτες αὐτὲς παραμένουν ἀδύνατες καί ἐμφανίζονται ἀσύνδετες μεταξύ τους. Σήμερα λίγοι εἶναι οἱ ἱστορικοὶ πού ἀγγίζει μιὰ διεθνῆς προβληματικὴ. Ἡ διεθνῆς διάσταση παίζει ὄλο καί περισσότερο ρόλο διακοσμητικὸ, ἢ περιορίζεται σ' ἓνα εἶδος θεσμικῆς προσέγγισης.

Ὡστόσο μιὰ δλοκληρωμένη ἐργατικὴ ἱστορία δέν μπορεῖ νά ἐγκαταλείψει τὴν ὀπτικὴ αὐτῆ, δέν μπορεῖ νά

25. B. Rabehl, *Geschichte und Klassen kamp*, Βερολίνο, Rotbuch Verlag, 1973, σ. 5.

26. Ὅπως τὸ βεβαιώνει ὁ Jean Chesnaux ὀ.π.

27. βλ. *Les Cahiers du forum-Historiae*, N. 3. Juin 1976, σελ. 20.

τήν αναγάγει σε διακοσμητικό στοιχείο, ούτε να την υποβιβάζει σε καλούπι απ' όπου βγαίνουν τά εθνικά πρότυπα. Η διεθνής ιστορία του εργατικού κινήματος αποτελεί μιά θεμελιώδη διάσταση, πολυσύνθετη και πλούσια, αποτελεί μάλιστα συγχρόνως έναν τρόπο για να προσπελάσει ο ιστορικός το πρόβλημα της εξέλιξης του σοσιαλισμού. Σίγουρα, οι δυσκολίες που συναντά ή μελέτη της θεμελιακής αυτής διάστασης της εργατικής ιστορίας έχουν σχέση τόσο με τις μεθοδολογικές άβειβαιότητες όσο και με το εύρος και το πολυσύνθετο, που ήδη από το τέλος του 19ου αιώνα αναγνώρισαν οι κοινωνιολόγοι που παρακολουθούσαν την άνοδο και τις μεταμορφώσεις του διεθνούς σοσιαλισμού. «Δέν πρέπει ν' αντιμετωπίζουμε τό σοσιαλισμό άφηρημένα, έξω από τόπο και χρόνο», έλεγε ο Durkheim, «πρέπει αντίθετα να τόν συνδέσουμε με τό κοινωνικό περιβάλλον όπου γεννήθηκε. Δέν πρέπει να τόν συζητάμε αλλά να τόν κάνουμε ιστορία». Νά μήν περιοριζόμαστε «στόν καθορισμό της γένεσής του, αλλά να προσπαθούμε να αναλύσουμε από ποιές μεταμορφώσεις πέρασε και ποιός καθόρισε τις μεταμορφώσεις αυτές»²⁸. Τήν ίδια εποχή ο Antonio Labriola περιγράφει ήδη τή δυσκολία ν' αντιμετωπιστεί τό θέμα με πληρότητα εξαιτίας των διαστάσεων και του πλούτου του. «Η ειδικότητα και ή πολυπλοκότητα του προλεταριακού κινήματος έχουν γίνει τέτοιες που είναι δύσκολο να τό συλλάβει κανείς στό σύνολό του, να τό καταλάβει στις λεπτομέρειές του»²⁹.

Για να ξεπεράσουν αυτές τις δυσκολίες, οι συγγραφείς των αναριθμητων ιστοριών της Διεθνούς ή των όριζόντων περιγραφών του σοσιαλισμού κατέφυγαν σε λύσεις που αποδείχτηκαν τεχνάσματα. Διαδόθηκε πρώτα ή μόδα της παραδοσιακής ιστορίας των ιδεών, έπειτα ήθε ο καιρός της περιγραφής των διεθνών συνεδρίων και των συγκρούσεων που αντιπαράθεταν τους μεγάλους πρωταγωνιστές στη διεθνή άρένα. Τέλος, στις παραπάνω περιορισμένες προσεγγίσεις αντιπαρά τίθεται για διεύρυνση χωρίς άκριβή όρια, ένα είδος αντιπαράθεσης των εθνικών προτύπων, που θεωρούνται ότι προστιθέμενα αντιπροσωπεύουν τό σύνολο και φτιάχνουν έτσι μιά διεθνή ιστορία του σοσιαλισμού.

Στήν πραγματικότητα, τό ιστορικό πεδίο αντανακλά άπλωδ τήν πρακτική του εργατικού κινήματος, επικυρώνει μιά βαθιά μεταλλαγή. Άν στην άρχή ο διεθνής σοσιαλισμός ήταν τό χωνευτήρι της ιστορικής σκέψης για τό εργατικό κίνημα, με τήν εθνικοποίηση των κινημάτων ξεπέσε σε ιδεολογική έγγνωση και τέλος σε άπλη αναφορά. Άποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης ήταν ο περιορισμός της ιστορικής σκέψης. Οι διαδοχικές Διεθνείς επικυρώνουν τήν ιδέα μιάς πυραμίδας που ή κορυφή της αναπαριστά κατά κάποιο τρόπο τή Διεθνή και θεωρούν σαν άξίωμα τήν οργανική σύνδεση ανάμεσα στό διεθνή σοσιαλισμό και τή Διεθνή. Η εικόνα αυτή επιβάλλεται στη συνείδηση μιάς όρισμένης εποχής. Έτσι, για τό Lucien Febvre ή Διεθνής παρουσιάζεται σαν άθροισμα «που προκύπτει τόσο από ανταλλαγές (όλο και συχνότερες) ιδεών ανάμεσα στό εθνικά κινήματα, που τό καθένα ήταν στην άρχή κλεισμένο στόν εαυτό του, και από διασυνδέσεις όλο και πιο στενές ανάμεσα στους οργανωμένους σε κάθε χώρα»³⁰.

Μέ διαδοχικά όλισθήματα ανάμεσα στην πραγματικότητα και τήν αρχική αυτή εικόνα πραγματοποιείται ένα διπλό αποτέλεσμα:

1) Η διεθνής άποκαθίσταται ως θεσμός και τό εργατικό κίνημα χάνει τις διεθνείς διαστάσεις του.

2) Οι αντίπαλοι της κυρίαρχης τάσης, οι τάσεις που διαγράφονται από τό θεσμό βρίσκονται έξω από τό διεθνές εργατικό κίνημα.

Άς σημειώσουμε πάνω σ' αυτό ότι στις άρχές της δεκαετίας του 1880, συνεχίζοντας τις προσπάθειες για τήν Έργατική Διεθνή, οι μαρξιστές μιλούν ακόμα για διεθνή κοινότητα του σοσιαλισμού που θα περιλάβει στους κόλπους της όλες τις τάσεις χωρίς διάκριση. Ξεκινούν από τήν προϋπόθεση ότι «ή άπελευθέρωση της εργατικής τάξης πρέπει να γίνει από τους προλετάρους όλων των χωρών *έναμένους* και ότι, για να καθοδηγηθεί με πιθανότητες επιτυχίας ο άγώνας ενάντια στις παλιές δυνάμεις της καταπίεσης, πρέπει στη διεθνή ισχυρή ένωση της αντίδρασης και του καπιταλισμού ν' αντιπαρατεθεί ή διεθνής ένωση του προλεταριάτου, του σοσιαλισμού, που θα επιτρέψει να βαδίσουν πλάι-πλάι όλοι οι σοσιαλιστές άδιακρίτως γλώσσας ή σχολής ενάντια στους κοινούς έχθρούς»³¹.

Όσο δεκαετίες άργότερα, ή γλώσσα της 2ης Διεθνούς αλλάζει: γίνεται περιοριστική και έγκαταλείπει ένα μέρος της ενωτικής προϋπόθεσης. Οι άναρχικοί, οι έπαναστατικοί συνδικαλιστές διαγράφονται από τις γραμμές της και κατά συνέπεια από τό διεθνές κίνημα.

Όσο για τήν 3η Διεθνή, τά όρια που καθορίζει είναι ακόμα πιο στενά. Οι μόνοι που γίνονται δεκτοί στις γραμμές της, κι επομένως θεωρούνται ότι μετέχουν στό διεθνές εργατικό κίνημα που ή Διεθνής θεωρεί πως ένσαρκώνει, είναι όσα κόμματα ύπογράφουν τά 21 δρακόντεια σημεία, που καθόρισε τό 1920 ή δεύτερη σύνοδος της.

Η ιστορία της Διεθνούς έγινε από τό 1920 τό επίκεντρο σκληρών ιδεολογικών άγώνων από τό έσωτερικό των βίαιων συγκρούσεων που αντιπαράθεσαν τους λενινιστές με τή σοσιαλδημοκρατία. «Η 3η Διεθνής συνεχίζει και όλοκληρώνει τό μεγάλο έργο που άρχισε ή Έργατική Διεθνής», δηλώνει ο Λένιν, διεκδικώντας τήν κληρονομιά του ένδοξου προδρόμου. Η ιστορική αυτή νομιμοποίηση είναι άπαραίτητη για να στηρίξει τις ήγεμονικές βλέψεις της Κομιντέρν, που θέλει ν' άναγνωριστεί σαν ή μόνη έκφραση του διεθνούς κινήματος. Για να τό πετύχουν αυτό έπρεπε να έξοντώσουν τή 2η Διεθνή που εξέφραζε τή συνέχεια, τήν οργανική εξέλιξη και ένσάρκωνε τήν κληρονομιά μισού αιώνα εργατικής ιστορίας. Έπρεπε να της άφαιρέσουν τήν αίγλη, να τή συνθλίψουν με τό βάρος του παρελθόντος που διεκδικούσε, να της άφαιρέσουν τό ήθικό δικαίωμα να είναι ο συνεχιστής και θεματοφύλακας του».

Τά ύπολείμματα της τρομερης αυτής πολεμικής, οι ιδεολογικές επιπτώσεις της δε διευκολύνουν καθόλου τό έργο του ιστορικού που θέλει να προχωρήσει πέρα

28. Lucien Febvre, Histoire du mouvement ouvrier.

29. Der Sozialdemokrat, No 38, 19 Δεκ. 1880.

30. F. Mehring, ό.π., τ. IV.

31. Rosa Luxemburg, La crise de la socialdemocratie, (Η κρίση της σοσιαλδημοκρατίας), Editions Sociales, Παρίσι 1969, σσ. 194-195.

από τα επίσημα συμπεράσματα. Οί ιστοριογραφικές παραδόσεις κάνουν την προσπέλαση ιδιαίτερα δύσκολη. Από τη μία μεριά, το κατηγορητήριο κράτησε πάρα πολύ καιρό τη θέση της ανάλυσης και η αυτοδικαίωση υποκατέστησε την ιστορική κρίση. Από την άλλη μεριά, οι όροι Διεθνής και διεθνές εργατικό κίνημα συγχέονται από το 1920 τόσο στην πολιτική όρολογία όσο και στην ιστοριογραφική πρακτική. Ταύτιση υπερβολική αλλά συγχρόνως βολική, καθώς επιτρέπει να λειτουργούν πολλά υποκατάστατα. Θά χρειαστεί να περιμεινουμε τη μεθοδολογική συζήτηση της δεκαετίας του 1960 για να καταγγεληθεί η σύγχυση ανάμεσα στην ιστορία της Διεθνούς και την ιστορία του διεθνούς εργατικού κινήματος. Τότε είναι πού η παραδοσιακή προβληματική απορρίπτεται και ξαναρχίζουν να διαγράφονται τα ενδιαφέροντα των νέων ιστορικών για τον παραμελημένο, κεφαλαιώδη αυτό τομέα του σοσιαλισμού.

* * *

Πέρα από τις συνεχείς μεταλλαγές της ιστοριογραφίας της εξαρτημένης από τις μεγάλες φάσεις ανάπτυξης του ίδιου του κινήματος, παρατηρούμε άλλη μία σταθερή κατεύθυνση: το οργανωμένο εργατικό κίνημα ξερχεται αντιμέτωπο με μία διπλή απαίτηση πού επιβάλλει διπλή χρήση της δικής του ιστορίας:

α) *Η ιστορία του εργατικού κινήματος ως πρακτική*, δηλαδή εργαστήριο από εμπειρίες, επιτυχίες και αποτυχίες, πεδίο θεωρητικής και στρατηγικής επεξεργασίας, όπου ακρίβεια και κριτική εξέταση επιβάλλονται για να συλλάβουν την ιστορική πραγματικότητα κι επομένως ν' ανακαλύψουν τα κρυμμένα μυστικά τους, για να επινοήσουν, δηλαδή ν' ανανεώσουν με αφετηρία την ιστορική στιγμή ιδωμένη ως εμπειρία. «Αποτελεί προνόμιο, πού διαθέτει το συνειδητό προλεταριάτο σε σχέση με όλα τ' άλλα κόμματα, η ικανότητα να άντλει διαρκώς νέες δυνάμεις από την ιστορία του παρελθόντος του για να συνεχίζει τον αγώνα του παρόντος και να πλησιάζει τον καινούργιο κόσμο του μέλλοντος», γράφει ο Mehring τό 1896 στο *Neue Zeit*³².

Η θέση αυτή του Mehring αποτελεί στην πραγματικότητα επανάληψη της βασικής θέσης του Μάρξ στά γραφόμενά του για τα κίνητρα ως προς τη δημιουργία της Εργατικής Διεθνούς. Τόσο στην αρχική προσφώνηση, όσο και στη συζήτηση των θέσεων, ο Μάρξ υπογραμμίζει ότι η εμπειρία του ίδιου τους του παρελθόντος διδάσκει στους εργάτες την ανάγκη ν' αναπτύξουν αλληλεγγύη και ένότητα ανάμεσα στους εργάτες όλων των χωρών. "Οτι για να εκπληρώσουν την ιστορική τους αποστολή οι εργαζόμενοι διαθέτουν, εκτός από τη δύναμη πού τους δίνει τό πλήθος τους, μία πηγή γνώσης από την όποία πρέπει να επωφελοούνται: τά σφάλματά τους, την εμπειρία της ιστορίας τους.

Τό πρόβλημα του παρελθόντος ως πρακτική του εργατικού κινήματος μπαίνει πολύ συγκεκριμένα και από τη Ρόζα Λούξεμπουργκ σάν προϋπόθεση της τοποθέτησής της, μετά την κατάρρευση της 2ης Διεθνούς. Ζητώντας να ξανακοιταχτεί ιστορικά ολόκληρο

το παρελθόν του κινήματος γιατί ή 4η Αύγουστου 1914 (ψήφος των πιστώσεων πολέμου από τό γερμανικό σοσιαλιστικό κόμμα) είναι ή λογική του συνέχεια, υπογραμμίζει: «Δέν υπάρχει προκαθορισμένο πλαίσιο, πού να ισχύει μία για πάντα, ούτε άλάνθαστος οδηγός για να δείξει (στό προλεταριάτο) τούς δρόμους πού θά πρέπει να πάρει. Δέν έχει άλλο δάσκαλο από την ιστορική του εμπειρία. Ο γολγοθάς της άπελευθέρωσής του δέν είναι στρωμένος μοναχά με βάσανα και ταλαιπωρίες, αλλά και με αναρίθμητα λάθη. Τό στόχο του, την άπελευθέρωση, θά τον πετύχει εάν μπορέσει να βγάλει τά διδάγματα των δικών του σφαλμάτων»³³. Βλέπουμε την άποψη αυτή ν' αποτελεί σταθερά του εργατικού κινήματος: ή γνώση ή ή άγνοια του πραγματικού του παρελθόντος είναι βασικός παράγοντας της ανάπτυξής του. Τό παρελθόν, τό σύνολο των βιωμένων εμπειριών δέν άφομοιώνεται αυτόματα, ούτε καταγράφεται αθόρμητα στην συλλογική μνήμη. Παίρνοντας παράδειγμα από τό γαλλικό συνδικαλισμό στό τέλος του αιώνα, ο Jacques Julliard παρατηρεί την άμνησία από την όποία πάσχει ή εργατική τάξη και τις συνέπειές της: «Η έλλειψη συλλογικής μνήμης, ή άπουσία σωρευτικής γνώσης εξακολουθούν να καθορίζουν την κατάσταση των εργατών, αναγκάζοντας κάθε γενιά να ξαναρχίζει σχεδόν από τό μηδέν και να ξαναπερνάει όλα τά στάδια πού ήδη πέρασαν οί προηγούμενοι»³⁴. Η πιο πρόσφατη ιστορία μάς δίνει στοιχεία ακόμα πιο άποκαλυπτικά. Άρκει ν' αναφέρουμε τό παράδειγμα τό σύγχρονο γερμανικό εργατικό κίνημα ή ακόμη τό παράδειγμα του μετασταλισμού στην ΕΣΣΔ, για να μετρήσουμε συγχρόνως τις διαστάσεις και τ' άποτελέσματα της άπώλειας της συλλογικής μνήμης, πού όφείλεται στην άρνηση να πάρουμε στά χέρια μας την κληρονομιά του παρελθόντος ή άπλούστατα την ιστορία. Οί συνθήκες αυτές εξηγούν σε μεγάλο βαθμό πώς δέν έχουμε ακόμα μία ιστορία της 3ης Διεθνούς άξια του όνόματος, γιατί ή ιστορία του σταλισμού παραμένει ή ιστορία μιας δικής πού ένώ δέν έκδικάστηκε ποτέ, ανακοινώθηκε ή λήξη της. Οί μισές άλλθεις, πού έγιναν δεκτές και διαδόθηκαν, μάς λένε περισσότερο για τη στάση των κομμάτων, πού θέλουν να είναι μαρξιστικά-λενινιστικά, άπέναντι στό ίδιο τους τό παρελθόν άπ' όσα ή σιωπή και ό λογιοτατισμός. Η ιστορία, βλέπετε, είναι έδαφος έκρηκτικό, καθώς ή πραγματικότητα, ή οί εμπειρίες του παρελθόντος πού συχνά άποσιωπήθηκαν, μπορούν να θέσουν σε άμφισβήτηση κάθε αξίωση για την άποκλειστικότητα της εκπροσώπησης της εργατικής τάξης. Γιατί ή ιστορία του εργατικού κόσμου άγγίζει τό ιδεολογικό θεμέλιο πάνω στό όποιο στηρίζονται όλα τά κόμματα πού διεκδικούν την πρωτοπορία για να διατηρήσουν τις ήγεμονικές τους βλέψεις.

β) *Η ιστορία ως παράδοση*. Έδώ μπορούμε να διακρίνουμε δύο ειδών προβλήματα: τό πρώτο συνδέεται με την καταγραφή του παρελθόντος και τό δεύτερο με

33. Eduard Bernstein, *Les présupposés du socialisme*, Παρίσι, Seuil, 1974, σ. 57.

34. Γράμμα στό Mehring στις 28 Ιουνίου 1918. Βλ. Rosa Luxemburg, *J 'étais, j 'suis, je serai!* ("Ήμουν, είμαι, θά είμαι!"), Άλληλογραφία 1914-1919, προετοιμάζεται υπό την διεύθυνση του Georges Haupt από τούς Gilbert Badia, Irène Petit, Claudie Weill, Παρίσι, Maspero 1977, σ. 347.

32. Jacques Julliard, Fernand Pelloutier et les Origines du syndicalisme d' action directe, Παρίσι, Seuil, 1974, σ. 189.

τή χρησιμοποίηση που τού γίνεται. Ἡ καταγραφή τῶν παραδόσεων γίνεται μέ ποικίλους τρόπους, ἀνάλογα μέ τή σημασία που ἀποδίδεται στήν ἱστορία καί στό ρόλο που δίνεται στίς παραδόσεις.

Ἡ στάση τῶν διαφόρων ρευμάτων τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἀπέναντι στήν ἱστορία καί στίς παραδόσεις της εἶναι ἀποκαλυπτική. Γιά παράδειγμα, τή στιγμή τῆς ἀναθεωρητικῆς κρίσης, ὁ Μπερνστάιν λαβαίνει ὑπόψη του τό σημαντικό βᾶρος τῆς παράδοσης μέσα στή γερμανική σοσιαλδημοκρατία, ὅταν χρειάζεται ν' ἀποτιμήσει τά γεγονότα καί τίς ἰδέες. «Ἄν οἱ ὀρθόδοξοι μετατρέπουν τήν παράδοση σέ δόγμα μέ τήν ἰσχύ που ἔχει καί τά ἐμπόδια που προκαλεῖ καί διαιωνίζουν τοὺς μύθους της, οἱ ἀναθεωρητές προσπαθοῦν νά τήν γκρεμίσουν σάν μεγάλο ἐμπόδιο γιά τήν προσαρμογή στήν πραγματικότητα». Καί ὑπογραμμίζει ὁ Μπερνστάιν: «ἡ ἀναθεώρηση στήν ὁποία πρέπει νά προβοῦμε δέν θά ἔχει πρακτικό νόημα ἂν δέν πάψουμε νά δίνουμε στήν παράδοση τόσο μεγάλη θέση καί ἂν δέν χάσουμε τή συνήθεια ν' ἀναφερόμαστε συνέχεια στοὺς ἀγῶνες τοῦ παρελθόντος»³⁵. Ὁ ρόλος ὅμως τῆς παράδοσης γιά τό ἐργατικό κίνημα, ἡ ἐπιθυμία του νά μένει δεμένο μέ τήν ἱστορία του δέν πρέπει νά κρίνονται ἀπό τίς παραποιήσεις τῶν ὀρθόδοξων, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ παράδοση εἶναι περιβόλι μέ ἔτοιμες ἀλήθειες, ἐπομένως συντηρητικός παράγοντας, οὔτε ἀπό τίς κρίσεις τῶν ἀναθεωρητῶν, που ἀρνούνται τήν ἀναφορά στά κατορθώματα τοῦ παρελθόντος, θέλουν ἔτσι νά βσιῶσιν αὐτό που γιά τό ἐργατικό κίνημα εἶναι τό βασικότερο: τήν ταυτότητά του. Ἡ παράδοση που διατηρεῖται καί μεταδίδεται εἶναι συγχρόνως στοιχεῖο συνοχῆς τῆς ὁμάδας καί παράγοντας συνέχειας, κινητήρια δύναμη καί ζωντανή πηγή που τρέφει τή συλλογική μνήμη καί τήν ταξική συνείδηση καί που παίζει καθοριστικό ρόλο στίς κρίσιμες στιγμές.

Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1918, ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ, χαιρετίζοντας τήν ἔκδοση τῆς βιογραφίας τοῦ Μάρξ ἀπό τόν Mehring ὑπογραμμίζει: «Τῆ στιγμή αὐτή δέν μπορούσαμε νά προσφέρουμε τίποτε πιο ὠραίο στίς μάζες γιά νά τούς θυμίσουμε τίς καλύτερες παραδόσεις τους»³⁴. Κατά τόν πόλεμο καταγγέλλει τοὺς κεντριστές που συγχέουν παράδοση καί παρελθοντισμό, καί που δέν κρατοῦν παρά «μιά νοσταλγική ἀνάμνηση τῶν εὐτυχισμένων χρόνων ὅπου κανεῖς δέν ντρεπόταν νά δομᾶζεται Γερμανός σοσιαλδημοκράτης»³⁵.

Ἐπιδιώκουμε νά ξεφύγουμε ἀπό τό παρελθόν ἢ, ἀντίθετα, νά τό ἐντάξουμε στό κέντρο τῶν στοχασμῶν καί τῶν κριτικῶν ἀναφορῶν; Τό παρελθόν χρησιμοποιεῖται σάν πηγή νομιμοποίησης, δικαίωσης καί ἰδεολογικῆς ἐπιχειρηματολόγησης ἢ θεωρεῖται σημεῖο κινητοποίησης καί συλλογικῆς συνοχῆς; Αὐτό τό δίλημμα καθορίζει τή λειτουργία που δίνουμε στήν παράδοση. Στήν πρώτη περίπτωση, ἡ ἀναδρομή στήν ἱστορική μνήμη εἶναι ἐνδεικτική καί κατά συνέπεια ἡ χρῆση τῆς ἱστορίας ὑπόκειται στίς ἐπιταγές τῆς δεδομένης συγκυρίας. Στή δευτέρη περίπτωση, ἡ ἀνακάλυψη ἢ ἡ χρῆση τῆς ἱστορικῆς ἐμπειρίας περνάει ἀπό τή διαμεσολάβηση τῶν προβλημάτων τοῦ παρόντος χωρίς ὥστόσο νά παρακάμπτεται τό σύνολο τῶν ἱστορικῶν πραγματικότητων. Δύο διαφορετικοί τρόποι προσέγγισης, ἀκόμη κι ὅταν ἡ σύγχυση εἶναι εὐκόλη. Ἡ ἱστορία

πράξη καί ἡ ἱστορία-παράδοση εἶναι δύο ἄξονες τεμνόμενοι μόνιμα ἀλληλοσυμπληρώνόμενοι ἢ ἀντιφατικοί ἕξαιτίας τῶν ἀπαιτήσεων τίς ὁποῖες ἡ παραδοσιακή, θεσμική καί πολιτική ἱστορία, ἡ λεγόμενη κομματική ἱστορία, φαινόταν ὅτι μπορούσε νά ἰκανοποιήσει μέ ἕνα ξεκαθάρισμα τῆς ἰδεολογικῆς πρόσωσης.

6. Ἡ αὐταπάτη ὅτι μπορούν νά ξεπεραστοῦν αὐτές οἱ ἀντιφάσεις εἶναι ἐπίμονη, ἀκόμη καί στίς περιπτώσεις που διαψεύστηκε βάνουσα ἢ ἔχει καταστρεπτικά ἀποτελέσματα. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ στρατευμένοι ἱστορικοί πρώτοι ἔκρουσαν τόν κώδωνα τοῦ κινδύνου. Ἡ ἱστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, μεταλλαγμένη, ὑποβιβασμένη σέ ρόλο βοηθοῦ τῆς ἰδεολογίας, μᾶλλον συγχέει παρά διαφωτίζει, βλάπτει παρά ἐξυπηρετεῖ. Γιατί, μ' αὐτό τόν τρόπο, ἀποκρύπτεται ἡ οὐσία τοῦ ἱστορικοῦ κινήματος καί ἐπομένως ἡ δυνατότητα νά τό γνωρίσουμε καί νά τό κυριαρχήσουμε: τήν ἀνάπτυξη καί τή μετάθεση τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων, τίς κοινωνικές ἀλλαγές καί τίς κοινωνικο-ἐπαγγελματικές μεταλλαγές που λειτουργοῦν στήν ἐργατική τάξη καί στό ἐργατικό κίνημα σάν συνέπεια τῶν δομικῶν καί τεχνολογικῶν ἀλλαγῶν τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας, τίς ἀλλαγές που ἐπῆλθαν στήν ἀντικειμενική διαδικασία ἀντιμετώπισης τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, τά πολιτικά, ἰδεολογικά καί κοινωνικά τους ἀποτελέσματα καί ἡ ἀνάμειξη τους στά διάφορα ἐπίπεδα τοῦ ἐργατικοῦ ἀγῶνα, τίς σταθερές καί τίς τομές που προκύπτουν. Μόνό ἡ καθαρῆ καί συνολική γνώση τοῦ παρελθόντος, τοῦ «πραγματικοῦ κινήματος», γιά νά χρησιμοποιήσουμε τόν ὄρο τοῦ Μάρξ, ἐπιτρέπει σέ τελευταία ἀνάλυση νά κατανοήσουμε τή φύση καί τήν ἔκταση τῆς ἐπέμβασης τῶν ἐργατικῶν κομμάτων στήν ἱστορική διαδικασία στήν ὁποία συμμετέχουν. Χάρη στήν ὁποία ἐπιδρῶν στήν πορεία τοῦ κινήματος, που καθορίζει τοὺς τρόπους ἐπέμβασής τους, τή σχέση τους μέ τίς κοινωνικές δυνάμεις, τό ἀκροατήριό τους, τίς ἀποτυχίες του. Ὅπως σημειώνει ὁ Mehring γιά τήν 1η Διεθνή: «Ἡ νέα ἐργατική τάξη μάχεται σέ συνθήκες τίς ὁποῖες ἐπέβαλε ἡ ἱστορική ἀνάπτυξη, ἐπομένως σέ συνθήκες που δέν μπορεῖ νά τίς ἀνατρέψει βίαια ἀλλά που μπορεῖ νά τίς ξεπεράσει μέ τήν κατανόηση - μέ τή χεικελιανή ἔννοια τοῦ ὄρου: κατανοῶ, σημαίνει ξεπερνῶ»³⁶. Ἡ συλλογιστική του γιά τήν ἱστορία εἶναι ἡ συλλογιστική τῆς ταυτότητας τῆς ἱστορίας.

Τό νά ἀποδεχτεῖ κανεῖς ὁλόκληρη τήν ἱστορία ἢ νά κρατῆσει τίς ἀποστάσεις του ἐπιλέγοντας τά γεγονότα ἢ παραμερίζοντας τά σημεῖα που ἐνοχλοῦν κυταλήγει σέ τελευταία ἀνάλυση στό νά θέτει κανεῖς τό οὐσιαστικό πρόβλημα τῆς δυνατότητας νά ἀσκεῖ κανεῖς αὐτοκριτική, ἀντιμετωπίζοντας κατάματα τό δικό του παρελθόν ἢ νά συνεχίζει νά τό ἀποκρύπτει, καθιστώντας ἔτσι τή συλλογική μνήμη ὑπερτροφική.

Ἐπομένως, γιά νά γίνει κατανοητή ἡ ἱστορία, γιά νά εἰσακουσθεῖ καί νά ὑλοποιηθεῖ ἡ ἔκκληση τοῦ Γκράμσι «νά ξανακατακτήσουμε τή δική μας μνήμη ὡς ἱστορική διαδικασία που ἀναπτυχθηκε ὡς τώρα», δέν ἄρκει νά ἐγκαταλείψουμε τήν ἀπαρχαιωμένη καί συμβιβαστική πρακτική τῆς παλαιᾶς ἱστορίας. Τό νά ἐξαλειφθοῦν οἱ ἀπρίορι δοσμένες καί στερεότυπες ἀλήθειες εἶναι μέ-

35. Γράμμα στο Mehring στίς 30 Δεκέμβρη 1917, στό ἴδιο, σημ. 90.

36. F. Mehring δ.π., τομ. IV, σ. 359.

τρο πρόσκαιρο ή, στην καλύτερη περίπτωση, ένα πρώτο βήμα. Και μάλιστα όταν η άνατροπή των σχέσεων παρελθόντος και παρόντος, πολιτικής και ιστορικών έρευνών δεν είναι δυνατό να άναχθεί σε πολεμική μηχανή ενάντια στον έπίσημο ιστορικό θεσμό ούτε να πνιγεί μέσα σε ρητορείες τής μόδας. Οί θεωρητικές διαστάσεις μιās σύλληψης του παρελθόντος ως βιωμένης πράξης είναι άνυπολόγιστες, χωρίς να μιλήσουμε για τις πολιτικές τους επιπτώσεις. 'Ο Oskar Negt διαμορφώνει τά δεδομένα ξεκινώντας από τό πρόβλημα: «Μέ ποίό τρόπο και σε ποιές συνθήκες παρουσιάζεται για μία τάξη ή άνάγκη να γράψει τήν ιστορία της μέ νέα μορφή;» Γι' αυτόν, «τό ουσιαστικό πρόβλημα είναι να επανέλθουμε στη φράση του Λούκατς: να χρησιμοποιήσουμε τό παρόν σαν ένα πρόβλημα ιστορίας. Πού σημαίνει: 'Η ιστορία δεν δείχνει μόνο τή μορφή του παρελθόντος αλλά ταυτόχρονα και πάντα μία μορφή του μέλλοντος. 'Ιστορία σημαίνει λοιπόν πρίν άπ' όλα συνειδητή επέμβαση στις ιστορικές τάσεις, στο πρακτικό και πολιτικό πεδίο, αλλά έπίσης και κατάλληλη άνάλυση των τάσεων αυτών πού άποτελούν τό σταυρικό σημείο όπου συναντιούνται παρόν, παρελθόν και μέλλον»³⁷. Τό ουσιαστικό πρόβλημα πού θέτει ή ιστορία του εργατικού κινήματος είναι λοιπόν να πιστεύεις ή να μπορείς (δηλαδή να κατανοείς για να πράξεις), να συνεχίζεις τά πιστεύω του 19ου αιώνα, ή να τολμάς να άναθεωρείς τις ύποθέσεις πού έγιναν αξιώματα: Σε ποίό βαθμό ή εργατική τάξη παραμένει τάξη τελεολογική, επιφορτισμένη μέ ιστορική άποστολή;

7. Παρ' όλο πού ή κληρονομιά είναι βαριά και εξακολουθεί να βαραινεί πάνω στην εργατική ιστορία, σημαντικές ύποθηκέυσεις έχουν άρθεί: «'Ο αυξανόμενος άκαδημαϊσμός τής εργατικής ιστορίας διόρθωσε όρισμένες άκαμπτές επιλογές τής παραδοσιακής εργατικής ιστορίας, ή δέ μετακινούμενη πρός τά άριστερά πολιτική συγκυρία διόρθωσε άλλες»³⁸, παρατηρεί ό E. Hobsbawm. Δεν έχω καθόλου τήν πρόθεση να συνηγορήσω, να ξάρω τις άρετές ή να στιγματίσω τις έλλείψεις τής λεγόμενης πανεπιστημιακής ιστορίας πού τόσο βίαια κατηγορήθηκε. 'Η δίκη αυτή εκδικάζεται τόσο εύκολα πού κανείς δεν έχει τήν πρόθεση να τήν κερδίσει. 'Ο,τι καταλογίζουμε στό Mouvement Social, περιοδικό πού έπαιξε σημαντικό ρόλο σ' αυτή τήν άλλαγή, είναι ότι στάθηκε στην αίχμη τής έρευνας, ότι εργάστηκε σύμφωνα μέ τά κριτήρια τής επαγγελματικής γλώσσας των ιστορικών: θαυμασμός του ποσοτικού, λόγιες μονογραφίες, προτεραιότητα τής τεκμηρίωσης σε σχέση μέ τά προβλήματα, για να φανεί στό τέλος ότι «οί εκμεταλλεόμενοι, οί χωρικοί, οί εργάτες καταβροχθίζονται μέ τή σειρά τους από τήν πανεπιστημιακή μηχανή, άπ' όλους εκείνους πού διάλεξαν να κάνουν τήν «είδικότητά τους» σύμφωνα μέ τους κανόνες επαγγελματισμού πού άπαιτεί ό θεσμός»³⁹.

Αυτό τό είδος γλώσσας άπορρέει περισσότερο από πολεμικές παρορμήσεις, και λιγότερο από τή σκέψη πού στηρίζεται στη γνώση και στην άνάλυση των γεγονότων. Κατ' άρχήν, ή άυστηρότητα και οί πανεπιστημιακές άπαιτήσεις μπόρεσαν να δημιουργήσουν ένα αντί-

θετο ρεύμα, έκαναν να κυριαρχήσει ένας άλλος τρόπος κατανόησης, προσέγγισης και πραγμάτωσης μιās νέας εργατικής ιστορίας.

'Επειτα και ή άπλή άνάγνωση των έργων μπορεί να πείσει τά κριτικά πνεύματα, άρκεί να είναι καλόπιστα ότι ή «φιλολογία των καθηγητών» δεν μοιάζει πιά σήμερα, όπως στις άρχές του αιώνα στη Γερμανία, στον τομέα τής ιστορίας του εργατικού κινήματος, «μέ μυθιστόρημα περιπετειών», σύμφωνα μέ τόν όρο του Mehring, άκόμα κι άν ή ιδιοτέλεια και ή ιδεολογική στρατεύση είναι φανερές ή μασκαρεμένες μέ άκαδημαϊκές φορεσιές.

Τέλος, άν ή ξεπερασμένη, συμβιβασμένη παραδοσιακή ιστορία παραμένει άκόμη κυρίαρχη, αυτό δεν έμποδίζει από δω και πέρα μία ξεκάθαρη συνειδητοποίηση. Πράγματι οί ιστορικοί του εργατικού κινήματος προβληματίζονται. Γιατί άκόμη και γι' αυτούς πού συνεχίζουν να κάνουν παραδοσιακή ιστορία, γίνεται λίγο πολύ φανερό ότι μία τέτοια μέθοδος προσέγγισης, μία προβληματική τόσο περιορισμένη μπορεί να άποφύγει τό κληρονομημένο κακό αλλά όχι και να τό έξαφανίσει. 'Η δυσφορία πού κατά κάποιο τρόπο εκφράζουν οί ύπερασπιστές τής «κοινωνικοποίησης τής ιστορικής γνώσης» είναι έπίσης έκφραση μιās διαδικασίας άλλαγής. Οί ιστορικοί άρχίζουν να κατανοούν μία νέα έκδοχή τής λειτουργικότητας τής ιστορίας του εργατικού κινήματος και μία νέα στρατηγική τής έρευνας. Μιά βεβαιότητα γίνεται φανερή άκόμα κι άν οί τρόποι και μάλιστα οί στόχοι είναι αντίκειμενα σύγκρουσης ή άποτελούν συγκρουόμενες ιδεολογικές επιλογές: να θεθεί τέρμα στην ύπερτοφία τής ιδεολογικής ιστορίας, να τελειώσει πιά αυτή ή συρραφή γεγονότων μέ τήν όποία άσχολεϊται ή αυτοαποκαλούμενη «κομματική ιστορία», είναι προϋποθέσεις άπαραίτητες βέβαια αλλά άνεπαρκείς. Για να μπορέσουμε να ξεπεράσουμε τήν επιφανειακή ιστορία, πρέπει να πάρουμε καινούργιους δρόμους, εν μέρει άνοιγμένους από τις κοινωνικές έπιστήμες. «'Εργο δύσκολο σίγουρα», όπως παρατηρεί ή Michèle Perrot (τής όποιας τό έργο μäs δίνει τό παράδειγμα του τρόπου ξεπεράσματος αυτής τής δυσκολίας). Γιατί ή ιστορία είναι «έπιστημονικός κλάδος διάχυτος, άβέβαιος, διαιρεμένος σε πολλές έπιστημονικές γλώσσες, διεκδικούμενη από πολλές μεθοδολογίες, πιεζόμενη από τόσα προβλήματα τόσο έντονα ώστε έχει ριχτεί στη δαιμονισμένη άναζήτηση μιās πραγματικότητας, τήν όποία από τή μιιά προσπαθεί να θεμελιώσει και από τήν άλλη τής ξεφεύγει»⁴⁰. 'Η αντίπαράθεση άνάμεσα στην παραδοσιακή ιστορία και τήν κοινωνική ιστορία του εργατικού κινήματος δεν είναι άπλως μιιά άγωνα άκαδημαϊκή διαμάχη, μιιά άφηρημένη μεθοδολογική συζήτηση. Είναι ό άγώνας για μιιά καινούργια εργατική ιστορία πού πάει πέρα από τήν ιστορική γνώση. Τό να θυσιάζουμε για ιδεολογικούς λόγους ή από ρουτίνα τή μελέτη μιās πολύμορφης, σύνθετης και πλούσιας πραγματικότητας είναι σά να θυσιάζουμε τήν ουσία τής ιστορίας του εργατικού κινήματος, τή γνώση τής πείρας πού μέ θυσιές άπεκτησε και τήν όποία συνεχώς χάνει μέσα άπ' τά χέρια του.

37. 'Εκθεση του Oskar Negt, Jahrbuch Arbeiterbewegung 2, σσ. 277-278.

38. E. Hobsbawm, ό.π., σ. 274.

39. Jean Chesnaux, ό.π., σ. 140.

40. Michèle Perrot, Les ouvriers en grève, France 1871-1890, Παρίσι, Mouton, 1974, τόμος I, σ. IV.

αι γραμματα ζωριζω

Ίστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας του Άντονιο Σολάρο

Μεταφρ. Κώστα Παντελίδη, ιστορική επιμέλεια εδρετήριο
Μιχάλη Μειμάρη, σειρά *Δημοκρατική Έπαγρύπνηση*,
έκδόσεις ΠΛΕΙΑΣ, Αθήνα 1976 σ.σ. 248.

Τί μπορεί να είναι ένα έργο για την ιστορία του ΚΚΕ; Ποιό θέμα καλείται να ιστορήσει ο ιστοριογράφος της, όποιος θελήσει να γράψει για την πορεία του κόμματος αυτού από την ίδρυσή του ως τις μέρες μας;

Τό «άντικείμενο» δέν είναι άπλό. Ή ιστορική πρώτη ύλη — κομματική ζωή, διακυμάνσεις επιρροής, πολιτική σκέψη, πολιτικές αποφάσεις, πολιτική πρακτική, διαμόρφωση και εξέλιξη της ήγετικής ομάδας, σχέση μέ τις τάξεις πού θέλει να εκπροσωπεί, πολιτική φιλοσοφία, ιδεολογικά μέτωπα, επιπτώσεις της δράσης του στη συνολική νεοελληνική πολιτική σκηνή κλπ—, όπως και να την πλησιάσει κανείς, παραπέμπει άμέσως σε πολύ γενικότερα ζητήματα πού εισάγουν κατευθείαν στη σύνολη ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα.

Πραγματικά ή ιστορία του ΚΚΕ είναι παράλληλη πρός την εξέλιξη του εργατικού κινήματος στη χώρα μας και συνάμα ιστορία της πολιτικής δράσης της εργατικής τάξης· ιστορία της πολιτικής σταδιοδρομίας του μαρξισμού στον τόπο μας και της αυτόχθονης θεωρητικής και επιστημονικής μαρξιστικής παραγωγής· ιστορία της πάλης του ελληνικού λαού ενάντια στην ξένη εξάρτηση και ιστορία της εξάρτησης της ίδιας· ιστορία της άμφισβήτησης (πολιτικής και ιδεολογικής) του ελληνικού αστισμού και ιστορία του αστισμού· ιστορία του εθνικοαπελευθερωτικού άγώνα στη διάρκεια της κατοχής και του εμφυλίου πολέμου πού την διαδέχτηκε· ιστορία του εκφυλισμού της φιλελεύθερης αστικής δημοκρατίας σε άλλεπάλληλες δικτατορίες και προνοντσιαμένα

και ιστορία της λαϊκής αντίθετατορικής πάλης· ιστορία του φυσικού, ψυχολογικού και πολιτικού άφανισμού των κομμουνιστών και των δημοκρατών γενικότερα και ιστορία της σισύφιας προσπάθειάς τους να επιβιώσουν. Μέ δύο λόγια, στά καθέκαστα της ιστορίας του ΚΚΕ ξεδιπλώνονται οι περιπέτειες του άπελευθερωτικού όράματος, της λυτρωτικής έπαγγελίας σ' όλόκληρο τον είκοστό αιώνα και παράλληλα οι αντίδράσεις του ελληνικού αστισμού πού στόχο είχαν την ιδεολογική αυτοδικαίωση του και τη συντριβή του λαϊκού κινήματος.

Όστόσο ή ιστορία αυτή δέν έχει «γραφτεί» ή πιό σωστά δέν έχουμε μία συνθετική ιστορία του κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος: όχι μόνο δέν έχει άποκτήσει κάποια θέση άναγνώρισης από την έπίσημη — πανεπιστημιακή — ιστοριογραφία αλλά άκόμη έρπει μεταξύ μύθου και πραγματικότητας όπως είναι διάχυτη σε άποσπασματικές άναμνήσεις άγωνιστών, άντικομμουνιστικά λιβελογραφήματα (ών ούκ έστι αριθμός), κομματικές άποφάσεις, χρονικά της κομματικής ζωής, ή πολιτικά άρθρα πού άνασκαλεύουν την ιστορία του κόμματος για να επιβεβαιώσουν την κομματική όρθοδοξία της στιγμής και κάποιες σκόρπιες μονογραφίες. Βέβαια μετά την πώση της στρατιωτικής δικτατορίας δημοσιεύτηκαν όρισμένα έργα, κυρίως για την κατοχική περίοδο, πού εμπλουτίζουν τις γνώσεις μας και διευρύνουν τό πεδίο των σχετικών έρευνών.¹ Άλλά και αυτή ή πρόσφατη παραγωγή έχει πέσει στό κενό. Προσπάθεια για την κριτική άποτίμηση της ιστορίας του ΚΚΕ και συνολική άνάλυση των στοιχείων πού τη συνθέτουν δέν ύπάρχει. Όπως δέν ύπάρχει και κριτική άποτίμηση των λίγων έργων πού έχουν δημοσιευτεί² ή του άρχαιακού ύλικού. Χαρακτηριστική είναι ή σιγή πού τηρούνε, τά κόμματα πού διεκδικούν την κομμουνιστική παράδοση, ιδιαίτερα ή σιγή των θεωρητικών δημοσιογραφικών τους όργάνων. Ή σιγή αυτή έχει τις αίτιές της. Όμως δέν θά έπεκταθούμε στό θέμα αυτό. Πάντως ό νέος στρατευμένος, αλλά και ό παλαιότερος πού

τα γουριζω • και γραμματα γουριζω

Έχει ανάγκη νά επανεξετάσει τις μνήμες του, καταδικάζεται σέ γενικόλογες ιστορικές αναφορές πού τοποθετούν τήν ήμερομηνία γεννήσεως του σοσιαλιστικού-κομμουνιστικού κινήματος, περίπου στήν εποχή τής «άποσταλινοποίησης» του Κρούτσεφ ή στό 9ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Άλλά, μέ αυτά τά δεδομένα και ή έν γένει ιστοριογραφική δραστηριότητα καρκινοβατεί. Άν χάσει τή συμβολή τών ίδιων τών άγωνιστών, άν ή ιστορία του εργατικού κινήματος δέν άποτελεί για τούς άριστερους πεδίο έρευνών και πάλης τότε περνάει αναγκαστικά στήν άποκλειστική άρμοδιότητα του άκαδημαϊκού έπιστημονισμού πού στό μέλλον (μέ άκρίβεια και μπόλικά άρχεία είναι άλήθεια) θά περιγράφει τά καθέκαστα τής ιστορίας του ΚΚΕ, θά τά «έρμηνεύσει» (άντικειμενικά, μέ όλα τά δέοντα υπέρ και κατά τής άμερόληπτης και άδέσμευτης Έπιστήμης). Όστόσο ή επιστήμη αυτή, παρόλη τήν εύσυνειδησία της, δέν θά έχει τίποτα νά αλλάξει: οί άλλαιές (στά μυαλά τών ανθρώπων) θά έχουν ήδη συντελεστεί μέσα από άλλες διαδικασίες, συνήθως εύθυγραμμισμένες προς τις ανάγκες τής τρέχουσας πολιτικής γραμμής τών κομματικών φορέων.

Γιατί όμως αυτή ή τόσο μακρρά εισαγωγή στό βιβλίο του Σολάρο; Γιατί μάς βεβαίωσε ότι δέν είναι «Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Έλλάδας» παρόλο πού ό τίτλος μάς τό υποσχέθηκε. Η «Ιστορία» του Α. Σολάρο είναι ένα άπλό χρονικό γεγονότων ως τό 1973, ένας περιγραφικός χρονολογικός πίνακας διανθισμένος μέ άποσπάσματα κομματικών αποφάσεων και κρίσεων πού περιέχονται σέ Όλομέλειες, Συνέδρια κλπ. Η έκάστοτε κομματική αντίληψη για τήν ιστορία του ΚΚΕ και ό συγγραφέας συνδέονται συγχρονικά. Όμως ό έκλεκτικισμός δέν λείπει. Έτσι, μολονότι δέν κρύβει τήν αντιπάθειά του για τήν καθοδήγηση Ζαχαριάδη θά χρησιμοποιήσει για λογαριασμό του τό ίδιο έρμηνευτικό σχήμα πού περιέχεται στις «Θέσεις για τήν Ιστορία του ΚΚΕ» του Ν. Ζαχαριάδη γραμμένες στή φυλακή τής Κέρκυ-

ρας τό 1938, και πού ως προς τό κύριο, έχουν επαναλάβει, μέ δικά τους λόγια, οί μετέπειτα «άποζαχαριαδοποιημένες» καθοδηγήσεις του ΚΚΕ. Θα δούμε, λοιπόν ότι ό Σολάρο ενδ' όρθά κατηγορεί τις «Θέσεις» πού διαγράφουν και άκυρώνουν τήν πρό του 1931 ιστορία του ΚΚΕ, χαρακτηρίζοντας όλόκληρη αυτή τήν περίοδο πού πάει από τήν ίδρυση του ΣΕΚΕ (1918) ως τήν επέμβαση τής Διεθνούς τό 1931, ως διαδοχή «δεξιών», «όμπουρτουριστικών», «λικβινταριστικών», «κεντριστικών» και «φραξιονιστικών χωρίς άρχές» στοιχείων, ενδ' επίσης κατηγορεί για τόν ίδιο λόγο τις «Θέσεις για τά πενηντάχρονα του ΚΚΕ» πού συντάχτηκαν τριάντα χρόνια άργότερα (Νέος Κόσμος τευχ. 9, 1968), ώστόσο στήν έκθεσή του υιοθετεί τούς ίδιους χαρακτηρισμούς και τό ίδιο έρμηνευτικό σχήμα για τήν προπολεμική ιστορία του ΚΚΕ. Ό Σολάρο θά πεί μέ τή σειρά του ότι ό Πουλιόπουλος τό 1926 «προτείνει νά διαλυθεί τό κόμμα» (σελ. 62), άρα είναι «λικβινταριστής», ότι οί Μάξιμος - Χαϊνογλου - Σκλάβος τό 1927-28 «συνιστούν μαζί μέ τόν Πουλιόπουλο τή διάλυση του κόμματος», επειδή τό ΚΚΕ, κατά τό Μάξιμο τάχα, άποτελούνταν από «εργάτες και χωρικούς άξεστους» (σελ. 66). Θα δούμε επίσης ότι ή κρίση τών έτών 1929-31 τήν όποία στηλίτευσε ή Διεθνής ως «φραξιονιστική πάλη χωρίς άρχές» (άντίθετα, πιστεύω, ότι ή σύγκρουση εκείνη, ήταν βαθύτατα πολιτική και ιδεολογική, ανάμεσα σέ αοργανιστές πού άρχές τους είχαν νά είναι κομμουνιστές και νά θέλουν νά είναι — τουλάχιστο τό προσπαθούσαν — μαρξιστές) και έκτοτε παραδόθηκε στήν περιφρόνηση τών κομμουνιστών, και για τήν «Ιστορία» του Σολάρο δέν είναι παρά άξιοκαταφρόνητη «φραξιονιστική πάλη χωρίς άρχές» (σελ. 74-75). Θα διαβάσουμε άκόμη μία φορά τό παλιό τροπάρι, πού άποτελεί τήν πεμπτούσια τής ιστορικής σκέψης του ΚΚΕ, ότι ή Διεθνής, μέ τήν επέμβαση του 1931 πού καθήρεσε τήν έκλεγμένη ήγεςία και διόρισε νέα μέ επικεφαλής τόν Ν. Ζαχαριάδη, «βοήθησε τό κόμμα» (σελ. 76) νά ξεπεράσει τήν

κρίση του και νά προσγειωθεί στήν έλληνική πραγματικότητα για πρώτη φορά. Θα δούμε άκόμη ότι τό «Γράμμα» του Ν. Ζαχαριάδη τό 1940 πού καλούσε τούς Έλληνες κομμουνιστές και δημοκράτες νά λάβουν ενεργό μέρος στον έλληνοϊταλικό πόλεμο «χωρίς επιφυλάξεις» για νά άποκρουστεί ό ξένος επιδρομέας. υφίσταται τήν «κλασική» πιά παραποίηση, και εκείνο τό σαφέστατο «χωρίς επιφυλάξεις» (σαφέστατο γιατί παρότρυνε τούς κομμουνιστές νά λάβουν μέρος στον έθνικοαπελευθερωτικό πόλεμο χωρίς επιφυλάξεις), νά θεωρείται από τόν Σολάρο ως έμμεση ύποστήριξη του Μεταξά και του καθεστώτος του - άρα άπαραδέκτη ύποχώρηση (σελ. 134), άκριβώς όπως είπαν και οί πολέμιοι έπίγονοι του Ζαχαριάδη στήν «6η Πλατιά Όλομέλεια» του 1956 και στήν 7η του 1957.

Θά ήταν δύσκολο νά συνεχίσει κανείς έπισημαίνοντας κενά, άποσιωπήσεις και άπλουστεύσεις για όλη τήν περίοδο πού πραγματεύεται τό βιβλίο του Σολάρο. Και όσα έπιγραμματικά άναφέραμε παραπάνω δέν είναι παρά άπλές νύξεις στα πλαίσια μιας βιβλιοκριτικής πάνω σέ μερικά κρίσιμα σημεία τής ιστορίας του κομμουνιστικού κινήματος (όχι τά μόνα άλλωστε και ίσως όχι τά σπουδαιότερα) πού ήθελαν νά δείξουν ότι και τό βιβλίο αυτό, παρά τήν άνανεωτική του πρόθεση, δέν κάνει τίποτε άλλο από τό νά υπερθεματίζει στις «παραδεδωγμένες» αντίληψεις τής κομματικής ήγεςίας για τήν ιστορία του ΚΚΕ.

Για τή μεταπολεμική περίοδο σημειώνουμε μόνο ότι τό έρμηνευτικό σχήμα του Σολάρο είναι πολύ άπλό για νά είναι άληθινό. Άπό τή μία ή ΕΔΑ φορέας τής άνανέωσης του λαϊκού κινήματος και από τήν άλλη τό ΚΚΕ φορέας τής κακοδαιμονίας. Άν, λοιπόν ή ΕΔΑ και ό,τι σχετίζονταν μ' αυτήν ήταν ό ρεαλισμός, ή άνανέωση ή βασισμένη στήν έλληνική πραγματικότητα και τό μή δογματικό μαρξισμό πολιτική και άν τό ΚΚΕ δέν περισυνέλεγε παρά τή συντήρηση, τήν έξάρτηση από ξένα καθοδηγητικά κέντρα, τό δογματισμό, τό ξεκομμα από τήν έλλη-

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

νική πραγματικότητα, τότε πώς αυτός ο αντιδογματισμός και η ανανέωση δικαιώθηκαν στα πράγματα που ζήσαμε και στη συνείδηση των Ελλήνων άριστερών; Και μήπως, επειδή ο καθένας ξέρει ότι τέτοια δικαίωση δεν υπήρξε ούτε από τα πράγματα που ζήσαμε ούτε στη συνείδηση των άριστερών, τό σφάλμα ήταν των ίδιων των άριστερών που δεν είδαν τη σαφήνεια της διάκρισης ή μήπως νοσεί τό έρμηνευτικό σχήμα της «Ίστορίας» του Σολάρο; Φοβάμαι δηλαδή ότι αξιολογικά στοιχεία - θεμιτότατα άλλωστε - μέ βίωση άπρίορι ιδεολογικές επιλογές - επίσης θεμιτές - προβλήθηκαν πάνω στην ίδια την πραγματικότητα που προηγήθηκε από τις ιδεολογικές επιλογές και τη συσκότισαν. Και αυτό δεν είναι θεμιτό. Στο κάτω κάτω καμιά ιστορία δεν φτιάχτηκε μέ άξονα τό καλό/κακό και έν πάση περιπτώσει ποτέ δεν είναι μονοεπίπεδη.

Η «Ίστορία» του Σολάρο γράφτηκε τό 1973. Ο συγγραφέας της, άγωνιστής ο ίδιος του έλληνικού και του Ιταλικού κομμουνιστικού κινήματος, έγραψε μιά ιστορία «μέσα» από αυτές τις γραμμές. Αυτό σίγουρα τόν έφοδίασε μέ την όλοφάνερη στό έργο του συμπάθεια για τό έλληνικό κομμουνιστικό κίνημα. Πρόκειται συνεπώς για έργο στρατευμένο. Και είναι στα υπέρ του. Τό έλληνικό κομμουνιστικό κίνημα δεν είναι ένα πτώμα που ξεθάβεται έν αίθρια για να συμβολίσει τις τύψεις των διωκτών του. Τό ότι ο Σολάρο δεν μολύνθηκε από ιστορική πτωμαΐνη τόν προφύλαξε επίσης και από άλλες σχηματοποιήσεις που τόν ίδιο καιρό είδαμε

νά κάνουν λαμπρή καριέρα (δρα οι «Καπετάνιοι» του Dominique Eudes). Οι κριτικές παρατηρήσεις μέ τις όποιες ύποδεχόμαστε τό έργο του Sollaro γράφονται όχι για να μειώσουν την προσφορά του αλλά γιατί πρέπει, είναι ανάγκη, να φύγουμε από τά αυτονόητα και τούς μύθους που μάς κληροδότησε ή «έπίσημη» (ή ήγετική) ιστοριογραφία. Σίγουρα τό 1973 δύσκολα μπορούσε κανείς να άποφύγει όρισμένα ιδεολογικά κλισέ (σάν και αυτά που ήδη άναφέραμε), δύσκολα θά μπορούσε να ξανοιχτεί σε μίαν άλλη ιστορική προβληματική. Άκόμη τότε, από έλληνικής πλευράς ελάχιστα πράγματα είχαν γίνει και ούτε καν διέθετε κανείς τά έπίσημα στοιχεία που σήμερα ο όποιοσδήποτε έρευνητής μπορεί να έχει στη διάθεση του. Ο Σολάρο θέλησε να δώσει στό προοδευτικό Ιταλικό κοινό ένα, έσω και άπλό, έγχειρίδιο για την ιστορία ενός μεγάλου και τραγικού κινήματος. Χρήσιμη συνεπώς ήταν τότε άκόμη και μιά χρονογραφία σάν κι αυτή που έφτιαξε: τουλάχιστο θύμιζε ότι τό έλληνικό κομμουνιστικό κίνημα δεν ήταν μόνο μιά άκατανόητη διάσπαση του ΚΚΕ, τό 1968.

Άγγελος Έλεφάντης

1. Βλέπε τη σύντομη και ένδεικτική βιβλιογραφία για την ιστορία του ΚΚΕ στη σελίδα 64 του παρόντος τεύχους.

2. Είναι δύσκολο στόν γράφοντα να άποτιμήσει στό σύνολό της αυτή την παραγωγή μιά και άνήκει σ' αυτός που άσχολήθηκαν μέ την ιστορία του ΚΚΕ (βλ. «Έπαγγελία της άδύνατης Έπανάστασης, ΚΚΕ και άστισμός στό μεσοπόλεμο, έκδ. Όλκός, Άθήνα 1976).

3. Πρώτη έκδοση «Storia del Partito Comunista Greco» Teti editore, Milano 1973.

« Άναμνήσεις

60 χρόνια κάτω από τη σημαία της σοσιαλιστικής επανάστασης»

του Α. Στίνα

Τόμος Α', έκδόσεις Βέργος, Άθήνα 1976, σσ. 256.

Ο πρώτος τόμος των « Άναμνήσεων» του Α. Στίνα αρχίζει κάπου στα τέλη του Πρώτου και σταματά στις άρχές του Δεύτερου Παγκόσμιου

Πολέμου. Άναφέρεται σε περιστατικά της άγωνιστικής ιστορίας του συγγραφέα, που έζησε στις γραμμές του ΚΚΕ ως τό 1931. και στη συνέ-

χεια στις γραμμές διάφορων τροτσκιστικών οργανώσεων. Οι άναμνήσεις του δηλαδή συνδέονται μέ τις περιπέτειες του κομμουνιστικού κινήματος στό Μεσοπόλεμο.

«Οί άναμνήσεις δεν είναι ιστορία» λέει ο Στίνας στόν πρόλόγο του. Σίγουρα, θά προσθέταμε, δεν είναι όλη ή ιστορία. Άλλωστε καμιά γραμμένη ιστορία δεν είναι όλόκληρη ή ιστορία. Συνήθως όμως οι άναμνήσεις θεωρούνται παρακατανή ιστοριογραφία και κυρίως μεροληπτική, μιά και ο συγγραφέας τους ένέχεται προσωπικά στα ιστορούμενα. Πιστεύουμε όμως ότι ο άπομνημονευματογράφος είναι τόσο «μεροληπτικός» από ιδεολογική άποψη όσο και ο έπαγγελματίας, ο «άντικειμενικός», ιστορικός. Άν τά δύο είδη ιστορικής φιλολογίας διαφέρουν, και διαφέρουν σίγουρα, είναι στη μέθοδο, στόν τρόπο προσέγγισης και καθορισμού του άντικειμένου. Και οι άναμνήσεις, λοιπόν, είναι ιστορία: μιά ματιά, μιά άποψη, μιά έρμηνεία και μιά πηγή πληροφοριών. Πρέπει έπομένως να μάς άπασχολήσουν στα σοβαρά και όχι μόνο οι « Άναμνήσεις» του Στίνα αλλά όλων όσων άφησαν ή πρόκειται να άφήσουν τη μαρτυρία και την άποψη τους για τό εργατικό κίνημα.

Οί « Άναμνήσεις» του Στίνα είναι ένα γλαφυρό, καλογραμμένο κείμενο, ξάφνιασμα άν τό συγκρίνουμε μέ τη συνήθως λογοτεχνίζουσα σε μακρυγιάννιο ύφος άπομνημονευματογραφία. Έξιστορώντας την επαναστατική του σταδιοδρομία μιλάει γλώσσα έλληνική, γλώσσα που μπορεί να στοχάζεται, να περιγράφει μέ άκρίβεια, χωρίς ρητορεία, χωρίς τά στερεότυπα του κομματικού ιδιώματος: γράφει μέ μιά γλώσσα έπεξεργασμένη, που σημαίνει ότι ή σκέψη του είναι έπεξεργασμένη.

Ο Στίνας μιλάει για τό εργατικό-κομμουνιστικό κίνημα του μεσοπολέμου. Στέλεχος της κομμουνιστικής νεολαίας στη Θεσσαλονίκη τό 1920—22, φαντάρος στην Κέρκυρα όπου θά συναντήσει τό πλήθος των λιποτακτών που δεν συμμερίζονται την τυχοδιωκτική μικρασιατική έκστρατεία, στέλεχος του ΚΚΕ στα Γιάννενα και τέλες Κέρκυρα, ύ-

τα γουριζω • και γραμμαρα γουριζω

πεύθυνος κομματικών εντύπων, πάντα όμως, όπως αφήνει να εννοηθεί, ένταγμένος στα άριστερά ρεύματα του ΣΕΚΕ και του ΚΚΕ. Διο αυτό τό διάστημα, όπου ή σύγκρουση τάσεων, ρευμάτων, συμπολιτεύσεων και αντιπολιτεύσεων συνταράζει τό γεννώμενο κομμουνιστικό κίνημα, τότε φυλακή και τότε ελεύθερος, όπως όλοι οι αγωνιστές τήν εποχή εκείνη. « Από τόν 'Οκτώβρη του 1923 μέχρι τό Μάρτη του 1926 ήμουν σχεδόν διαρκώς φυλακή. Έβγαίνα από τή φυλακή για να ξαναμπώ πάλι σέ λίγες μέρες. Τίς πιο πολλές ήμενα υπόδικος για να ματαιωθεί στό τέλος ή δικη. 'Ο τύπος του αδικήματος στερεότυπα ήταν: προτροπή των πολιτών εις άμοιβαίαν έχθροπάθειαν κ.λπ. Τό Μάρτη του 1926 από τή φυλακή πήγα έξορία στην 'Ανάφη μέχρι τόν Αύγουστο 1926» (σελ. 92—93). Στέλεχος τής οργάνωσης του ΚΚΕ τά επόμενα χρόνια, στη Θεσσαλονίκη, θά αναμιχθεί ενεργά στην έσωκομματική πάλη των έτων 1929—31 τήν όποία ή Διεθνής βάπτισε «φραξιονιστική πάλη χωρίς άρχές», θά εναντιωθεί στην πλατφόρμα τής «Τρίτης Περιόδου» και του «σοσιαλφασισμού», και όταν, με τήν επέμβαση τής Διεθνούς τό 1931, θά άρνηθεί να άναγνωρίσει τά πολιτικά και τά οργανωτικά άποτελέσματα τής επέμβασης αυτής, θά διαγραφεί από τό Κόμμα και θά προσχωρήσει στις γραμμές του ελληνικού και του διεθνούς τροτσκισμού. Έτσι περνάει διαδοχικά, όντας βασικό τους στέλεχος, από τήν «Λενιστική Άντιπολίτευση του ΚΚΕ» (ΛΑΚΚΕ), τόν «Μπολσεβίκο» και τήν «Κομμουνιστική Διεθνιστική Ένωσή» που εξέδιδε τήν έφημερίδα «Έργατικό Μέτωπο». Μέλος αυτής τής οργάνωσης συλλαμβάνεται από τή δικτατορία του Μεταξά, και θά γνωρίσει τά βασανιστήρια τής Ειδικής 'Ασφάλειας του Μανιαδάκη, τίς φυλακές Αίγινας, Συγγρού και τό στρατόπεδο τής 'Ακροναυπλίας ως τίς άρχές του πολέμου.

Σ' αυτή τή διαδοχή προσωπικών κομματικών-πολιτικών περιπετειών όπου τό προσωπικό άπορροφάται από τό κομματικό-πολιτικό και άκολουθεί τή μοίρα του τελευταίου, οι

'Αναμνήσεις του Στίνα θά μάς υποχρεώσουν να προσέξουμε μερικά σημεία, που άν και κεφαλαιώδους σημασίας, κατά τή γνώμη μου, για τήν ιστορία του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος, συνήθως παραγνωρίζονται ή αντιμετώπιζονται με όρισμένα κλισέ που μάς έχει κληροδοτήσει ή ζαχαριαδική διαφώτιση.

1. Μερικές «άσημαντες» λεπτομερείες, που όμως είναι αδύνατο ή δύσκολο να βρεθούν άλλου, μολονότι σ' αυτές περιλαμβάνονται σημαντικά πολιτικά και οργανωτικά δρώμενα του ελληνικού κομμουνιστικού - σοσιαλιστικού κινήματος. Έντελώς ένδεικτικά θά αναφέρουμε τίς σελίδες που αφιερώνει στο σοσιαλιστικό κίνημα τής Κέρκυρας κατά τό τέλος του πολέμου (σελ 84 κ.έ.), τή δράση τής Κομμουνιστικής Ένώσης (πρόκειται για τήν οργάνωση του ΚΚΕ στον Πειραιά, που τό φθινόπωρο του 1923 άποσπάστηκε από τό κόμμα και εξέδιδε τήν έφημερίδα Κομμουνιστικό Βήμα) πληροφορίες για τήν οργάνωση τής Θεσσαλονίκης τό 1920—22 και 1927—31, τό άπεργιακό κύμα μετά τή μικρασιατική καταστροφή που κατέστειλε βίαια ή κυβέρνηση Πλαστήρα (11 εργάτες σκοτωμένοι).

'Απ' αυτή τήν άποψη χρήσιμες πληροφορίες θά βρει ό άπροκατάληπτος άναγνώστης και για τήν ιστορία των αντιπολιτεύσεων στο ΚΚΕ: Κομμουνιστική Ένωσή του Πειραιά (1923), τήν αρχικά άπόκρυφη και στή συνέχεια τροτσκίζουσα οργάνωση των «άρχειομαρξιστών» (σελ. 169—175), τόν Σπάρτακο των Πουλιόπουλου — Μάξιμου—Σκλάβου κλπ, τόν Μπολσεβίκο, ΛΑΚΚΕ, τήν Κομμουνιστική Διεθνιστική Ένωσή. 'Η ιστορία αυτών των αντιπολιτεύσεων, και άνεξάρτητα από τό άριθμητικό και πολιτικό τους βάρος, άξίζει τήν προσοχή, όχι μόνο γιατί έτσι ή άλλως άποτελέσαν πλευρές του εργατικού κινήματος για μιá όρισμένη περίοδο, αλλά κυρίως γιατί ή δράση τους και οι πολιτικές τους άπόψεις συγκρινόμενες με τή δράση του ΚΚΕ μπορεί να δείξουν έπακρι-

ΔΗΜΟΣ ΘΕΣΣΠΡΩΤΟΣ

ΑΥΤΟΚΡΙΤΙΚΗ

Γιατί χάθηκε ή λαϊκή έξουσία του ΕΑΜ
(1940-1945)

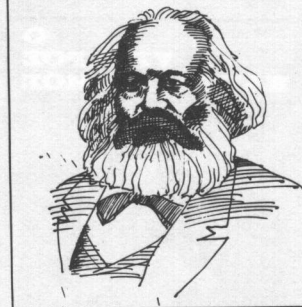
gutenberg

ΤΖΩΝ ΠΗΝΤ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΟ ΜΕΞΙΚΟ

gutenberg

αναμνήσεις
για τον
Κ. ΜΑΡΞ

DIETZ Γ.Α.Δ. - Gutenberg

και γραμματα πουριζω • και γραμμα

βδς τό στίγμα τών συγκρούσεων κάθε στιγμή μέσα στό ΚΚΕ και έξω απ' αυτό. Έτσι θά σχηματίσουμε σαφέστερη εικόνα τής πολιτικής ιστορίας του εργατικού κινήματος και τής ιστορίας τών ιδεολογιών του.

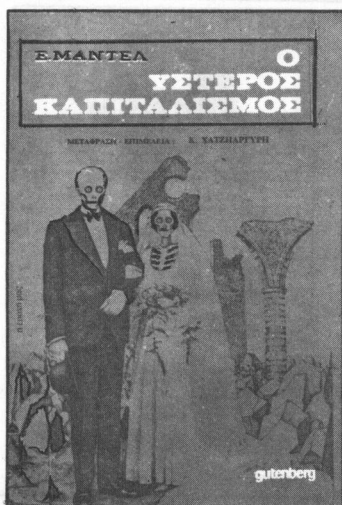
2. Διάχυτη σ' όλη τήν εξιστόρηση του Στίνα, και ιδιαίτερα γιά όσο καιρό ήταν ακόμη στό ΚΚΕ, είναι ή ανάμνηση ενός εργατολαϊκού κινήματος που, έστω μέ άσαφή τρόπο και συγκεχυμένες ιδέες, προσπαθούσε νά πάρει τό δρόμο τής ταξικής και τής πολιτικής του αυτογνωσίας, νά ξεχωρίσει από τό ρεφορμισμό και νό ένταχθεί στό παγκόσμιο κίνημα τής κοινωνικής απελευθέρωσης. Κίνημα πρωτοπόρων άναμφισβήτητα, που συχνά χάνονταν σέ άδιέξοδα μονοπάτια θεωρώντας τα λεωφόρους τής ιστορίας. Σέ κάθε περίπτωση όμως, είτε έχομε νά κάνουμε μέ τούς πρώτους σοσιαλιστικούς ομίλους του ΣΕΚΕ, είτε μέ τό κίνημα τών φαντάρων τής Μικρασίας, είτε μέ τό παλαιοπολεμικό κίνημα, είτε μέ τούς άπεργούς και τά ξεσηκώματα τών άγροτών, είτε τέλος, μέ τις άτέλειωτες έσωκομματικές «έριδες», πρυτανεύει — και οί άναμνήσεις του Στίνα τό θυμούνται καλά αυτό —, τόσο στό κίνημα τών μαζών, όσο και

στις πολιτικές οργανώσεις, ή προσπάθεια αντιπαράθεσης στον πολυκέφαλο ελληνικό άστισμό τών βασιλοφρόνων του Τσαλδάρη, τών Φιλελευθέρων του Βενιζέλου, τών φασιζόντων του Κονδύλη και του Μεταξά, όλων τών πολιτικών εκπροσώπων τής θνησιγενούς Δημοκρατίας του Κουντουριώτη και τής θνίσκουσας δημοκρατίας του Ζαΐμη, που κατέληξε στην παλινόρθωση του Γεωργίου και τή δικτατορία του Μεταξά. Έπυεύθυνο γιά τή δικτατορία του Μεταξά, θά συμπεράνει ο Στίνας (σελ. 193), είναι τό σταλινικό ΚΚΕ — συμμεριζόμενος και σήμερα ακόμη τήν άποψη που τότε κυριαρχούσε στους τροτσκιστικούς κύκλους. Συμπέρασμα σίγουρα αυθαίρετο, όταν, στην τότε πολιτική του ΚΚΕ, έναλλακτική λύση από τούς τροτσκιστές είχε προβληθεί ή προλεταριακή επανάσταση, σέ μία χώρα χωρίς παράδοση εργατικών αγώνων, άνδρωμένο εργατικό κίνημα, μέ τεράστια ανάπτυξη του μικροαστικών στρωμάτων, πλειοψηφία άγροτικού πληθυσμού και ισχυρή ιδεολογική και πολιτική έπιρροή πάνω στα λαϊκά στρώματα τόσο του βενιζελισμού όσο και του κωνσταντινισμού.

3. Σημαντική είναι ή μαρτυρία του Στίνα ότι στό ΚΚΕ ή γραμμή του «σοσιαλφασισμού» και τής «Τρίτης περιόδου του καπιταλισμού», που ύποστήριζε ή Γ' Διεθνής στα χρόνια 1927-34, όχι μόνο δεν είχε περάσει άδιαμαρτύρητα, αλλά έθρεψε όλη εκείνη τήν έσωκομματική σύγκρουση που όνομάστηκε «φραξιονιστική πάλη χωρίς άρχές». Σύμφωνα μέ τις αναλύσεις τής Διεθνούς, ο καπιταλισμός, ύστερα από τήν περίοδο τής «σχετικής σταθεροποίησης» (1923 — 27), πέρασε στην «Τρίτη (και τελευταία) περίοδο», περίοδο κρίσεων και γενικής κατάρρευσης, άρα άνόδου τών εργατικών κινήματων. Παράλληλα χαρακτηρίζε τούς άγροτιστές, τούς φιλελευθέρους άστους, όλους τούς δημοκράτες, τούς σοσιαλιστές, «σοσιαλφασίστες» — άς μήν ξεχνάμε τις κατασκευές του Στάλιν ότι ή σοσιαλδημοκρατία είναι διδυμη άδελφή του φασισμού, και τών

Γερμανών κομμουνιστών ότι οι σοσιαλδημοκράτες είναι τά μεγαλύτερα στηρίγματα τής μπουρζουαζίας και του ναζισμού. Έστούσο σέ όλα τά κόμματα ύπήρξαν ισχυρές αντιστάσεις — τών οποίων οί φορείς στηλιτεύτηκαν ως δεξιοί μπουχαρινικοί — και ρεαλιστικότερες συλλήψεις. Στη δική μας περίπτωση ή «δεξιά» τάση τών Εύτυχιάδη — Χαϊτά — Κολοζώφ, παρόλο που ο Στίνας δεν τούς τό άναγνωρίζει, αντίτάχτηκε μέ έμφαση στη γραμμή του «σοσιαλφασισμού» που αντιμετώπιζε ακόμη και τον Άλ. Παπαναστασίου σάν φασίστα. Καί φαίνεται ότι ή σύγκρουση δεν ήταν «άνακτορική» άνάμεσα στα ήγετικά στελέχη του κόμματος, αλλά είχε άγκαλιάσει όλο το Κόμμα. Χαρακτηριστικά ο Στίνας αναφέρει ότι στην οργανωση Θεσσαλονίκης τό κλίμα ήταν έντελώς «αντισοσιαλφασιστικό», γιατί ή οργανωση έβλεπε στην καθημερινή της δράση νά άπομονώνεται από τις μάζες που παλιότερα έπηρέαζε. Μάλιστα μετά τήν άποτυχημένη εκδήλωση τής Πρωτομαγιάς του 1930 ή αντίδραση ήταν σαφέστατη: «Τήν άλλη μέρα έπεξεργαζόμαστε από κοινού μέ τόν Παρτσάλιδη ένα σχέδιο άπόφασης και τό εισηγούμαστε σέ μία μικτή συνεδρίαση τής Περιφερειακής Έπιτροπής του Κόμματος και τής Νεολαίας. Τό σχέδιο ψηφίζεται και γίνεται άπόφαση και είναι αυτή ή άπόφαση που έδωσε άφορμή νά ξεσπάσει ή σοβαρότερη κρίση στό κόμμα. (...) Η πλειοψηφία του Πολιτικού γραφείου (Χαϊτάς, Εύτυχιάδης, Ντούβας, Καραγιάννης και Νεφελούδης) έμεινε σχεδόν σύμφωνη μέ τό ουσιώδη τής άπόφασης μας και περιορίστηκε μόνο σέ μία παρατήρηση γιά τή συμμετοχή τής Περιφερειακής τής Νεολαίας στη Συνεδρίαση. Ο Χαϊτάς είχε γράψει και ένα άρθρο στό Νέο Δεβινιστή που ήταν σχεδόν όμοιο μέ τή δική μας άπόφαση».

Η ζαχαριαδική διαφώτιση διδαξε εκ τών ύστερων ότι ή «φραξιονιστική πάλη χωρίς άρχές» διέλυσε τό κόμμα, και γι' αυτό ή επέμβαση τό 1931 τής Διεθνούς ήρθε νά τό σώσει από τόν δλεθρο· τό βοήθησε μάλιστα νά διορθώσει τή λάθος γραμμή. Τώρα μπορούμε νά πούμε μέ βεβαιό-

τα γουριζω • και γραμμαρα γουριζω

τητα ότι, αντίθετα, η διεθνής απέτρεψε το ΚΚΕ να διορθώσει τη λάθος γραμμή του «σοσιαλφασισμού» και τό άφησε, ως τό φθινόπωρο τοῦ 1935, νά πλέει σέ μιά άπολιτική επαναστατική πολυλογία, όπως λίγο πολύ συνέβη μέ όλα τά κομμουνιστικά κόμματα τῆς Ευρώπης. Ἡ γραμμή άλλαξε και υιοθετήθηκαν τά «πλατιά αντιφασιστικά μέτωπα στή βάση και στήν κορυφή» κατόπιν έορτής: *δταν ό φασισμός είχε περάσει* (Κίνημα τοῦ 1935, Ἐκλογές τοῦ 1935, «Κοσμογονία» και πραξικόπημα τοῦ Κονδύλη, Παλινόρθωση).

4. Τό τελευταίο σημείο πού θά θέλαμε νά επισημάνουμε σχετίζεται μέ τό έσωκομματικό καθεστώς τοῦ ΚΚΕ τουλάχιστον ως τό 1931, γιά τό όποιο ό Στίνας, όντας ήγετικό στέλεχος, έχει άμεση έποπτεία. Ξέρουμε ότι, σύμφωνα μέ τή σταλινική πρακτική ή μονολιθικότητα και ή πρωταρχικότητα τοῦ «ήγετικού κόμματος» είναι άπόλυτες, συνεπώς ή μονολιθικότητα, δηλαδή ή μή κριτική τῆς ήγετικής άποψης, άποτελεῖ τήν πεμπουσία τῆς κομματικής άρετής. Ὡστόσο τό καθεστώς αυτό δέν ήταν καθεστώς τοῦ ΚΚΕ πρίν από τό 1931. Ἡ ιστορία τοῦ ΚΚΕ ως τό 1931 είναι ιστορία συγκρούσεων, διάστασης άπόψεων, κριτικού διαλόγου μέ πολλές και σοβαρές πολιτικές επιπτώσεις έως ότου ό λίβας τῆς σταλινικής μονολιθικότητας τά ξεράνει όλα αυτά. Γι' αυτό, άλλωστε, οί μετέπειτα καθοδηγήσεις τοῦ ΚΚΕ στηλίτευσαν τήν έσωκομματική πολιτική διαπάλη ως ήθικώς επιλήψιμη, μέ τά γνωστά επίθετα τοῦ ρεφορμισμού, λικβινταρισμοῦ, φραξιονισμού, τροτσκισμού κλπ. Ἀκύρωσαν δηλαδή όλη τήν πρίν τό 1931 ιστορία, άντλώντας άπ' αυτήν μόνο ό,τι και όποιους άντεχαν στή μονολιθική μεζούρα τους, δηλαδή δέν άμφισβητοῦσαν τό «ήγετικό κόμμα».

Σήμερα όμως υπάρχει δυνατότητα νά δεῖ κανείς διαφορετικά τό παρελθόν τοῦ κινήματος και, άπαλλαγμένος από ήθικές προκαταλήψεις ή ιδεοληψίες, νά καταλάβει τό νόημα όλων εκείνων τών συνεχών διασπάσεων.

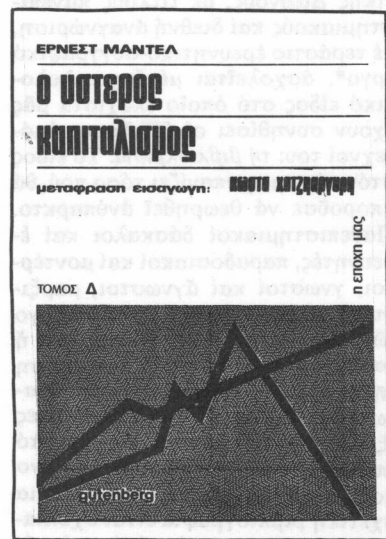
Ἐπ' αυτήν τήν άποψη οί Ἐναμνήσεις τοῦ Στίνα — όπως και άλλων

παλαιών αγωνιστῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ — προσφέρουν πολύτιμα πειστήρια. Ὁ ίδιος όμως είναι έκφραστής μιάς διαμετρικά αντίθετης μονολιθικότητας, θά λέγαμε «τροτσκιστικής μονολιθικότητας». Ἡ στράτευση τοῦ συγγραφέα μετά τό 1931 στις γραμμές τοῦ τροτσκισμού χρωμάτισε τό προηγούμενο παρελθόν του. Προσπάθησε νά τό ύποτάξει στις νέες του πολιτικές άνάγκες, έτσι ώστε νά μπορεί νά υπερασπιστεῖ μιά νέα όρθοδοξία: τήν τροτσκιστική αυτή τή φορά. Ἀπό τά προηγούμενα, ό,τι δέν άντεχε στά ιδεολογήματα τῆς Διαρκοῦς Ἐπανάστασης και τοῦ άντισταλινισμού, άποσιωπήθηκε ή κρίθηκε άνάλογα. Ἄλλες άπόψεις, άλλες προσπάθειες, στό βαθμό πού δέν ταυτίζονταν μέ τό τροτσκιστικό δράμα, θεωρήθηκαν «ρεφορμιστικές», «γραφειοκρατικές», «λεγκαλιστικές». Και σέ κάθε περίπτωση «οί μάζες» «όχι οί συγκεκριμένες μάζες πού τότε κατέβαιναν σέ άπεργία και τότε ψήφισαν Βενιζέλο ή Τσαλδάρη), φάνταζαν σάν τό φετίχ μιάς επανάστασης πού πάντα ήταν ώριμη και επίκαιρη αλλά πάντα τήν πρόδιναν οί γραφειοκράτες. Γι' αυτό δέν βλέπει ότι υπήρξαν μέν φλογεροί επαναστάτες μέσα στό ΣΕΚΕ - ΚΚΕ πού προσπάθησαν νά υπερασπίσουν τήν κομμουνιστική ιδεολογία στό κόμμα τους - ή γενιά τών παλαιών πολεμιστῶν - αλλά πού ό επαναστατικός τους ιδεαλισμός δέν τούς προφύλαξε από τήν πολιτική αδιαιαλαξία. Και πρωτοστάτησαν έτσι στό νά πεταχτοῦν έξω από τό κόμμα και τό εργατικό κίνημα μέ τή ρετσινιά τοῦ ρεφορμιστή ή τοῦ όπορτουμιστή (1923 — 24), όλα τά παλαιότερα στοιχεία τοῦ άναιμικοῦ εργατικοῦ κινήματος — σχεδόν όλόκληρη ή ιδρυτική γενιά τοῦ ΣΕΚΕ και ό,τι κουβαλοῦσε μαζί τῆς, άνθρώπους, δυνατότητες και ιδέες. Μαζί μέ τό νερό πέταξαν και τό παιδί. Οί «σταλινικοί» είχαν άλλους πρωτοπόρους νά μιμηθοῦν, πού πρίν άπ' αὐτούς είχαν άκυρώσει τήν ιστορία τοῦ κόμματος και είχαν άποκόψει τό νεκρό εργατικό κίνημα από τίς άσθενικές, άβέβαιες, αλλά ίθαγενείς και λωυγενείς του ρίζες.

Μετά από τό 1931 ό Στίνας άφιε-

ρώνει τή ζωή του και τίς σελίδες τών Ἐναμνήσεων του σέ διάφορες μικροσκοπικές οργανώσεις γιά τίς όποιες ήδη είπαμε δυό λόγια. Ὁ αριθμός τών οργανώσεων πού έχει νά παρουσιάσει ένα πολιτικό ρεύμα δέν είναι άσφαλής ένδειξη τῆς πολιτικής του σημασίας. Στήν προκειμένη περίπτωση ό τροτσκισμός δέν ήταν παρά ένα κίνημα περιθωρίου, όπου μιά ντουζίνα οργανώσεις διεκδικούσαν μερικές ντουζίνες μελών — όπαδῶν. Βρέθηκαν έξω από τήν ιστορία πού πλάθονταν μέρα τή μέρα, πρόβλημα τό πρόβλημα, μέ τά σωστά της και, κυρίως, μέ τά «λάθη» τῆς. Αὐτοί, άδέκαστοι ιεροφάντες τῆς άπόλυτης επαναστατικής αλήθειας, συμπορεύτηκαν μαζί τῆς σάν ιδαλγοί. Ὅσοι άκολούθησαν αυτή τή μεταφυσική αλήθεια ποτέ δέν τήν είδαν νά διαψεύδεται, γιατί από τη φύση τῆς, έξω από τήν ιστορία, δέν έχει άνάγκη νά έπαληθευτεῖ. Ἐπ' αυτή τή μεταφυσική νοσοῦν και οί Ἐναμνήσεις τοῦ Στίνα, ιδιαίτερα γιά τό μετά τό 1931 διάστημα, παρά τίς άρετές πού προσπαθήσαμε νά επισημάνουμε. Φαίνεται ότι εκείνη ή χρονιά ήταν χρονιά τομῆς στήν ιστορία τοῦ ΚΚΕ αλλά και όλόκληρου τοῦ εργατικού κινήματος.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

Μιά και στά προηγούμενα σημειώματα μιλήσαμε για βιβλία που αναφέρονται στην ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος, *Οι Έπαναστάτες* προσφέρουν την άφορμή και υπογραμμίζουν την ανάγκη να ριξουμε μία ματιά σε ό,τι γίνεται έξω από τα σύνορά μας. Πρόκειται για μία σειρά δοκιμίων (βιβλιοκριτικές, διαλέξεις άρθρα) του Άγγλου μαρξιστή ιστορικού, E. Hobsbawm γραμμένα μεταξύ 1964 και 1972. Αναφέρονται σε τέσσερις ενότητες θεμάτων. Η πρώτη «στην ιστορία του κομμουνισμού, των κομμουνιστικών κομμάτων και ειδικότερα στην περίοδο της Κομμουνιστικής Διεθνούς», ή δεύτερη στον αναρχισμό, ή τρίτη «σε διάφορες απόψεις της παγκόσμιας συζήτησης πάνω στο Μάρξ και το μαρξισμό». Τέλος, όπως ο συγγραφέας σημειώνει στον πρόλογό του, «εξετάζεται ένας αριθμός θεμάτων που θα μπορούσαν να συνδεθούν κάπως χαλαρά κάτω από το γενικό τίτλο της «πολιτικής της βίας» —επανάσταση, εξέγερση, αντάρτικο, πραξικόπημα κ.λπ.»

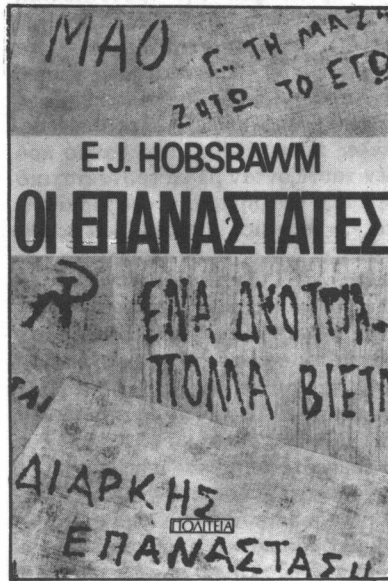
Τά δοκίμια του Hobsbawm παρουσιάζουν πολλά και διεγερτικά ενδιαφέροντα. Ένας επαγγελματίας ιστορικός, αθηνικά σε προβλήματα της γένεσης του εργατικού κινήματος και της ιστορίας της Α' Εργατικής Διεθνούς, με τίτλους πανεπιστημιακούς και διεθνή αναγνώριση, με τεράστιο ερευνητικό-συγγραφικό έργο*, ασχολείται με ένα φιλολογικό είδος στο οποίο ελάχιστα μάς έχουν συνηθίσει οι Έλληνες ομότεχνοί του: *τη βιβλιοκρισία*. Τό είδος στον τόπο μας σπανίζει τόσο που, θα μπορούσε να θεωρηθεί ανύπαρκτο. Πανεπιστημιακοί δάσκαλοι και ερευνητές, παραδοσιακοί και μοντέρνοι, γνωστοί και άγνωστοι, μαρξιστές και μη, *αδιαφορούν* για τό έργο των ομότεχνων τους, σύγχρονων ή παλαιότερων. Κριτική αποτίμηση της ιστορικής επιστημονικής παραγωγής δεν υπάρχει —και οι σπάνιες εξαιρέσεις απλώς και ως γνωστό επιβεβαιώνουν τον κανόνα. Τό μόνο που θά βρει κανείς στη ντόπια σχετική βιβλιογραφία είναι σχολιασμός αρχείων (και αυτά για τίς

«Οί έπαναστάτες»

Του Erik Hobsbawm

Μετάφραση Άλεξάνδρας Παπαθανασοπούλου,

έκδ. Πολιτεία, Άθήνα 1975, σσ. 308

παλιότερες εποχές) ή δημοσιογραφικές κουβέντες που προτείνοντάς μας τό διαφημιστικό σημείωμα του εκδότη μάς προτρέπουν να αγοράσουμε τό άρτι εκδοθέν βιβλίο: να τό διαβάσουμε δεν είναι αναγκαίο. Φαίνεται ότι ή κριτική θεωρείται είδος μάλλον παρακατιανό, δημοσιογραφικό, άσχετο προς την επιστημονική δεοντολογία, ίσως, και ότι αντίκειται προς την επαγγελματική ευπρέπεια. Καί ή άβρθη σιωπηρή συγκατάβαση, τό περιφρονητικό και άφ' ύψηλου προσπέραςμα έργων σημαντικών ή άσήμαντων, χρήσιμων ή άχρηστων, διαφωτιστικών ή επικίνδυνων για τή συλλογική μνήμη, θά συνοδεύουν την προφορική λογοκοπία όπου τά πάντα «λέγονται» με χειρονομίες ή με κλείσιμο του ματιού.

*Ας ξαναγυρίσουμε όμως στα δοκίμια του Hobsbawm που διαταράσ-

σουν κάπως την έπαρχιώτικη μακαριότητά μας —ψέματα δεν την διαταράσσουν: και τό βιβλίο αυτό σωριάστηκε όπως τόσα άλλα στα καροτσάκια και σε μερικές ιδιωτικές βιβλιοθήκες, μάλιστα οι εκδότες του τό θεώρησαν συνήγορο αναρχικών πολιτικών φρονημάτων και τό έντυσαν —κοινώς τό «καπέλωσαν»— μέ ένα αναρχο-αυτοδιαχειριστικο-γκεβαιο - αντίσταλινικό - τροτσκιστικό ρούχο-έξώφυλλο, ίσως για να «σοκάρουν» την άστική κοινωνία. Φαίνεται δεν διάβασαν ότι ο ίδιος ο Hobsbawm στη σελίδα 246 του βιβλίου που εξέδωσαν λέει ότι «τό να σοκάρει κανείς τή μπουρζουαζία είναι, δυστυχώς, πολύ πιο εύκολο από τό να την ανατρέψει».

Τό πρώτο μέρος μιλάει για κάτι ουσιαστικά άγνωστο στην Ελλάδα: την ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος, εκείνη που ξεκοβεί από την προπαγανδιστική άγιογραφία ή την άντικομμουνιστική λιβελογραφία. Μάς θυμίζει, λοιπόν ότι τά τελευταία χρόνια γράφτηκαν μερικά σημαντικά έργα για τό θέμα όπως ή *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος της Άγγλίας* του Τζ. Κλούγκμαν, ή *Ιστορία του Ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος* του Π. Σπριάνο, *Η κοινωνιολογία του άγγλικού κομμουνισμού* του Κ. Νιούτον, *Τό έπαναστατικό κίνημα στην Άγγλία* του Β. Κέντάλ, τό δοκίμιο της Άννυ Κριγκέλ *Στίς πηγές του γαλλικού κομμουνισμού*, ή μελέτη του Ντ. Κώτ *Κομμουνισμός και Γάλλοι διανοούμενοι*, *Η μεταμόρφωση του γερμανικού κομμουνισμού* του Χ. Βέμπερ, *Ισπανία 1808-1939* του Ραϋμόν Κάρ —σταματώ έδώ μέ τόν κατάλογο των βιβλίων. Ο Hobsbawm θυμίζει ότι υπάρχουν αυτά και άλλα πολλά, ότι υπάρ-

ρα γιωριζω • και γραμμαρα γιωριζω

χει δηλαδή μία τεράστια επιστημονική παραγωγή που αντικείμενό της είναι το σημαντικότερο ιστορικό γεγονός των τελευταίων τουλάχιστο 100 ετών: το ξέσπασμα των κοινωνικών επαναστάσεων, κυρίως εδώ στην καρδιά της γηραιάς ήπειρου, ή ανάπτυξη του εργατικού κινήματος και ή καθόλου ανόσπαστη πορεία του σοσιαλισμού και των κομμάτων του.

Τά άλλα τμήματα του βιβλίου δ-που ο Hobsbawm σαν ιστορικός, στοχαστής και σοσιαλιστής που ζει την εποχή του μέ νόνο, έλπίδα και περισκεψη μέ την όποία τόν έφοδίασε ή γνώση του παρελθόντος, δέν έχουν λιγότερο ένδιαφέρον. Στην πραγματικότητα είναι εισαγωγή και στίγμα των θεωρητικών και πολιτικών συγκρούσεων της τελευταίας είκοσαετίας στην Εύρώπη πάνω σέ θέματα μείζονος σημασίας όπως ο ρεβιζιονισμός, ή αναζωογόνηση του αναρχισμού, ή άποσταλινοποίηση, ή σοσιαλδημοκρατία, ο άσιατικός τρόπος παραγωγής, οι φιλοσοφικές προτάσεις του Άλτουσέρ, τό Βιετνάμ, άνταρτοπόλεμος, ο στρατός και ο μιλιταρισμός, τά πραξικοπήματα, ή βία, ή σεξουαλική επανάσταση, ο γαλλικός Μάης, οι διανοούμενοι.

Δέν θά έπρεπε τό σημείωμα αυτό νά θεωρηθεί βιβλιοκριτική και έκθεση των άπόψεων του Hobsbawm για τά έργα και τά πράγματα. Αύτή ή τόσο πολυσχιδής, μορφωμένη, οϊκουμενική και ευαίσθητη σκέψη δέν καταγράφεται σέ μερικές άράδες. Μπορεί όμως νά χρησιμοποιηθεί δημιουργικά στη συζήτηση και διερεύνηση των θεμάτων στην όποία μās προσκαλεί. Άλλωστε, ή πραγματικότητα που ζούμε μās προκαλεί. Ένα παράδειγμα για μίμηση, κυρίως, γιατί δακτυλοδεικτεί περιπαικτικά τό σκαμνί που οι προοδευτικοί διανοούμενοι άφησαν άδειο στη δημοκρατική Άγορά των ιδεών όπου μόνο καρεκλωτήρες άγορεύουν.

A.E.

* Στά έλληνικά έχουν μεταφραστεί μόνο οι «Άηστές» από τίς εκδόσεις Βέργος.

ΜΙΚΡΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΚΕ

Άποφάσεις προβληματισμοί του ΚΚΕ έσωτ. 1969-1976. τ.Β'. έκδ. Κ.Ε. του ΚΚΕ έσωτ.

Επίσημα Κείμενα του ΚΚΕ, τόμοι 5, Α'. 1918-1924, Β'. 1925-1928, Γ'. 1929-1933, Δ'. 1934-1940, Ε'. 1941-1944.

Θέσεις για τά 50 χρόνια του ΚΚΕ. έκδ. τής Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1968.

Θέσεις για τά 40 χρόνια του ΚΚΕ, έκδ. τής Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1958.

Τό ΚΚΕ από τό 1918 έως τό 1931, έκδ. του ΚΚΕ, Άθήνα 1947.

ΚΚΕ 1931-1936, πέντε χρόνια άγώνων, έκδ. Ριζοσπάστη, Άθήνα 1936.

ΚΚΕ 1935-1946, δέκα χρόνια άγώνων, έκδ. τής Κ.Ε. του ΚΚΕ, Άθήνα 1946.

Η διάσπαση του ΚΚΕ, μέσα από κείμενα της περιόδου 1950-1975, έκδ. Πολιτικά Προβλήματα, Άθήνα 1975.

Χρονικό του Άγώνα, 1875-1951, έκδ. τής Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1952.

Βοήθημα για την ιστορία του ΚΚΕ, έκδ. τής Κ.Ε. του ΚΚΕ, 1952, φωτ. επανέκδοση. Έκδόσεις του λαού, 1976.

Νίκος Ζαχαριάδης, Θέσεις για την ιστορία του ΚΚΕ, Συλλογή έργων 1952.

Κορδάτος Γιάννης, Ιστορία του Έλληνικού εργατικού κινήματος, Μπουκουμάνης, Άθήνα 1972².

- Ιστορία της Νεώτερης Έλλάδος, τ.Ε', Άθήνα 1958.

Μάξιμος Σερραφείμ, Κοινοβούλιο ή Δικτατορία, Στοχαστής, Άθήνα 1975. (Β' έκδοση).

Κούσουλας Δημήτρης, Επανάσταση και ήττα, ιστορία του ΚΚΕ, έκδ. Καμπανά, Άθήνα 1969.

Λιναρδάτος Σπύρος Πώς φτάσαμε στην 4η Αύγουστου, Άθήνα 1966. - Η 4η Αύγουστου, Άθήνα 1966.

Νεφελούδης Παύλος, Τά αίτια της κακοδαιμονίας στο ΚΚΕ, Γκούτενμπεργκ, Άθήνα 1975.

Νεφελούδης Βασίλης, Άχτίνα Θ', Άθήνα 1973.

Κατσούλης Γιώργος, Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Έλλάδας, τόμοι 5, Νέα Σύνορα, Άθήνα 1976-77.

Αντόνιο Σολάρο, Ιστορία του ΚΚΕ, Πλειάς, Άθήνα 1976.

Πετσόπουλος Γιάννης, Τά πραγματικά αίτια της διαγραφής μου άπ' τό ΚΚΕ, Άθήνα 1947.

Πέτρος Ρούσος, Η μεγάλη πενταετία, 1940-45, τ.Α', Άθήνα 1976.

Θανάσης Χατζής, Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε, Παπαζήσης, Άθήνα 1977.

Μανούσακας Γιάννης, Άκροναυπλία, έκδ. Καπόπουλος, Άθήνα 1975.

Έλεφάντης Άγγελος, Η έπαγγελία της άδύνατης επανάστασης, ΚΚΕ και άσπισμός στο μεσοπόλεμο, Όλκος, Άθήνα 1976.

Άβραάμ Μπεναρόγια, Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου, Θεσσαλονίκη 1930, Β' έκδ. Όλκος, Άθήνα 1974.

Έάρλης Δ., Η πολιτική του ΚΚΕ στον άγώνα κατά του μοναρχοφασισμού. (1929-1936), Άθήνα 1975.

Ψυρούκης Νίκος, Ιστορία της Σύγχρονης Έλλάδας, 1940-1967, τ.Γ', Άθήνα 1975-76.

Γιώργος Μαυρογορδάτος, Λαϊκή βάση των κομμάτων και ταξικές αντίθεσεις στην Έλλάδα του μεσοπολέμου, Επιθ. Κοινωνικών Έρευνών, τευχ. 28, 1977.

ΦΩΤΟΣΥΝΘΕΤΙΚΗ Έμμ. Μπενάκη 87α τηλ. 36.36.896

Βιβλία - Περιοδικά - Ποιητικές Συλλογές
Επιστημονικές διατριβές - Μαθηματικά

Όλες οι οικογένειες τυπογραφικών στοιχείων σέ όλα τά μεγέθη

και γραμμαρα μουριζω • και γραμμα

Συζήτηση για τήν «Πολιτειομετρία»

Προβλήματα μεθοδολογίας και συγκριτικής κοινωνιολογίας

του Παν. Τερλεξή

Με άφορμή τήν παρουσίαση και κριτική του βιβλίου μου *Πολιτειομετρία: Θεωρία και Πράξη*, που εμφανίστηκε στον *Πολίτη* του 'Ιουνίου - 'Ιουλίου 1977, θά ήθελα νά θίξω μερικά σημεία που ίσως ενδιαφέρουν και τό ευρύτερο κοινό, μέ τήν ελπίδα νά άρchiσει κάποιος διάλογος που ίσως φράξει τούς πνευματικούς μονόδρομους που πολλοί από μās άκολουθοϋν. Θα προσπεράσω τά σημεία που θα μπορούσαν νά ξελιχθοϋν σε άγονη φιλολογοια για τούς τρίτους, αν και όμολογώ ότι έχω μεγάλη περιέργεια νά μάθω τί κρύβεται πίσω από όρισμένα υπονοούμενα, που μόνο μέ πολύ καλή θέληση μπόρεσα νά παραβλέψω.

Θά άσχοληθώ μέ δυό ένότητες προβλημάτων. 'Η πρώτη, κάπως προσωπική, έχει σχέση μέ μερικές άπαραίτητες διευκρινίσεις πάνω στο θέμα τής σημασίας των εμπειρικών μεθόδων για τή διερεύνηση των κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων που έξάλλου είναι και τό κύριο θέμα τής «Πολιτειομετρίας». 'Η δεύτερη και γενικότερη άφορά τή φύση του Λειτουργισμού σαν κοινωνιολογικού μεθοδολογικού παραδείγματος και τής εξέλιξής του σε συνάρτηση μέ τό Μαρξισμό, θέματα που κατά κάποιο τρόπο τίγονται στη βιβλιοκριτική τής εργασίας μου.

A. 'Η μεθοδολογία τής «Πολιτειομετρίας»

1. Στην 'Ελλάδα, μία χώρα μέ δυνατή κλασική παράδοση, υπήρχε άνεκαθεν νομίζω μία τάση φιλολογοισμοϋ και φιλοσοφισμού που μπλεκόνταν μέ μεγάλες δόσεις νομικισμού, προσδιορίζοντας καθοριστικά τό χαρακτήρα και τήν έμβέλεια σχεδόν όλων των κοινωνικών επιστημών. Δεν είναι εδω τάρα ό κατάλληλος χώρος για νά ξετεάσουμε τά αίτια και τίς γενικότερες επιπτώσεις αυτών των διασυνδέσεων και των έναγκαλισμών. 'Αρκεί μόνο νά πούμε ότι ή πολιτική επιστήμη, μία πνευματική και πρακτική δραστηριότητα μέ άκαθόριστο και συγκεχυμένο συχνά περιεχόμενο, από τά πράγματα, δεν μπόρεσε νά άποφύγει τίς αλλοιώσεις και τίς άσκοπες περιπλανήσεις σε άσχετους και περιττούς πολλές φορές πνευματικούς λαβύρινθους. 'Ετσι, σε άναζητηση μιας κάποιας ταυτότητας ή πολιτική επιστήμη κατέληγε τότε σε καθαρή φιλοσοφία, τότε σε Ιστορία, τότε σε συνταγματικό δίκαιο, τότε σε πολιτι-

κή οικονομία και τότε σε κοινωνιολογία. Αυτές οι περιπλανήσεις άνανακλώνται άκόμη και σήμερα στον τρόπο μέ τόν όποιο είναι οργανωμένο και λειτουργεί τό μοναδικό αυτόνομο εκπαιδευτικό κέντρο πολιτικής επιστήμης στη χώρα μας, ή Πάντειος.

1. Τήν «Πολιτειομετρία», και τό πνεϋμα που αντιπροσωπεύει, θά πρέπει νά τήν δοϋμε σαν αντίδραση σ' αυτή τήν πραγματικότητα: μία διαμαρτυρία ενάντια σ' έναν άποπνιχτικό έναγκαλισμό τής πολιτικής επιστήμης που αλλοίωνε τό χαρακτήρα τής, άποπροσανατόλιζε τούς σκοπούς τής και μείωνε τήν προσφορά τής.

2. 'Η κρίση που περνάει ή «άστική κοινωνική θεωρία» (που όπωσδήποτε σημαίνει ή άνατανακλά κυρίως τήν κρίση των καπιταλιστικών θεσμών) δεν είναι μόνο κρίση άποσύνθεσης αλλά και σύνθεσης. 'Εξάλλου, μόνο ύστερα από περιόδους κρίσης συντελοϋνται συνθετικά βήματα που πλουτίζουν τήν ανθρώπινη γνώση. Τό αν ή κρίση τελικά θά οδηγήσει στη μετάθεση των προβλημάτων και στην άναβολή των λύσεων ή στη ριζική άπάλειψη των αιτιών που τά δημιουργούν, θά ξεαρτηθεί από μία σειρά παραγόντων που δεν μπορούμε εύκολα, «εκ των προτέρων», νά διαγνώσουμε τό μέγεθος τής ανασταλτικής ή προωθητικής τους δύναμης. 'Ανεξάρτητα όμως από τή φύση, τή σημασία και τήν εξέλιξη τής «κρίσης», ή «άστική επιστήμη», αν μās επιτρέπεται σήμερα νά χρησιμοποιούμε έτσι γενικά τέτοιους όρους, δεν όφείλεται τόσο στις τεχνικές που άνέπτυξε, όσο στην κακή χρήση που σε πολλές περιπτώσεις έκανε. (Και εδω, όπως καταλαβαίνει ό αναγνώστης, περιορίζω τά αίτια για νά μη βγώ έξω από τό θέμα μου.)

3. 'Η άναφορά στην τριμηνιαία επισθεώρηση «*American Journal of Sociology*» είναι επιτυχής για νά δείξει κανείς τή μεγάλη ευαισθησία των κοινωνικών επιστημών σε στατιστικά στοιχεία και εμπειρικές έρευνες. Θεωρώ όμως ότι είναι άτυχής για νά καταδείξει κανείς τόν κίνδυνο από παρόμοιες τάσεις στον ελληνικό χώρο. Στην 'Αμερική έχει άκουστεί ή κατηγορία ότι «ή υπερβολική ανάπτυξη τής τεχνικής τής έρευνας έχει δημιουργήσει μία άπέχθεια προς τίς άοριστες κι άφηρημένες γενικεύσεις... 'Η έλλειψη θεωρίας έχει παραλύσει κάθε έποικοδομητική κριτική!»... Στην 'Ελλάδα συμβαίνει μάλλον τό αντίθετο (χωρίς βέβαια αυτό νά προϋποθέτει και στερη-

θεωρητική ύποδομή): δεν έχει γίνει κατάχρηση των αριθμών, γιατί δεν έχει γίνει καν χρήση.

Μόνο όσοι έχουν άσχοληθεί συστηματικά μέ έρευνα ή μέ χάραξη δημόσιας πολιτικής γύρω από θέματα παιδείας, υγείας, δημογραφίας, διαμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος, οικισμών, οικολογίας, συνεταιρισμών, εργατικών συνδικάτων, εργασίας, μετανάστευσης, πολιτικής συμπεριφοράς κ.τ.λ., είναι σε θέση νά εκτιμήσουν τό μέγεθος του προβλήματος. 'Η χώρα μας δεν φημίζεται για τήν πληθώρα των πληροφοριών και των στατιστικών δεδομένων που βρίσκονται σε πρώτη ζήτηση στη διάθεση των έρευνητών ή των δημοσιών λειτουργών. Οι ύπηρεσίες άρχείων και τεκμηρίωσης είναι ελάχιστα, τά έρευνητικά κέντρα ύποτονικά, τά δειγματοληπτικά ινστιτούτα άγνωστα στους πολλούς. Μόλις τώρα δημόσιος και ιδιωτικός τομέας άρχίζουν νά άσχολούνται κάπως συστηματικά μέ σύγχρονα συστήματα συλλογής, τεκμηρίωσης και αξιολόγησης πληροφοριών και στοιχείων ευρύτερης κοινωνικής σημασίας. Τήν άνάγκη πλήρωσης αυτού του κενού στο χώρο τής πολιτικής επιστήμης επεχείρησε να επιστημάνει ή «Πολιτειομετρία». Καμιά ιδιαίτερα φιλοσοφική ή ύψιπετη θεωρητική, και όπωσδήποτε άπολυτως καμιά ιδεολογική ένδοσκόπηση στο χώρο των ιδεών δεν επεχείρησε. 'Αν κάτι τέτοιο επεδίωκα τότε βέβαια θά έπρεπε νά άσχοληθώ όπως μου ύποδείχτηκε μέ τήν καταγωγή των ιδεών, τή διαμόρφωση τους και τόν καθορισμό τους. 'Αλλά αν κάτι τέτοιο επεδίωκα τότε δεν θά έγραφα ένα βιβλίο μεθοδολογίας (σχεδόν τεχνικό), αλλά ένα βιβλίο πολιτικής φιλοσοφίας. Πρόθεσή μου ήταν νά περιγράψω μερικές μεθόδους που χρησιμοποιούνται σε όλο σχεδόν τό χώρο τής κοινωνικής έρευνας και νά σκιαγραφήσω ένα ύποτυπώδες περίγραμμα ίχνηλάτησης τής πολιτικής συμπεριφοράς που θά μπορούσε νά βοηθήσει τό σπουδαστή τής πολιτικής ζωής.

4. 'Οπωσδήποτε ή σύνδεση μιας μεθοδολογίας μέ όρισμένες ιδεολογικές θέσεις ή προσανατολισμούς δεν είναι πάντα άδικοιολόγητη. Διασυνδέσεις και συσχετίσεις μεθοδολογικών προτάσεων μέ ευρύτερα φιλοσοφικά πρότυπα είναι άναπόφευκτο νά ύπάρχουν. Στην προκειμένη όμως περίπτωση δεν είναι αυτές που ύπαινίσσονται ή άνοικτά δηλώνονται στην κριτική τής εργασίας. Για τό συγκεκριμένο κοινωνιολογικό σύστημα του Λειτουργισμού, προσωπικά δεν είμαι κα-

1. Lucian Pye, *Aspects of political development*, Boston, Little Brown and Co, 1966, σ. 32,50 και 53.

να μωρίζω • και γραμματα μωρίζω

θόλου βέβαιος αν είναι σε θέση, στην καθαρή τουλάχιστο μορφή του, να χρησιμοποιεί σαν πλαίσιο ανάλυσης των κοινωνικών μετασχηματισμών, ιδιαίτερα σε γρήγορα αναπτυσσόμενες κοινωνίες. Υπογραμμίζονται οι εξισορροπιστικές δυνάμεις στο κοινωνικό σύστημα και υποτιμούνται οι δυνάμεις της πάλης και της αντινομίας. Εν πάση περιπτώσει χρειάζεταιται προσπάθεια νομίζω για να βρεθεί η θελήμενα σημεία επαφής ανάμεσα στις προτεινόμενες τεχνικές και οποιουδήποτε Παρσονικού τύπου Λειτουργισμό. Αν κάτι τέτοιο επεδιώκαθε θά το άφηνά απλώς να έννοηθεί, γιατί δέ θά είχε τη σημασία που κανείς επιδιώκει σε παρόμοιες περιπτώσεις. Αν τώρα μπορεί κανείς να διακρίνει τυχόν κοινά σημεία, αυτό δέν γίνεται σκόπιμα, αλλά ίσως είναι αποτέλεσμα της διάδοσης και των επιρροών που τό ένα σύστημα ιδεών δέχεται από τό άλλα συστήματα. Όλοι ξέρονμε πόσο δύσκολο είναι να απομονώσουμε και να κατηγοροποιήσουμε τίς ιδέες, τό θεωρητικά σχήματα και τίς επιστημονικές προτάσεις, λόγω της συγκεντρικής πολλές φορές καταγωγής τους.

5. Υπερβολική επίσης θά πρέπει να θεωρείται κάθε τυχόν ολοκληρωτική ταύτιση της εμπειρικής διερεύνησης των κοινωνικών φαινομένων (με τίς γνωστές τεχνικές έρευνας), με την παράδοση, τη στατικότητα και την άποσπασματική, άργη έφαρμογή λύσεων σε κοινωνικά προβλήματα. Μία τέτοια στάση δέν είναι πάντα δικαιολογημένη, γιατί κι αν για μία στιγμή ακόμη δεχτούμε, όπως μερικοί διατείνονται, ότι ο «καθαρός εμπειρισμός» δέν είναι τίποτε άλλο παρά μία «συννομιλία με την παράδοση», τότε θά πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η παράδοση δέν είναι μία άλλα πολλές. Δίπλα στην παράδοση του Ναπολεόντειου αυταρχισμού υπάρχει και η παράδοση της Παρισινής κομμούνας. Δίπλα στην παράδοση του Βασιλείου Βουλγαροκτόνου υπάρχει και η παράδοση του Ρήγα Βελεστινλή.

Η τεχνική πάνω που προτείνεται στην έντελώς ανεπεξέργαστη και απλή μορφή της «Πολιτειομετρίας» δέν είναι με κανένα τρόπο ικανή να έπηρεάσει τό δόγμα της αφετηρίας μας. Ίσως μπορεί να τό ένισχύσει. Θα χρησιμοποιήσω και εγώ με τη σειρά μου άποσπάσματα από τίς εργασίες των δύο κοινωνιολόγων Abraham και Crick από τίς όποιες ο κριτικός ένισχύει τίς άπόψεις του. Τα άποσπάσματα αναφέρονται στο ρόλο των τεχνικών μεθόδων ανάλυσης, καθώς επίσης και στην αξία του πειράματος στη στήριξη θεωρητικών υποθέσεων όποιασδήποτε μορφής. Γράφει λοιπόν ο Abraham:

«Όσον άφορά τίς τεχνικές που χρησιμοποιεί ή κοινωνιολογία είναι άρκετό να πούμε ότι, όπως και οι τεχνικές στις άλλες επιστήμες, έχουν φτάσει σε υψηλό βαθμό λεπτότητας και έπεξεργασίας... Στατιστική, δειγματοληψίες, διερευνητικές σε βάθος, κοινωνιομετρία, έρωτηματολογία και συνεντεύξεις... Θα πρέπει να τονίσουμε όμως ότι αυτές οι μέθοδοι και οι τεχνικές είναι μόνο τα μέσα και όχι ο σκοπός. Είναι άπαραίτητες όχι τόσο για να λύσουμε προβλήματα όσο για να τα διερευνήσουμε και να τα αξιολογήσουμε. Τό κάθε πρόβλημα θά πρέπει πρώτα να διαμορφωθεί στο μυαλό του έρευνητή, που συνήθως έχει μία άπροσδιόριστη ιδέα για τό τί πρόκειται να ανακαλύψει. Οι μέθοδοι και οι τεχνικές που χρησιμοποιεί θά τον βοηθήσουν να προσδιορίσει με περισσότερη άκρίβεια αν ή άσχημάτιστη ιδέα που είχε επιβεβαιώνεται ή διαψεύδεται. Ο Μάρξ άρχισε με την υπόθεση η τη θεωρία ότι ο καπιταλισμός είναι καταδικασμένος»².

Και ο Crick θά δηλώσει επιγραμματικά ότι: «Η λειτουργία των μεθοδολογιών είναι στην καλύτερη περίπτωση ο έλεγχος και όχι ο σχηματισμός των συγκεκριμένων γενικών προτάσεων»³.

Ειδικότερα για τό ρόλο του κοινωνικού πειράματος στη θεμελίωση μιάς υπόθεσης θά αναφερθώ επίσης και στον Althusser. «Ίσως, ότι έχει να πεί ο Γάλλος μαρξιστής φιλόσοφος να δίνει απάντηση στο δίλημμα των προοδευτικών δυνάμεων πάνω στο θέμα:

«Ποτέ ο Μάρξ κι ο Λένιν δέν άρνήθηκαν... τό έργο του επιστημονικού πειραματισμού, από τίς φυσικές επιστήμες μέχρι την επιστήμη της Ιστορίας που έχει για «έργαστήρι» την πάλη των τάξεων. Κάθε άλλο! Ο Μάρξ κι ο Λένιν έπέμεναν σ' αυτή τη δραστηριότητα. Και με την πρώτη ευκαιρία επαναλάμβαναν πώς μερικοί ιδεαλιστές φιλόσοφοι (π.χ. ο Χέγκελ) είχαν κατανοήσει, έστω και με μυστικοποιημένες μορφές, αυτή τη «δραστηριότητα» πολύ καλύτερα απ' ότι μερικοί όλιστές, άλλ' όχι και διαλεκτικοί φιλόσοφοι»⁴.

6. Οι κίνδυνοι που μπορεί να προκύψουν από την υπερβολική ή κακή χρήση των σύγχρονων τεχνικών και ο άκρατος εμπειρισμός που μπορεί να κυριαρχήσει, είναι νομίζω πράγματα γνωστά και έπισημαίνονται στην «Πολιτειομετρία». Στη διαπίστωση ότι σε θεω-

2. T.H. Abraham, Sociology, London, Hodder and Stoughton, 1975, σ. 59-61.

3. Bernard Crick, In Defense of Politics, London, Pelican Book, 1969, σ. 173.

4. Λουί Άλτουσερ, Άπάντηση στον Τζών Λούις (Response to John Lewis), Θεμέλιο — Κριτική 1977, σ. 70.

ρήσεις που υπερτονίζεται ο εμπειρισμός και κυριαρχεί τό πνεύμα του θετικισμού «τά γεγονότα (facts) διαχωρίζονται αυθαίρετα από τίς αξίες (values)» και στην παρατήρηση ότι «τά γεγονότα ούδέποτε μιλούν από μόνα τους», θά παραθέσω ένα άπόσπασμα του ίδιου του Parsons που δείχνει ότι τέτοιες άπόψεις δέν υποστηρίζονται πιά ούτε από τους πιο σκληρούς λειτουργιστές:

«Κοινωνιολογία δέν είναι tabula rasa πάνω στην όποια πράγματα που ονομάζονται γεγονότα (facts) άνοιχουν επαναληπτικά μονοπάτια και προσδιορίζουν άποφασιστικά σχήματα... Αντιμετωπίζουμε τα δεδομένα σαν άνθρωποι, τό καθέτι τό προσεγγίζουμε με διαφορετική ή καθέναν ίκανότητα σύλληψης και με διαφορετική πρόθεση... Τα δεδομένα, δέν επιβάλλουν απλώς τη δομή τους πάνω στα διερευνητικά, πλατιά μυαλά μας. Βρισκόμαστε σε κατάσταση διαντίδρασης με τα «γεγονότα»⁵.

Τό πρόβλημα όμως δέν είναι εδώ. Τα πράγματα δέν τακτοποιούνται με άφορισμούς και με προθέσεις. Έχουν δικαίο αυτό που εκφράζουν φόβους για θεωρίες και μεθοδολογικά σχήματα λειτουργικού τύπου. Τό καθήκον πάντως του καθένα από μας, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο επιθυμεί να συμβάλλει στην έδραΐωση κάποιας επιστημονικής ύποδομής στους διάφορους τομείς της ανθρώπινης συμπεριφοράς, είναι να παρουσιάσει και να αναλύσει όλα τα ρεύματα του σύγχρονου στοχασμού. Μόνον έτσι θά δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για έναν ουσιαστικό διάλογο μέσα από τον όποιο ίσως προκύψουν νέοι προσανατολισμοί και νέες συνθέσεις.

Πολλοί βέβαια από τους «έπικριτές της κοινωνίας» πιστεύουν ότι θά έπρεπε να επέλθει αλλαγή στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων πριν επιχειρηθούν όποιεσδήποτε βελτιώσεις σε έπιμέρους τομείς. Έτσι, υποστηρίζουν, δέν αξίζει να συνεργαστούν για περιορισμένες μεταρρυθμίσεις. Η ιστορία όμως, όπως φαίνεται δε σταματάει για να συζητήσει μαζί μας για την πορεία που πρόκειται να ακολουθήσει. Η την καταλαβαίνουμε και συμπορευόμαστε ένεργοποιώντας την σε όφελός μας, ή ιδεολογίζουμε, χασομεράμε και μοιραία μας προσπερνάει. Διερωτώμαι λοιπόν, αν έτσι έχουν τά πράγματα, μήπως ό μύθος της επανάστασης γίνεται για πολλούς διαωσόμενους αυτής της νοοτροπίας αίτια πλή-

5. C. Ackerman and T. Parsons, «The Concept of Social System as a Theoretical Device» στο G. I. DiRenzo (ed.), Concepts Theory and Explanation in the Behaviorist Sciences, New York, Randomhouse, 1966, σ. 24.

και γραμματα ζευριζω • και γραμμα

ρους άπραξίας ή στην καλύτερη περίπτωση ένα θορυβώδικο πνευματικό πλατάγισμα στην επιφάνεια μιās ταραγμένης θάλασσας.

7. Πληροφοριακά αναφέρω πριν κλείσω τό μέρος αυτό, ότι σχετικά με τόν όρο «Πολιτειομετρία» άσφαλώς έννοουσα δτι δέν είχα συναντήσει τόν όρο σάν τίτλο μελέτης ή βιβλίου. 'Ο Almond αναφέρει σέ μιá φράση τού βιβλίου του Comparative Politics τόν όρο «Polimeetrics». 'Επίσης έπεσε στην αντίληψή μου, άφου τό βιβλίό μου είχε δει τό φώς τής δημοσιότητας, ή εργασία τού Robert Gurr, *Politimetrics: An Introduction to Quantitative Macropolitics* (Englewood N. I. Prentice-Hall, 1972). 'Η εργασία αυτή άσχολείται με στατιστικές αναλύσεις, με χρονολογικές σειρές, πολυμεταβλητές, αίτιατή άνάλυση και μέ άλλα καθαρά τεχνικά θέματα πού στηρίζονται σέ μαθηματικά μοντέλα.

B' Λειτουργισμός - Μαρξισμός

8. 'Αλλά άς μή έξαντλήσω όλο τό χώρο για τά μικρά προσωπικά θέματα. 'Ενα πρόβλημα πού θά πρέπει νά πάρει ευρύτερες διαστάσεις είναι και ή σχέση άνάμεσα στό Λειτουργικό και τό Μαρξιστικό κοινωνιολογικό παράδειγμα. 'Ας μου επιτραπεί νά μή θεωρήσω τή σχέση άνάμεσα στά δύο θεωρητικά αυτά σχήματα σάν δεδομένη και πάνω στα κριτήρια πού συνήθως προσφέρονται για νά δικαιολογήσουν τίς διαφορές μεταξύ τους (έφόσον βέβαια δέν μιλάμε για τόν άπλοικά άνθρωπολογικό Λειτουργισμό τών πρώτων χρόνων τού Parsons).

Πάνω στό θέμα αυτό θά ήθελα νά παρατηρήσω ότι ή αναβίωση τής κριτικής τού κοινωνιολογικού λειτουργισμού πού συνέπεσε μέ τή βαθιά άμφισβήτηση τών άρχών τής άστικής δημοκρατίας και τής καπιταλιστικής όργανωσης έφεραν στό φώς τήν άδυναμία τής «δυτικής κοινωνικής θεωρίας» νά ανταποκριθεί στις δυναμικές αλλαγές πολλών γρήγορα αναπτυσσόμενων κοινωνιών. Μέσα στις ποικίλες πνευματικές άμφισβητήσεις και θεωρητικές αναζητήσεις πού άκολούθησαν θά πρέπει κανείς νά κατατάξει και εργασίες σάν αυτές τού Almond, La Palombara, Easton, Apter, Deutch, Verba στό χώρο τής πολιτικής επιστήμης ή τών Levy, Moore, Merton, Gouldner, Bottomore, για νά αναφέρουμε μόνο μερικά από τά πιό γνωστά όνόματα στό χώρο τής κοινωνιολογίας (άκόμη και τόν ρωσικής καταγωγής 'Αμερικανό μαθηματικό-βιολόγο Rapoport).

Περισσότερο από άνάγκη και λιγότερο από ιδεολογικό ή μεθοδολογικό σχεδιασμό, έγκαταλείφθηκε ή άμετακί-

νητη, δογματική θέση άπέναντι στις θεωρίες τής σύγκρουσης και τής πάλης (άναγκαστικά ή κυρίως και τού Μαρξισμού). Αυτές οι έξελίξεις όλο και περισσότερο φαίνονται στις έννοιες, τίς κατηγορίες, τίς προτάσεις και τίς μεθόδους τών «μεταρρυθμιστών», «ριζοσπαστών» κοινωνιολόγων μέσα στό λειτουργικό στρατόπεδο όπως και σέ άλλους ανακαινιστικούς φιλοσοφικούς χώρους τού «δομισμού», τής «φαινομενολογίας» και τού «όπαρξισμού», ίσως μάλιστα κανείς δέ θά 'πρεπε νά άποκλείσει από αυτό τόν κατάλογο και τίς διάφορες άτομικές παραφυάδες τής Σχολής τής Φραγκούρτης). 'Ιδιαίτερα έντονη έπίσης παρουσιάζεται και ή προσπάθεια επαναπροσδιορισμού τού οδμινιστικού στοιχείου στό μαρξιστικό φιλοσοφικό πρότυπο. Marcuse, Fromm, Mills, Horgan, Becker, Berger και πολλοί άλλοι προσδίδουν νέες διαστάσεις και νέες δυνατότητες στό θεωρητικό κοινωνικό συστήματα. 'Αποτέλεσμα όλων αυτών τών έξελίξεων είναι άκόμη και στην 'Αμερική όπως παρατηρεί ή καθηγητής κοινωνιολογίας στό Kent, Framkin, «ό Μάρξ νά χαιρεί τέτοιες φήμες πού ποτέ μέχρι σήμερα δέν παρατηρήθηκε στην άμερικανική κοινωνιολογία». 'Τέτοιοι άναπροσδιορισμοί δέν μπορεί νά άφήσουν τόν παρατηρήτ ή τών σύγχρονων κοινωνιολογικών ρευμάτων άνεπηρέαστο. 'Εξάλλου ό σχετικός πλουραλισμός πού συναντάμε σέ μερικούς από τούς πιό προχωρημένους κοινωνικούς σχηματισμούς τού «δυτικού πολιτισμού», μέ όποιανδήποτε έννοια κι αν δώσουμε στόν όρο, δέν έννοει πάντα τά δίχτομα σχήματα για τήν περιγραφή τών σύγχρονων κοινωνικοφιλοσοφικών ρευμάτων.

9. Στο ίδιο αποτέλεσμα νομίζω φτάνει κανείς αν θελήσει νά σταματήσει μέ κάποια άνιχνευτική διάθεση, και τίς έξελίξεις πάνω στόν τομέα αυτό πού συντελούνται στον σοσιαλιστικό-μαρξιστικό κόσμο. Και δέ θά ήθελα έδω νά αναφερθώ στις διάφορες ιδεολογικές άποκλίσεις πού παρουσιάζονται κατά καιρούς σάν άποτέλεσμα τών έθνικών ιδιομορφιών και πρακτικών προβλημάτων πού άντιμετωπίζει ή κάθε επιμέρους κοινωνία. Θά ήθελα νά επισημάνω άπλώς μερικές αναφορές και προσπελάσεις τής μαρξιστικής διάνοησης πρός μερικές τουλάχιστον προτάσεις, παραδείγματα και τεχνικές τής σύγχρονης βασικά λειτουργικής σκέψης. Και στην άρχή θά

ήθελα νά ύπενθυμίσω ότι, όσο κι αν αυτό φαίνεται περιέργο ή ξεχασμένο, πολλοί είναι αυτοί πού ύποστηρίζουν ότι ό Λειτουργισμός, ή τουλάχιστον πολλά του στοιχεία, άποτελεί όργανικό κομμάτι τής μαρξιστικής κοινωνιολογίας (ή οικονομίας). Τόσο ό Μάρξ στό *Κεφάλαιο*, όσο και ό Engels στην «*Οικογένεια*», χρησιμοποιούν τήν ιδέα τής συστηματικής και λειτουργικής άνάλυσης, για νά διερευνήσουν τήν καπιταλιστική οικονομία πού τή θεωρούν ένα δυναμικό και σύνθετο σύστημα. Μερικοί μάλιστα πάνε τόσο μακριά ώστε ούτε λίγο ούτε πολύ νά άνακηρύσσουν τόν Μάρξ λειτουργιστή. Σύμφωνα π.χ. μέ τούς Γάλλους πολιτικούς κοινωνιολόγους Jean-Pierre Cot και Jean - Pierre Mounier, αν παραδεχτούμε πως μπορεί νά αναλύσουμε τήν κοινωνία και πως κάθε στοιχείο τής μπορεί νά έρθει σέ σχέση μέ όποιοδήποτε άλλο στοιχείο ξεχωριστά ή τό σύνολο τών άλλων στοιχείων, τότε αυτό είναι Λειτουργισμός. 'Ο Μάρξ έφάρμοσε τή λειτουργική μέθοδο χωρίς νά τό καταλάβει όπως έκαναν και όλοι σχεδόν οι κοινωνιολόγοι⁷. 'Τέτοιες δηλώσεις βέβαια φαίνονται άπλοϊκές, ή τουλάχιστον πολύ απλά δοσμένες. Δέν παύουν όμως νά δείχνουν τίς τάσεις πού διαμορφώνονται, όπως πιστότερα φαίνονται στις εργασίες τών Σοβιετικών κοινωνιολόγων Δ. Μ. Ugrinovich, O.V. Larmin και A.K. Uledov⁸. Στο σημείο αυτό θά μου επιτραπεί νά αναφέρω άπλως χωρίς νά σχολιάσω μιá σειρά από εργασίες μαρξιστών κοινωνιολόγων πού στηρίζονται στην ιδέα τού συστήματος τής λειτουργίας τής κυβερνητικής και τών άλλων γνωστών δυτικών μεθόδων θεώρησης τού κοινωνιολογικού χώρου: V.G. Afana Syev, '*Άρχές Κατηγοροποίησης Συστημακών* 'Ολων, 1963· H. Bialyszewski, '*Η Ιδέα τού Κοινωνικού Συστήματος στην Κοινωνιολογία*, 1968· I.W. Blauberg και G.E. Yudin, '*Τά Μεθοδολογικά Προβλήματα τής Έρευνας τών Συστημάτων*, Μόσχα 1970· B.S. Griaznov και E.P. Nikitin, '*Γνωσιολογικά Προβλήματα και Κατασκευή Μοντέλων* 1967· O. Lange, '*Τό Όλο και ή Ανάπτυξη από τή Σκοπιά τής Κυβερνητικής*, Βαρσοβία 1962· W.A. Lektovsk και W.S. Schvirien, '*Συγκεκριμένα Φιλοσοφικά και Μεθοδολογικά Προβλήματα τής Θεώρησης τών Συστημάτων*, 1971· A. Malewski, '*Τά Προβλήματα τής Γενικής Θεωρίας τής Συμπε-*

7. Jean - Pierre Cot et Jean - Pierre Mounier, Pour une Sociologie Politique, Paris, Seuil, 1977, σ. 76.

8. Βλέπε σχετικές αναφορές στό Elizabeth Ann Weinderg, Development of Sociology in the Soviet Union, London, Routledge and Kegan Paul, 1974, σ. 17.

6. Robert M. Framkin «Contemporary Sociology in the United States» στό Poj P. Mohan and Don Martidale (eds), Handbook of Contemporary Developments in World Sociology, Westport, Greenwood Press, 1975, σ. 148.

ρα ζωριζω • και γραμμαρα ζωριζω

ριφοράς, 1962· του ίδιου, 'Εφαρμογές της Θεωρίας της Συμπεριφοράς, 1964· E.S. Markarian, 'Η Μέθοδος της 'Ανάλυσης του Κοινωνικού Συστήματος, Μόσχα 1969· S.Novak, Μέθοδοι Κοινωνιολογικής Έρευνας, Μόσχα 1970· A.A.Olickin, Τό Λειτουργικό Παράδειγμα Λένινγκραντ 1968· B. Olszewska - Dyoniziak, Τό Λειτουργικό Μοντέλο της Κουλτούρας από πλευράς της Σύγχρονης 'Ανθρωπολογίας και Κοινωνιολογίας 1964· P.Sztompka, 'Η Στατική και η Δυναμική Πλευρά του Λειτουργισμού, 1969· του ίδιου, Σύστημα και Λειτουργία: Γιά μιá Θεωρία της Κοινωνίας, 1974.

Στις γενικές αυτές αναφορές θά προσθέσω τέλος και μιá πιό συγκεκριμένη και έγκυρη γνώμη, αυτή του καθηγητή της κοινωνιολογίας στο πανεπιστήμιο της Κρόκοβας γιά τήν κοινωνία: τό πρόβλημα της τάξης και της συνοχής και τό πρόβλημα της πάλης και της αλλαγής»⁹.

10. Κλείνοντας τούτες τίς γραμμές θά πρέπει νά προσθέσω πώς όλα αυτά δέν λέγονται μέ σκοπό νά αποδείξω τή δυνατότητα σύνδεσης των δύο θεωριών. Θέλω απλώς νά τονίσω πόσο απαραίτητη θά πρέπει νά θεωρείται μιá συστηματικότερη διερεύνηση και μιá αντικειμενικότερη προσέγγιση του χώρου από μέρους μας, πριν πάρουμε οριστικές θέσεις και πριν τοποθετήσουμε τούς άλλους εκεί που πρέπει.

9. Piotr Sztompka, System and Function: Toward a Theory of Society, New York, Academic Press 1974, σ. XII.

'Απάντηση του συνεργάτη μας Β. Καπετανγιάννη

Φοβούμαι πως αν έπρεπε νά σταθώ σ' όλα τά σημεία πού θίγει ή απάντηση του κ. Τερλεξή στην κριτική της Πολιτειομετρίας θά μου χρειαζόταν άριθμός σελίδων ίσος μέ τό βιβλίο. Γιατί, δέν υπάρχει άμφιβολία, τά θέματα είναι πολλά και ουσιαστικά. Θ' αναγκαστώ λοιπόν ν' άπομονώσω μερικά μόνο σημεία πού, κατά τή γνώμη μου, μπορούν νά συμβάλουν θετικά στην άπαρχή μιás συζήτησης.

Πριν όμως προχωρήσω στην έπισημανση αυτών των θεμάτων αισθάνομαι υποχρεωμένος νά κάνω μερικές διευκρινίσεις πού θά ήταν, νομίζω, περιττές εάν ή άνάγνωση του κριτικού μου σημειώματος γινόταν μέ μεγαλύτερη προσοχή. 'Αναγκάζομαι έτσι νά ύπενθυμίσω:

Πρώτον, ότι στό α' μέρος της κριτικής τονίζεται αρκετά ή σημασία των έργων πού πρόκειται νά κυκλοφορήσουν, δίνονται μερικές γενικές πληροφορίες και έπισημαίνεται έμφατικά τόσο τό θεωρητικό επίπεδο των έργων όσο και ή άνάγκη διαλόγου μέ τόν μαρξισμό.

Δεύτερον, ότι στό β' μέρος της κριτικής ή Πολιτειομετρία εξετάστηκε ad hoc δέν συνεκτιμήθηκαν δηλαδή οι άπόψεις πού εκφράζει ο συγγραφέας της σέ άλλα του έργα.

Δέν καταλαβαίνω λοιπόν γιατί αυτή ή περιπλάνηση της απάντησης του κ. Τερλεξή σέ πράγματα πού δέν έγραψα και οι συναφείς υποδόριες αιτιάσεις. Κι ακόμα δέν καταλαβαίνω γιατί ή κριτική ορισμένων θεωρητικών και μεθοδολογικών θέσεων νά οδηγεί σέ «προσωπικά» θέματα. 'Ανάμεσα στά καθήκοντα της κριτικής ενός έργου της «πολιτικής έπιστήμης» είναι νά έπισημαίνει τίς αντικειμενικές πολιτικές συνέπειες των θεωρητικών θέσεων του συγγραφέα κι όχι νά κρίνει τίς προσωπικές του πολιτικές άπόψεις και πεποιθήσεις. Φυσικά, κατά βάθος, δέν πρόκειται γιά προσωπικά θέματα αλλά γιά προβλήματα πού οι συνέπειες του θεωρητικού ή εφαρμοσμένου χειρισμού τους είναι αντικειμενικές.

Περνώ τώρα σε μερικά ουσιαστικά σημεία πού ανέφερα στην άρχή:

Πρώτον: ο εμπειρισμός δέν πρέπει νά συγχέεται μέ τίς εμπειρικές μεθόδους. Δέν θά είχε και πάλι νόημα νά παραθέσω τή σχετική επιχειρηματολογία. Δέν περιφρονώ ούτε τήν πραγματικότητα ούτε τά εμπειρικά δεδομένα, όπως έμμεσα κατηγορούμαι. Αυτό πού άμφισβήτησα ήταν

τό σύστημα των έννοιών μέ βάση τίς όποιες οργανώνονται τά εμπειρικά δεδομένα. Θέλησα έτσι νά τονίσω τήν αναγκαιότητα και τήν προτεραιότητα της θεωρίας και τήν άκαταλληλότητα του εμπειρισμού ως συστήματος έρμηνείας της παραγωγής επιστημονικών γνώσεων και, ιδιαίτερα, πολιτικών γνώσεων. Μ' αυτή τήν έννοια έπιμένω στην άποψη πώς ή Πολιτειομετρία, παρά τό γεγονός ότι συχνά διατείνεται τήν άθωότητα και τήν ούδετερότητα της, στην πραγματικότητα δέν είναι ούτε άθωα ούτε ούδέτερη. Τά «στοιχεία» πού μας παρέχει δέν έχουν κανένα νόημα έξω από τό θεωρητικό πλαίσιο αναφοράς τους. 'Η Πολιτειομετρία ύποκρίνεται ότι δέν άσχολεείται μέ τή «θεωρία», πολλές φορές μάλιστα φαίνεται νά τήν άπεχθάνεται, στην πραγματικότητα όμως στηρίζεται σέ σαφείς έννοιολογικές και θεωρητικές έπεξεργασίες μέ βάση τίς όποιες διατυπώνει τά έρωτήματά της. Τήν Πολιτειομετρία τή διακρίνει μιá εγλωττη σιωπή γιά τίς διαδικασίες και τίς άρχές πού άποτελούν προϋποθέσεις γιά τή δική της κατασκευή.

Δεύτερο: Μ' αυτή τή συλλογιστική τόνοσα στην κριτική μου πώς ή Πολιτειομετρία μέ κανένα τρόπο δέν κάνει τήν πολιτική «έπιστήμη» πιό έπιστημονική. 'Η τεχνική και ή μεθοδολογία πού θέλει νά διατηρήσει άνέπαφη από τό μίγμα της θεωρίας δέν είναι παρά έπιδέξια μεταμφιεσμένο πολιτικό δόγμα. Δέν βλέπω τό λόγο γιατί τήν τυραννία του φιλολογισμού, νομικισμού και των παρόμοιων της έλληνικής πολιτικής έπιστήμης, πού σωστά έπισημαίνει ή απάντηση του κ. Τερλεξή, πρέπει νά τήν αντικαταστήσουμε μέ τήν τυραννία των άριθμών. 'Αλλά νομίζω ότι ο κ. Τερλεξής κάνει λάθος αν πιστεύει πώς ή Πολιτειομετρία παρέχει τό σωστό αντίδοτο. Γιατί, κοντά στά άλλα, οι άριθμοί ποτέ δέν είναι άθωοι, και ή εδημερία τους δέν πρόκειται νά σώσει τήν πολιτική μας έπιστήμη από τήν ένδειά της.

Τρίτο: 'Η Πολιτειομετρία άποφεύγει νά διατυπώσει τά πραγματικά έρωτήματα της πολιτικής θεωρίας και πρακτικής. Σ' αυτό τό σημείο ή απάντηση του κ. Τερλεξή... δέν άπαντά. 'Αντίθετα, χωρίς νά στηρίζεται καθόλου στό κείμενο της κριτικής μου, και μέ τή μέθοδο των λογικών άλμάτων, μιλάει γιά ιδεολογισμό, χασομέρια, μύθο της επανάστασης, άφορισμούς, άπραξία των διανοουμένων και

και γραμμαρα γουριζω • και γραμμα

παραγνώριση τών μεταρρυθμίσεων. Τό πρόβλημα και πάλι δέν είναι «προσωπικό», και ό κ. Τερλεξής εξακολουθεί νά φέρει τό βάρος τής απόδειξης πού δέν προσκόμισε ως τώρα. Καί, έν πάση περιπτώσει, τό θέμα είναι τί είδους μεταρρυθμίσεις προτείνονται, ποιός τίζ διεκδικεί και πρός ποιά κατεύθυνση. "Ας διατυπωθούν, και τότε μπορούμε νά συζητήσουμε. "Από τήν Πολιτειομετρία πάντως δέν κατάφερα νά βγάλω κανένα πρόγραμμα κοινωνικών μεταρρυθμίσεων.

Τέταρτο: Οί σχέσεις φονξιοναλισμού-μαρξισμού: πουθενά δέν Ισχυρίστηκα πώς οί σχέσεις αυτές είναι άνυπαρκτες ή άπλές. "Αντίθετα, μπορώ άκόμα νά προσθέσω τό γεγονός ότι, σύμφωνα μέ τίς άπόψεις πολλών μαρξιστών, σύγχρονα μαρξιστικά θεωρητικά ρεύματα (π.χ. Althusser) βρίσκονται σέ στενή σχέση μέ τό σύστημα τού Parsons. "Εάν οί Ισχυρισμοί αυτοί άληθεύουν είναι ένα άλλο πρόβλημα. Παραμένει όμως ή διαπίστωση ότι ό μαρξισμός όχι μόνο δέν έχει άγνοήσει τόν φονξιοναλισμό αλλά, μιά και ό τελευταίος, στίς διάφορες παραλλαγές, βελτιώσεις και συνθέσεις του, άποτελεί σήμερα τόν κύριο θεωρητικό αντίπαλό του στίς δυτικές χώρες, είναι υποχρεωμένος νά διαλέγεται σοβαρά μαζί του. Δέν μπορώ νά ξετάσω έδώ, τό είδος τών μεταξύ τους σχέσεων, αλλά νομίζω πώς ήδη είναι εύρύτατα παραδεκτή ή γονιμότητα τής εφαρμογής τών θεωρητικών προτάσεων τού σύγχρονου μαρξισμού στήν έρευνα και μελέτη τωμέων (π.χ. ύπανάπτυξη), όπου ό φονξιο-

ναλισμός είτε έχει τραγικά άποτύχει είτε έχει καταντήσει βαρετή επαναλαμβανόμενη άπολογητική.

"Απ' αυτή τήν άποψη ή προσφυγή τού κ. Τερλεξή στή σοβιετική κοινωνιολογία είναι περιεργή, άν όχι άκατανόητη. "Η αντίπαράθεση αυτή πού επιχειρεί, ή μάλλον ή κινητοποίηση τού σοβιετικού μαρξισμού σάν ύποστήριγμα τού φονξιοναλισμού, είναι άστοχη. Γιατί είναι πασίγνωστο πώς ή θεωρητική αντίπαράθεση και κριτική τού μαρξισμού άπέναντι στόν φονξιοναλισμό δέν είναι σοβιετικό δημιούργημα, κι ούτε μπορούσε νά είναι. "Απορώ για τήν παράλειψη αυτή, και για τό γεγονός ότι, σέ σχέση μέ τό πρόβλημα πού μάς άπασχολεί, ή άπάντηση τού κ. Τερλεξή άγνοεί τελείως τά έργα τού Νίκου Πουλαντζά και άλλων μαρξιστών. Καί, σέ τελευταία άνάλυση τό νά ονομάζουμε και τόν Μάρξ, έξω κι άπλοικά (sic), φονξιοναλιστή, νομίζω πώς υπερβαίνει τά όρια.

Αυτά είναι μερικά σημεία πού ήθελα νά θίξω σχετικά μέ τήν άπάντηση στό βιβλιοκριτικό μου σημείωμα, και έχω τή γνώμη ότι μπορούν ν' άποτελέσουν άντικείμενο συζήτησης. Καί τελικά, έχω τήν εντύπωση ότι άν υπάρχει μεγάλη άπροθυμία νά άναγνωριστεί ή σημασία τής θεωρίας, αυτό όφείλεται και στό ότι δέν γίνονται παραδεκτοί οί *αναγκαίοι όροι* πού χρειάζονται για νά εϋδοκιμήσει και οί προοπτικές πού άνοίγει σάν όργανο κριτικής τών πολιτικών και ιδεολογικών θέσεων πού ύποστηρίζονται. Κι αυτό Ισχύει για όλους. "Αν έπέμεινα τόσο πο-

λύ στήν σπουδαιότητα τής θεωρίας, είναι γιατί πιστεύω στήν κοινωνική και πολιτική τής λειτουργία. Καί ιδιαίτερα επειδή πιστεύω πώς ή μαρξιστική θεωρία οϋδέποτε μπορούσε νά ύπάρξει και νά επιβιώσει σάν άπλή ακαδημαϊκή άσκηση. "Ηταν πάντα δεμένη μέ τίς συνθήκες ύπαρξης και πρακτικής τού εργατικού κινήματος και πάντα «παρακολουθούσε» μέ τόν δικό της τρόπο τήν πορεία του. Μέ άφορμή τήν Πολιτειομετρία, άποτόλημσα νά προσθέσω τή δική μου άσθενική φωνή σ' αυτές πού πολύ πού συγκροτημένα ένοχλούν τά τύμπανα «των μη άκουόντων» κραυγάζοντας τήν οϋσιαστική σημασία πού έχει ή θεωρητική προσάθεια για τήν πρακτική τού κινήματος.

"Από κεί και πέρα, κανένας δέν άρνήθηκε τό διάλογο, κανένας δέν Ισχυρίστηκε ότι όλα τά προβλήματα είναι λυμένα, κανένας δέν άπέκρουσε τίς κοινές έnergειες και τή συνεργασία για κοινούς πολιτικούς στόχους και συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις κ.λπ. "Αν και πάλι δέν έγινα κατανοητός, άς μου επιτραπεί «προσωπικά» νά τελειώσω λέγοντας πώς στά ιδεολογικά και θεωρητικά θέματα δέν είμαι, ούτε πρόκειται νά γίνω, όπαδός τής ΕΑΔΕ. Θεωρώ άπαραδέκτους και επιβλαβείς τούς θεωρητικούς και ιδεολογικούς «συμφημισμούς» πού δημιουργούν τήν ψευδαισθηση τής συμφωνίας. Καί έλπίζω πώς αυτή τήν άποψη συμμερίζονται και άλλοι.

Φιλικά,
Βασίλης Καπετανγιάννης

Η ΑΥΓΗ
κάθε πρωί
• ζωντανή ένημέρωση
• εδωμενη έρευνα • εκλεύθη κριτική

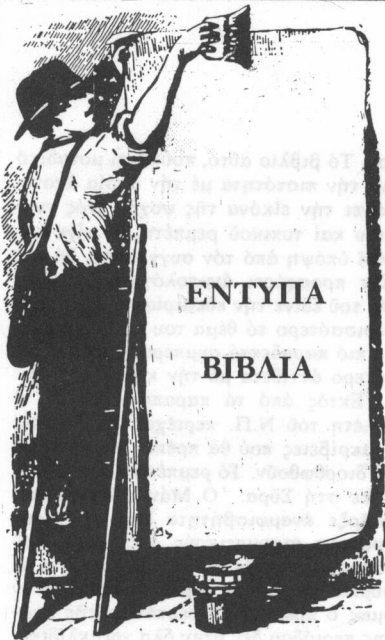
Η ΑΥΓΗ
κάθε Κυριακή
16 σελίδες
• με πλούσιο περιεχόμενο
• μέ νέο επίπελο συνεργατών

Η ΑΥΓΗ
στην πρώτη γραμμή τής πάλης
για τή δημοκρατία και τήν ανεξαρτησία
της Χώρας
για τήν ενότητα και τήν άνανέωση
του κομμουνιστικού κινήματος

άγοράζετε
διαδίδετε
τήν
ΑΥΓΗ

ΘΟΥΡΙΟΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΟ όργανο τού
'ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ'

ΑΝΤΙ, στο τεύχος 'Οκτωβρίου δημοσιεύεται ρεπορτάζ του Σ. Καρυώτη από τὰ *Μαντεμοχώρια*. Επίσης συζήτηση του Ν. Πουλιαντζά με τον Henri Weber για ζητήματα του κράτους.

Birikim, Aylık Sosyalist Kultur Dergisi, Gilt 5/Sayı 32, Ekim 1977 (Τούρκικο περιοδικό Κουλτούρας και Σοσιαλισμού).

ΣΤΟ ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΕΛΛΗΝΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΩΝ, τεύχος 367, 'Οκτώβρ. 1977, μεταξύ άλλων δημοσιεύεται άρθρο με τίτλο: «*Η Άνεργία - ακριβό τίμημα του αντιπληθωρισμού*».

ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, 'Οκτώβρης 1977: Διακρίναμε έκτενη περιγραφή της κατάστασης στην *Ήνδια*, και την κρίση στη

Τζουζέπε Φιόρι, *Αντώνιο Γκράμσι, ή ζωή ενός επαναστάτη*, μτφ. Λ. Αλεξιάδου-Μ. Μουριγιάννη, 'Οδυσσεύς, 1977.

Άγκνές Χέλερ, *Επανάσταση και καθημερινή ζωή*, μτφ. Άπ. Τσέλιος, 'Οδυσσεύς, 1977.

Βασιλή Ι. Φιλία, *Κοινωνικά συστήματα*, Νέα Σύνορα, 1977.

Σ. Καρίλιο, *Εύρωκομμουνισμός και κράτος*, μτφ. Γ. Λελοῦδας, Θεμέλιο, 1977.

Έντ. Μέρ-Κλώντ Περνιόν, *Ο δρόμος για την αυτοδιαχείριση*, μτφ. Σκούρα, Άνδρομέδα, Άθήνα 1977.

Σελεστέν Φρενέ, *Τό σχολείο του λαού*, μτφ. Κ. Δεναξά-Βενεράτου, 'Οδυσσεύς, 1977.

Πάλ Σουήζυ, *Ο σύγχρονος καπιταλισμός και άλλα δοκίμια*, μτφ. Τζ. Μαστοράκη, Μπουκουμάνης, 1977.

Έλαβον..., έκδ. Βέργος, 1977.

Νεσίν Άζίζ, *Η νοσηρότητα των ζώων*,

ρα μουριζω • και γραμμα

Ματιά στά έντυπα πού λάβαμε

Δυτική Άφρική.

ΕΞΟΡΜΗΣΗ, φύλλο 155, 21-10-77, περιέχει τό «Κυβερνητικό πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ».

ΕΠΟΠΤΕΙΑ, μηνιαίο περιοδικό φιλοσοφίας και Γενικής Παιδείας, τεύχος 15, Σεπτέμβριος-Ώκτώβριος 1977, είναι αφιερωμένο σέ«*Θέματα Βυζαντινής Φιλοσοφίας και Τέχνης*».

ΘΟΥΡΙΟΣ, τεύχος 67, 20 'Οκτωβρίου 1977. Συζήτηση με τον Ζάν Έλλενσάιν για την πορεία του σοσιαλισμού στη Σοβιετική Ένωση, τον «εύρωκομμουνισμό» και τή σχέση σοσιαλισμού και δημοκρατίας.

Η ΦΩΝΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ, φύλλο 48, 19-10-77: ή «*Άλήθεια για τον άγώνα στό Μαδέμ-Λάκο*».

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ τεύχος 'Οκτωβρίου 1977. Περιέχει άνάμεσα στ' άλλα: Τό έκλογικό πρόγραμμα του Κ.Κ.Ε.

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, Σεπτέμβριος-Ώκτώβριος 1977. Άρθρογραφία για τό άγροτικό πρόβλημα. Βλ. Λ. Καράγιωργα, «*Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα*». Επίσης Χρ. Άργυρόπουλου, «*Η προοπτική τής αλλαγής*».

Στη **ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ (MONTHLY REVIEW)**, τεύχος 2, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1977, οι Ρ. Sweezy, Η. Magdoff, J. Chiaradia Hofsten, C. Marzani και Max Gordon γράφουν για τον

Εύρωκομμουνισμό.

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟ, τεύχος 7, Σεπτέμβριος 1977. 'Ο Βασίλης Πάικος στό άρθρο του «*Έκλογικός Μαραθώνιος*» αναφέρεται στα κυριότερα κόμματα πού θα συμμετάσχουν στις έκλογές του Νοεμβρίου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, τεύχος 11, 'Ιούλιος, βλέπε πολεμική του Γερ. Λυκιαρδόπουλου «*Η Ρωμοσσηνη στον Παράδεισο*».

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ, στό φύλλο 106 (15-10-77) άρθρο των Ζ. Π. Σεβενεμάν και Β. Λεντίκ, τής άριστερης πτέρυγας του Σοσιαλιστικού κόμματος, για τήν κρίση τής γαλλικής άριστεράς. Άρθρογραφία για τήν «Συμμαχία».

ΤΟΜΕΣ, μηνιαίο περιοδικό πνευματικού προσανατολισμού, τεύχος 16, Σεπτέμβριος 1977. Μεταξύ άλλων Άρη Δικταίου, «*Γιά τον Ναζίμ Χικμέτ*».

ΤΟ ΟΔΟΦΡΑΓΜΑ, τεύχος 3, 13-10-77, ανακοινώνει τήν «*άπόφαση τής Κ.Ε. τής Ο.Κ.Δ.Ε. για τίς έκλογές*».

ΤΟ ΡΟΛΟ Ί, περιοδική έκδοση του Πειραιά, τεύχος 3, αφιερωμένο στην έρευνα του πολιτιστικού προβλήματος του Πειραιά.

ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, φύλλα 76 και 77, αφιερωμένα στο έκλογικό πρόγραμμα τής «Συμμαχίας Προοδευτικών και Άριστερών Δυνάμεων».

Νέα βιβλία

μτφ. Έρμος Άργαίος, Κέδρος, 1977.

Πεντζίκης Νίκος Γαβριήλ, *Άντρέας Δημακούδης*, έκδ. Α.Σ.Ε. Α.Ε., Άθήνα 1977.

Άίλης Καμαρινού, *Γεωργία και άναπτυξιακή διαδικασία στην Ελλάδα*, επιμέλεια Μ. Νικολινάκου, Νέα Σύνορα, 1977.

Έγγονόπουλος Νίκος, *Ποήματα Α'*, Άικαρος, 1977.

Ζάν Πιαζέ, *Έπιστημολογία των έπιστημών του ανθρώπου*, μτφ. Φούλα Χατζηδάκη, Ράππας, 1977.

Ρολάν Μπάρτ, *Η άπόλαυση του κειμένου*, μτφ. Φ. Χατζηδάκη-Γ. Κρητικός, Ράππας, 1977.

Άφιέραμα στον Κώστα Βάρναλη, *Νεοελληνικός λόγος*, Κέδρος, 1977.

Άλεξίου Έλλη-Έτεφανάκη Γ. Έμ., *Γιά τον Νίκο Καζαντζάκη*, *Είκοσι χρόνια από τό θάνατό του*, Κέδρος, 1977.

Φ. Σκότ Φιτζέραλντ, *Δώθε άπ'* τον

Παράδεισο, μτφ. Σπάρτη Γεροδήμου, Ηριδανός, 1977.

Τό Βιβλίο του Έώβ, μτφ. Κ. Φριλίγγος, Ηριδανός, 1977.

Γκουστάβ Φλωμπέρ, *Σάλαμπώ*, μτφ. Γ. Βλαστός, επιμ. Φρ. Άμπατζοπούλου, Ηριδανός, 1977.

Άντζελο Μαρία Ριπελλίνο, *Ο Μαγιακόβσκη και τό ρωσικό πρωτοποριακό θέατρο*, μτφ. Άρης Άλεξάνδρου, επιμ. Νικηφόρος Παπανδρέου, Κέδρος, 1977.

Νόρα Άναγνωστάκη, *Η κριτική τής παντομίμας*, Κέδρος, 1977.

Γκαίηλ Χόλστ, *Δρόμος για τό ρεμπέτικο*. Άρθρα για τό ρεμπέτικο τραγούδι από τον ελληνικό τύπο (1947-1976), Άγγλοελληνικές εκδόσεις, Άθήνα 1977.

Ζ. Κονιό, *Κάρλ Μάρξ, ή ζωή και τό έργο του*, μτφ. Χρ. Βραχνηιάτη, έκδ. Πανόραμα, 1977.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΗΝ «ΨΥΧΟΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΕΜΠΕΤΙΚΟΥ»

Σε πρόσφατο άρθρο του, ο κ. Ν. Παπαγιάννης (βλ. «Ψυχοπαθολογία του ρεμπέτικου», *Ο Πολίτης*, τεύχ. 12, Αύγ. - Σεπτ. 1977, σ. 46-52) υποστηρίζει ότι ο ρεμπέτης εξουσιάζεται από το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα κι ότι οι δρόμοι που παίρνει για να το ξεαλείψει, από ανωριμότητα και λειτουργική ανεπάρκεια του εγώ του, είναι λανθασμένοι. Έτσι αποτυγχάνει στον έρωτα, απελπίζεται και, για να νιώσει λημονιά κι ευφορία, ή να ικανοποιησει τον συχνά ανάμало ψυχισμό του (όμοφυλοφιλικές τάσεις κ.τ.λ.) καταφεύγει στους στιγματίους παραδείσους που του προσφέρουν τα ναρκωτικά και το αλκοόλ. Ίσως κι από υποσυνείδητη επιθυμία να εκδικηθεί τον καταπιεστικό πατέρα του και τα ύποκατάστατά του (άρχη και έξουσία). Γενικά πάντα σύμφωνα με τον Ν.Π.) ή ζωή του ρεμπέτη μαστιζείται από προκατάληψη, όκηνηρία, απουσία δίψας για ζωή, τάση για όνειροπόληση, ζεμανφουτισμό, έριστική, αντικοινωνικότητα, έλλειψη ήθικων φραγμών κι αναστολών, ροπή προς την άληθεια και την πορνεία, βιαιότητα, ανικανότητα να διδαχθεί από την τιμωρία, αποδιοργάνωση, αδυναμία δημιουργίας σταθερών και βαθιών συναισθηματικών σχέσεων, μελαγχολία, άγχος, κατάθλιψη, σαδομαζοχισμός, ύστερία, αποπροσωποποίηση, παραλήρημα ζηλοτυπικό ή αναξιότητας και αυτουποτίμησης, καθώς κι από ένα είδος παρανοειδικής σχιζοφρένειας, που σε άκραίες περιπτώσεις οδηγεί τον ρεμπέτη στην αυτοκτονία ή τό φόνο, ίσως γιατί τό καταβρόχθισμα του εγώ ξεγνίζει.

Δέν άμφισβητώ τη σχετική όρθότητα όρισμένων από τις παραπάνω διαπιστώσεις. Όστόσο διαφωνώ με τό πνεύμα που διαπνέει την όλη μελέτη. Και πρώτα πρώτα μου είναι αδύνατον να παραδεχτώ πως τό σύνολο των δημιουργών που χαρακτηρίζονται σήμερα σαν ρεμπέτες είχαν μία τόσο διεστραμμένη και άρρωστη ψυχή. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο δέν θα είχαν αγαπηθεί από έναν ολόκληρο λαό. Έπειτα, τά γνωρίσματα που ό Ν.Π. γράφει ότι χαρακτηρίζουν τούς ρεμπέτες συναντιούνται σ' όλους γενικά τούς ανθρώπους, κι ιδιαίτερα στους καλλιτέχνες. Άς πάρουμε π.χ. τούς μεγάλους συνθέτες της κλασικής μουσικής. Ό Τσαϊκόφσκι κι ό Μπρίτεν ήταν όμοφυλόφιλοι, ό Μουσόρσκι άλκοολικός, ό Σατι αντικοινωνικός και ζεμανφουτίστας, ό Βάγκνερ άτομο χωρίς αναστολές κι ήθικούς φραγμούς, ό Μπετόβεν έριστικός κι άκατάστατος, άρα κατά κάποιον τρόπο αποδιοργανωμένος, ό Ροσίνι κι ό Λιάντοφ όκηνηροί, κι ό Σούμπερτ νοσηρά μελαγχολικός κι όνειροπόλος. Ό Σούμαν, ό Βόλφ κι ό Ντυπάρκ πέθα-

ναν στο τρίλοκομείο. Ό Σούμαν, ό Μπερλιόζ κι ό Μπετόβεν έπιχείρησαν κάποτε ν' αυτοκτονήσουν. Ό Σκριάμπιν έπασχε από ένα είδος παρανοειδικής σχιζοφρένειας, όταν δημιουργούσε τά τελευταία του άριστουργήματα. Ό Ντεμπνσύ κι ό Τσαϊκόφσκι πάθαιναν συχνά παραλήρηματα αναξιότητας κι αυτουποτίμησης. Ό Μάλερ παρουσίαζε κατά καιρούς όξυτάτα συμπτώματα ύστερίας. Κι ό Τζεζουάλντο δολοφόνησε τη νυναίκα του.

Κι έπειδή βέβαια δέν μπορεί να υποστηριχθεί ότι όλοι αυτοί οι συνθέτες ήταν ρεμπέτες, θά πρέπει να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι, για να πάρει κάποιος τό χαρακτηρισμό του ρεμπέτη, θά πρέπει να συγκεντρώνει όλες μαζί συγχρόνως τις παραπάνω ιδιότητες. Τότε όμως, ό τυπικότερος από όλους τούς ρεμπέτες, ό Μάρκος Βαμβακάρης, δέν θά ήταν ρεμπέτης, άφου προκύπτει από τά άπομνημονεύματά του ότι διέθετε, άνάμεσα σε πολλά άλλα, έξαιρετικά πλούσια ψυχικά χαρίσματα, τόσο δίψα για ζωή, όσο και πράοτητα. Έπειτα δέν θά πρέπει να μάς διαφεύγει τό γεγονός ότι ό ρεμπέτης διαφέρει πολλές φορές σαν άτομο από τά πρόσωπα που άπεικονίζει στα ποιημάτά του. Συχνά δηλ. γράφει για έναν πάσχοντα, χωρίς να είναι ό ίδιος πάσχων. Έπομένως αυτά που μάς λέει στους στίχους του δέν αποτελούν πάντα κατάλληλο ύλικό για την έπίτευξη μιας διεύδυσης στα άδύτα της ψυχής του.

Άλλά ίσως τό πιο μεγάλο σφάλμα του Ν.Π. είναι πως δέν χρησιμοποίησε την αυτοβιογραφία του Βαμβακάρη σαν κύρια πηγή για τη σύνταξη του άρθρου

του. Τό βιβλίο αυτό, που είναι μοναδικό για την πιστότητα με την όποία αποτυπώνει την εικόνα της ψυχής ενός γνήσιου και τυπικού ρεμπέτη, αν είχε ληφθεί όπόψη από τόν συγγραφέα, θά του είχε προσφέρει άνυπολόγιστο όφελος. Θα του έδινε την εύκαιρία να αναπτύξει περισσότερο τό θέμα του και να φτάσει σε πιο παραδεκτά συμπεράσματα και λιγότερο αντίθετα με την κοινή λογική.

Έκτός από τά παραπάνω τρωτά, ή μελέτη του Ν.Π. περιέχει και μερικές άνακρίβειες που θά πρέπει όπωσδήποτε να διορθωθούν. Τό ρεμπέτικο δέν γεννήθηκε στη Σύρα. Ό Μάνος Χατζιδάκις ύπήρξε άναμφισβήτητα ένας από τούς πρώτους πνευματικούς ανθρώπους του τόπου μας που έκφράστηκαν δημόσια με συμπάθεια για τό ρεμπέτικο. Δέν ήταν όμως ό πρώτος. Τά ρεμπέτικα της πρώτης περιόδου δέν ήταν όλα χασικλιδικά. Η διαφορά άνάμεσα στο παλιό και τό νεότερο ρεμπέτικο είναι προπάντων ψυχολογική και ποιοτική, κι όχι άπλως χρονολογική. Ό Ζείμπέτικος, παρόλο που μπορεί καμιά φορά να δίνει την εντύπωση ότι είναι χορός ταπεινός και ίκεσίας, είναι κατά βάση χορός αυτοαπολυτρωτικός κι έκστατικός, με περισσότερα διονυσιακά παρά άπολλώνεια στοιχεία. Τέλος, για να μην έπεκταθώ περισσότερο, τό «Χτυπώ νεκροί κι άνοϊζτε με» είναι δημοτικό δίστιχο (έμφανίζεται συχνά στους άμάνδες) και δέν έχει καμιά σχέση με τούς ρεμπέτες, ούτε καθρεφτίζει τη νοοτροπία τους.

Μ.Φ. Δραγούμης,
Κοραή 7,
Κηφισία

ΚΑΙ Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΗ ΜΑΣ κ. Ν. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ

Φοβάμαι ότι ό κ. Μ. Φ. Δραγούμης παρεξήγησε και παρερμήνευσε όλα όσα έγγραφα για τό ρεμπέτικο τραγούδι. Διαφορετικά θά μπορούσε να διαφωνήσει με τις άπόψεις μου, και οι διαφωνίες του θά ήταν σεβαστές, αλλά όχι με τό πνεύμα που διακατέχει τη δουλειά μου.

I. Πουθενά δέν αναφέρω και ούτε δέχομαι ότι τό σύνολο των δημιουργών του ρεμπέτικου είχαν «διεστραμμένη και άρρωστη ψυχή».

II. Είναι τουλάχιστον υπερβολικό, και μάλλον άτυχο, να λέει κανείς ότι τά γνωρίσματα, που χαρακτηρίζουν τούς ρεμπέτες, συναντιούνται σε όλους γενικά τούς ανθρώπους.

III. Η παράθεση σειράς κλασικών συνθετών, με πλούσια ψυχοπαθολογία, δέν πετυχαίνει τίποτε περισσότερο από

τό να υπερασπίζει και να ενισχύει τις άπόψεις μου. Παράλληλα, βέβαια, βρίσκει σε αντίφαση με όσα ό ίδιος ό κ. Μ. Φ. Δραγούμης αναφέρει.

IIIα. Η καλλιτεχνική δημιουργία, πολλές φορές, είναι ή μετουσίωση, σε κοινά άποδεχτές φόρμες, άπαγορευμένων ροπών και ένστικτων και ή ίκανοποίηση διαμέσου ύποκατάστατων, τάσεων και όρμών, που άνάμεσά τους οι σεξουαλικές έχουν τη μεγαλύτερη σημασία.

IV. Όχι μόνο δέν είναι ύποχρεωτικό, αλλά μάλλον είναι αδύνατο να συγκεντρώνει ένας ρεμπέτης όλη τη σημασιογία του ρεμπέτικου. Ότε πάλι, όσοι έμφανίζουν άνάλογα με τούς ρεμπέτες χαρακτηριστικά είναι ρεμπέτες.

V. Δέν έκανα ψυχογραφία ενός συγκε-

κριμένου ρεμπέτη, άλλα ανάλυση του ρεμπέτικου γενικά. Τά στοιχεία πού κατέγραψα αναβρίσκονται σκόρπια μέ διαφορετική κάθε φορά ποιοτική και ποσοτική έκφανση. Άν θά έπρεπε νά επισημάνω ένα κοινό χαρακτηριστικό όλων των ρεμπετών, θά έλεγα ότι αυτό είναι ή εξαρτητικότητα, άπόρροια τής άλλτης οίδιποδικής σχέσης.

VI. Αναφορικά μέ τό πού γεννήθηκε τό ρεμπέτικο, έχω νά πώ τά παρακάτω. Μέχρι τό 1790 ό πληθυσμός τής Σύρας ήταν περίπου 4.000, στήν πλειοψηφία Έλληνες καθολικού θρησκεύματος, άποτέλεσμα τής Βενετσιάνικης κατοχής. Ό πληθυσμός αυτός ζούσε στους λόφους τής Άνω Χώρας και άσχολιόταν μέ γεωργικές εργασίες. Ή Έρμούπολη στά παράλια δημιουργήθηκε άπό πρόσφυγες άπό τά λοιπά Αίγαιοπελαγίτικα νησιά, στή διάρκεια τής Έπανάστασης του 1821. Τό 1828 άριθμούσε 14.167 κατοίκους. Ήταν τό μεγαλύτερο ελληνικό λιμάνι μέ τήν άξιολογότερη έμπορική κίνηση. Τά πρώτα ελληνικά ναυπηγεία και εργοστάσια δημιουργήθηκαν στήν Έρμούπολη, μαζί βέβαια μέ τήν πρώτη ελληνική άστική τάξη. Μέχρι τότε οί Έλληνες άστοί ζούσαν στό έξωτερικό (Κωνσταντινούπολη, Ρωσία, Αύστρία, Ρουμανία), κατά συνέπεια στή Σύρα δημιουργήθηκε τό πρώτο ελληνικό προλεταριάτο. Ήταν οί καθολικοί τής Άνω Χώρας πού τό πρώι κατέβαιναν νά εργαστούν στό λιμάνι τής Έρμούπολης και τό βράδυ επέστρεφαν στό σπίτι τους. Καθώς ή Σύρα έγινε τό σταυροδρόμι άνάμεσα σέ άνατολή και δύση, σταθμός γιά τά καράβια πού έρχονταν άπό τήν Εύρώπη, τήν Αίγυπτο, τή Μαύρη Θάλασσα και τή Μέση Άνατολή, δε-

χτηκε επίδράσεις διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων. Στο μουσικό χώρο ή δυτική μουσική γρήγορα υίοθετήθηκε άπό τήν άστική τάξη, ένώ ή εργατική τάξη του λιμανιού άνακάτεψε τίς δυτικές μουσικές επίδράσεις, τά άραβικά και μεσανατολίτικα μουσικά είδη μέ τή δημοτική παράδοση, πού έφεραν στή Σύρα οί πρόσφυγες άπό τήν ένδοχώρα, τήν Πελοπόννησο και τόν Πόντο. Ή επιμειξία αυτών των στοιχείων δημιουργήσε τό ρεμπέτικο τραγούδι.

VII. Άν ό Μάνος Χατζιδάκις ήταν ό πρώτος ή άπό τους πρώτους πού έκφράστηκαν δημόσια μέ συμπάθεια γιά τό ρεμπέτικο τραγούδι, άς μή φιλονικούμε. Ήταν ό σημαντικότερος και καθοριστικότερος.

VIII. Άπό τό χειρόγραφο παραλείφθηκε ή λέξη «σχεδόν» στήν φράση «όλόκληρο, σχεδόν, τό ρεμπέτικο ήταν άρχικά χασικλίδικο». Δέν είναι δικό μου λάθος. Αυτό φαίνεται παρακάτω όταν σημειώνω ότι «Μιά πλειάδα τραγουδιών αναφέρεται στό χασίσι και στό άποτελέσματα τής χρήσης του». «Μιά πλειάδα τραγουδιών» δέν σημαίνει όλα τά τραγούδια.

IX. Δέν συμφωνώ ότι ή διαφορά είναι ψυχολογική. Ήπιμένω, κι άς μου έπιτραπεί νά έχω τή γνώμη μου, ότι δηλαδή ή διαφορά είναι χρονολογική, πολιτισμική άν θέλετε. (Παράδειγμα άναφέρω στήν εργασία μου.)

X. Δέν συμφωνώ επίσης μέ τήν άποψη ότι ό ζειμπέκικος είναι χορός άυτοαπολυτρωτικός. Άπεναντίας πιστεύω ότι είναι χορός άυτοσαδομαζοχιστικός. (Θά ήθελα νά ύπενθυμίσω τήν περίπτωση Κοεμτζή.) Γνώμη μου είναι ότι τό ρεμπέτικο τραγούδι δέν λειτουργεί άπολυτρω-

τικά, δέν προσφέρει κάθαρση, όπως π.χ. τό Μανιάτικο μοιρολόι, άλλα αντίθετα βυθίζει σαδομαζοχιστικά σ' ένα πλέγμα έννοχής πού οδηγεί προοδευτικά στήν άυτοκαταστροφή.

- Έκεί πού πās μήν ξαναπās, τό κεφάλκι σου θά φās

- Έκεί πού πās νά 'ρχόμουν κι άς μήν ξημερώνόμουν.

Τέλος θά 'θελα νά σημειώσω ότι δέν διεκδικώ τό άλάθητο. Δέν ισχυρίζομαι ότι έτσι είναι τά πράγματα, άλλα ότι μπορεί νά είναι και έτσι. Άλλωστε ή εργασία μου στηρίζεται στήν ψυχαναλυτική θεωρία πού επιδέχεται πολλαπλές άντιρρήσεις. Ό,τι παρουσίασα άποτελούν εισαγωγικές σημειώσεις. Περιορίστηκα σέ νύξεις. Οί παρατηρήσεις μου προέρχονται τόσο άπό τήν ανάλυση του ρεμπέτικου στίχου, όσο και άπό τήν ανάλυση περιπτώσεων πού είχαν ταυτοποιηθεί ποικιλοτρόπως μέ τους ρεμπέτες και τό ρεμπέτικο τραγούδι.

Δέν κρίνω αισθητικά τό ρεμπέτικο. Δέν άμφισβητώ τήν αισθητική του καταιξίωση, δέν κρίνω και πολύ περισσότερο δέν κατακρίνω (και ποιός θά είχε δικαίωμα νά τό κάνει) τους ρεμπέτες. Άντίθετα τους βλέπω μέ εξαίρετική συμπάθεια. Ή εργασία μου ξεκινά άπ' αυτή τή συμπάθεια. Δέν διεκδικώ τίτλο ρεμπετολόγου. Είμαι ψυχίατρος και, άπ' τή μεριά μου, έδωσα τήν προσφορά μου. Οί σιδήμονες άς κρατήσουν ό,τι νομίζουν χρήσιμο και έποικοδομητικό, τά ύπόλοιπα άς τά ξεχάσουν.

Νίκος Παπαγιάννης
Σκουφά 52,
Άθήνα 135

Γκουστάβ Φλωμπέρ

Σαλαμπώ

Μετάφραση: Γ. Βλαστός
Έκδόσεις Φυλακίου Άμπελιούπολης

Ηριδανός

Φ. Σκόι Φιτζέραλντ

Δώθε άπ' τον
Παράδεισο

Ηριδανός

Τό Βιβλίο του Ίώβ

Μετάφραση: Κ. Φιλίγγος

Ηριδανός